TRANSPARENCY INTERNATIONAL
MOLDOVA

Jurnalism de investigație

Manual

Chișinău, 2008

CZU 070
J 93

Redactor-coordonator: ***Constantin Marin***

Autori: ***Petru Bogatu, Ion Bunduchi, Arcadie Gherasim, Igor Guzun, Georgeta Stepanov***

Lector: ***Valentin Dorogan***

Procesare computerizată: ***Victor Motruc***

Difuzare gratuită

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Jurnalismul de investigație: Manual / Petru Bogatu, Ion Bunduchi, Arcadie Gherasim [et al.]; Transparency Intern. Moldova. – Ch.: Bons Offices SRL, 2008. – 236 p.

ISBN 978-9975-80-188-1

1000 ex.

070

Copyright © Transparency International – Moldova, 2008
Toate drepturile rezervate

Transparency International – Moldova
Str. „31 August 1989", nr. 98, of. 204, MD-2004, Chişinău, Republica Moldova
tel/fax: (373-22) 237876
www.transparency.md
e-mail: office@transparency.md

ISBN 978-9975-80-188-1

Cuprins:

Jurnalismul de investigație – instrument de asanare socială: *prolegomene* . 5

Tema 1
Idenitatea jurnalismului de investigație. 9
1. Esența şi particularitățile jurnalismului de investigație 9
2. Tradițiile jurnalismului de investigație 19
3. Experiențe internaționale şi naționale de jurnalism de investigație 23
4. Vocația socială a jurnalismului de investigație 33

Tema 2
Tipologia investigației jurnalistice 38
1. Trăsăturile comune ale investigației jurnalistice 38
2. Investigația tradițională efectuată cu metodele unui detectiv 39
3. Jurnalismul de investigație asistat de calculator 50

Tema 3
Suportul legislativ si deontologic al jurnalismului de investigatie 55
1. Câmpul legal al jurnalismului de investigație 55
2. Etica investigației jurnalistice 62

Tema 4
Organizarea si etapele investigatiei jurnalistice 75
1. Etapa inițială a investigației jurnalistice 75
2. Efectuarea investigației jurnalistice 84
3. Redactarea investigației jurnalistice 93
4. Publicarea investigației jurnalistice. Retroacțiunea 99

Tema 5
Metode ale jurnalismului de investigatie 102
1. Metodele empirice de investigație jurnalistică 102
2. Metodele teoretice de investigație jurnalistică 112
3. Metoda investigației sub acoperire 119
4. Sociojurnalistica ca parte component a jurnalismului de investigatie 121
5. Metodele psihologice de dobandire ainformatiei 125

Tema 6
Resursele informationale ale jurnalismului de investigatie 129
1. Particularitatile colectarii de date in jurnalismul de investigatie 129
2. Sursele de informație 137
3. Confidențialitatea informației şi a surselor de informație 144
4. Echilibrul resurselor informaționale de bază şi ale celor accidentale 149
5. Principiile de selectare, clasificare şi structurare a informației 153
6. Probele jurnalistice. 158
Dosarele (arhivele) jurnalistului de investigație 162

Tema 7
Barierele în activitatea jurnalistului de investigatie 167
1. Bariere cognitive 167
2. Impedimente administrative. 180
3. Rezistența persoanelor/instituțiilor investigate 184
4. Atacul din partea concurenților 186
5. Bariere fizico-psihologice 188
6. Remedii pentru depăşirea barierelor 190

Tema 8
Securitatea în jurnalismul de investigatie 192
1. „Portretul" jurnalistului de investigație. Cunoştințe, calități şi abilități ... 192
2. Riscurile jurnalismului de investigație şi securitatea personală a jurnalistului. Pseudonimul 196
3. Securitatea juridică a jurnalistului de investigație. Consultantul juridic ... 200

Tema 9
Tehnici de elaborare şi redactare a investigației jurnalistice..... 204
1. Ancheta jurnalistică. Caracteristici generale şi tipuri 204
2. Portretul ca gen de investigație 212
3. Campania de presă 213
4. Dosarul de presă sau pagina tematică 215
5. Etapele de redactare a textului de investigație jurnalistică 215

Glosar 228

Bibliografie 232

Jurnalismul de investigaţie – instrument de asanare socială: *prolegomene*

Jurnalismul reprezintă un fenomen social multidimensional. Pe potrivă este şi conceptualizarea lui. Literatura de specialitate cuprinde, în acest sens, multiple definiţii. Acestea, în funcţie de filiera de interpretare adoptată, fixează diferitele faţete ale jurnalismului. Astfel, unii cercetători îl definesc ca ansamblul de mijloace de comunicare (ziarele, revistele, radioul, televiziunea, în ultimul timp – Internetul), alţii – ca totalitatea specialiştilor implicaţi în această sferă de preocupări profesionale ale omului (editorul, redactorul, reporterul, comentatorul, paginatorul, regizorul, cameramanul, prezentatorul, stringerul, etc.). În cele mai frecvente cazuri, însă, jurnalismul este catalogat ca o *activitate umană profesională focalizată asupra colectării, prelucrării şi difuzării informaţiei de interes public.* Jurnalismul, din această perspectivă, încorporează mai multe câmpuri informaţionale.

Istoricul clipei – astfel, într-o manieră metaforică, dar şi aforistică, Albert Camus a determinat chintesenţa misiunii sociale şi a activităţii profesionale a jurnalistului. Ce a dorit să ne sugereze cunoscutul scriitor francez? Jurnalistul, prin definiţie, e un cronicar al tuturor evenimentelor relevante de interes public. Din acest punct de vedere, el scrie istoria imediată (a clipei) care se perindă în faţa ochilor noştri, martorii oculari şi participanţii nemijlociţi ai căriea suntem. Marea istorie a unei naţiuni se constituie din clipe care, în contextul nostru, vrea să însemne curent, actual şi operativ. Desigur, nu orice eveniment îşi găseşte loc în istorie. Timpul cerne faptele şi le conferă valoare pentru destinele unui neam. Nu întâmplător, Nicolae Iorga afirma că presa este "adevăr pentru o zi". Adică cele relatate de mass-media au o importanţă de moment, la scara istoriei fiind efemere sau/şi accidentale. Aceste trăsături, însă, nu diminuează rostul lor în istorie, căci evenimentele nu sunt, de regulă, singulare. Nici izolate nu sunt. Ele sunt relaţionate. Şirul lor formează istoria scrisă de ziarist. Astfel a apărut şi s-a dezvoltat *jurnalismul de informare*. Acesta, parafrazându-l pe Camus, reprezintă clipa istoriei şi istoria clipei.

Jurnalismul, prin vocaţia sa socială este nu doar mesagerul clipei istoriei, ci şi primul ei comentator. Jurnalistul, pe cât îi permite vâltoarea vieţii sociale şi activitatea lui profesională, încearcă să depene fapte, date şi evenimente, pentru a le interconecta, a identifica legătura lor internă, a le determina cauza şi efectul şi, în acest temei, oferă prima interpretare a clipei istoriei, iar, într-un sens mai larg, a însăşi istoriei curente. Fireşte, atare abordare a clipei istoriei este pe cât de oportună (puţini dintre noi se obosesc, dispun de timpul necesar sau au dexteritatea de a explica cursul lumii înconjurătoare), pe atât de riscantă (imensă este responsabilitatea celui care se încumetă, în baza unor cioburi de realitate, să constituie un tablou social marcat de dinamism şi, deseori, de evoluţii spectaculoase). Oricum, interpretarea istoriei în derulare a devenit o preocupare inerentă a jurnalismului. Astfel a apărut şi s-a dezvoltat *jurnalismul comentativ.*

Jurnalistul, scriind istoria clipei, se avântă prin labirinturile vieţii politice, economice, sociale şi culturale. Pe acest itinerar jurnalistul are revelaţia descoperii virtuţii umane şi sociale. Totodată, el, uneori sau mai des, este surprins de situaţii încurcate, de tentativa omului sau a entităţii de a umbri unele lucruri, de a dosi unele fapte, de a trece sub tăcere unele evenimente. În asemenea circumstanţe pe rol este pusă, în special, calitatea de *„câine de pază”* a mediilor de informare, iar jurnalistului îi revine misiunea de a developa cazurile oculte. În felul aceasta jurnalismul a descoperit şi a valorificat un câmp nou – *jurnalismul de investigaţie.*

Jurnalismul de investigaţie a fost conceput din start ca un instrument de asanare socială. Din acest considerent atât cercetătorii acestui fenomen, cât şi jurnaliştii din domeniu sunt cvasisolidari când determină ţinta jurnalismului de investigaţie: comportamentul imoral şi ilegal al individului, al business-ului şi al agenţilor guvernamentali. Atare comportament, ce afectează interesul public şi buna funcţionare a corpului societal, vizează corupţia politică, infracţiunile economice, abuzul de putere, crimele, fraudele şi alte fărădelegi. Jurnalismul de investigaţie, acţionând în această sferă subterană a societăţii, are tocmai misiunea de a minimaliza flagelurile de referinţă prin forţa transparenţei şi a opiniei publice. Semnificativă, în acest sens, ni se pare afirmaţia făcută de Mihai Eminescu în 1876 în ziarul *Timpul,* chiar dacă aceasta avea o altă ţintă: „De câte ori un creştin s-apucă la noi sa scrie un rând, ca să lumineze neamul – *presa este lumina*...”

Jurnalistul de investigație, în opțiunea de a induce lumină în viața socială, adică de a dezvălui afacerile ascunse, se produce în multe cazuri pe post de „anchetator", „detectiv" sau/şi chiar se erigează în funcție de „justițiar". Spre deosebire de aceştia, care lucrează pentru a fundamenta, să zicem, un dosar penal, jurnalistul caută informația despre activitatea delincventă a actorilor economici sau decizionali pentru a scrie o anchetă de investigație. „Jurnalistul, remarcă cercetătorul român Luminița Roşca în studiul *Formarea identității profesionale a a jurnaliştilor*, urmăreşte să facă public în presă un fapt ascuns, indiferent dacă acest act va atrage sau nu declanşarea unei acțiuni justițiare (mai exact, el nutreşte credința că simplul fapt al divulgării în presă va declanşa, în virtutea ipostazei mass-media de *„câine de pază"*, o reacție în lanț, ce va duce la sancționarea vinovaților şi la promovarea dreptății)".

În ultimul timp, jurnalismul de investigație depăşeşte zonele obscure ale societății, valorificând noi segmente ale vieții umane. El reconstituie pagini „albe" din istoria țării, recuperează golurile din memoria socială despre evenimentele istorice neglijate sau distorsionate odinioară (foametea, deportările, genocidul etc.). Jurnalistul de investigație îşi îndreaptă atenția, de asemenea, asupra unor fapte şi evenimente de dată recentă pentru a le cerceta cauzele şi efectele (mişcarea de eliberare națională, conflictele militare, ostilitățile interetnice, fobiile sociale etc.). El cercetează fenomenele curente controversate (crizele economice şi cele politice, actele teroriste, turbulențele politice şi sociale etc.). Raportarea anchetelor de acest fel la jurnalismul de investigație nu are o susținere totală a experților din domeniu. Oricum, instrumentarul aplicat pentru elucidarea cazurilor enumerate şi a celor tradiționale pentru jurnalismul de investigație ne îndeamnă să acceptăm extinderea ariei tematice a investigațiilor mediatice.

Jurnalismul de investigație, în virtutea preocupărilor specifice, dispune la ora actuală de propria identitate ce-l deosebeşte de jurnalismul de informare şi de cel comentativ. În această practică profesională se încadrează un număr din ce în ce mai mare de jurnalişti şi de medii de informare din lume. Experiența din ultimele decenii ale presei scrise şi audiovizuale autohtone denotă, de asemenea, o anumită predilecție pentru jurnalismul de investigație (în Republica Moldova a fost creat Centrul de Investigații Jurnalistice, s-au editat şi se editează ziare specializate – *Accente, Ziarul de Gardă*, multe publicații dispun de ediții sau pagini tematice etc.). Practica locală relevă totodată oportunitatea

unui demers didactic special ce ar oferi cunoştinţe şi deprinderi adecvate pentru îmbrăţişarea jurnalismului de investigaţie.

Prezentul manual îşi propune să construiască metodic un ansamblu de concepţii menite să asigure înţelegerea mecanismelor publicistice care guvernează o anchetă în presa scrisă sau în cea electronică, precum şi să ofere o amplă perspectivă asupra tehnicilor de documentare şi a standardelor de scriitură în jurnalismul de investigaţie. El este bazat pe studiul aprofundat al literaturii de specialitate şi al practicii jurnalismului de investigaţie din lume şi din Republica Moldova. Acest manual are, în temei, experienţa jurnalistică şi didactică a autorilor ***Petru Bogatu*** (cap. 1, 2 şi 9), ***Ion Bunduchi*** (cap. 4 şi 7), ***Arcadie Gherasim*** (cap. 5 şi 6), ***Igor Guzun*** (cap. 8), ***Georgeta Stepanov*** (cap. 3).

Manualul *Jurnalismul de investigaţie* este adresat studenţilor de la facultăţile de jurnalism şi ştiinţe ale comunicării, precum şi jurnaliştilor antrenaţi în efectuarea investigaţiilor de presă.

Echipa de autori va fi sensibilă la orice sugestie ce ar contribui la completarea ulterioară a materiei incluse în prezenta lucrare.

Adresăm mulţumiri *Transparency International - Moldova* (TI-Moldova) pentru inspiraţia de a iniţia şi a sprijini cu generozitate elaborarea manualului "Jurnalismul de investigaţie".

Constantin Marin,
redactor-coordonator

Tema 1. IDENITATEA JURNALISMULUI DE INVESTIGAȚIE

1. *Esența şi particularitățile jurnalismului de investigație*
2. *Tradițiile jurnalismului de investigație*
3. *Experiențe internaționale şi naționale de jurnalism de investigație*
4. *Vocația socială a jurnalismului de investigație*

1. Esența şi particularitățile jurnalismului de investigație

A.Esența jurnalismului de investigație, rolul şi locul acestuia în sistemul mass-media. În anul 1637 englezul William Prynn a publicat un text care, în termenii jurnalismului modern, ar putea fi catalogat ca fiind o investigație scrisă. Având posibilitatea să urmărească îndeaproape viața casei regale, el a formulat nişte critici acide la adresa reginei. Opera i-a fost fatală. Nenorocitul autor fusese adus în fața instanței de judecată şi condamnat să petreacă tot restul vieții în închisoare. Şi, pe deasupra, înainte de a fi aruncat în temniță, i s-au tăiat urechile.

Dacă Prynn ar fi trăit astăzi în Marea Britanie, SUA sau în altă țară cu o democrație avansată, ar fi fost liber să publice o anchetă critică şi la adresa reginei, şi a preşedintelui american, şi a vreunui prim-ministru din statele Uniunii Europene, fără să-i fie teamă că ar putea să-şi piardă urechile. Dacă, însă, ținta investigației sale s-ar afla în țările pe care *Freedom House* le taxează drept nelibere sau doar parțial libere, el ar risca şi acum, în plin mileniu III, să-şi piardă nu numai urechile, ci şi capul. Şi nu la figurat, ci la propriu. În Ucraina, de exemplu, cunoscutul ziarist Gheorghi Gongadze, care publicase în mass-media de la Kiev mai multe articole în care aducea acuzații grave puterii politice, la 16 septembrie 2000 a dispărut fără urmă. Mai târziu, a fost găsit cadavrul său fără cap. Cam în acelaşi segment de timp, la Moscova fusese asasinat celebrul investigator american Paul Hlebnikov care scria pentru revista *Forbes.* De atunci, în Rusia în fiecare an sunt omorâți doi-trei jurnalişti de investigație. În total, de la 2000 încoace, în această țară au fost asasinați nu mai puțin de 20 ziarişti de investigație. Lucrează sub presiune şi ziariştii de investigație

din Republica Moldova. Alina Anghel, de exemplu, după o serie de dezvăluiri răsunătoare, pe care le-a publicat în paginile ziarului „Timpul", a fost lovită de un individ neidentificat cu o rangă în cap. Exemplele ar putea continua.

Meseria unui ziarist de investigaţie, deci, este una periculoasă. Cu toate acestea, investigaţia din mass-media, chit că-i o pasăre rară pe piaţa mediatică, nu trebuie trecută în Cartea Roşie. Asemenea unui produs de lux, ea îşi croieşte drum în ziare, la radio şi televiziune exact atunci când este solicitată.

Există suficiente elemente teoretice definitorii care au forţa intrinsecă a adevărului ştiinţific pentru a formula inteligibil esenţa inconfundabilă a jurnalismului de investigaţie. Acestea demonstrează fără putinţă de tăgadă că o cercetare efectuată de un investigator de la un ziar, un post de radio sau canal de televiziune pentru a dezvălui nişte aspecte negative ale realităţii nu este altceva decât o modalitate specifică de radiografiere a societăţii, alta decât cea practicată, de exemplu, de un ştirist sau de un editorialist.

În ciuda acestui fapt, termenul „jurnalism de investigaţie" este contestat şi de unii reprezentanţi ai mass-media, şi de unii teoreticieni în materie de informaţie şi ştiinţe ale comunicării. Motivul invocat de ei este acela că orice text jurnalistic poate fi, într-o măsură mai mică sau mai mare, rezultatul unei activităţi investigative. Şi un autor de reportaj, şi semnatarul unui comentariu, susţin aceştia, trebuie să efectueze o cercetare mai mult sau mai puţin profundă pentru a fabrica un produs mass-media de calitate. Cel dintâi, de exemplu, se vede silit de evenimente să se deplaseze pe teren pentru a se documenta la faţa locului. Cel de-al doilea, de asemenea, este obligat să studieze serios problema pe care o abordează. Şi lucrurile într-adevăr stau aşa. Numai că „unele aspecte ale jurnalismului, *scrie David Randall*, presupun investigarea doar în sensul ei cel mai elementar. Acestea sunt echivalentul jurnalistic al creaturilor unicelulare şi au tot atâta legătură cu investigaţia jurnalistică câtă are amiba şi omul". Tehnicile de care uzează un jurnalist de investigaţie, modul în care abordează subiectul şi rezultatele pe care le urmăreşte sunt diferite de cele ale colegilor săi de breaslă din alte departamente ale redacţiei. Şi acest fapt face diferenţa dintre ei.

Cele mai mari confuzii stârneşte polisemia cuvântului „investigaţie". În treacăt fie spus, şi cuvântul englez *investigation*, cel care, de altfel, i-a dat nume jurnalismului de investigaţie, are mai multe sensuri. Cel de „cercetare", bunăoară,

pentru a afla sau a descoperi un lucru sau un adevăr necunoscut. Dar şi cel de „anchetă" pentru a găsi persoanele care s-au făcut vinovate de săvârşirea unei fărădelegi. Şi dicţionarele limbii române moderne îi atribuie termenului „investigaţie" mai multe sensuri. Iată două dintre ele care vin să lămurească subiectul dezbătut. Unul ar fi o "cercetare sistematică şi amănunţită pentru a descoperi şi a afla ceva". Acest gen de investigaţie este practicat de oamenii de ştiinţă, de experţi şi specialişti din diverse domenii de activitate: ingineri, meteorologi, inspectori şcolari, revizori şi, nu în ultimul rând, desigur, reporteri.

Altul ar fi investigaţia ca anchetă judecătorească efectuată pentru „stabilirea circumstanţelor şi autorului unei infracţiuni". Tocmai într-o atare cercetare mai deosebită se antrenează un jurnalist de investigaţie. Spre deosebire de confraţii săi de condei, acesta intră în pielea unui anchetator fără a pretinde la funcţiile lui, firește. Mai exact vorbind, îşi asumă riscul unei anchete de tip poliţienesc pentru a descoperi şi a da în vileag nişte fapte ilicite pe care anumite persoane sau instituţii caută să le ţină în secret cu tot dinadinsul. Este limpede că în astfel de condiţii procedeele şi metodele utilizate de jurnalistul de investigaţie sunt ori asemănătoare, ori chiar identice cu cele ale procurorilor sau poliţiştilor. Atâta doar că cel dintâi, spre deosebire de cei din urmă, nu are în spate forţa coercitivă a statului.

Mort Rozenblum de la Agenţia de ştiri *Associated Press* oferă o formulă metaforică a rolului pe care îl joacă în societate ziaristul. „Când este trezit în mijlocul nopţii, scrie el, un pompier trebuie să-şi tragă pantalonii şi să se ducă să stingă incendiul. Reporterul, însă, trebuie să afle şi să spună unui milion de persoane cine a aprins chibritul şi de ce". Cu toate că nu precizează acest lucru, ziaristul despre care vorbeşte Rozenblum este, firește, un reporter de investigaţie. De ce? Pentru că anume un astfel de ziarist este obligat să răspundă la întrebările „cine?" şi „de ce?" atunci când chibritul a fost aprins de o mână criminală care caută, bineînţeles, să scape basma curată. O investigaţie jurnalistică trebuie să scoată în evidenţă motivele, scopurile şi mecanismele unei ilegalităţi, ajungând uneori la informaţii adesea tăinuite, dificil de decodat.

Diferenţa dintre jurnalismul de investigaţie şi alte tipuri de presă o face mai întâi de toate modul de abordare a informaţiei. „Dacă reportajul reprezintă (să zicem) o „poetică" a efectului", scrie cercetătorul român Sorin Preda, investigaţia jurnalistică „susţine o „poetică" a cauzei". Reportajul se centrează pe întrebarea „ce?" şi pe actorii evenimentului ("cine?") în cazul în care aceştia

nu şi-au ascuns identitatea. În schimb, o investigaţie jurnalistică, fără a neglija contextul („unde?”,”când?”, „cum?”), va căuta răspunsul în primul rând la întrebarea „de ce?”. Chit că, pentru a-l găsi, va trebui să înfrunte dificultăţi şi uneori chiar primejdii.

De altfel, şi jurnalismul de opinie stăruie asupra aceleiaşi întrebări „de ce?”. Numai că un comentator sau un editorialist, ca să scrie articolul, are nevoie nu atât de dovezi, în sens strict juridic, cât de argumente. Fie acestea şi de ordin teoretic. Însă autorul unei anchete jurnalistice nu se poate mulţumi cu aşa ceva. El are nevoie de mărturii şi acte doveditoare indubitabile. Cu alte cuvinte, jurnalismul de opinie se bazează pe logică, cel factual – pe fapte, pe când cel de investigaţie – exclusiv pe probe.

Astfel stând lucrurile, însăşi diviziunea muncii în redacţiile mass-media a separat jurnalismul de investigaţie de celelalte tipuri de presă Practic, în toate publicaţiile mari, dar şi în televiziuni, există reporteri pe ai căror umeri este pusă sarcina de a desfăşura diverse anchete, de a descifra nişte „enigme” legate de corupţie, spălări de bani, abuz de putere etc.

În urma individualizării jurnalismului de investigaţie în economia unei redacţii, s-au conturat trei tipuri de jurnalism, fiecare cu rolul şi semnificaţia lui. Pentru comparaţie le vom trece în revistă pe rând.

Jurnalismul de informare

Acest tip de jurnalism, potrivit lui Claude-Jean Bertrand, constă în a relata ceea ce vede jurnalistul sau ceea ce au văzut sau au ştiut alţii despre un eveniment anticipat ori unul accidental. Folosind observaţia, chestionarul, uneori scurgerile de informaţii, jurnalistul se străduieşte să răspundă, într-o ştire sau într-un reportaj, la întrebările „cine?”, „ce?” „ unde?”, „când?”, iar dacă se poate, şi la „cum?” şi „de ce?”, bineînţeles, fără a-şi exprima opinia şi fără a cerceta lucrurile în profunzime, dacă asta îi răpeşte prea mult timp. Caracteristicile esenţiale ale jurnalismului factual sunt: rapiditatea, oportunitatea, exactitatea, acurateţea, separarea faptelor de comentarii, echidistanţa şi obiectivitatea.

Jurnalismul de opinie şi interpretare

Acest tip de presă nu relatează informaţia, ci o explică şi o comentează. Nu se pune problema de a da în vileag faptele, ci de a le face înţelese. Autorul unui comentariu sau al unei analize propune una sau mai multe interpretări

ale evenimentului produs, îi evaluează semnificaţia şi consecinţele posibile. În cazul în care jurnalistul reprezintă poziţia redacţiei, el semnează un editorial în care, punând cap la cap mai multe fapte, caută nu doar să explice, ci şi să convingă, să apere sau să respingă o cauză, să sprijine sau să dezaprobe o autoritate.

Jurnalismul de investigaţie

Acesta constă în a merge şi a căuta în zonele obscure pentru a dezvălui nişte lacune sau afaceri oneroase, pe care oficialităţile, anumite personaje influente sau grupuri de interese vor să le păstreze secrete sau departe de actualitate. Cam astfel ar suna, de altfel, o definiţie sumară a investigaţiei jurnalistice. Pentru prima oară o atare caracterizare a jurnalismului de investigaţie a propus-o, după scandalosul *caz Watergate*, Robert W.Green, fost redactor-şef adjunct al publicaţiei americane *NewsDay*. Potrivit lui, ***investigaţia jurnalistică este, de regulă, un produs „al muncii şi iniţiativei proprii a ziaristului, pe o temă importantă pe care anumite persoane sau organizaţii ar dori să o tăinuiască”***. J. ROBERTS, fost redactor-şef la “Philadelphia Inquirer”, SUA în context precizează*: „Jurnalism de investigaţie nu înseamnă a-l prinde pe politician cu pantalonii jos sau a scoate la lumină o încălcare a legislaţiei, ci a intra în amănuntele care sunt ascunse adânc pentru a-l ajuta pe cititor să înţeleagă ceea ce se întâmplă în lumea noastră tot mai complicată”.*

Profesorul Michael J. Berlin, lector la Universitatea din Boston, consideră că o investigaţie jurnalistică nu are cum să apară fără îndemnul personal, ideile şi eforturile ziaristului. E un material de presă care are o mare valoare de informaţie şi o semnificaţie deosebită pentru societate. O investigaţie, adaugă cercetătorul american, se întemeiază întotdeauna pe o multitudine de surse – oameni, documente şi observaţii personale. De multe ori în anchetele din mass-media la suprafaţă apar fapte pe care autorităţile ar dori să le muşamalizeze. Uneori, însă, articolele de investigaţie conţin şi informaţii care vin nemijlocit de la reprezentanţii puterii. Totuşi, potrivit şcolilor europene şi americane de jurnalism, datele parvenite, într-un fel sau altul, de la autorităţi nu înlocuiesc, ci doar completează probele obţinute de jurnalist în urma unei cercetări originale.

Cum, însă, o definiţie, chiar şi foarte exactă, nu poate cuantifica întregul înţeles semantic al unei noţiuni, pentru a evita echivocurile şi interpretările derutante

se impun nişte lămuriri, completări şi precizări mai extinse. Acelaşi Robert W. Green distinge *trei elemente de bază ale jurnalismului de investigaţie:*

- jurnalistul efectuează o investigaţie care nu a fost realizată de nimeni altul (inclusiv, investigaţia primară);
- tema articolului este destul de importantă pentru cititor sau telespectator şi este prezumtiv legată de afaceri dubioase sau de nereguli, dar dovezi privind acest fapt nu există;
- alţii încearcă să ascundă publicului faptele care au fost elucidate pe parcursul investigaţiei.

Mai mulţi teoreticieni şi jurnalişti consacraţi consideră că în multitudinea de trăsături care deosebesc jurnalismul de investigaţie de alte tipuri de presă există câteva indispensabile. Altfel spus, prezenţa lor este obligatorie pentru ca un text să întrunească în cele din urmă condiţiile unei veritabile anchete de presă. Absenţa uneia dintre ele îl poate compromite natura investigativă a materialului. În opinia lui David Randall, acestea sunt trei.

Caracteristicile indispensabile ale jurnalismului de investigaţie

- *Cercetarea originală*

Investigaţia din mass-media nu este un rezumat sau o grupare a unor descoperiri şi date datorate altora, ci o cercetare originală, efectuată de reporteri care folosesc adesea materialul cel mai brut. Poate fi vorba de o intervievare exhaustivă sau de o alăturare şi comparare a faptelor şi cifrelor. În multe cazuri, roadele şi originalitatea vin din descoperirea, pe baza informaţiilor disponibile, a unor scheme şi conexiuni pe care nimeni nu le-a observat.

- *Subiectul implică potenţiale nereguli sau neglijenţe, despre care nu există dovezi*

Nu de puţine ori bănuim că s-a comis o ilegalitate sau o neglijenţă, dar nu avem dovezi şi nici altcineva nu le posedă. Trebuie să strângem probe, iar asta va cere mai mult timp şi efort decât în mod normal. S-ar putea, de asemenea, să fie nevoie de mai mulţi reporteri. În mod clar, nu trebuie să vă pierdeţi timpul dacă subiectul nu este o problemă de importanţă pentru cititori.

- *Cineva încearcă să ţină informaţiile secrete*

Subiectul unei anchete în mass-media este „acel ceva pe care cineva cu siguranţă nu vrea să îl publici. Spre deosebire de presa centrată pe aspectul factual,

jurnalismul de investigație începe în punctul în care rutina zilnică încetează. Nu acceptă secretomania şi refuzul autorităților de a furniza informații. Le află singur.

Punând cap la cap toate acestea, putem trage câteva concluzii asupra fenomenul de presă numit jurnalism de investigație.

Prima. O investigație jurnalistică abordează neapărat o problemă pe care autoritățile sau unele persoane încearcă să o dosească. Având în vedere acest fapt, în cazul unei anchete reuşite, ziaristul intră în coliziune cu poziția oficială a puterii.

A doua. Subiectul este ori de interes general ori de stringentă actualitate, cu un posibil impact asupra siguranței publice sau personale a cetățenilor, iar obstacolele pe care urmează să le depăşească autorul pentru a afla adevărul sunt suficient de mari pentru a-l constrânge să recurgă la proceduri şi tehnici specifice unei anchete polițieneşti.

A treia. Investigația jurnalistică este întotdeauna rodul nu numai a inițiativei proprii, ci şi a efortului personal depus de ziarist. Chiar dacă el se bucură de sprijinul logistic, financiar sau moral al redacției sau al colegilor de breaslă, cea mai mare şi mai grea parte a muncii investigative îi revine lui.

O definiție prin negație. Ce nu este investigație jurnalistică? Ziariştii începători, iar uneori şi editorii cu experiență, confundă ancheta jurnalistică propriu-zisă sau cu o pastişare de informații aduse pe tavă în redacție de nişte persoane intersate, sau cu o ordinară reproducere în paginile ziarului a vreunui document trăsnit, "donat" de vreo instituție. Cristian Grosu şi Liviu Adam au dreptate când afirmă că "ar fi nedrept să aşezăm în rândul ziariştilor de investigație – care lucrează uneori sub presiune şi sunt pândiți tot mai des de reale pericole – pe simplii compilatori ai unor documente, fie ele şi senzaționale, împinse în presă în mod interesat". În această situație, este important nu doar să definim jurnalismul de investigație, ci şi, pornind de la normele impuse de şcolile vesteuropene sau americane de jurnalism, să arătăm ce nu este investigație jurnalistică.

1. *Nu este investigație jurnalistică un material realizat la comandă*, indiferent de calitatea faptelor, documentelor şi surselor. O posibilă veridicitate a informațiilor este anulată de interpretarea lor tendențioasă şi încercarea de mani-

pulare a publicului prin mass-media. Pentru că nu este rezultatul inițiativei personale a reporterului şi urmăreşte nu dezvăluirea faptelor şi întâmplărilor reale, ci crearea unei imagini pe care şi-o doreşte solicitantul din umbră, un astfel de produs mediatic este de departe o făcătură. Când mai multe ziare sau posturi de televiziune de la Chişinău, să zicem, ochesc ca la comandă acelaşi punct şi lovesc toate aceeaşi țintă, avem de a face, fără doar şi poate, cu materiale la comandă. Acestea pot fi orice: propagandă, atac la persoană, satiră etc. Investigație jurnalistică, însă, nu au cum să fie.

2. Nu este investigație jurnalistică publicarea unor informații sau documente decupate dintr-o anchetă oficială a autorităților – Procuratură, Poliție, Serviciul de Informații şi Securitate, Curtea de Conturi, Centrul de Combatere a Corupției şi Crimei Organizate etc. Oricât de captivante ar fi acestea, ele sunt rezultatul unei investigații oficiale, şi nu jurnalistice. De aceea trebuie tratate ca atare. Ziaristul, firește, are dreptul să citeze, chiar cu lux de amănunte, informații parvenite de la instituțiile statului, dar cu remarca obligatorie că răspunderea pentru ele o poartă autoritățile. Documentele oficale pot avea într-un articol de investigație doar valoarea unor materiale de context. Însă nucleul investigației de presă trebuie să-l constituie cercetarea originală a jurnalistului.

3. Nu este investigație jurnalistică reproducerea în totalitate a unor dosare necunoscute publicului, care au zăcut ani de zile în arhivele Procuraturii, serviciilor secrete sau poliției şi dezgropate pentru a detona nişte bombe de presă. În ciuda valurilor pe care le pot face acestea, ele nu sunt altceva decât simple scurgeri de informații compromițătoare în vederea unor reglări de conturi. În paginile publicației "Accente" de la Chişinău, care de altfel, la vremea ei, a făcut o serie de dezvăluiri senzaționale, au "explodat" şi destule dosare dubioase. Înmormântate în tenebrele unor instituții ale statului, multe din aceste documente, livrate în mod deliberat redacției de persoane interesate, nu erau sau chiar nici nu puteau fi verificate de ziariști. Ziarul, vrând-nevrând, s-a implicat într-un război care nu era al lui şi, în cele din urmă, a capotat, pomenindu-se sub focul încrucişat al reglărilor de conturi dintre diverse grupuri de interese.

4. Nu este investigație jurnalistică simpla prezentare a unor informații compromițătoare sau dosare prefabricate, scurse spre mass-media dinspre nişte persoane, organizații sau instituții care îşi propun ori să şantajeze, ori să exercite presiune mediatică asupra unor elemente indezirabile din spațiul public, asupra unor concurenți din lumea afacerilor, asupra unor adversari de pe scena

politică. Un caz de atare investigaţie a fost pretinsa anchetă televizată de la *Moldova 1* care o prezenta pe o cunoscută ziaristă dansând nudă într-o baie finlandeză. Dincolo de faptul că autorul a încalcat într-un mod cu totul incalificabil nu numai bunul simţ, ci şi deontologia profesională, la mijloc a fost o tentativă de manipulare prin presă care se ascundea îndărătul etichetei "investigaţie jurnalistică". Drept un alt exemplu în acest context poate servi un articol al cunoscutului ziarist rus Aleksandr Hinştein. În anul 1996 acesta a publicat în ziarul *Moskvskii Komsomoleţ* descifrarea unei înregistrări a convorbirilor telefonice, purtate de conducătorul Administraţiei prezidenţiale Ciubais. Potrivit reputatului expert în materie de investigaţii jurnalistice, A. Konstantinov, la mijloc era o lucrătură a serviciilor secrete împotriva unui important demnitar. Ciubais deţinea un post atât de mare, încât convorbirile sale telefonice puteau fi înregistrate doar de FSB. Iată de ce, consideră Konstantinov, materialul lui Hinştein este o ordinară scurgere de informaţii şi nu poate fi catalogat ca fiind investigaţie jurnalistică.

5. *Nu este investigaţie jurnalistică intrarea unui aşa-zis paparazzi în intimitatea unei celebrităţi.* O investigaţie reclamă nu numai o simplă "fotografiere" a faptelor, ci şi o expertizare şi o decodare atentă a acestora. Numai în acest caz anumite aspecte ale realităţii, reperate de un reporter, pot avea valoarea unor probe.

Particularităţile jurnalismului de investigaţie. Investigaţia din mass-media este, implicit, *un jurnalism cu precădere al neobişnuitului, imprevizibilului*, iar, nu de puţine ori, chiar şi al *senzaţionalului.* Autorul unei anchete nu numai că scrie mai mult despre rău decât despre bine, ci şi întoarce răul pe o faţă şi pe alta pentru a-i descoperi cauzele ascunse şi efectele neprevăzute. În atenţia sa se află anormalul, nu normalul. Totuşi, celor care s-ar grăbi să arunce cu piatra în el, le-am aminti cum schiţa Honore de Balzac, în 1833, pentru doamna Hanska un roman despre bătălia de la Essing pe care, până la urmă, nu îl va mai scrie: "Bubuitul tunului se aude din prima pagină şi încetează în ultima". Veţi citi cartea, adăuga el, "prin fumul de pe câmpul de luptă şi (...) vă veţi aminti de bătălie ca şi cum aţi fi văzut-o cu ochii voştri".

Nu e de mirare, deci, că jurnalistul de investigaţie este un tipaj legendar. El face parte din una din breslele care, volens-nolens, produc mituri. Imaginaţia oamenilor este sedusă de viaţa şi activitaea poliţiştilor, detectivilor, spionilor, comandourilor şi, nu în ultimul rând, a jurnaliştilor de investigaţie. Despre ei

se scriu romane şi se fac filme. Aşa cum în armată un tânăr plutonier doreşte să ajungă general, fiecare debutant din presă visează, fără doar şi poate, să treacă de la ştiri la editorial sau anchetă.

Investigaţia jurnalistică, de bună seamă, aduce rapid notorietate. Aceasta pentru că o anchetă reuşită, în urma căreia sunt scoase la iveală abuzuri şi infracţiuni, frizează de multe ori *senzaţionalul*. Spre deosebire de jurnalismul factual, produsul jurnalismului de investigaţie este, în mod normal, pe cât de inedit, pe atât de inconfundabil. Fiind rezultatul unei cercetări originale, el nu repetă informaţiile şi concluziile altor ziarişti sau publicaţii, remacându-se astfel prin *exclusivitate.*

Însă realizarea unui articol de investigaţie nu stă la îndemâna oricui. Acest tip de presă cere curaj, intuiţie, perseverenţă şi în fine, dar nu în ultimul rând, un acut spirit de observaţie. Până la urmă investigaţia este o chestiune de cutezanţă, caracter şi temperament, calităţi care, precum se ştie, se transmit pe cale preponderent congenitală. Pot fi învăţate tehnicile de investigaţie, nu întotdeauna însă şi bărbăţia, dinamismul, capacitatea de transfigurare şi disimulare, capacitatea de a schimba registrele, de a depăşi diverse obstacole, de a analiza lucrurile în profunzime.

Totodată, deşi este mai curând un detectiv decât un filolog şi de foarte multe ori acţionează pe cont propriu şi în condiţii mai dificile decât un inspector de poliţie sau un anchetator de la Parchet, deoarece nu este secundat în efortul său investigativ de maşinăria statului, jurnalistul nu trebuie să se identifice cu puterea judecătorească sau cu forţele de ordine. Aceasta pentru că funcţiile unui ziarist de investigaţie diferă de cele ale unui procuror sau poliţist. Ziaristul de investigaţie nu-i un anchetator, chit că metodele lor adeseori sunt identice. Misiunea jurnalistului nu este de a reţine un criminal sau de a trimite în închisoare un grup de persoane dubioase care au încălcat legislaţia, ci de-a aduna probe despre afacerile lor necurate pentru a le da publicităţii. Mai simplu vorbind, reporterul de investigaţie e în serviciul publicului, nu a instanţei. El nu dă verdicte, ci doar semnale menite să sensibilizeze societatea.

Jurnalismul de investigaţie, consideră David Randall, poate trata orice subiect sau domeniu al vieţii publice. Două categorii generale sunt, însă, cele mai prolifice: activităţile şi organizaţiile care operează în zone îndepărtate sau cumva izolate de atenţia publicului; persoanele şi instituţiile care sunt împinse

pe neașteptate în lumina reflectoarelor, deși par să fi "venit de nicăieri", și în jurul cărora se formează rapid o mitologie. Sunt oameni și instituții care par să nu aibă trecut. Dar trebuie să aibă, și în acest trecut aproape sigur se află un subiect jurnalistic bun.

Persoanele sau organizațiile care stau la baza unor carențe din viața comunității se numesc ***ținte***. Ele formează subiectul pe care ziaristul de investigație îl urmărește de-a lungul anchetei sale.

Nu-i exclus ca subiectul unei investigații să-îi fie sugerat reporterului de un coleg, de un amic, de o sursă sau de un șef din redacție. Oricum, decizia de a realiza o anchetă poate s-o ia doar ziaristul. Aceasta pentru că obiectul muncii sale este atât de greu și costisitor, iar deznodământul atât de imprevizibil, încât nimeni nu are cum să-l forțeze să pornească la drum împotriva voinței sale. Așa cum corespondentul unei agenții de presă hotărăște până la urmă de unul singur dacă evenimentul merită sau nu să devină știre, tot așa și reporterul de investigație alege dacă face sau nu ca o problemă să devină subiect de investigație jurnalistică.

Mulțimea de dosare pierdute de Republica Moldova la CEDO, pricopsirea unui ministru sau deputat cu o casă de milioane, munca unor soldați pe „șantierele" private ale unor generali sau înalți demnitari, invadarea nitamnisam a drumurilor naționale de către reprezentanții poliției rutiere, apariția în ultimii ani în fața multor case de locuit din Chișinău a unor spații anexe care urâțesc fața orașului și încalcă, în fond, legislația locativă, propunerile pe care le fac cetățenilor unele companii de a se îmbogăți peste noapte, acordarea de facilități și privilegii unor firme și oameni de afaceri sunt tot atâtea semne de corupție sau abuzuri care cer, în cazul neimplicării autorităților, o anchetă jurnalistică. Săpând puțin în adâcimea acestor fapte suspecte, se pot descoperi lucruri necurate.

2. Tradițiile jurnalismului de investigație

Zice-se că presa este primul strat brut al istoriei. Dacă rămânem pe câmpul aceleiași metafore, putem afirma că jurnalismul de investigație oferă primul strat brut al dreptului. Acest tip de mass-media atrage atenția asupra defectelor și eșecurilor unor mecanisme de reglementare a societății, asupra modurilor în care legislația poate fi neglijată sau fentată de cei puternici, bogați sau corupți.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea s-au creat condiţii pentru apariţia unui concept de presă care, avansând ideea obiectivităţii şi imparţialităţii, a fost la începuturi un model al cărui relaţie cu politicul era o aspiraţie şi un arhetip. Mass-media şi-a dezvoltat rapid norme profesionale, propriile tehnici, o varietate de genuri, printre care se numără şi jurnalismul de investigaţie. Acesta din urmă s-a bazat pe raţionalismul sporit al discursului intelectual din acele timpuri şi pe calea ştiinţifică de găsire a adevărurilor ascunse din faptele de la suprafaţa evenimentelor. "Jurnaliştii de investigaţie, scrie Hugo de Burgh, au îmbinat observaţia raţională cu empatia morală pentru a face din exploatare şi abuz un subiect abordabil pentru analiză, discuţie şi cercetare".

Din perspectivă istorică, apariţia jurnalismului de investigaţie coincide cu ascensiunea şi consolidarea democraţiei liberale. Pentru că, prin forţa lucrurilor, de multe ori se vede silit să se confrunte cu puterea politică, s-a dezvoltat mai târziu decât celelate tipuri de presă. Pentru a se afirma, a avut nevoie de un mediu cu cetăţeni, dar şi cu guvernanţi educaţi deja în spiritul libertăţii. Iată de ce, mai întâi a câştigat teren în ţările cu tradiţii democratice: SUA, Marea Britanie, Suedia etc.

SUA: Căutătorul de aur devine scormonitor în gunoaie. Fondator al jurnalismului de investigaţie poate fi considerat ***Mark Twain.*** (1835–1910). Înainte ca tipograful şi minerul, Samuel Lahghorne Clemens, să devină celebru scriitor, el s-a impus ca un foarte talentat ziarist. În 1862 acesta s-a angajat reporter în Virginia Citiy. Primele sale articole, inserate în ziarul *Territorial Enterprise*, erau semnate cu pseudonimul Mark Twain.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în SUA era în toi revoluţia industrială. Aceasta aducea cu sine locuri de muncă, profesii noi, afaceri profitabile, creştere economică şi prosperitate. Dar nu numai. Industrializarea avea şi destule efecte secundare: corupţie, sustragere de fonduri, jafuri. Mark Twain îşi afunda adânc lopata reportericească în mocirla miş-maşurilor în care erau implicaţi funcţionarii publici, deputaţii, judecătorii etc, dezvăluind în paginile ziarului afacerile lor oneroase. Fostul miner, care anterior căuta fără succes aur şi argint prin mine, a ajuns, astfel, să scormonească pleava societăţii americane. Dar anume acest fapt i-a adus până la urmă popularitate, respect şi afirmare pe tărâmul presei şi literaturii. Nu întâmplător, încă în timpul vieţii sale, ziarul britanic *The Spectator* scria că Mark Twain a făcut ţării sale un seviciu enorm,

atrăgându-i atenția asupra unor aspecte negative ale vieții sociale care urmau să fie depășite cât mai curând cu putință.

Oricum, de atunci, jurnaliștii de investiție mai sunt numiți în SUA și scormonitori în gunoaie (*muckrakers*). Însă sintagma a intrat în uz și s-a generalizat peste ocean abia la începutul secolului XX, când, volens-nolens, a fost pusă în circulație de președintele Theodore Roosevelt. Acesta a spus într-un discurs rostit la Casa Alba în ziua de 10 februarie 1906 că jurnaliștii de investigație, aidoma personajului din romanul *Progresul piligrimului* de John Bunyan, în loc să se uite în sus, la cerul mare, preferă să umble cu capul în jos, scormonind în gunoaiele de sub picioare. Porecla a fost pe placul ziariștilor și a făcut carieră în SUA. Jurnalismul de investigație din această țară și-a luat în serios rolul de sanitar care avea misiunea să pună umărul la salubrizarea societății. Unul dintre primele articole de investigație ce a zguduit Statele Unite prin dezvăluirile sale șocante se numea *Imperiul invizibil*. Autorul, K. Ridpet, arăta, în 1898, că SUA sunt conduse în realiate nu de președinte, guvern și Congres, după cum crede toată lumea, ci de 9 senatori corupți și foarte influenți. A urmat un scandal grandios în urma căruia s-au năruit multe cariere politice.

La sfârșitul secolului al XIX-lea în SUA apare și prima publicație specializată de investigație *The McClure's*. Pentru acest ziar scriau cei mai buni jurnaliști din țară. Aici și-au publicat operele scriitorii Arthur Conan Doyle și Rudyard Kipling. Prin anchetele lor jurnaliștii de investigație au demonstrat că massmedia este o forță suficient de responsabilă și viguroasă ca să poată constrânge cele trei puteri ale statului, în cazul în care acestea o iau razna, să se cumințească și să bată în retragere.

Totuși, cel mai tare *muckrakers* de la începutul secolului trecut a fost ***Lincoln Steffens*** (1866–1936). Articolele sale, dar mai cu seama culegerea de anchete *Rușinea orașelor*, a dat în vileag numeroase acte de corupție, de subtilizare a finanțelor publice, a dărâmat cariere și a băgat în speriați o bună parte a clasei politice americane. Supranumit de unii "neînfricat căutător de adevăr", iar de alții „potlogar care își trăiește viața cinstit", avea calități excepționale de investigator. Volubil, deschis, comunicativ, inventiv, rațional, a fost un mare maestru în materie de dezlegare a unor șarade criminale. Groaza hoților și corupților din sferele înalte, Lincoln Steffens se numără, neîndoios, printre părinții jurnalismului de investigație.

EUROPA: primele investigații sub acoperire. În Europa jurnalismul de investigație a început să-şi croiască drum sub influența celui american. Anchetele de presă au apărut cu regularitate în primul deceniu al secolului al XX-lea în paginile ziarelor din Marea Britanie şi Suedia, țări care aveau deja o presă liberă. În cea dintâi, libertatea de exprimare era asigurată de un regim politic pluralist în care trona respectul pentru lege. În cea de-a doua, încă în 1776 a fost adoptată prima lege a presei de pe glob care garanta libertatea cuvântului scris.

La începutul secolului al XX-lea editorul publicației britanice *Pall Mall Gazette*, W.TStead, a dezvăluit prostituția infantilă din Londra. „Cumpărând" o fetiță de 13 ani de la mama ei şi sub cea mai strictă supervizare, a petrecut destul timp singur cu ea pentru a dovedi că ar fi putut fi folosită în aproape orice scop imoral. A publicat un faimos serial în care a descris fenomenului prostituției infantile, relevând amploarea acesteia şi militând pentru schimbarea legii. W.TStead s-a înecat la scufundarea „Titanicului" în 1912.

Şi în Suedia investigația jurnalistică sub acoperire (*Wallraffing*) a câştigat teren încă la începutul secolului trecut. O tânără ziaristă, Ester Nordstrom, s-a angajat cameristă într-o familie bogată. În 1914, ea a publicat cartea *O slugă între slugi* care a stârnit dezbateri parlamentare pe tema drepturilor şi libertăților individuale ale salariaților.

Urmând exemplul „scormonitorilor în gunoaie" din SUA, în perioada interbelică şi ziarele din Olanda, Elveția, Danemarca au aplicat investigația jurnalistică. Totuşi, în prima jumătate a secolului XX, în urma prăbuşirii democrațiilor liberale şi instaurării unor regimuri totalitare sau autoritare în Germania, Italia, Spania, Portugalia, acest tip de presă nu a reuşit să se impună în tot vestul Europei, ca să nu mai vorbim de estul continentului.

În ultimele decenii ale secolului trecut în Europa occidentală s-a înregistrat un reviriment al jurnalismului de investigație. Acest lucru s-a datorat înlăturării din legislațiile naționale a unor reglementări excesive. Acestea au fost introduse după Cel de-al Doilea Război Mondial pentru a proteja libertatea cuvântului, interesele publice şi drepturile persoanei. Ele s-au constituit, însă, în nişte obstacole care împiedicau uneori mass-media să se manifeste plenar. În aceste împrejurări, în ultimele două decenii, mai cu seamă în statele Uniunii Europene, s-au luat măsuri în vederea dez-reglementării legislației cu privire la mijloacele de informare în masă pentru a încuraja astfel competiția pe piața mediatică.

3. Experienţe internaţionale şi naţionale de jurnalism de investigaţie

AFACEREA"WATERGATE". Nu încape îndoială că cea mai strălucită mostră de investigaţie jurnalistică este afacerea *Watergate,* în urma căreia preşedintele SUA, Richard Nixon, şi-a pierdut postul în cel mai lamentabil mod posibil. Acest scandal ieşit din comun a probat forţa democraţiei americane unde actul de guvernare, desfăşurându-se sub privirea critică a mijloacelor de informare, se află de fapt în mod constant sub controlul continuu al cetăţenilor.

In urmă cu peste trei decenii, mai exact în 1972, cinci indivizi fuseseră surprinşi în flagrant delict la sediul Partidului Democrat aflat in complexul Watergate, unde încercau să plaseze un dispozitiv de ascultare. Autorităţile au căutat să diminueze semnificaţia accidentului, lăsând să se întrevadă că la mijloc ar fi o găinărie a unor elemente marginale care nu au nimic în comun cu administraţia prezidenţială. Se împotmolise şi ancheta oficială. O mare parte a presei trata subiectul cu superficialitate, eschivându-se să acuze direct Casa Albă. Însă ziariştii *Bob Woodward* şi *Carl Bernstein* de la *Washington Post* au întreprins o investigaţie proprie. Atenţi la ceea ce se întâmpla în jurul lor, dar şi bazându-se pe reţeaua de surse pe care o aveau la îndemână, ei au intuit că afacerea-i mai murdară decât pare la prima vedere.

Woodward s-a dus la tribunal chiar a doua zi după spargerea de la sediul democraţilor şi a observat că un avocat celebru era foarte interesat de caz. Ce treabă avea acesta acolo? Ziaristul a mai aflat că unii dintre bărbaţii prinşi lucraseră pentru Agenţia Centrală de Investigaţii (CIA). În plus, aveau asupra lor mari sume de bani în momentul arestării, iar în agendele a doi dintre ei s-a descoperit numărul de telefon al unei persoane care lucra la Casa Albă. De la aceste informaţii care dădeau de bănuit, dar nu erau încă suficient de lămuritoare, a fost lansată o serie de articole care pas cu pas au dezlegat misterul *Watergate.*

Deşi au fost ameninţaţi în repetate rânduri, Woodward şi Bernstein s-au zbătut mult pentru a afla şi numele altor persoane implicate în afacere. Dovedind îndrăzneală şi dexteritate profesională, au deschis uşi care păreau inaccesibile şi i-au convins să facă mărturii pe cei care lăsau impresia că au muţit pentru totdeauna. Până la urmă, au adunat probe care demonstrau că urmele ilegali-

tăţii duc tare sus, spre *cabinetul oval* din Casa Albă. O serie de articole publicate de *Washington Post* între momentul spargerii de la Watergate şi demisia lui Nixon dovedeau fără putinţă de tăgadă că mai mulţi oficiali din anturajul preşedintelui au fost antrenaţi în această spargere şi, ulterior, în încercarea de muşamalizare a incidentului.

La acea vreme, se vorbea că *Washington Post* a fost ajutat de o sursă anonimă care a confirmat sau a infirmat informaţiile adunate de ziar pe cont propriu. Sursa anonimă a fost botezată *Deep Throat* (*Gâtlej Adânc*), identitatea căreia rămâne încă şi astăzi necunoscută pentru toată lumea. Se presupune că generoasa sursă era nimeni altul decât unul dintre adjuncţii directorului FBI. Însă ziaristul niciodată nu i-a dezvăluit numele.

Articolele din *Washington Post*, precum şi o serie de investigaţii şi procese, l-au forţat în cele din urmă pe Nixon să demisioneze, la doi ani de la declanşarea scandalului. Pe 9 august 1974, preşedintele renunţă la funcţie, pentru a scapa de o iminentă şi ruşinoasă destituire. Pană la acel moment, circa 40 de înalţi responsabili ai Administraţiei sale fuseseră deja arestaţi.

Afacerea *Watergate* a fost catalogată în Occident ca fiind un triumf al jurnalismului de investigaţie, iar Bob Woodward si Carl Bernestein au fost trataţi ca nişte eroi naţionali, câştigând averi de milioane. Meseria de ziarist a devenit în SUA, dar şi în alte ţări, mai atractivă ca oricând. În doar patru ani de zile, care au urmat de la căderea lui Richard Nixon, numărul facultăţilor de jurnalism din Statele Unite s-a dublat.

Bob Woodward şi Carl Bernestein au scris o carte, "Toţi oamenii preşedintelui", în a carei ecranizare cinematografică au jucat Robert Redford şi Dustin Hoffman. De-a lungul anilor, o serie de oficiali au fost bănuiţi că ar fi fost implicaţi în incident. Lista i-a inclus şi pe George Bush Sr., tatăl preşedintelui Geoge W. Bush, şi pe cunoscutul diplomat, scriitor şi analist, Henry Kissinger.

SCANDALUL LEWINSKI-CLINTON. Acuzaţiile de adulter şi sperjur care i-au fost aduse preşedintelui Clinton constituie, implicit, o altă realizare remarcabilă a jurnalismului de investigaţie. Dar nu pentru că acest incident mai n-a condus la destituirea şefului statului, ci pentru că circumstanţele scandalului au fost anchetate şi dezvăluite nu de reprezentantul vreunei potente şi populare publicaţii de top, ci de reporterul unui mic şi cvasianonim până atunci ziar electronic.

În 1998, *Matt Drudge,* singurul autor şi fondator al web-site-ului *drudgereport.com,* a aflat că în redacția cunoscutei reviste *Newswik* de mai mult timp "zace" un document din care rezultă că preşedintele Bill Clinton ar avea o relație amoroasă cu Monica Lewinski, o angajată a Casei Albe. Din motive numai de ei ştiute, editorii acestei publicații ezitau să dea în vileag informațiile explozive. Drudge, însă, nu numai că le-a inserat pe site-ul său, ci şi a stat de vorbă cu Linda Tripp, o colegă a Monicăi Lewinski. În urma interviului, el a intrat în posesia unor probe indubitabile că preşedintele îşi înşeală soția chiar în cabinetul oval al Casei Albe. A izbucnit un scandal imens. Ca rezultat, a fost nevoită să se autosesizeze justiția americană. S-a inițiat o anchetă. FBI a desfăşurat o investigație discretă care a confirmat dezvăluirile făcute de Matt Drudge. Un procuror independent l-a supus pe Clinton unui umilitor interogatoriu televizat care a fost transmis în direct în întreaga lume. Scaunul preşedintelui s-a clătinat amenințător.

MAFIA DROGURILOR DIN PERU. Reporterul peruan *Adolfo Isiza Urqia* a probat că oficialități militare sunt implicate în criminale afaceri mafiote. În vara lui 1992 el a făcut o investigație privind comerțul cu droguri pentru cotidianul *La Republica*. În august a dezvăluit numele unui important traficant de droguri, protejat de forțele armate. „Armata nu vrea să lupte împotriva terorismului, pentru că ar pierde traficul de droguri", a scris Isiza Urqia. Câteva zile mai târziu, cadavrul său a fost găsit în râul Huallaga. Fusese torturat şi înjunghiat.

ASASINAREA LUI OLOF PALME. Investigarea jurnalistică a motivelor şi circumstanțelor în care a fost asasinat premierul suedez Olof Palme nu s-a soldat cu demascarea şi condamnarea celor care au comandat atentatul. Totuşi, acest episod se constituie într-un model de cercetare gazetărească demn de urmat. Primul ministru a fost omorât de un killer care a tras din spate la 28 februarie 1986. Ancheta realizată de justiția suedeză s-a dovedit defectuoasă. Poliția a arestat două persoane care au fost judecate şi condamnate. Însă, ulterior, s-a constatat că probele sunt trucate şi vina celor inculpați nu poate fi dovedită. Lucrul acesta l-au demonstrat ziariştii *Bo Andersson* şi *Christoph Andersson*. În consecință, ministrul Justiției şi alți câțiva detectivi au fost concediați.

În urma unei investigații bine documentate, cei doi ziarişti au propus o versiune opusă celei oficiale. Ei au adunat suficiente probe care arătau că de-a lungul mai multor ani un concern militar suedez vindea arme în Germania comunistă,

intermediar fiind serviciul securitatea (Stasi) din RDG. Palme a încercat să pună capăt acestei tranzacţii şi a fost asasinat. Potrivit altor informaţii, descoperite de mass-media, foşti ofiţeri ai armatei sud-africane din perioada regimului rasist al lui Peter Botha au acuzat un agent sud-african ca l-ar fi asasinat, in februarie 1986, pe Olof Palme. Cotidianul suedez *Dadgens Nyheter* arată că există un "document militar original" datând din 21 noiembrie 1995, a cărui fotocopie este reprodusă de ziar. Potrivit acestuia, semnalul pentru operaţiunea de asasinare a lui Olof Palme venea "de la cel mai înalt nivel", ceea ce relata consilierul pentru problemele securităţii naţionale al preşedintelui sud-african de atunci, eter Bota. Premierul Suediei urma sa fie asasinat cu prilejul unei conferinţe împotriva apartheidului, ce s-a ţinut la Stockholm in zilele de 21 – 23 februarie 1986. El a fost însă ucis săptămâna următoare. Presupusul asasin este dat dispărut de mai bine de 17 ani. El nu are niciun fel de venituri şi nicio ocupaţie şi se află în posesia unui paşaport fals, potrivit ziarului. *Dagens Nyheter* scrie că foşti ofiţeri suedezi au "cumpărat" documentele din arhivele militare sud-africane şi au purtat discuţii cu foşti agenţi ai serviciilor secrete.

În ciuda faptului că nici astăzi nu au fost identificaţi şi traşi la răspundere criminali, presa scandinavă a reuşit să demonstreze inconsistenţa anchetei oficiale, netezind drumul spre alte investigaţii.

OPERAŢIUNEA „MÂINILE CURATE". La finele anilor 70, unul dintre cei mai cunoscuţi ziarişti italieni, *Mino Pecorelli,* a descoperit nişte adevăruri care mai întâi i-au curmat viaţa, iar un deceniu şi ceva mai târziu au provocat prăbuşirea scenei politice din această ţară. El a intrat în posesia unor informaţii, potrivit cărora primul ministru Giulio Andreotti avea legături cu lumea interlopă. Pecorelli vroia să scoată şi o carte pe această temă, dar n-a mai apucat. În 1979 ziaristul a fost asasinat.

Asupra premierului planau suspiciuni. I s-a intentat şi un dosar penal, dar până la urmă Andreotti a fost achitat. Însă colegii de breaslă ai ziaristului omorât nu s-au împăcat cu înfrângerea. Ei au pornit o anchetă proprie. Dezvăluirile senzaţionale ale jurnaliştilor italieni au detonat adevărate bombe de presă. În consecinţă, la cumpăna anilor 90 poliţia a declanşat celebra deja operaţiune *Mani Puliti* (*Mâinile Curate*). În urma acestui fapt Andreotti a fost condamnat pentru asasinarea ziaristului şi relaţiile sale cu organizaţia criminală „Cosa Nostra", iar mai multe formaţiuni politice s-au compromis într-atât, încât au dispărut de pe scena politică.

Revigorarea şi regruparea jurnalismului de investigaţie. Costurile mari, riscurile şi finalitatea imprevizibilă a jurnalismului de investigaţie îi silesc pe cei care-l profesează să-şi strângă rândurile. De la un timp încoace reporterii se reunesc în diverse cluburi sau sindicate profesionale pentru a se susţine reciproc, a-şi coordona acţiunile şi a rezista astfel în faţa presiunilor din afara spaţiului mediatic. În SUA, bunăoară, sunt mai multe organizaţii de acest gen. Cea mai cunoscută dintre ele este *Investigative Reporters and Editors*, IRE, **www.ire.org** (Uniunea reporterilor şi redactorilor-investigatori). O altă organizaţie, *Center for Public Integrity,* **http://www.publicintegrity.org** (Centrul Integrităţii Publice), fondată de ziaristul Charles Lewis, editează în fiecare an cel puţin o carte şi circa zece rapoarte anuale despre starea jurnalismului de investigaţie în SUA şi în lume.

În 1997 a fost creat *Consorţiumul Internaţional al Ziariştilor-Investigatori* în frunte cu acelaşi Charles Lewis. Această organizaţie internaţională a ziariştilor de investigaţie îşi propune să ajute jurnaliştii în cazul în care ei se confruntă cu probleme foarte dificile, de mare semnificaţie şi rezonanţă globală. Consorţiumul a contribuit, de exemplu, la încheierea cu succes a investigaţiei de răsunet privind sistemul electronic internaţional de spionaj, descoperit în Noua Zelandă de ziaristul britanic Duncan Campbell.

În ultimii ani, în presa occidentală se accentuează tendinţa de a îngusta noţiunea de investigaţie jurnalistică la anchete reportericeşti, de multe ori sunt considerate subiectele legate de abuzul de putere şi corupţie. Altminteri zicând, infracţiunile guvernanţilor devin ţinta prioritară a investigaţiei jurnalistice.

Practici autohtone. Jurnalismul de investigaţie, care s-a impus cu greu în multe state din Vestul şi Centrul Europei, nu avea cum, desigur, să triumfe la noi înaintea democraţiilor consolidate din Occident. Totuşi, apariţia unor articole în care ziariştii căutau să scoată în evidenţă diverse carenţe din viaţa comunităţii a fost atestată la începutul secolului trecut. Anumite abuzuri ale administraţiei locale erau consemnate în publicaţiile *Basarabia*, *Luminătorul* etc. Nu e de mirare că *Basarabia,* primul ziar de limbă română, a reuşit să scoată la Chişinău doar 79 de numere şi a fost închis după nouă luni de la apariţia sa în 1906. Locotenent-colonelul Vasiliev, director adjunct al jandarmeriei, considera că această publicaţie, "care este difuzată în special la sate", „face propagandă împotriva guvernului şi administraţiei locale...". Mai târziu, în perioada interbelică, articole de investigaţie se publicau uneori în *Viaţa Basarabiei*,

Cuget Românesc etc. Până la finele celui de-al doilea război mondial ancheta gazetărească apărea în mass-media de la noi doar cu intermitențe, iar în perioada sovietică aceasta practic a dispărut cu desăvârşire. Deşi după dezgheţul relativ din 1956, dar mai cu seamă în anii perestroikăi, în presa de la Chişinău, după calapodul celei sovietice, se publicau uneori articole la rubrica „Ziaristul îşi schimbă profesia", acestea, în condiţiile cenzirii, nu aveau cum să fie autentice articole de anchetă reportericească. Jurnalismul de investigaţie, în dimensiunile lui moderne, a început să se prefigureze în mediile naţionale abia în anii 90 ai secolului trecut. Primele articole în care erau scoase în evidenţă nereguli şi infracţiuni comise de reprezentanţii administraţiei au început să apară în paginile publicaţiilor *Literatura şi Arta*, *Ţara*, *Sfatul Ţării*, *Glasul Naţiunii*.

Ţara, bunăoară, a scris despre o companie moldovenească, „Valeologia", acuzată în România de contrabandă cu arme şi substanţe radioactive. Personajul care se afla în fruntea "Valeologiei" se numea Vitalie Usturoi, un fost ofiţer superior în forţele speciale sovietice. Numele lui a fost des pomenit în presa de pe ambele maluri ale Prutului, precum şi în cea străină. Pentru prima dată, în paginile ziarului *Ţara* s-a vorbit despre Vitalie Usturoi în scandalul din 1994, de la Vila Lac-Snagov, când mai multe persoane ar fi fost prinse în flagrant, în timp ce traficau substanţe radioactive. Dupa 1990, firma "Valeologia" a fost acuzată de mai multe ori de contrabandă cu arme si substanţe radioactive. Evenimentele ulterioare au demonstrat că autorii investigaţiei jurnalistice publicate în *Ţara* au avut dreptate. În iulie 1997, Curtea de Conturi a României constata că defuncta bancă *Bancorex* acordase, in perioada 1992-1993, credite acestei societaţi în valoare de 140 milioane de dolari, pentru achiziţionarea autoturismelor ARO, cu scopul de a fi comercializate în spaţiul postsovietic, cu toate că "Valeologia" nu ar fi fost autorizată să efectueze operaţiuni de comerţ în România. În august 2003, revista italiană *Analisi Difesa*, într-un articol care avea ca subiect traficul de armament din Europa de Est, nominaliza printre firmele controlate de fraţii ceceni Mutaliev şi firma "Valeologia" din Chişinău, având baza în Yemen, specializată în traficul cu armament şi substanţe redioactive. Ulterior, toate societăţile care au participat la asemenea acţiuni au fost lichidate. Alte surse, pe care s-a bazat *Ţara*, dar şi unele publicaţii de la Bucureşti, în investigaţiile lor, susţineau că episodul de la Snagov a fost, de fapt, o acţiune a serviciilor speciale de la Bucureşti şi Chişinău, nefiind vorba despre substanţe radioactive, ci de pământuri rare. Acestea, împreună cu o cantitate de pietre preţioase, fuseseră transferate de la Chişinau în România,

ca garanţie a împrumuturilor făcute de respectiva persoană pentru a dezvolta afacerea ARO dincolo de Prut. Între timp, situaţia ar fi fost reglată, afacerea înmormântată, peste toate aşezându-se praful uitării.

Spre finele deceniului al noulea din secolul trecut investigaţia jurnalistică a obţinut o prezenţă tot mai accentuată în peisajul mediatic al Republicii Moldova. Temeinice anchete reportericeşti apar în mediile independente centrale *Flux, Timpul, Jurnal de Chişinău, Ziarul de Gardă,* Radio *Vocea Basarabiei,* canalul de televiziune *ProTV Chişinău,* dar şi în unele locale: *„Observatorul de Nord* (Soroca), *„Cuvântul"* (Rezina) etc. Se abordează teme dificile, subiecte de stringentă actualitate, încercându-se să se dea în vileag cazuri de corupţie, deturnare a banilor publici, evaziune fiscală, abuz de serviciu, etc. La începutul mileniului al treilea la Chişinău apare şi prima publicaţie specializată de investigaţie *Accente*.

Această publicaţie, fondată la 5 iulie 2001, a jucat un rol pozitiv în afirmarea jurnalismului de investigaţie din Republica Moldova. Publicaţia a avut o echipă de ziarişti curajoşi şi valoroşi care au realizat mai multe anchete despre afacerile dubioase ale unor înalţi demnitari, despre averile lor adunate în mod fraudulos, despre corupţia din justiţie, din poliţie, de la vamă, dar şi din învăţământ şi din sectorul sanitar. Deranjând tare, ziarul a intrat în dizgraţia potentaţilor care n-au mai contenit să-l hărţuiască pentru a-l determina să-şi înceteze activitatea. În consecinţă, săptămânalul *Accente* a fost vândut, şi-a pierdut independenţa şi a renunţat la subiectele de investigaţie. Ulterior, câţiva ziarişti de la această publicaţie(Aneta Grosu, Alina Radu) au fondat *Ziarul de Gardă,* de asemenea o gazetă preponderent de investigaţii. .

În aprilie 2003 un grup de reporteri şi redactori şi trei organizaţii nonguvernamentale de media: Asociaţia Presei Independente, Asociaţia Presei Electronice şi Comitetul pentru Libertatea Presei au constituit *Centrul de Investigaţii Jurnalistice* care, în special, îşi propune să se constituie într-un centru de resurse în domeniul jurnalismului de investigaţie pentru presa independentă din Republica Moldova, să acorde asistenţă jurnaliştilor în realizarea anchetelor de presă, verificarea unor date şi informaţii, facilitarea relaţiilor cu sursele etc.

Cazul Şalun. De-a lungul anului 2002, în presa de la Chisinau fusesera publicate mai multe articole avand drept subiect activităţile lui Şalun, o căpetenie a proxineţilor din Republica Moldova. Reporterii ziarului "Accente" au pornit

o investigaţie în stil poliţienesc, fiind convinşi că au de-a face cu un criminal neobişnuit, de care nu vor reuşi să se apropie decât dacă vor învăţa să-l înţeleagă. În urma unei anchete sub acoperire, ei au reuşit să se infiltreze în una din reţelele interlope ale acestuia. În consecinţă, jurnaliştii au identificat şi au dat publicităţii adresele de reşedinţă ale mafiotului, datele de înmatriculare ale automobilelor cu care circula "celebrul peşte", dar şi o sumedenie de probe care îl inculpau pe Şalun "drept un traficant extrem de periculos". În urma investigaţiei desfăşurate au fost publicate mai multe anchete care dezvăluiau activităţile criminale ale traficantului. Din păcate, informaţiile prezentate şi argumentele invocate de mass-media nu au fost luate în consideraţie de conducerea de atunci a Ministerului de Interne. Reproducem un fragment din anchetele semnate de Aliona Avram.

... CAPUL PEŞTILOR

La Buiucani (şoseaua Balcani), locuieste capul cel mare al traficanţilor de femei. (l-am sunat).

"Vi rabotaite u nevo? Perezvonite vecerom" (Lucraţi la el? Sunaţi-mă deseară.) , mi-a raspuns imediat şoferul său.

Am insistat sa ne intâlnim a doua zi. Dânsul a fixat, ultimativ, ora 9 şi un sfert, seara.

In fata restaurantului "Pekin", la Botanica, ma astepta un "Audi" de culoare neagră. Am urcat în masina. I–am spus că împreună cu prietenele mele am decis să ne angajăm la el. "Eşti alintată, Nataşa, n-o sa rezişti, condiţiile mele-s foarte aspre."

Mi–a controlat minuţios geanta. "De regulă, traficanţii îmi aduc fete. Dar tu ai venit de pe aiurea. Cine ţi-a dat telefonul meu? De ce te–ai adresat anume mie, unui reprezentant al lumii interlope? De ce nu-ţi cauti clienţi în «Makler»?»

«Am aflat că reprezentaţi cea mai solidă mafie a traficului cu femei. Controlati această reţea. Mai stiu ca le creati conditii luxoase fetelor. Vreau niste clienţi mai selecţi... Deputaţi aveţi?»

«Am şi deputaţi, depinde de evenimente. Dacă sunt summit–uri, delegaţii oficiale, sunt şi clienţi de onoare. Nu ştiu dacă vei rezista. Ştii să muteşti când trebuie?»

Timp de patru ani după publicarea dezvăluirilor, Şalun, cel care, potrivit fostului ministru de Interne Papuc, a comandat arestarea de către separatiştii transnistreni a cinci ofiţeri de poliţie sub acoperire, a traficat sute de fete si, după cum afirma chiar ex-ministrul, a fost implicat in lichidarea fizică a unor oameni de afaceri.

*AFACEREA SKODA, CAZUL ALINA ANGHEL.*_Ziarul *Timpul* a arătat într-o serie de articole că tranzacţia încheiată la finele anului 2003 de către Cancelaria de Stat şi Compania „Daac-Hermes" privind cumpărarea unui lot de 42 de automobile „Skoda" pentru deservirea conducătorilor raionali a fost ilegală. S-a constatat, între altele, că hotărârea respectivă n-a fost publicată în "Monitorul Oficial", iar Legea bugetului de stat pentru anul 2003 nu prevedea cumpărarea acestor maşini. În plus, guvernul a refuzat să ofere informaţii despre această tranzacţie şi nu a fost organizată o licitaţie publică. Compania „Daac-Hermes" a refuzat să pună la dispoziţia instanţei de judecată acest contract, deşi a fost obligată să o facă, singurul act oferit instanţei fiind copia unei anexe la un contract mai vechi, pe care de asemenea nu l-a văzut nimeni. Pentru prima dată, informaţia despre procurarea de către Cancelaria de Stat a 42 de automobile *Skoda* a apărut în presă pe data de 26 decembrie 2003. Ulterior, canalul ORT Moldova a difuzat un reportaj despre transmiterea automobilelor *Skoda Octavia* autorităţilor locale, fără a numi cifra acestora şi destinaţia. La 30 decembrie, Serviciul de presă al preşedinţiei a plasat pe site-ul oficial o ştire vagă în care se arăta doar că "Vladimir Voronin şi Vasile Tarlev au participat la festivitatea de transmitere a tehnicii auto performante în folosinţa administraţiilor raionale". Autorităţile, însă, nu au făcut trimitere la vreun act normativ sau legislativ – hotărâre de guvern sau la Legea bugetului de stat pentru 2003 – în baza căreia s-ar fi făcut cumpărătura.

Ca să dea, totuşi, de urma maşinilor, reporterii de la *Timpul* au căutat să afle, înainte de toate, pe banii cui a procurat Cancelaria de Stat lotul de automobile *Skoda*, cât a costat tranzacţia şi de ce nu a fost publicată decizia respectivă în "Monitorul Oficial". Pentru aceasta, l-au contactat pe şeful Serviciului de presă al guvernului, implicit al Cancelariei de Stat, Iurie Moraru. Însă acesta a refuzat să dea detalii. "Îmi pare rău, nu vă pot spune nimic, – a zis el. -Va trebui să iniţiaţi, probabil, ancheta dvs. proprie". Ziarista l-a sunat, la telefonul mobil, pe vicedirectorul pe probleme financiare al Cancelariei de Stat, Tudor Nireanu. Şi acesta, însă, s-a eschivat de la interviu, propunându-i ziaristei să meargă la Serviciul de presă, adică iar la dl Moraru.

Pentru a sparge această "blocadă informațională" şi a-şi informa cititorii, Alina Anghel l-a contactat pe Petru Iuraş, directorul salonului "Skoda" (distribuitorul oficial al companiei "Daac-Hermes"). Şi acesta "n-a dorit să spună nimic", recunoscând doar că o maşină *Skoda Octavia* costă până la 18 000 de euro.

Epuizând astfel toate căile oficiale de obținere a informației, ziarista i-a telefonat pe mai mulți primari şi președinți de raioane. Anume de la aceştia (pentru a-i proteja, nu le-a dat numele în ziar) a aflat că maşinile *Skoda Octavia* au fost distribuite fiecărui preşedinte de raion (32) şi director ai oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat (10).

În articolul pe care l-a scris ("Luxul în țara sărăciei"), Alina Anghel a amintit că, anterior, Cancelaria de Stat a mai cumpărat de la "Daac-Hermes" 23 de automobile *Skoda Superb*. În situația în care Cancelaria de Stat cumpără de la "Daac-Hermes" loturi mari de automobile în afara vreunui tender, ziarista a semnalat că ar putea exista o relație specială între guvernare şi "Daac-Hermes".

La 23 ianuarie 2004, Compania „Daac-Hermes" şi „Daac-Prom" a acționat în judecată publicația *TIMPUL Info-magazin* şi pe ziarista Alina Anghel, cerând instanței despăgubiri.. Judecătoria Buiucani a obligat ziarul şi ziarista Alina Anghel să achite reclamantului 1 350 000 lei. La 22 iulie 2004, judecătorii Curții de Apel Chişinău resping recursul redacției, iar la 14 septembrie 2005, Curtea Supremă de Justiție menține, cu mici modificări, hotărârile primelor două instanțe. După pronunțarea deciziei CSJ privind achitarea unui prejudiciu de 130 000 MDL, *TIMPUL Info-Magazin* a fost închis. Publicația a reapărut, de data aceasta cu denumirea *TIMPUL de dimineață*.

La 23 iunie 2004, ziarista Alina Anghel, care a efectuat această investigație, a fost lovită crunt cu o rangă în cap de câțiva indivizi necunoscuți. Până în prezent, autoritățile nu au reuşit să identifice şi să tragă la răspundere persoanele vinovate. Alina Anghel a părăsit țara, locuind acum în Germania.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dat câştig de cauză redacției şi ziaristei care a realizat investigația. CEDO a constatat la 28 noiembrie 2008 că Republica Moldova a încălcat dreptul la libera exprimare printr-o sentință care sancționează cotidianul *Timpul* pentru publicarea unei anchete despre corupția guvernului. Valoarea daunelor morale şi materiale stabilite de CEDO este de 14 000 de euro, pe care Guvernul le-a achitat săptămânalului *Timpul* şi Alinei Anghel.

4. Vocaţia socială a jurnalismului de investigaţie

Oricine îşi pune problema funcţiei sociale a jurnalismului de investigaţie, articulării lui în configuraţia actuală a mass-media, trebuie să înceapă prin asumarea unui conflict de interese. Acesta, volens-nolens, este generat de poziţionarea jurnalismului de investigaţie faţă de guvernare. În speţă, faţă de puterea judecătorească. Şi nu numai. Vorba e că jurnalismul de investigaţie intră pe terenul autorităţilor legale ale statului mai mult decât oricare alt tip de presă. La mijloc nu-i doar o competiţie firească, izvorâtă din tradiţia britanică, dar mai cu seamă din cea americană care spune că mass-media şi guvernarea sunt adversare fireşti. Presa şi puterea au funcţii diferite, afirmă principalele teorii asupra rolului mass-media, şi fiecare dintre ele trebuie să respecte rolul celeilalte. Cu alte cuvinte, cea dintâi urmează să informeze, să distreze, să educe, iar cea de-a doua – să conducă, să-şi asume răspunderea pentru starea ţării şi a naţiunii. Numai că, jurnalismul de investigaţie, pentru a putea informa marele public, se vede silit să-şi asume, până la un anumit punct, desigur, chiar şi funcţiile autorităţilor. El anchetează nelegiuri, reale sau prezumtive care, din varii motive, sau nu au fost încă descoperite, sau sunt trecute sub tăcere de autorităţile legale ale statului.

Mai mult decât atât. Investigatorii din presă, pentru a-şi atinge obiectivele, recurg la metodele folosite, de obicei, de magistraţi sau detectivi. Cât de îndreptăţiti sunt ei să dubleze activitatea autorităţilor? Chiar şi în Occident există voci care, asemenea lui Walter Lipmann, neagă rolul instituţional al presei, definind-o doar ca o "lanternă" căutătoare a adevărului. Totuşi, dominantă este viziunea liberală asupra mass-media ca reprezentantă a publicului. Potrivit ei, individul, prin opţiunea pentru un anumit organ de presă, transferă o parte din autoritatea publicului asupra acestuia, conferindu-i valoare instituţională. Astfel, principiul liberal de invocare a dreptului la libera exprimare generează condiţionări pe modelul Primului Amendament al Constituţiei americane care prevede ilegalitatea oricărei legi care îngrădeşte libertatea cuvântului şi a presei. Asta pentru că într-o democraţie liberală guvernele sunt percepute a fi potenţial coruptibile, stupide sau agresive faţă de cetăţeni. Prin urmare, ele trebuie supravegheate permanent şi, dacă nu se comportă cuviincios, urmează a fi criticate. Jurnaliştii sunt, astfel, gardieni ai democraţiei care controlează celelalte puteri ale statului. Iar pentru a-şi face datoria, ei pot recurge la toate mijloacele posibile cu rezerva ca ele să fie legale. Anume acest drept al presei

de a juca liber, dar regulamentar, pe câmpul constituțional, împotriva puterii politice constituie proba de rezistență şi de autenticitate a jurnalismului de investigație.

De aceea, dacă, prin absurd, s-ar crea o situație care ne-ar forța să alegem între o guvernare fără ziare sau ziare fără guvernare, şi asemenea lui Thomas Jefferson, unul dintre întemeietorii democrației americane, am „prefera fără nicio ezitare ultima variantă", un argument în plus în favoarea acestei opțiuni ar fi existența jurnalismului de investigație care nu numai că îndeplineşte funcția de supraveghere a puterii, ci şi, păstrând proporțiile, adesea face chiar munca ei. Atâta doar că în alte scopuri. Nu pentru a aresta, ci pentru a informa şi a convinge, pentru a atenționa cetățenii şi societatea asupra unor pericole ce îi pot afecta.

Nevoia publicului de a şti, de a afla ce se ascunde îndărătul uşilor capitonate ale guvernanților sau persoanelor influente se constituie, până la urmă, într-o comandă socială la care ziariştii răspund fără întârziere, dar cu responsabilitate.

Fără jurnalismul de investigație presa ar face față cu multă dificultate misiunii sale de serviciu public, funcției de supraveghere a clasei politice pentru a informa societatea despre modul în care înțeleg autoritățile s-o guverneze. Tocmai vocația-i socială îi conferă investigației jurnalistice un rol indispensabil în sistemul mass-media. Totuşi, anul 1990, potrivit lui Philippe Gailard, a fost un moment de criză în relațiile dintre mijloacele de comunicare în masă şi publicul lor, criză care pune capăt unei ere glorioase (...) a ceea ce s-a numit "ziaristică de investigație", inaugurată în Statele Unite de afacerea Watergate. Asta s-a văzut cu ocazia operațiunii americane din Golf, supranumite *Furtună în deşert*. Presa a căzut atunci victimă propriei sale perfecțiuni tehnice. Ziariştii s-au dat deoparte şi au lăsat ca războiul să se desfăşoare în direct în fața a sute de milioane de spectatori din toată lumea. Spectacolul fusese grandios, informația catastrofală. Atâta doar că telespectatorii se aflaseră în situația lui Fabrice del Dongo la Waterloo: văzuseră, auziseră, trăiseră emoții puternice, dar nu sesizaseră şi nu înțeleseseră nimic. A fost un şoc care a obligat presa să se trezească şi să-şi amintească de responsabilitățile sale sociale.

Criza din 1990 a arătat că jurnalistul, în speță cel de investigație, este de neînlocuit. La fel cum comunicatorul are nevoie de ziarist, scrie Gailard, tot astfel este valabilă şi reciproca. Acest fapt creează legături. Când se instaurează în-

crederea, dezinformarea pe față nu mai este câtuşi de puțin de temut. Ca rezultat, ziaristul, strajă a adevărului, a fost instalat în plenitudinea funcției sale sociale pentru a salva presa de la înec la confluența dintre torentul informațiilor şi fluviul de comunicare.

Funcțiile jurnalismului de investigație. Funcția-pilot rămâne, firește, supravegherea mediului înconjurător prin elucidarea circumstanțelor unor nereguli sau infracțiuni, demascarea vinovaților şi informarea publicului. Are şi funcția pedagogică de a stărui asupra unor probleme şi metehne de care societatea dorește să se debaraseze. Dincolo de acestea, se pot identifica şi o serie de subfuncții, susținute de practica profesiei. Ele sunt orientate către:

- înțelegerea unui eveniment care ridică multiple semne de întrebare;
- aducerea în atenție a unei probleme susceptibile să deformeze adevărul;
- restituirea unei realități ascunse, într-o manieră originală;
- formularea unei versiuni opuse celei oficiale;
- sensibilizarea publicului asupra unor zvonuri sau informații contradictorii care dau de bănuit;
- depistarea şi darea în vileag a unor fapte ilicite pe care anterior autoritățile legale n-au putut sau nu au vrut să le facă publice;
- prezentarea unui element, considerat surpriză față de un anumit nivel al informației, reperat de jurnalist ca fiind cunoscut de public;
- persuasiune;
- unicitate;
- exclusivitate;
- senzațional.

Nu există un alt tip de presă care ar fi mai marcat de nesiguranța rezultatului decât jurnalismul de investigație. Şi faptul acesta nu trebuie să ne mire. Ştiristul culege informațiile, de regulă, la suprafața realității. Editorialistul depinde în primul rând de profinzimea propriilor raționamente. Reporterul de investigație, însă, trebuie să sape adânc nişte straturi ale actualității sau istoriei care s-ar putea, la o verificare mai amănunțită, să nu conțină nimic. Există destule cercetări jurnalistice care, deşi la etapa inițială par promițătoare, nu găsesc, totuşi, o pistă bună. Alteori, rezultatele nu pot fi publicate din rațiuni juridice sau deontologice.

Oricât de fascinantă sau incitantă ar fi tema, acest fapt nu garantează în mod automat succesul investigației. Drumul de la idee până la finalitate e lung, anevoios, desfundat, presurat cu o sumedenie de obstacole, incertitudini şi uneori chiar riscuri. Până şi legendarii ziarişti americani, Bob Woodward şi Carl Bernstein de la *Washington Post*, anchetând incidentul *Watergate,* s-au îndoit în mai multe rânduri că vor fi în stare să meargă până la capăt.

Investigația este adesea un tunel fără de sfârşit la capătul căruia nu se vede lumina. Zile lungi şi plictisitoare de lectură a noianului de dosare şi documente, interminabilele discuții cu sursele, multe dintre care se dovedesc a fi sterile şi inutile – toate aceste lucruri se pot constitui în factori de descurajare a jurnalistului, îi pot da peste cap planurile şi motivația de a continua. Iată de ce o investigație jurnalistică, deşi este opera personală a unui jurnalist, trebuie asistată, în caz de forță majoră, de redacția din care face el parte.

David Randall consideră că, în cazul unui proiect complex de investigație jurnalistică, redactorul-şef sau şeful de secție urmează să aloce în sprijinul autorului oameni şi alte resurse. Editorul trebuie să fie pregătit de un probabil eşec al investigației. Din cercetarea ziaristului s-ar putea să nu rezulte niciun articol. Să publici un subiect numai pentru că s-a pierdut o grămadă de timp cu el este o cale sigură spre dezastru.

Şefii, împreună cu reporterii, vor trebui, de asemenea, să ia din vreme o decizie fundamentală. Ei vor avea datoria să decidă dacă investigația se va constitui într-o serie de articole tipărite pe măsură ce sunt scrise sau într-o „bombă" care va „exploda" numai atunci când documentarea va fi completă. Avantajul celei dintâi variante este că articolele publicate în timpul investigației pot determina unele persoane să vină la redacție şi să ofere informații suplimentare. În cazul celei de-a doua variante, trebuie stabilit un termen de finalizare.

Subiecte pentru discuții

1. Adesea unii ziarişti şi chiar teoreticieni în materie de mass-media spun că jurnalismul de investigație nu este un tip distinct de presă, întrucât şi reporterul de la ştiri, şi autorul unui comentariu se văd nevoiți să facă o investigație ca să-şi scrie apoi textul. Care sunt elementele ce fac diferența dintre jurnalismul de investigație, pe de o parte, jurnalismul de informare sau cel de opinie, pe de alta?
2. Cum veți afla că un articol pretins de investigație nu este decât o scurgere de informații compromițătoare sau o simplă reproducere a unui dosar dezgropat de autorități şi livrat presei?

3. De ce un reporter de investigaţie, chiar dacă foloseşte metodele unui detectiv, nu trebuie să se identifice cu acesta?
4. Jurnalismul de investigaţie s-a afirmat relativ târziu, după multe decenii de la apariţia tiparului şi presei. De ce acest tip de mass-media a avut nevoie de timp pentru a se impune?
5. De ce investigaţia jurnalistică nu este la îndemâna oricui?
6. Examinaţi *afacerea Watergate* şi găsiţi exemple de perseverenţă şi spirit de observaţie pe care le-au dovedit autorii de la *Washington Post*.
7. Analizaţi *cazul „Skoda"* şi scoateţi în evidenţă informaţiile care au fost rezultatul cercetării originale efectuate de autoare.
8. De ce mass-media şi puterea sunt adversare fireşti? Care este, în acest context, funcţia socială a jurnalismului de investigaţie?
9. Determinaţi funcţiile jurnalismului de investigaţie.
10. De ce investigaţia jurnalistică este marcată de nesiguranţa rezultatului final?

Lecturi recomandate

Bertrand, Claude-Jean(coord.), O introducere în presa scrisă şi vorbită..- Iaşi: Polirom, 2001.

De Broucher, Jose, Pratique de L"information et ecriture journalistique,.- Paris: CFPJ, 1995.

Bogatu, Petru, E posibilă ralierea presei autohtone la standardul mediatic occidental? // Mass-media, Chişinău, iulie 2007.

Coman, Mihai(cord), Manual de Jurnalism, Tehnici fundamentale de redactare. Vol.I,.- Iaşi: Polirom, 2001.

Coman, Mihai(coord), Manual de jurnalism, Tehnici fundamentale de redactare, vol. II, Ediţia a II-a revăzută.- Iaşi: Polirom, 2001.

Gailard, Philippe, Tehnica jurnalismului, ediţia a 7-a revizuită, editura Ştiinţifică, Bucureşti, 2000.

Grosu, Cristian; Avram, Liviu, Jurnalismul de investigaţie.- Iaşi: Polirom, 2004.

Hugo de Burg (cord), Jurnalismul de investigaţie: context si practică. – Cluj : Limes, 2006.

Константинов, А.Д.(coord.), Журналистское расследование, История метода и современная практика, Агентство журналистских расследований (АЖУР, СПб.: «Издательский Дом "Нева"»;), М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2003.

Mouriquand, Jacues, L'Enquete.- Paris: CFPJ, 1994.

Pop, Doru, 2000, Mass-media şi politica: teorii, structuri, principii.- Iaşi: Institutul European, 2000.

Randall, David, Jurnalistul universal. – Iaşi: Polirom, 2000.

Rosenblum, Mort, Who Stole the News?, Wiley, 1995.

Tema 2. TIPOLOGIA INVESTIGAȚIEI JURNALISTICE

1. *Tipurile jurnalismului de investigație*
2. *Investigația tradițională efectuată cu metodele unui detectiv*
3. *Jurnalismul de investigație asistat de calculator*

1. Tipurile jurnalismului de investigație

Jurnalismul de investigație presupune o cercetare multilaterală şi detaliată a unui subiect puțin studiat, închis sau foarte bine ascuns. În procesul lucrului, ziaristul trebuie să înfrunte lipsa de dorință a unor anumite structuri de a prezenta informația care-l interesează. Şi atunci metoda de căutare a materialului devine nu mai puțin captivantă decât însuşi subiectul investigației. Conteaza astfel nu numai tema şi importanța socială a concluziilor, ci şi tehnicile de investigatie. Metoda folosită constituie criteriul de clasificare a investigației jurnalistice. *Misiunea reporterului care lucrează asupra unui articol de investigație este alta decât a reporterului de la ştiri, care trebuie să-şi scrie materialul pentru mâine, sau al reporterului de la televiziune, care are nevoie de o reacție în fața camerei de filmat. În cazul primului reporter scopul este să găsească materialul care să explice o situație, să dezvăluie ceva nou sau să formeze o narațiune,* afirmă HUGO DE BURGH.

Potrivit lui Claude-Jean Bertrand, se cunosc două tipuri ale jurnalismului de investigație. Acestea sunt destul de diferite, însă pot fi combinate. Cel dintâi este reprezentat de *investigația jurnalistică tradițională,* efectuată cu metodele unui polițist sau chiar ale unui spion. Cel de-al doilea este *jurnalismul de investigație asistat de calculator.*

În jurnalismul de investigație bazată pe metode tradiționale reporterul ar trebui să învețe mai curând de la Sherlock Holmes decât de la un literat. El foloseşte tehnicile unui detectiv sau agent de informații: filaj, camuflaj, întrevederi discrete, informatori, cumpărare de informație sau de documente şi chiar ascultări telefonice. Jurnalistul de investigație caută să dezvăluie pe această cale, la cel

mai înalt nivel, escrocheria, relațiile de tip mafiot, corupția, deturnarea de bani publici etc., iar la cel mai de jos nivel: consumul ilegal de droguri, abuzurile sexuale etc. Apogeul acestui tip de jurnalism l-a constituit afacerea Watergate, la care déjà ne-am referit.

Jurnalismul de investigație asistat de calculator este produsul noilor tehnologii informaționale. A apărut în SUA în anii `60 ai secolului al XX-lea sub numele *precesion journalism*. A îmbrăcat inițial forma jurnalismului de sondare care folosea metodele științelor sociale: analiza pe calculator, exploatarea informatizată a arhivelor, eșantionarea, sondajele etc. Treptat, însă, o dată cu apariția internetului și intrarea tot mai sigură a omenirii în era informațională, și-a extins simțitor aria de aplicare. În cursul unei investigații de acest tip, jurnalistul adună și analizează informațiile pe calculator, testează pe aceeași cale stările de spirit ale unor colectivități și mai apoi traduce rezultatele în termeni accesibili cetățeanului obișnuit. Metoda permite descoperirea unor procese înainte ca acestea să se transforme în catastrofă, a unor disfuncționalități sociale grave, dar necunoscute marelui public, și chiar a unor crime fără ca ziaristul să se antreneze într-o documentare amănunțită pe teren. Datorită unor atare tehnici, reporterul câștigă timp și reduce risipa de mijloace alocate pentru o investigație tradițională. Nu întotdeauna, însă, investigația asistată de calculator este suficientă. De aceea este nevoie ca aceasta să fie uneori secundată de o anchetă de teren. Și viceversa. Investigația tradițională va avea doar de câștigat de pe urma unei analize efectuate pe calculator.

Dincolo de instrumentarul și metodele folosite, ambele tipuri de investigație au în comun un lucru semnificativ. Și ancheta tradițională, și cea asistată de calculator trebuie să conțină o cantitate suficientă de originalitate pe care investigatorul o adună prin propria sa muncă.

2. Investigația tradițională desfășurată cu metodele unui detectiv

Un investigator din presă poate fi comparat, vorba lui Walter Lippman, cu "o muscă pe perete". Ca să izbutească, acesta trebuie să fie detașat, neluat în seamă de cei pe care îi observă. El trage cu urechea, se uită pe gaura cheii, intrând chiar uneori în intimitatea unui grup. Reporterul aflat la o masă într-un bar, de exemplu, îi urmărește, aparent impasibil, pe cei care frecventează localul cu

regularitate şi scrie un articol despre întâlnirile sau preocupările suspecte ale unui influent demnitar sau funcţionar public.

Aşa a desoperit, de exemplu, presa americană un adulter comis de un posibil viitor preşedinte al ţării. În anul 1987, intrând într-un bar obscur de la periferia oraşului, un reporter de la ziarul *Washington Post* l-a văzut pe senatorul Gary Hart, unul dintre liderii Partidului Democrat, distins politician care pretindea să obţină pentru a doua oară nominalizarea formaţiunii sale pentru alegerile prezidenţiale. Ce caută un personaj atât de important, s-a întrebat jurnalistul, într-o bodegă de mâna a doua? Şi cum n-a găsit răspuns la întrebarea sa, pentru orice eventualiate, a intrat şi a doua zi în acelaşi bar, unde din nou l-a întâlnit pe Hart. Acesta a băut ceva şi apoi a dispărut. Doar a treia zi ziaristul a auzit nişte bârfe, potrivit cărora politicianul s-ar întâlni aici uneori cu o femeie. Cum Hart era căsătorit, avea doi copii şi arunca în dreapta şi în stânga vorbe frumoase depre valorile famiiei, ziaristul s-a hotărât să continue filajul. Zvonurile, însă, nu-şi găseau confirmarea. Răbdarea l-a răsplătit, totuşi. După mai multe zile, a reuşit să-l vadă, în sfârşit, în compania unei domnişoare care s-a dovedit a fi amanta aspirantului la preşedinţie. Reporterul a mers după ei şi a constatat că pretendentul la postul de preşedinte a petrecut o noapte pe un iaht cu o altă femeie decât soţia sa. De altfel, iahtul se numea "Monkey business", în traducere aproximativă – "afacere dubioasă". Aventura a fost deconspirată de prestigiosul ziar *Wasghington Post*, acelaşi care cu 13 ani mai înainte a scris despre scandalul *Watergate*. Cariera lui Hart care, zice-se, era singurul politician capabil să-l învingă la acea vreme pe Ronald Reagan, a fost demolată.

Investigaţia tradiţională desfăşurată cu metodele unui detectiv este marcată de platforma mediatică pentru care este destinată. Jurnalistul de investigaţie din presa scrisă este ca un cal de cursă lungă. O condiţie esenţială a succesului său este efortul de durată. Spre deosebire de colegii săi din televiziune sau de la radio care, de obicei, se mulţumesc cu o emisiune-două, ca să epuizeze subiectul de investigaţie, el uneori este pus în situaţia să aplice tactica picăturii chinezeşti. Se vede silit de împrejurări să urmărească ţinta mai multe luni, revenind cu regularitate la aceeaşi temă. Relevantă în acest sens a fost investigaţia ziariştilor americani, Bernstein şi Woodward de la cotidianul *The Washington Post*, care au scris constant despre ceea ce a rămas în istorie sub numele de afacerea *Watergate* aproximativ doi ani de zile. În acest răstimp ei au desfăşurat o intensă muncă pentru a convinge unele persoane să vorbească,

mii de interviuri față în față şi prin telefon şi chiar convorbiri repetate, precum şi o temeinică verificare a faptelor.

Ancheta de teren a reporterului unui ziar de cele mai multe, totuşi, nu are cum fi subiect de film hollywoodian. Asta pentru că el se confruntă cu un pericol mai mare decât posibilele amenințări provenite din partea țintei. Şi acest pericol se numeşte rutina. Sau chiar plictiseala, dacă vreți. Există o mare discrepanță între cercetarea nemediată a ceea ce se ascunde în spatele unui fapt şi povestea scrisă şi publicată în paginile unei gazete sau reviste. Ore nesfârşite de lecturare a documentelor şi dosarelor, zile întregi irosite cu nişte surse care se dovedesc ori incredibile, ori chiar false – din această muncă istovitoare, lipsită de farmec rezultă uneori unul, două sau câteva articole de ziar care fac furori.

Astfel, reporterul de investigație al unui ziar la început, de regulă, nu ştie cu exactitate, ce vrea să demonstreze. Dacă ar şti, poate că n-ar fi nevoie de o anchetă. Or, ziaristul începe o investigație tocmai pentru a confirma sau a infirma nişte supoziții sau suspiciuni, nişte zvonuri sau idei aparent năstruşnice, o ipoteză poate încă destul de vagă la prima etapă. Exact ca în cazul Hart, când ziaristul doar a bănuit că la mijloc ar putea să se ascundă ceva necurat, dar nu avea niciun argument serios în sprijinul presupunerilor sale. Jurnalistul ştie doar ce caută. Uneori, însă, nici asta nu ştie cu siguranță. Din acest punct de vedere, demersul investigației se aseamănă perfect cu cel al unei cercetări ştiințifice. Şi, tot ca în cercetarea ştiințifică, rezultatul unei anchete poate fi diferit de ceea ce s-a crezut inițial, aşteptările reporterului pot fi depăşite sau, dimpotrivă, date peste cap. Oricare ar fi, însă, deznodământul, indiferent dacă opinia reporterului coincide sau nu cu concluzia investigării, acesta are obligația să facă public rezultatul cercetării. Nu toate investigațiile din presa scrisă, firește, impun o muncă de salahor transpirat pe teren. Jurnaliştii de la săptămânale sau reviste, de exemplu, pot să întreprindă o investigație fără să se afle sub presiunea circumstanțelor sau evenimentelor. Ei pornesc nu de la o întâmplare răsunătoare sau de la un fapt suspect, ci de la o problemă generală: şomajul, de exemplu, sau divorțul, ca să descopere îndărătul ei, după o analiză a arhivelor, sondajelor şi a datelor statistice, nişte tendințe amenințătoare.

Oricum, în ciuda diversității problemelor abordate şi a condițiilor în care se desfăşoară cercetarea, investigația de presă tipărită are câteva trăsături comune:

Descrierea. Reporterul de investigaţie de la un ziar, spre deosebire de colegul său de la televiziune, nu are avantajul imaginii. Şi nici cel al vocii de care se foloseşte jurnalistul de la radio. El nu poate miza exclusiv pe relatarea informaţiei, aşa cum face ştiristul. Atuul său este descrierea. Acesta este un element-cheie al oricărui articol de investigaţie. "Gândiţi-vă, spune Hugo de Burgh, la impactul descrierii unor copii numai pielea şi oasele de foame, a unor clădiri demolate de cutremur sau a unui magazin cu rafturile goale într-un oraş sărac. Uneori astfel de descrieri sunt mai importante decât afirmaţiile oficiale. Acest fel de descriere formează baza tuturor genurilor de calitate, romane, texte literare clasice sau jurnalism. În toate aceste cazuri, cititorul este absorbit de locul descris şi de evenimentul ce se desfăşoară acolo. Însă pentru a atinge o asemenea calitate a textului, reporterul trebuie să iasă din birou şi să se ducă la faţa locului pentru a se întâlni faţă în faţă cu persoana intervievată".

Contextualizarea. O cercetare jurnalistică nu este în niciun caz artă pentru artă. Ea revendică dreptate. Altfel spus, logica unui caz anchetat de reporter trebuie să ducă undeva, dincolo de simpla expunere în pagina de ziar a unor informaţii. Jurnalistul nu distrează cititorii cu nişte fapte senzaţionale, ci denunţă un fenomen politic, social sau de altă natură care are un impact negativ asupra comunităţii. El trebuie să-şi plaseze investigaţia în context de aşa manieră încât să pledeze cauza adevărului, cetăţeanului şi respectului pentru lege.

Lungimea: Spre deosebire de investigaţia radiofonică sau de jurnalismul factual, investigaţia din presa tipărită suportă mai greu concizia. Subiectul unei anchete reclamă, de regulă, mult spaţiu în paginile ziarului. Chiar dacă evită să fie prolix, autorul unei anchete dintr-un ziar se vede silit, de regulă, să scrie articole mari, uneori chiar pagini întregi pentru a putea prezenta în modul corespunzător toate faptele, argumentele şi dovezile. Mai mult decât atât. Nu de puţine ori se impune un serial, subiectul urmând să fie tratat în mai multe articole.

Durata. Cu unele excepţii, care doar întăresc regula, o investigaţie din presa tipărită cere un efort de durată. E nevoie de mult timp şi pentru predocumentare, şi pentru documentare. Cercetarea originală presupune studii de fezabilitate, etape intermediare de evaluare, decizii de genul merge-nu merge etc.

Riscul de a rata. În investigaţia din presa scrisă nu întotdeauna calculul de acasă se potriveşte cu cel din târg. Mereu există riscul de a rata. De multe ori o

problemă foarte tentantă nu poate fi rezolvată în urma cercetării reportericeşti. Ca rezultat, nenumăratele interviuri realizate de autor, examinarea minuțioasă a documentelor nu se soldează cu un text publicabil. Asta spre deosebire de televiziune, bunăoară, unde jurnalistul începe filmările doar în cazul în care are la îndemână informații certe.

Realizarea unei investigații radio întâmpină şi mai multe obstacole decât cea din presa scrisă. Şi acestea sunt puse în calea reporterului nu neapărat de țintele anchetei. Ele nu vin neapărat din afară. Obstacolele, oricât ar părea de straniu, se află chiar în interiorul redacției radio. Ele se ascund în specificitatea acestui canal de comunicare.

Vorba e că, lipsită de imagine, dar şi de magia cuvântului tipărit, în condițiile în care trebuie să se bazeze doar pe oralitate, presa radiofonică se vede silită astăzi să-şi revizuiască atât stilul, cât şi aria tematică. Pentru a nu pierde lupta concurențială cu ziarele şi televiziunea, radiodifuziunea caută nişte nişe mediatice noi, altele decât cele de odinioară.

Radioul modern se deosebeşte de celelalte mass-media prin funcția de prestator de servicii. Fiind perfect transportabil, el poate fi utilizat continuu de oricine: la trezire, la duş, la micul dejun, în maşină, la locul de muncă, în pauza de prânz, acasă, în concediu. Predestinat să fie alături de ascultători pe parcursul întregii zile, radioul trebuie să-i transmită informații utilitare şi să ghicească întrebările pe care acesta ar putea să şi le pună. De ce, de exemplu, s-au blocat lucrările de reparație pe drumul de lângă serviciul său, incomodându-i traficul. Ce face în acest caz un post de radio? Întreprinde o scurtă anchetă de actualitate pentru a găsi cauzele şi vinovații.

Radioul încearcă să-şi asigure supremația mediatică în mijlocul călătorilor şi a persoanelor care din varii motive sunt prinse în diverse treburi casnice. Acesta este astăzi publicul țintă al multor posturi de radio. Cum un şofer de la volanul unui automobil, de exemplu, nu prea are timp să privească în voie televizorul sau să citească gazete şi reviste, el optează pentru radio. Acest fapt, la rândul său, obligă respectivul canal de presă să-şi ajusteze programele la interesele unei categorii anume de ascultători. Or, aceştia din urmă preferă muzica, show-urile interactive, ştirile scurte şi reportajele sociale transmise în direct de la fața locului. Ca rezultat, multe din genurile radiofonice tradiționale (portretul, spectacolul radiofonic) în ultimul timp cedează teren sau dispar cu totul.

Are de suferit şi ancheta. Asta se datorează faptului că investigaţia radiofonică se adaptează la imperativele timpului. În unele ţări ea îmbracă forma aşa-zise-lor transmisiuni din spatele culiselor.

Astfel de emisiuni au apărut mai întâi peste ocean. În SUA, unde, în contrast cu democraţiile europene, nu există reglementări rigide, iar licenţele se acordă la nivel local, au apărut o sumedenie de posturi specializate cu un statut public care, sub diverse forme, sunt finanţate de ascultători. Deşi expuse concurenţei din partea staţiilor comerciale, dar şi din partea televiziunii şi presei scrise, ele îşi menţin o semnificaţie politică şi socială deloc de neglijat. Prin faptul că, în afară de muzică, îşi dedică întregul conţinut evenimentelor şi problemelor sociale actuale şi astfel anticipează adeseori poziţiile ulterioare ale majorităţii, radioul public se menţine în topul preferinţelor. Nu degeaba în SUA, unde trăieşte aproximativ 5 la sută din populaţia globului, se regăsesc peste o treime din totalul posturilor de radio. Schema lor de programe cuprinde, pe lângă ştiri scurte şi cele mai diferite genuri muzicale, şi aşa-zisele transmisiuni de culise care se ridică adesea la rangul unei anchete radio.

Un alt impediment în calea investigaţiei radiofonice sunt limitele oralităţii. Iar în cazul investigaţiei acestea sunt mai multe decât în alte genuri. La radio, precum se ştie, contează vocile, inserturile pe care trebuie să le cuprindă orice material jurnalistic pentru a fi considerat reuşit. Darămite unul de investigaţie care urmează să prezinte dovezi convingătoare. Însă informaţiile pe care re-porterul le adună când face o investigaţie sunt furnizate de surse, de cele mai multe ori sub protecţia anonimatului. Astfel, bariera dintre *off the record* şi *on the record* este adesea de netrecut. Iar cel care furnizează informaţii-cheie pen-tru succesul investigaţiei rareori acceptă să treacă de la *off* la *on*. În consecinţă, informaţiile ascunse, greu accesibile nu-i pot fi prezentate ascultătorului decât prin citare. Nu este de mirare că investigaţia radio, înţeleasă ca un demers investigativ menit să dezvăluie disfuncţionalităţi, fenomene negative etc. este, cel puţin în Republica Moldova, pe cale de dispariţie.

Un motiv pentru care investigaţiile de radio nu au ecoul celor din televiziune sau presa scrisă este că cele dintâi presupun un efort mai mare din partea as-cultătorului de a le urmări şi înţelege. Cine, de bună seamă, are răbdarea, când merge cu maşina – locul potrivit de ascultat radioul –, să se concentreze asupra informaţiilor, argumentelor, probelor care alcătuiesc „corpul" unei anchete? De aici, exigenţe în plus pentru jurnalistul care realizează o investigaţie radi-

ofonică. Mai întâi de toate, se impun rigori care țin și de stil, și de organizarea materialului. Iată câteva dintre ele care ni se par esențiale.

- ***Lizibilitate și concizie***. Spre deosebire de ziare, unde un articol de investigație se remarcă prin lungimea sa, expunerea radiofonică trebuie să fie concisă, să evite excesul de informație, să fie pe cât de simplă, pe atât de inteligibilă.
- ***Personalizare***. În investigația radiofonică vocile persoanelor care vorbesc în inserturi contează mai mult decât informațiile citate, oricât de concludente ar fi acestea din urmă.
- ***Dovezi puține, dar semnificative***. O condiție a succesului unei investigații radiofonice este prezentarea coerentă doar a probelor semnificative. Detaliile mărunte și excesul de cifre constituie un balast supărător care trebuie eliminat fără milă.
- ***Conflict și tensiune***. O investigație radiofonică trebuie să se centreze pe o situație conflictuală, pe o tensiune capabilă să atragă interesul publicului.
- ***Demonstrație eșalonată pe etape***. Trebuie să se furnizeze exemple, mărturii, documente pentru fiecare etapă a demonstrației care uneori este bine să fie întărită prin repetiții atente, întrucât mesajul radiofonic este mai efemer decât în presa scrisă.
- ***Mixaj de tehnici jurnalistice***. O anchetă radio implică diverse tehnici de tratare jurnalistică a unei teme, proprii reportajului, interviului, portretului, dar nu se confundă, totuși, cu aceste genuri.
- ***Perspectivă clară***. La radio contează foarte mult faptul ca reporterul nu numai să știe exact ce caută, ci să și aibă siguranța că va găsi. Asta spre deosebire de ancheta din presa scrisă, unde reporterul își poate permite luxul să știe doar foarte aproximativ ce caută, bazându-se pe zvonuri, bănuieli sau supoziții foarte sumare.

Investigația radio e o afacere mai dificilă decât cea din presa scrisă sau de televiziune. Caracteristica definitorie a acestui tip de mass-media este oralitatea. Jurnalistul de radio nu are o altă modalitate de a se adresa publicului decât prin cuvântul rostit. El trebuie să aibă calități precum vocea, un anumit timbru, dicția, pronunția și, în fine, dar nu în ultimul rând, stăpânirea de sine. Iată de ce, în afară de probele pe care urmează să le adune și să le prezinte în cadrul anchetei, reporterul de investigație dintr-o redacție radio este obligat

să-şi pună în valoare produsul său mediatic şi prin ton, inflexiuni, prin firescul în modul de exprimare.

Jurnalistul radio trebuie să ştie să gestioneze timpul, care este uneori un serios obstacol, să nu se lase copleşit de informaţii şi să fie capabil să le sintetizeze argumentele şi dovezile pe care le are la îndemână cât mai repede cu putinţă. Surplusul de detalii ucide dinamismul fără de care o investigaţie radiofonică eşuează în mod lamentabil.

Investigaţia de televiziune, destul de răspândită şi populară pe alte meridiane, în Republica Moldova nu a ajuns încă nici măcar la vârsta adolescenţei. La televizor ori urmărim false anchete jurnalistice care nu sunt altceva decât scurgeri de informaţii compromiţătoare, ori nu vedem decât nişte ştiri sau reportaje de multe ori anoste şi părtinitoare care mai curând muşamalizează adevărul decât îl oglindeşte. Este mai mult ca sigur, scrie realizatorul TVR, Gabriel Geamănu, că ziua în care ne va anunţa dispariţia definitivă a investigaţiei de televiziune va însemna ceva foarte rău pentru libertatea individului. Pentru că în democraţiile avansate, deşi nu sunt foarte numeroase din cauza multiplelor capcane care îi împânzesc calea, anchetele jurnalistice în ansamblul programelor unui canal de televiziune constituie un indiciu al caracterului ofensiv, responsabil şi implicat al respectivului post TV.

Diferenţa dintre investigaţia din presa scrisă şi cea de televiziune o face divergenţa dintre cele două culturi comunicaţionale. Cea dintâi, după McLuhan, e cultura mecanică sau literată, modelată de tehnologia tiparului. Cea de-a doua e cultura electrică, aparţinând tehnologiilor electrice: telefonul, computerul, televiziunea etc. Aceasta din urmă produce o „societate retribalizată în care existenţa senzorială şi procesele mentale se modifică". Prin televiziune, zice el, intrăm într-un teatru global în care a fost creat un limbaj nou: limbajul audioviziual. Datorită acestui fapt, modul de exprimare a unei investigaţii televiziuale este deosebit de cel al unui ziar sau reviste.

Jurnalismul TV, ca să capteze atenţia, trebuie să simplifice şi să condenseze. A realiza o investigaţie televizuală, crede Ion Bucheru, „înseamnă a înregistra un adevărat film documentar, polemic şi contradictoriu, al unei probleme". Totuşi, o anchetă TV înseamnă mai mult decât un documentar. Şi cu totul altceva decât un talk-show sau un reportaj. ***O investigaţie TV este o cercetare originală, cu participarea nemijlocită a persoanelor implicate, a unei pro-***

bleme importante dintr-o zonă tenebroasă a realității în vederea dezvăluirii unor informații ascunse şi formulării unor concluzii care ar lămuri circumstanțele , cauzele şi posibilele efecte ale unui abuz sau erori.

Distanța dintre investigația de televiziune şi cea judiciară se măsoară cu numărul de beneficiari. O anchetă judecătorească vizează faptele sau preocupările unor persoane sau instituții concrete. O anchetă realizată în televiziune transcende interesele personale sau de grup pentru a dezvălui fenomene, pentru a releva principii generale, pentru a analiza o stare de spirit pe un segment social extins.

Spre deosebire de genurile de informare, în special reportajul TV, scrie Daniela Zeca-Buzura, a căror structură narativă vizează adesea spectacolul şi originalitatea prin ritm, decupaj şi efecte vizuale, investigația jurnalistică are o natură dirijată, impusă nu doar de furnizarea informației relevante, ci şi de criteriile de obiectivitate, autoritate, competență şi credibilitate pe care investigatorul trebuie să le respecte.

Uneori sunt considerate investigații reportajele de anchetă. Nu este cazul. *Deşi confruntă păreri divergente şi, până la un punct, au un caracter polemic, reportajele, chiar şi cele de investigație, fac parte, totuşi, din jurnalismul de informare, nu din cel de investigație*. Asta pentru că o anchetă jurnalistică nu se mulțumeşte doar cu livrarea unor informații şi idei adesea controversate şi contradictorii, ci şi prezintă probe pe a căror bază se evaluează o situație şi se formulează concluzii.

Din acest motiv, *nu este investigație nici simpla dezbatere televizată* în cadrul căreia se ciocnesc puncte de vedere uneori diametral opuse. Investigația nu prezintă şi nu constată diferite opinii. Ea confruntă, expertizează şi pledează. Investigația nu se opreşte la stadiul emiterii de păreri diferite despre adevăr, ci caută să descopere adevărul *adevărat* pentru a-l proba cu informații sigure şi verificate.

Investigația nu este nici documentar, deşi, după cum am spus, se aseamănă. Cea dintâi, spre deosebire de cel din urmă, nu ordonează fabula după rigorile evoluției cronologice, ci după acelea ale pledoariei judiciare, în scopul aflării adevărului.

Sub raportul costurilor de producție, o investigație TV este, de regulă, mai scumpă decât una din presa scrisă sau de la radio. Mai mult decât atât. Ancheta

televizuală reprezintă produsul cel mai costisitor dintre toate genurile TV. Iată de ce, pe lângă multe alte impedimente şi riscuri cu care se confruntă, aceasta ridică probleme privind rentabilitatea ei comercială. O atare cercetare trebuie să parcurgă la televiziune un drum cel puţin de două ori mai lung decât la un ziar. Mai întâi, de altfel, ca şi în presa scrisă, reclamă timp îndelungat însuşi procesul predocumentării, adunării de probe, intervievării ţintelor şi surselor. Însă o dată cu finalizarea acestei etape, investigaţia nu se încheie. Greul abia începe. Vine timpul filmărilor care cere noi deplasări, verificări, discuţii. Atâta doar că de data aceasta întreaga operaţiune trebuie surprinsă de camera de luat vederi. Astfel stând lucrurile, în investigaţia de televiziune există două etape: cea de prospecţie şi apoi cea de filmare.

Dacă reporterul de la un ziar poate să înceapă publicarea primelor rezultate ale investigaţiei fără să ajungă la capătul ei, colegul său de la TV nu are cum să-şi permită aşa ceva. Costurile mari şi complexitatea tehnologică îl obligă să treacă de la cercetarea propriu-zisă la filmare şi montaj numai după ce ancheta s-a încheiat cu succes. El trebuie să fie în posesia întregului arsenal de informaţii pe care le-a căutat şi să aibă o idee clară despre demersul publicistic al viitoarei sale emisiuni. Cu alte cuvinte, în clipa în care a purces la filmări, jurnalistul cunoaşte exact rezultatul cercetării efectuate care va sta la baza unei schiţe de scenariu, construită pe o strategie dramaturgică menită deopotrivă şi să impresioneze, şi să convingă. Anchetele TV sunt, de regulă, concepute astfel încât să aibă o introducere care să capteze atenţia. Ele trebuie să se bazeze pe o structură circulară, respectându-se principiul unităţii dramatice, ca materialul montat şi difuzat să constituie un tot întreg şi indivizibil.

De obicei, autorului i se alocă un buget şi i se pune la dispoziţie o echipă de filmare pentru realizarea emisiunii numai după etapa de prospecţie care a confirmat ipoteza sa de lucru. Reporterul nu trebuie să pornească la drum fără un echipament corespunzător. Ancheta în televiziune e un lucru complicat şi cere din partea redacţiei anumite investiţii. Este obligatorie, de exemplu, dotarea echipei de investigaţie cu instrumente miniaturale, de ultimă generaţie care să asigure captarea imaginii şi a sunetului şi în condiţii dificile.

Cu toate că înglobează interviuri, acesta jucând un rol central în procesul de cercetare a circumstanţelor unei inegalităţi, preia de la reportaj organizarea narativă a faptelor, confruntă, aidoma unui talk-show, diferenţe de opinii şi, asemenea unui documentar, caută să meargă, de la un capăt la altul, pe firul unei

probleme, investigația de televiziune are o identitate distinctă. Ea nu se confundă cu alte genuri jurnalistice şi reprezintă structura cea mai dificilă, complexă şi costisitoare nu numai din televiziune, ci şi din întreaga mass-media.

Recomandări

- Nu le spuneți telespectatorilor ceea ce văd ei în imagine, explicați-le de ce văd ei asta.
- Deşi combativitatea şi implicarea emoțională a autorului se impune într-o investigație de televiziune, aceste stări nu trebuie să degenereze în agresivitate şi spirit acuzator, deoarece pot avea efecte opuse celor urmărite. Riscați astfel să victimizați ținta. De aceea, tonul discursului trebuie să fie preponderent calm şi neutru.
- Nu condamnați, ci convingeți.
- Pentru un plus de veridicitate şi naturalețe, dar şi pentru a produce efectul unui fapt real, o investigație TV are nevoie şi de declarații instantanee, surprinse în procesul anchetei, nu doar de păreri ale unor participanți invitați în platou.
- Filmați cât mai multe interviuri cu ținta sau cu sursele. Aceste secvențe sunt mai convingătoare decât comentariul autorului, oricât de reuşit ar fi acesta.
- Stand-up-ul trebuie să apară nu la tot pasul, ci arareori pe durata anchetei televizate şi numai în cazul în care fără el nu se poate. Acesta nu trebuie să înlocuiască interviurile, ci doar să-i confere filmului un plus de dinamism.
- Nu împânziți cu vorbele autorului întregul spațiu vizual. Dați-i voie din când în când telespectatorului să vadă fără să asculte.
- Nu neglijați documentarea solidă în materie de legislație. În caz contrar, riscați în timpul interviului în curs de filmare să fiți luat prin surprindere de țintă. Acesta va specula greşelile pe care le-ați comis, dându-vă peste cap programul.
- În comentariul său autorul nu trebuie să uite de telespectator şi, dacă e posibil, ar proceda bine dacă s-ar referi la persoana lui. În acest caz, aveți mai multe şanse să găsiți la el înțelegere.
- Evitați, pe cât posibil, citatele. Ele sunt greu de prezentat, pentru că nu se pot semnala ghilimelele. Înlocuiți-le, dacă se poate, cu o parafrază.

- Evitaţi excesul de cifre. Chiar dacă unele dintre ele vi se par foarte probatorii, eliminaţi-le. Cifrele şi statisticile pe care le-aţi folosit, totuşi, trebuie rotunjite.

3. Jurnalismul de investigaţie asistat de calculator

Acum mai bine de treizeci de ani, McLuhan prezicea apariţia unui *sat global*, în care fiecare ar regăsi, graţie reţelelor electronice, căldura societăţii tribale. Chiar dacă e încă mult până departe, iar temperatura vieţii publice este deocamdată sub aşteptări, omenirea, datorită noilor tehnologii de comunicare, intră treptat în noua eră informaţională. Acest fapt creează un confort informaţional cvasitotal. Până şi comunicarea interpersonală nu se mai realizează peste gard între doi vecini, ci la distanţe uriaşe. Ea nu are practic limite nici în timp, nici în spaţiu. Noile tehnologii electronice conferă unor tradiţionale domenii de activitate o dimensiune nouă, nemaipomenită până acum. Calculatorul şi internetul eliberează definitiv informaţia, aceasta debarasându-se de toate vechile bariere care existau în faţa ei.

Ca rezultat, *satul planetar* produce soluţii noi şi prestează servicii inimaginabile în societatea industrială. Apare, de exemplu, fenomenul numit „instruirea asistată de calculator", „proiectarea asistată de calculator". Şi în fine, dar nu şi în ultimul rând, „investigaţia jurnalistică asistată de calculator". Această varietate a jurnalismului de anchetă, apărută pentru prima oară în SUA, Canada şi Europa de Vest, se extinde acum rapid în întreaga lume. De cele mai multe ori, ziariştii combină metodele tradiţionale de cercetare cu cele electronice. Şi aceste practici, pesemne, vor câştiga teren.

Totuşi, sunt tot mai frecvente cazurile când jurnaliştii reuşesc să realizeze o investigaţie fără să recurgă la tehnicile caracteristice unor detectivi, bazându-se doar pe lucrul lor la computer. Aşa, de exemplu, publicaţia *Jurnalul Naţional* din Bucureşti a demonstrat în 2003 că un grup de cetăţeni, ascunşi în spatele firmei britanice *Balkan Petroleum*, încearcă să împiedice statul român să recupereze imensele datorii, de 10.000 miliarde de lei, pe care rafinăria *Rafo Onesti*, a lui Corneliu Iacobov, le are la buget. Navigând pe internet, ziariştii au descoperit documente care arătau că jumătate din acţiunile Rafo sunt cumpărate de firma britanică si, odată cu ele, cumpărătorul îşi asumă jumătate din datoriile rafinăriei. Practic, investigaţia a arătat că directorul firmei *Balkan Petroleum*, care a preluat 49 la sută din acţiunile *Rafo* şi cea mai

mare parte din datorii, este o românca care nu-i decât un om de paie, ce ascunde adevăratele creiere ale tranzacției. Încă de la începutul acestei anchete s-a constatat că în firma *Balkan Petroleum* este director financiar un irlandez, de 41 de ani, pe nume Cristopher David Grannell. Numele acestuia mai apare şi într-o altă firmă din Anglia, *Inktrend PLC*, firmă de tip instant şi care a fost înființată în acelaşi fel ca şi *Balkan Petroleum*. În *Inktrend*, *Grannell* este asociat cu un anume Stephen G. Roman, un canadian de 50 de ani, al cărui nume le-a spus jurnaliştilor foarte multe. Roman a fost unul dintre directorii firmei *Gabriel Resources*, firma înființată de controversatul căutător de aur de la *Rosia Montană*, Vasile Frank Timis. În aceeaşi *Gabriel Resources* mai este încă director un alt personaj controversat, Ovidiu Tender, unul dintre apropiații preşedintelui si omul care controlează o importantă bucată din economia românească. Şi încă un detaliu curios descoperit de *Jurnal Național* în urma analizei arhivelor computerizate: s-a constatat că, pe lângă afacerea *Rafo*, Frank Timis şi Ovidiu Tender s-au implicat în afaceri dintre cele mai controversate. Numele lui Frank Timis, bunăoară, a apărut pe mandate emise de poliția australiană pentru trafic de heroină, iar numele lui Tender este asociat cu spălarea a 300 de milioane de dolari, proveniți din traficul de cocaină columbiană.

Cristian Grosu şi Liviu Avram arată cum în urma unei verificări de rutină în baza legislativă, plasată pe un site guvernamental, un ziarist a descoperit un abuz de serviciu care putea să păgubească statul de câteva milioane de euro. El a găsit pe pagina web a guvernului o ordonanță de urgență prin care se aloca Ministerului de Externe suma de 7 milioane de euro pentru achiziționarea unui nou sediu pentru Delegația permanentă a României pe lângă Uniunea Europeană. Demersul guvernului părea justificat în condițiile integrării europene, deci, nu oportunitatea achiziției a stârnit suspiciunea ziaristului, ci suma prevăzută. De aceea el a verificat în ce măsură imobilul, a cărui adresă era menționată în ordonanța de urgență, merită sau nu acei bani. Mai întâi, a cercetat piața imobiliară din Bruxelles. Prin www.google.com a găsit două siteuri belgiene dedicate exclusiv tranzacțiilor imobiliare. Folosind opțiunile lor de căutare, s-a dus către ofertele cele mai scumpe, introducând drept criteriu codul poştal aferent zonei centrale a capitalei belgiene, cod pe care îl purta şi imobilul ce urma să fie achiziționat de guvern. Cel mai scump imobil din această zonă era un superb castel, complet renovat, care costa 5,6 milioane de euro. După aceasta ziaristul a descoperit şi casa pe care urma s-o cumpere

guvernul şi a constatat că aceasta nu era decât o scară de bloc cu şase niveluri. S-a documentat şi a aflat că astfel de imobile costau cam de trei ori mai puţin decât alocase guvernul. În urma anchetei publicate a izbucnit un scandal care a obligat oficialităţile să bată în retragere şi să reducă suma. Astfel, ziaristul, lucrând doar cu computerul, a izbutit, cu cheltuieli insignifiante, să realizeze o foarte importantă investigaţie care a dezvăluit un abuz pus la cale de nişte înalţi funcţionari.

O mostră concludentă de investigaţie jurnalistică asistată de calculator, este, în opinia lui David Randall, cea întreprinsă de Bill Dedman de la *Atlanta-Constitution* din SUA. În 1989 ziaristul a publicat un serial ce analiza discriminarea rasială în împrumuturile bancare. Ancheta sa merită privită cu atenţie pentru metodele, organizarea şi atitudinea cu care a fost realizată. Este povestea unui jurnalist hotărât să relateze o situaţie în ziar, care nu s-a oprit la jumătate de drum, continuând publicarea serialului atâta timp cât a fost nevoie pentru a epuiza subiectul.

Investigaţia a început de la o remarcă făcută în treacăt unui reporter de un alb, constructor de locuinţe, care a spus că întâmpină greutăţi în construirea caselor în zonele locuite de negri din sudul Atlantei. „Tot ce am făcut noi la ziar, scria Dedman mai târziu, a fost, pe scurt, să confruntăm punct cu punct fişierele computerizate federale cu un fişier care cuprindea un recensământ federal, căutând în special date comparative privind cartierele de negri şi de albi". Verificând informaţiile pe calculator, ziaristul a descoperit că băncile şi alte instituţii acordaseră de cinci ori mai multe credite în zonele locuite de albi decât în cele ale negrilor. A mai aflat că băncile nu căutau afaceri în cartierele locuite de negri şi descurajau, pe diverse căi, persoanele de culoare care doreau să facă împrumuturi. În consecinţă, serialul a început cu un articol de câteva mii de semne, întitulat „Negrii din Atlanta pierd în lupta împrumuturilor pentru locuinţe". Efectele investigaţiei sale au fost imediate. Nouă zile după terminarea serialului, cele mai mari nouă bănci din Atlanta au început să acorde negrilor credite cu dobândă scăzută. Departamentul de Justiţie al SUA a deschis o anchetă privind discriminarea rasială, iar Dedman a câştigat un premiu Pulitzer.

Investigaţia asistată de calculator în Republica Moldova încă nu s-a afirmat cu adevărat. Asta poate şi pentru că la noi cultura internetului deocamdată lasă de dorit. Numărul utilizatorilor este mai mic decât în majoritatea ţărilor europene.

Puţine informaţii cu adevărat utile pot fi descoperite pe site-urile instituţiilor publice. Nu e de mirare că, în aceste circumstanţe, şi investigaţia jurnalistică asistată de calculator este abia la început de cale.

Totuşi, lucrurile treptat să schimbă. Societatea informaţională îşi croieşte drum şi la noi. Practic, toate autorităţile publice centrale şi multe din cele locale au pagini web. De la un timp încoace oamenii politici îşi fac bloguri prin intermediul cărora încearcă să comunice cu cetăţenii. Presa scrisă, pentru a-şi vinde mai bine produsul, îşi face şi ea pagini electronice. Internetul devine un element indispensabil al cotidianului. În aceste condiţii, computerul devine instrument de lucru şi pentru jurnaliştii de investigaţie din Republica Moldova.

Ancheta online, ca şi cea rezultată din lucrul pe computer, face parte din investigaţia jurnalistică desfăşurată cu metode electronice, nu tradiţionale. Totuşi, deocamdată ele nu se confundă întru totul. Având în vedere viteza cu care se dezvoltă noile tehnologii media, nu-i exclus ca în viitor acestea să se contopească. Până una-alta, însă, prin jurnalism de investigaţie online se înţelege, în general, colectarea, redactarea şi difuzarea informaţiilor pentru o cercetare jurnalistică realizată prin şi/sau pentru Internet.

Dacă în ancheta bazată pe noile metode computerizate, reporterul doar se foloseşte de computer, în speţă de Internet, în scopul efectuării unei cercetări originale pentru un ziar, post de radio sau televiziune, sintagma „investigaţie online" sau „ciber-jurnalism" de investigaţie are un sens mai îngust şi se aplică doar jurnaliştilor care lucrează pentru o instituţie de presă difuzată pe Internet. O atare cercetare se poate, de asemenea, combina cu operaţiuni tradiţionale de investigaţie

Subiecte pentru discuţii

1. Identificaţi criteriul de tipologizare a jurnalismului de investigaţie.
2. În ce condiţii poate fi combinată investigaţia tradiţională cu cea asistată de calculator?
3. Identificaţi câteva articole de investigaţie în ziarele de la Chişinău şi arătaţi care ar fi trăsăturile comune ale unei anchete jurnalistice în presa scrisă?
4. De ce demersul unei investigaţii din presa tipărită se aseamănă uneori cu cel al unei cercetări ştiinţifice?
5. Cu ce probleme specifice se confruntă la ora a actuală investigaţia radiofonică?
6. Ce exigenţe în plus trebuie să respecte jurnalistul radio, în comparaţie cu reporterul din presa scrisă sau cel din televiziune, pentru a realiza o investigaţie de bună calitate?

7. De ce reportajul de anchetă la TV nu face parte din jurnalismul de investigaţie?
8. Urmăriţi programele unor posturi de radio şi televiziune din Republica Moldova şi identificaţi eventualele anchete jurnalistice.
9. Încercaţi să identificaţi nepotrivirile dintre text şi imagine într-o investigaţie televizuală.
10. Care sunt avantajele şi perspectivele unei investigaţii jurnalistice asistate de calculator?

Lecturi recomandate

Bakenhus, Norbert, Radioul local.- Iaşi: Polirom, 1998.

Bertrand, Claude-Jean(coord), O introducere în presa scrisă şi vorbită.- Iaşi: Polirom, 2001.

Bourdieu, Pierre, Despre televiziune.-Bucureşti: Meridiane, 1998.

De Broucher, Jose, Pratique de L"information et ecriture journalistique- Paris: CFPJ, 1995.

Bucheru, Ion, Fenomenul Televiziune.- Bucureşti: Editura Fundaţiei România de Mâine, 1997.

Grosu, Cristian; Avram, Liviu, Jurnalismul de investigaţie // Ghid practic.- Iaşi: Polirom, 2004.

Hugo de Burg (cord), Jurnalismul de investigaţie: context si practică. – Cluj: Limes, 2006.

Halneş, Rozemarie, Televiziunea şi reconfirmarea politicului.- Iaşi: Polirom, 2002.

McLuhan, M., Mass-media sau mediul invizibil. – Bucureţti: Editura Nemira, 1997.

Randall, David, Jurnalistul universal. Iaşi: Polirom, 1998.

Zeca-Buzura, Daniela, Jurnalismul de televiziune.- Iaşi: Polirom, 2005.

Tema 3. SUPORTUL LEGISLATIV ŞI DEONTOLOGIC AL JURNALISMULUI DE INVESTIGAȚIE

1. *Câmpul legal al jurnalismului de investigație*
2. *Etica investigației jurnalistice*

Responsabilitatea socială a jurnalistului constă în facultatea de a da răspunsuri factuale şi valorice efective la întrebările ce frământă auditoriul, de a garanta ducerea la bun sfârşit a sarcinilor asumate sau încredințate. Responsabilitatea implică respectarea cuvântului dat surselor de informare, colegilor de breaslă, îndeplinirea angajamentelor față de public, precum şi respectarea prevederilor etico-legislative. Acestea din urmă reprezintă pilonii de bază pe care se axează activitatea de investigație în jurnalism.

Respectarea cadrului etico-legislativ este importantă, pentru că tocmai acest moment poate asigura corectitudinea comportamentului jurnalistului în procesul de colectare a informației şi de redactare a materialului jurnalistic; obiectivitatea şi imparțialitatea expunerii evenimentului şi a contextului; invulnerabilitatea jurnalistului în fața eroilor de presă; imunitatea jurnalistului şi protejarea acestuia de acuzații neîntemeiate şi diverse presiuni (din păcate, nu şi latente); calitatea şi credibilitatea materialului jurnalistic, etc.

1. Câmpul legal al jurnalismului de investigație

Legile şi normele de drept reprezintă suportul oricărei activități sociale. Jurnalistul, la fel ca şi oricare alt cetățean, este obligat să respecte prevederile legislative, or tocmai acestea reglementează activitatea lui profesională. Jurnalismul, ca instituție socială, este reglementat de o serie de acte internaționale şi legi naționale de ordin general şi profesional, aşa precum *Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, culturale şi sociale, Pactul internațional cu privire la drepturile civile şi politice, Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăților Fundamentale, Recomandări ale comitetului de Miniştri al*

Consiliului Europei către Statele membre, Constituția Republicii Moldova (îndeosebi articolele 32, 34), Codul Civil, Codul Penal, Legea presei, Legea privind accesul la informație, Codul Audiovizualului şi alte acte normativ-legislative.

Cadrul legislativ care reglementează activitatea jurnalistică, inclusiv pe cea de investigație, presupune un anumit echilibru între respectarea de către jurnalist a prevederilor legislative (care limitează accesul acestuia la viața privată a cetățenilor, la diverse secrete de stat, etc.) şi dreptul jurnalistului de a beneficia de o judecată imparțială în cazul în care el a încălcat legea. Dar jurnalistul trebuie să tindă să-şi exercite activitatea astfel, încât să nu dea temei şi motive pentru sancționarea lui sau a publicației periodice pe care o reprezintă. Întru realizarea acestui deziderat, jurnalistul trebuie să cunoască şi să respecte legile şi normele care asigură legitimitatea acțiunilor de investigație în presă. Investigația de presă se realizează în mai multe etape, fiecare etapă fiind reglementată în mod particular de multiple şi variate norme şi legi, care limitează acțiunile investigative ale jurnalistului.

Una din legile de bază, care reglementează acțiunile jurnalistului-investigator, este Legea privind accesul la informație Conform acesteia, „informațiile aflate în posesia şi la dispoziția furnizorilor de informație, care au fost elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate şi/sau adoptate de organe ori persoane oficiale sau puse la dispoziția lor în condiții legale de către alți subiecți de drept" (art. 6 (1), trebuie date publicității şi „nimeni nu poate fi pedepsit pentru că a făcut publice anumite informații cu accesibilitate limitată, dacă dezvăluirea informațiilor nu atinge şi nu poate să atingă un interes legitim, legat de securitatea națională sau dacă interesul public de a cunoaşte informația depăşeşte atingerea pe care ar putea să o aducă dezvăluirea informației."(art. 7 (5).

„Exercitarea dreptului de acces la informație, se arată în art. 7 al aceluiaşi act legislativ, poate fi supusă doar restricțiilor reglementare prin lege organică şi care corespund necesităților:

a) respectării drepturilor şi reputației altei persoane;
b) protecției securității naționale, ordinii publice, ocrotirii sănătății sau protecției moralei societății."

Totodată, legea elucidează separat cazurile, când poate fi limitat accesul jurnaliştilor atât la informația publică (art.7 (2), cât şi la cea cu caracter personal.

(art.8). Tocmai aici se şi află mărul discordiei, or, în multe cazuri, excepțiile sunt formulate astfel, încât lasă loc pentru diverse interpretări, uneori chiar derutante pentru activitatea jurnalistului.

Pentru promovarea intereselor societății în întregime, jurnaliştii sunt nevoiți să facă delimitări certe între persoanele private şi cele publice, lărgind limitele criticii acceptabile în adresa ultimelor. Or, persoanele publice, care joacă un rol proeminent în viața şi dirijarea societății, trebuie să se împace cu atenția sporită şi critica în adresa lor şi, respectiv, să dea dovadă de toleranță față de comentariile din presă. Jurnaliştii, la rândul lor, pot investiga, aprecia şi comenta, într-o formă sau alta (în anumite cazuri utilizând chiar şi expresii „pipărate"), activitatea publică, profesională a persoanelor publice. Acțiunile cu caracter personal ale acestora pot fi supuse analizei şi date publicității/difuzate doar în cazul în care prezintă interes public. Este nejustificată şi inadmisibilă, însă, intruziunea în viața lor privată numai pentru că persoanele publice au în societate un statut deosebit de cel al majorității.

Deşi stipulările restrictive din Legea privind accesul la informație urmează a fi supuse unui test serios sub aspectul prejudiciului public şi suprapunerii interesului public, ele au valoare legislativă şi urmează a fi respectate, chiar dacă constituie impedimente serioase în jurnalismul de investigație.

Acțiunile jurnalistului în procesul unei investigații de presă sunt reglementate şi de drepturile fundamentale, printre care o semnificație deosebită îl are dreptului persoanei la onoare, demnitate şi reputație profesională. Orice investigație de presă se bazează pe fapte, iar expunerea lor are un efect sporit de credibilitate. În acelaşi timp, veridicitatea faptelor trebuie să fie demonstrabilă, iar expunerea de fapte să corespundă realității. În acest sens, în jurnalismul de investigație se impune delimitarea faptelor de opiniile şi comentariile personale ale jurnalistului, or existența faptelor poate fi demonstrată, în timp ce adevărul judecăților de valoare nu este întotdeauna posibil de dovedit. Formularea opiniilor este legată de perceperea subiectivă a situației, de aceea este imposibil de a demonstra dacă corespund ele realității sau nu, în timp ce faptele pot fi verificate prin raportare la realitatea obiectivă. De menționat că legislația națională nu face distincție între afirmațiile factologice şi cele de opinie bazate pe fapte concrete – raționamentele sau judecățile de valoare.

Jurnaliştii au o anumită libertate decizională atunci când estimează şi comentează problemele de interes public, însă ei nu trebuie să uite că în cazul în care

criticile lor sunt false din punct de vedere factologic sau ofensatoare, ei pot fi traşi la răspundere civilă sau penală.

Prevederile articolului 16 din Codul civil al Republicii Moldova vizează în mod direct apărarea onoarei, demnităţii şi reputaţiei profesionale. Astfel, onoarea şi demnitatea unei persoane pot fi apărate în instanţa judiciară, dacă informaţia răspândită este ofensatoare şi nu corespunde realităţii. În instanţă sarcina probaţiunii se va împărţi în următorul mod: reclamantul (persoana vătămată) va dovedi că informaţia este răspândită; pârâtul se va apăra, dovedind că informaţia nu este ofensatoare sau negând că aceasta a fost răspândită. Dispoziţia privind repartizarea sarcinii probaţiunii are un efect paralizant asupra jurnalismului de investigaţie, pentru că întreaga sarcină a probaţiunii veridicităţii informaţiei difuzate cade pe umerii jurnalistului. Astfel, orice persoană publică, vizată în investigaţiile de presă, fără a dovedi că afirmaţiile jurnalistului, considerate defăimătoare, sunt false, poate pretinde că i-a fost lezată onoarea sau că a fost defăimată – lucru care poate afecta grav activitatea ulterioară a jurnalistului. De altfel, Codul civil nu reglementează diferenţiat litigiile de defăimare în cazul persoanelor publice şi în cazul celor private.

Jurnalistul-investigator trebuie să-şi reţină atenţia şi asupra alineatui 2 al acestui articol, care prevede: „Orice persoană este în drept să ceară dezminţirea informaţiei ce îi lezează onoarea, demnitatea sau reputaţia profesională dacă acel care a răspândit-o nu dovedeşte că ea corespunde realităţii." În mod normal, jurnalistului trebuie să i se impute responsabilitatea respectivă numai în cazul în care reclamantul a demonstrat că prin publicarea/difuzarea informaţiei i s-a pricinuit prejudiciu moral/material, şi nu invers.

Articolul 16 nu examinează/reglementează situaţiile când jurnalistul demonstrează că dezvăluirile prezintă un interes mai mare decât interesul de protecţie al persoanei vizate, iar informaţia pusă în circuitul informaţional este una de interes public. La fel, jurnalistul nu poate pretinde să fie scutit de responsabilitate, dacă el demonstrează că a preluat adecvat informaţiile publicate oficial sau a utilizat metode şi procedee rezonabile ale investigaţiei jurnalistice. Prevederile articolului 16 ignoră astfel principiul prudenţei profesionale şi gradul de eroare rezonabilă în activitatea profesională.

Un aspect forte sinuos pentru jurnalismul de investigaţie este şi dispoziţia privind imprescriptibilitatea termenului de valabilitate a cazurilor de lezare a

onoarei şi demnității. Articolul 267 alineat 2 din Codul civil prevede că apărarea onoarei, demnității şi reputației profesionale nu este condiționată de aplicarea unui termen de prescripție, iar persoana are dreptul la apărare indiferent cât timp a trecut din momentul lezării. Lipsa termenului de prescripție poate condiționa situația când atacurile în judecată sunt îndreptate nu atât spre apărarea onoarei, cât spre discreditarea instituțiilor de presă incomode. Acest lucru este destul de evident în ajunul diverselor campanii electorale, când atacurile în judecată în baza articolului 16 devin foarte frecvente.

Deşi legislația R. Moldova nu prevede un termen de prescripție referitor la acțiunile pentru apărarea onoarei, demnității şi reputației profesionale, există prevederi certe în privința acțiunilor de reparare a prejudiciului moral. Conform art. 1424 Cod civil al RM, acțiunile pentru repararea prejudiciului se prescriu timp de 3 ani, din momentul în care persoana vătămată a aflat despre existența prejudiciului. Cu toate acestea, lipsa termenului de prescripție poate avea efecte destructive, în particular, asupra jurnalismului de investigație şi asupra libertății presei, în general.

Din punctul de vedere al accesibilității, informația factuală poate fi divizată în informație secretă, în informație de uz intern sau de serviciu şi în informație publică. Modul de operare cu aceste tipuri de informații este reglementat atât de Legea privind accesul la informație, cât şi de actele legislative cu privire la secretul de stat şi secretul comercial.

Colectarea informațiilor pentru o investigație de presă este un proces anevoios şi riscant, în care jurnalistul se confruntă cu o serie de greutăți, aşa precum refuzul neîntemeiat al surselor oficiale de a furniza informațiile necesare, refuzul surselor neoficiale de a-şi divulga identitatea, lipsa surselor de alternativă, care face imposibilă încrucişarea informației, calificarea informației publice drept secret de stat, etc. Tocmai acest moment – refuzul funcționarilor sau a factorilor de decizie de a furniza informația pe motiv că aceasta ar fi secretă şi constituie un impediment serios în activitatea investigatorie a jurnalistului. Or, deseori persoanele oficiale, în mod arbitrar, califică informația publică drept secret de stat, fapt ce conduce, deseori, la tăinuirea informației de interes public sau la protejarea, fără temei, a cuiva. Acest punct vulnerabil, determinat de imperfecțiunea Legii despre secretul de stat, nu permite interpretarea uniformă a ceea ce se încadrează în noțiunea de secret de stat şi face imposibilă utilizarea ei în situații concrete.

Accesul la informaţiile publice este blocat şi de interpretările extensive ale definiţiei secretului de stat. Articolului 2 al Legii cu privire la secretul de Stat defineşte secretul de stat drept „informaţii protejate de stat în domeniul activităţii lui militare, economice, tehnico-ştiinţifice, de politică externă, de recunoaştere, de contrainformaţii şi operative de investigaţii, a căror răspândire, divulgare, pierdere, sustragere sau distrugere (în continuare – răspândire) poate periclita securitatea Republicii Moldova". Având un grad de generalizare extrem de vast, această prevedere lasă loc pentru interpretări subiective, deşi articolele 5 şi 12 încearcă să fixeze expres care informaţii pot fi atribuite la secretul de stat şi care nu pot fi secretizate. Astfel, cadrul informaţiilor calificate drept secret de stat este atât de vag, încât permite atribuirea acestui calificativ aproape oricărui gen de informaţie. În rezultat, o informaţie de interes public, nefavorabilă, spre exemplu, factorilor de decizie, puterii, poate fi declarată drept secret de stat şi prin urmare nu poate fi divulgată, difuzată sau publicată.

Articolul 12 stipulează foarte evaziv protecţia interesului public pentru anumite informaţii. Din aceste considerente, jurnaliştii-investigatori deseori se confruntă cu anumite realităţi când informaţiile formal sunt calificate drept secret de stat, deşi interesul public pentru aceste informaţii este mult mai mare decât prejudiciul pe care l-ar putea aduce dezvăluirea lor.

Legea cu privire la secretul de Stat (articolului 5) determină expres categoriile de informaţii din anumite domenii ale activităţii statului, care reprezintă secretul de stat. De aici reiese că oricare alte categorii de informaţie care nu se regăsesc în lege (indiferent de mesajul acestora) poate fi exploatată de către jurnalist şi dată publicităţii sau difuzată. Aici apare însă o dilemă: poate oare jurnalistul-investigator să acţioneze conform principiului „ceea ce nu este interzis de lege, este permis"? Sigur că nu. În situaţiile nereglementate de lege jurnalistul este nevoit să se autoreglementeze, utilizând principiile etice sau deontologice.

Aşadar, legea de referinţă stipulează ce este şi ce nu este secret de stat. Dacă însă un secret subminează sănătatea organismului social, jurnalistul poate şi trebuie să facă public această informaţie. Jurnalistul singur decide, în baza informaţiilor şi a datelor obţinute în procesul investigaţiei jurnalistice, dacă organizarea activităţilor statutului sau acţiunile puterii pot deveni obiectul informaţiei publice. Deşi prevederile legislative limitează acţiunile jurnalistului, exerciţiul profesional, normele şi principiile deontologice îl obligă să între-

prindă măsuri energice întru depistarea şi punerea în circuitul informaţional a situaţiei reale. Şi aceasta pentru că jurnalistul este mandatat, într-un fel, să reprezinte interesele sociale ale auditoriului său, iar a spune adevărul este datoria lui fundamentală şi garanţia credibilităţii pentru consumatorii produsului mediatic. Decizia de a da publicităţii un secret de stat urmează să se facă în cunoştinţă de cauză, iar jurnalistul de investigaţie urmează să fie conştient de eventualele consecinţe.

Codul Civil al Republicii Moldova califică divulgarea informaţiilor ce constituie secret de stat drept trădare de Patrie (articolul 344), însă nu prevede drept infracţiune scoaterea neîntemeiată a informaţiei de la secretul de stat, astfel că răspunderea pentru astfel de acţiuni este una civilă (administrativă).

Jurnalistul care realizează o investigaţie de presă trebuie să cunoască şi prevederile altor acte normative care conţin dispoziţii cu privire la secretul de stat, aşa precum Legea Securităţii Statului (nr. 618-XIII din 31.10.1995); Legea privind Organele Securităţii Statului (nr. 619-XIII din 31.10.1995); Legea privind Serviciul de Informaţii şi Securitate al Republicii Moldova (nr. 753-XIV din 23.12.1999).

Ca şi secretul de stat, secretul comercial constituie informaţii cu caracter limitat. Conform Legii cu privire la secretul comercial (nr. 171-XIII din 06.07.1994), secret comercial se consideră informaţiile „ce nu constituie secret de stat, care ţin de producţie, tehnologie, administrare, de activitatea financiară şi de altă activitate a agentului economic, a căror divulgare (transmitere, scurgere) poate să aducă atingere intereselor lui.” De menţionat că în Republica Moldova Codul penal nu prevede reglementări pentru divulgarea secretelor comerciale, deci, nu există răspundere penală, ci doar răspundere administrativă în caz de difuzare sau publicare a acestora.

Încălcarea de către jurnalist a setului de limitări legale conduce la răspunderea lui juridică, fie administrativă (civilă), fie penală. Aşadar, jurnalistul-investigator este dator să respecte legile, actele şi normele transcrise constituţional, ce reglementează legal spaţiul informativ în care el activează, indiferent de gradul de perfecţiune sau certitudine al acestora. El trebuie să ţină cont şi de caracterul contradictoriu al prevederilor legislative, care decurge din imperfecţiunea şi incertitudinea stipulărilor, şi care uneori poate afecta grav, în particular, jurnalistul şi, în general, întreaga investigaţie (spre exemplu: legis-

laţia internaţională vs legislaţia naţională sau Legea Accesului la Informaţie vs Legea cu privire la Secretul de Stat, etc.). În asemenea situaţii jurnalistul-investigator singur va decide în ce bază îşi va legaliza acţiunile, dar va încerca să prognozeze consecinţele acestor acţiunilor pentru sine şi pentru publicaţia pe care o reprezintă, precum şi utilitatea sau efectele investigaţiei în societate. Decizia jurnalistului se va axa pe principiile moralei generale şi ale eticii profesionale.

Succesul investigaţiei de presă din perspectivă deontologică este determinat de două momente esenţiale: respectarea prevederilor întemeiate pe prescripţia constituţională şi respectarea principiilor etice (adevăr, autonomie, minimalizarea efectelor dăunătoare, responsabilitate socială, etc.). Reglementările legale se interferează cu normările deontologice şi formează temelia jurnalismului de investigaţie.

2. Etica investigaţiei jurnalistice

În jurnalismul de investigaţie întotdeauna există situaţii ce nu pot fi reglementate, în exclusivitate, de legislaţia în vigoare. Un rol deosebit, în acest context, îi revine moralei şi eticii profesionale. Reglementările etice constituie baza autoreglementării activităţii jurnalistice şi se axează pe două noţiuni: libertatea jurnalistului şi responsabilitatea lui. Etica responsabilităţii vizează efectele, rezultatul investigaţiei şi presupune că subiectul acţiunii (jurnalistul) poartă răspundere morală pentru ceea ce a făcut, fie şi neintenţionat, cu reavoinţă. Conform *Principiilor Internaţionale ale Eticii Profesionale a Jurnalistului*, adoptate în anul 1983, „în jurnalism informaţia este percepută ca un bun obştesc şi nu ca un obiect de consum". „Aceasta înseamnă că jurnalistul e responsabil de informaţia ce o transmite, „se menâionează în documentul citat". El e responsabil nu doar faţă de cei care controlează mijloacele de informare în masă, ci, în primul rând, faţă de opinia publică, ţinând cont de interesele sociale diferite. Responsabilitatea socială a jurnalistului cere, ca în toate situaţiile, el să acţioneze potrivit conştiinţei sale morale."

Deontologia naţională în domeniul jurnalismului de asemenea prevede responsabilitatea jurnalistului pentru scriitura lui de presă. *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova* (1999) prin articolul 8 stipulează: „Jurnalistul este responsabil prin numele său, prin reputaţie sa de veridicitatea oricărei comunicări, de obiectivitatea oricărei opinii difuzate sub semnătura

sa, sub pseudonimul său sau anonim, dar cu acordul personal...". De aici reiese că pentru a pune informația jurnalistică pe altarul binelui social, jurnalistul trebuie să-şi asume responsabilitate pentru calitatea informației.

Manifestarea responsabilității sociale a jurnalistului, însă, nu depinde doar de acordul moral al acestuia de a fi responsabil. Pentru ca investigația de presă să evite daunele potențiale şi să aducă beneficii majore întregii societăți, este nevoie de un înalt grad de maturitate civică şi de mult profesionalism. În acest context putem vorbi despre responsabilitatea profesională, care presupune că, indiferent de situațiile create, jurnalistul trebuie să găsească posibilități şi resurse suficiente pentru a-şi îndeplini calitativ datoria sa profesională. Calitatea morală a investigației de presă este influențată de conştiința profesională şi de onestitatea profesională, care stimulează un comportament profesional responsabil şi, respectiv, îl preîntâmpină pe cel iresponsabil. Conştiința profesională înseamnă şi bunul simț, care asigură coraportul dintre comportamentul jurnalistului şi criteriile morale ale comunității profesionale, determinând jurnalistul să procedeze într-un mod anumit şi nu altfel. Aşadar, calitatea morală a investigației de presă este condiționată de faptul dacă jurnalistul are sau nu bunul simț şi de onestitatea profesională.

„Rolul social cere de la jurnalist o mare responsabilitate profesională, se arată în *Principiile internaționale ale eticii profesionale a jurnalistului.* Aceasta presupune dreptul lui de a se abține de la o lucrare care ar fi în contradicție cu convingerile sale, (...) precum şi dreptul de a participa la adoptarea deciziilor în acele organe de informare în masă, unde el activează. Onestitatea profesională nu-i permite jurnalistului să adere la interesele particulare ce vin în contradicție cu binele tuturor...". Activitatea onestă a jurnalistului presupune realizarea corectă, calitativă a obligațiilor profesionale astfel încât scriitura de presă, scoțând în prim-plan adevărul, să asigure şi un anumit echilibru social. În cadrul moralei profesionale a jurnalistului-investigator factorii dominanți sunt relația lui cu sursele; relația lui cu eroii investigației sale; relația lui cu auditoriul.

Jurnalistul-investigator şi sursele de informare. Reglementarea etică a relației jurnalist-sursă, atât pe plan internațional, cât şi pe plan național sau local, constă în a găsi sursele, a le păstra anonimatul sau confidențialitateA, dacă ele insistă asupra acestui statut, şi a utIliza corect informația furnizată. Conform *Principiilor internaționale ale eticii profesionale*, jurnalistul are dreptul

„...să renunțe la divulgareA surselor de informare...". Aceeaşi prevedere o întâlnim şi în *Declarația de principii asupra condiției jurnalistului,* adoptată în anul 1954 şi amendată la cel de-al XVIII-lea Congres Mondial al Federației Internaționale a Jurnaliştilor (1986). Declarația stipulează că „jurnalistul va păstra secretul profesional privind sursa de informare obținută confidențial." Faptul acesta se regăseşte şi în *Codul principiilor de etică profesională al jurnalistului din Republica Molova.* Articolul 9 al codului stabileşte că jurnalistul va respecta secretul profesional referitor la sursa informației obținută pa cale confidențială şi va divulga sursa numai în cazuri excepționale, când există suspiciunea că persoana-sursă, în mod premeditat, a schimonosit adevărul sau când divulgarea numelui-sorginte prezintă unicul mod de a evita un grav şi iminent prejudiciu pentru populație. În multe țări ale lumii, inclusiv în SUA, jurnaliştii renunță să divulge sursa de informare, acceptând privațiunea de libertate, păstrându-şi, în schimb, reputația lor profesională. În Republica Moldova nu au existat cazuri când, în baza refuzului de a divulga sursa de informare, jurnaliştii ar fi fost privați de libertate.

Activitatea jurnalistului-investigator trebuie să se încadreze în spațiul etico-legislativ, iar interesul public să prevaleze asupra interesului personal, economic sau politic al lui sau a instituției de presă pe care o reprezintă. În caz contrar, jurnalistul singur riscă se devină infractor. În această ordine de idei, se exclude furtul de acte care poate argumenta o afirmație sau o concluzie; cumpărarea surselor; violarea spațiului privat, intruziunea în viața privată, divulgarea surselor, etc. În anumite situații, însă, acțiunile investigative ale jurnaliştilor nu pot să se încadreze în limitele etico-legislative. Uneori jurnaliştii, pentru a asigura reuşita investigației de presă, sunt nevoiți să utilizeze metode mai puțin legale sau demne de colectare a informațiilor. Decizia jurnaliştilor de a trece peste prevederile etice este determinată de utilitatea informației care urmează a fi pusă în circuitul informațional şi de interesul public pentru această informație. Oricum, încălcarea prevederilor sus-numite nu impune doar sancțiuni legale, ci ridică şi anumite probleme etice, deloc de neglijat.

Relația dintre jurnalist şi surse în jurnalismul de investigație este complicată nu numai datorită numărului mare de surse interpuse, ci şi prin puterea specială a unor surse oficiale de rang înalt de a pedepsi jurnaliştii, dacă aceştia nu sunt „cooperanți". În plus, şi justiția îi obligă şi le cere jurnaliştilor să-şi dezvăluie sursele. Iată de ce, jurnaliştii au datoria să-şi dezvolte o linie suficient

de intimă cu sursa, pentru a genera încredere şi a obţine informaţii şi, în acelaşi timp, suficient de detaşată, cu scopul de a-i permite să fie obiectiv, chiar şi atunci când adevărul nu flatează sursa.

Jurnalistul nu va avea de depăşit obstacole esenţiale şi nu va nimeri în situaţii dificile, dacă în investigaţia de presă imperativele juridice şi cele morale coincid. Acest lucru, însă, se întâmplă extrem de rar. Or, o investigaţie de presă, în mare parte, se bazează anume pe informaţiile confidenţiale. Problemele de natură etică domină discuţiile legate de promisiunea de confidenţialitate făcută surselor atunci când aceste imperative vin în contradicţie unul cu altul. În faţa instanţei de judecată, în cadrul proceselor de calomnie, de multe ori singura persoanĂ care poate să confirme sau să infirme anumite acuzaţii este tocmai sursa anonimă. Dar este oare în drept jurnalistul să divulge numele sursei, pentru a dovedi corectitudinea investigaţiei sale? Bineînţeles că nu.

De obicei, sursele oferă informaţii mult mai vaste şi mai detaliate în momentul în care au fost asiguraţi că li se va păstra anonimatul. De exemplu, dacă jurnalistul în timpul investigaţiei unei crime găseşte un martor, există puţine şanse ca acesta să descrie ce a văzut, dacă nu i se promite anonimatul. La fel şi în cazul când jurnalistul investighează, spre exemplu, un caz de corupţie. Nici un subaltern, de frică să nu-şi piardă locul de muncă sau din alte considerente, nu va risca să-i dea jurnalistului informaţiile necesare atâta timp cât nu va şti cu siguranţă că numele lui nu va figura în scriitura de presă şi nu va fi făcut public.

Şi pentru jurnalistul-investigator, şi, în special, pentru surse, avantajele oferirii confidenţialităţii sunt evidente. Dar folosirea confidenţialităţii poate sa protejeze mincinoşii sau manipulatorii – surse care oferă informaţii false sau eronate în scopul discreditării altor persoane. Dacă o sursă anonimă a minţit, iar informaţia a fost publicată, cum va reacţiona jurnalistul ca să îndrepte situaţia, atunci când se va afla adevărul? Desigur, el poate încălca promisiunea de confidenţialitate, chiar dacă a dat cuvântul să nu dezvăluie sursa manipulării, însă acest lucru, cu siguranţă, nu va salva reputaţia jurnalistului, nu-i va restitui credibilitatea ştirbită şi nu-l va salva de răspundere în faţa legii. Pericolul provenit din încrederea în sursele anonime trebuie sa determine jurnalistul să caute surse de alternativă sau, cel puţin, să facă promisiunea că nu va publica numele sursei în articolul respectiv, dar să nu-şi ia angajamentul că nu va publica niciodată acest nume.

Nu sunt rare cazurile când, după publicarea investigației, persoana care a oferit informații cere instituției de presă să spună în mod public că nu ea este sursa anonimă suspectată. Dacă există motive întemeiate (pericolul ca sursa sau familia acesteia să fie intimidată fizic sau psihic) instituția este în drept să spună că individul respectiv nu este sursa confidențială bănuită. Onestitatea profesională, însă, îl obligă pe jurnalist să fie responsabil față de public şi să relateze doar adevărul. Principiul adevărului, o dată admis, implică faptul că jurnalistul va refuza să mintă sau va recunoaşte că a dezinformat, atunci când, fără voia sa, a dat o informație falsă. În situația respectivă, salvând sursa, instituția de presă încalcă principiul adevărului şi dreptul publicului de a şti. Conflictul etic în acest caz se derulează între două puncte de vedere: dreptul sursei de a se aştepta ca o promisiune să fie ținută şi dreptul publicului de a fi informat. Conflictul datoriilor opuse deseori se soluționează utilizând şi dând prioritate principiului independenței şi principiului minimalizării daunelor. În baza acestor principii se şi ia decizia de a proteja sau nu sursa.

Jurnalistul şi personajele investigației jurnalistice. În cele mai dese cazuri, personaje ale investigațiilor de presă devin persoanele care ilicit încalcă legea, acțiunile cărora sunt în dezacord cu interesele sociale şi nu se încadrează în morala generală. Jurnaliştii-investigatori scriu despre persoane corupte, membri ai grupărilor criminale, intriganți politici, escroci, indivizi amorali, etc, care firește nu sunt nişte persoane agreabile nici pentru public, nici pentru jurnalişti. Cum, însă, ar trebui să fie relația jurnalist-personaj din perspectiva eticii profesionale în jurnalismul de investigație? Conform principiilor internaționale (p. VI) şi naționale (pp. 10 şi 12) ale eticii profesionale, jurnalistul va respecta cinstea şi onoarea indivizilor care devin obiectul atenției lui profesionale, demnitatea omului şi dreptul lui la viață privată. Astfel, jurnalistul este obligat să se abțină de la exprimări care pot provoca daune morale şi fizice personajelor despre care scriu, de la aluzii şi comentarii în privința anumitor defecte fizice sau psihice ale acestora, cu excepția cazurilor în care împrejurările sunt direct legate de activitatea lor publică şi de conținutul investigației. El nu are dreptul, nici moral, nici legal, să discrimineze personajele în baza culturii, sexului, proveniență sociale sau religiei acestora şi să respecte prezumția de nevinovăție a lor.

Violarea acestor prevederi poate fi justificată doar în cazul în care acțiunile jurnalistului sunt determinate de interesele sociale, iar investigația de presă

va aduce sau va restitui un bine social sau va înlătura un rău social. Este inadmisibil să se publice informaţii din viaţa privată a personajelor, doar pentru ca investigaţia să devină mai „picantă" şi mai interesantă pentru public. Din păcate, în presă adesea apar materiale, care doar din perspectiva structurii şi a metodei de colectare a informaţiilor se încadrează în jurnalismul de investigaţie. Cât priveşte conţinutul, ele nu corespund nici pe departe rigorilor impuse investigaţiei de presă. Autorii acestor materiale nu pun în valoare necesităţile şi interesele sociale, ci doar dezvăluie anumite detalii, uneori cu totul lipsite de utilitate socială, din viaţa privată a personajelor. Jurnaliştii, din neştire sau intenţionat, confundă interesele sociale cu interesele publicului, fapt care, în fine, duce nu doar la încălcări de ordin deontologic, ci şi la grave încălcări juridice.

Este destul de dificil să constatăm o unanimitate de opinie în materie de etică profesională în privinţa răspunderilor jurnaliştilor atunci când subiectul abordat atinge viaţa intimă a persoanelor, fie ele private sau publice. Dar jurnaliştii nu trebuie să fie dogmatici atunci când este vorba de intimitatea personajelor. În legătură cu aceasta David Randall scrie: „Există o foarte mare diferenţă între interesul public şi ceea ce publicul poate considera interesant, dacă e prezentat într-o manieră îndeajuns de senzaţionalistă. Jurnaliştii trebuie să aibă motive foarte întemeiate ca să încalce intimitatea persoanelor şi trebuie, de asemenea, să fie conştienţi de consecinţele unui asemenea gen de gazetărie." Nu este corect când jurnaliştii fac „tabu" şi pun veto pe viaţa intimă a celor pe care îi admiră (chiar dacă unele momente sau acţiuni ale lor sunt de interes public) şi investighează viaţa particulară a celor pe care caută să îi distrugă. Violarea intimităţii unei persoane publice trebuie să aibă justificarea legitimă a interesului public, şi nu simplul interes (altfel spus, curiozitatea) al publicului, iar jurnalistul trebuie să de dovadă de responsabilitate şi bun simţ.

Problema protecţiei vieţii personale a personajelor prea puţin pare să-i preocupe pe jurnalişti. Dimpotrivă, mulţi dintre ei susţin ideea că materia brută pentru presă este viaţa cetăţenilor şi, deci, ea trebuie reflectată necenzurat şi neredactat tocmai pentru a corecta greşelile şi nedreptăţile sociale. Aşa e, dar jurnaliştii trebuie să acopere atât zona anormalităţii – spre a o corecta, cât şi pe cea a normalităţii – spre a o proteja de abuzuri, iar întru realizarea acestui deziderat ei trebuie să stabilească un echilibru corect între interesul public şi cel privat. Dacă ei ar delimita valoarea publică a informaţiilor de valoarea lor intimă,

atunci zvonul, confidenţialitatea neverificabilă, trucul informaţional, informaţiile şi imaginile din spaţiul intim, intervievarea şi fotografierea delincvenţilor minori, tratarea suspecţilor drept criminali, care afectează grav din perspectivă etico-legislativă investigaţiile de presă, ar dispărea cu desăvârşire.

Un moment sinuos este şi comportamentul jurnalistului în procesul intervievării personajelor. Are oare jurnalistul dreptul să-l facă pe „procurorul" în cazul în care informaţia pe care o deţine sursa este de mare utilitate socială? Desigur că nu! *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova* stipulează clar în principiul al treilea că jurnalistul recunoaşte şi respectă dreptul persoanelor fizice sau juridice de a nu furniza informaţia şi de a nu răspunde la întrebările puse. Astfel, oricât de nobil ar fi scopul, presiunile psihologice şi violenţa verbală asupra personajului constituie grave abateri etice.

Etica jurnalistica îi obligă pe jurnaliştii-investigatori să aibă un comportament discret sau preferenţial discret în anumite situaţii, între care discuţiile cu delicvenţii minori, cu victimele de catastrofă şi de viol; publicarea numelui şi a fotografiilor acestora, publicarea datelor privind sănătatea persoanelor, etc. Uneori această obligaţie poate fi diminuată sau contrazisă de interesul public faţă de un fenomen care trebuie să fie stopat sau măcar redus. Oricum, se cere stabilit un echilibru bazat pe bunul simt, iar principiul responsabilităţii sociale şi cel al minimalizării efectelor dăunătoare să prevaleze asupra tentaţiilor de a da informaţii senzaţionale, cu priză la cititor.

Un aspect la fel de contradictoriu este, de asemenea, implicarea jurnaliştilor în afaceri dubioase, cu scopul de a le investiga. Nu e cea mai bună soluţie, or încălcarea legii este un lucru incorect şi periculos. Oricât de valoroasă ar fi informaţia obţinută, jurnalistul totuna va fi nevoit să dea răspundere pentru violarea legii. Această activitate reprezintă, de rând cu încălcarea normei de drept, şi o încălcare etică, pentru că îndepărtează legitimitatea morală pe care altminteri ar fi avut-o actul de investigaţie al jurnalistului.

Mai apare, în această ordine de idei, o întrebare: cum trebuie să procedeze jurnalistul dacă obţine o informaţie necesară poliţiei pentru descoperirea unui caz cercetat? Jurnalistul poate să continue ancheta proprie şi să nu divulge informaţia, dacă persoanele nevinovate, implicate în cazul investigat, sunt în deplină siguranţă, iar tăcerea jurnalistului nu poate să afecteze această siguranţă. La fel, continuarea anchetei poate fi justificată de incertitudinile care apar

în procesul de investigaţie. Dar, din moment ce dispare orice incertitudine, iar jurnalistul se convinge de veridicitatea informaţiei căpătate, el trebuie imediat să dea de ştire şi să furnizeze informaţia autorităţilor.

Relaţia jurnalist-auditoriu din perspectiva eticii profesionale. Obligaţia presei, în general, şi a fiecărui jurnalist, în particular, este de a spune adevărul, de a informa corect, echidistant şi obiectiv auditoriul. În jurnalismul de investigaţie reglementarea şi autoreglementarea relaţiei jurnalist-auditoriu impune jurnalistului anumite standarde etico-legislative, menite să asigure credibilitatea şi calitatea investigaţiei de presă, precum şi demnitatea profesională a jurnalistului-investigator. Dacă ţinem cont de faptul că subiectele investigaţiilor de presă mai întotdeauna au un caracter negativ, cu tentă de conflict, acţiunile jurnaliştilor trebuie să se axeze, în mod obligatoriu, pe două principii etice: cel al adevărului şi cel al minimalizării efectelor dăunătoare – principii care ajută jurnalistul să spună adevărul fără a şoca şi a distruge psihologic cititorul. Relatând adevărul, jurnalistul, în limitele bunului simţ, se va strădui să excludă detaliile monstruoase şi fotografiile violente, va evita să utilizeze limbajul agresiv şi violent, învinuirile nefondate, va aduce în prim-plan evenimentul şi va lăsa în afara investigaţiei propriile acţiuni (cu excepţia cazurilor în care relatarea lor este absolut necesară).

Auditoriul, prin alegerea unei anumite publicaţii, într-un fel îi mandatează pe jurnaliştii de la această instituţie mediatică să le formeze cunoştinţele, să le influenţeze atitudinile, să le reprezinte interesele sociale, să le modeleze opiniile, etc. Acest act de încredere primează responsabilitatea jurnalistului de a căuta şi a găsi cele mai interesante şi utile subiecte, de a le expune imparţial, obiectiv şi corect, de a reacţiona promt la nevoile informaţionale ale auditoriului. Relaţia jurnalist-auditoriu care se bazează pe stima şi încrederea reciprocă şi poate exista atât cât jurnalistul îşi onorează obligaţiile profesionale. Expunerea unilaterală şi părtinitoare a evenimentelor, comentariile tendenţioase şi neobiective, etc, care demonstrează lipsa de responsabilitate şi de respect a jurnalistului pentru auditoriul său, duce, în fine, la subminarea şi chiar la distrugerea relaţiei jurnalist-auditoriu.

Tocmai aceste momente negative conduc la ideea că investigaţiile de presă, în mare parte, sunt materiale la comandă, neveridice şi neobiective. Ba mai mult, astăzi se vehiculează că în jurnalismul autohton nu există nici o publicaţie periodică care ar pune în circuitul informaţional adevărate investigaţii de presă.

Tot ce pretinde a fi investigaţie nu e nimic altceva decât o activitate de „împroşcare cu gunoi" cu scopul de a distruge pe cineva la rugămintea, la insistenţa sau la comanda altcuiva. Această apreciere, desigur, este una subiectivă, însă trebuie să recunoaştem că ea conţine şi o anumită doză de adevăr. Aşadar, corectitudinea relatării faptelor şi imparţialitatea comentariilor sunt indici de bază ai tratamentului corect al auditoriului de către jurnalist, în particular, şi de către instituţia mediatică, în general.

Limbajul, pe care îl utilizează jurnalistul pentru a expune investigaţia, este un alt indice ce demonstrează atitudinea acestuia faţă de auditoriul său. Jurnalistul care îşi respectă cititorul va folosi un limbaj simplu, nu şi simplist, inteligent, nu şi foarte sofisticat. La fel, el va exclude utilizarea masivă a regionalismelor, neologismelor, arhaismelor. Deunăzi erau „la modă" rusismele, astăzi jurnaliştii, îndeosebi cei tineri, ţin cu orice preţ să folosească în articolele sale anglicismele. Dacă în unele situaţii mai poate fi admisă utilizarea cuvintelor străine (materiale despre adolescenţi şi tineret), atunci în investigaţiile de presă acest lucru este cu totul nepotrivit. Jurnalismul de investigaţie nu se orientează către o anumită vârstă şi nu este destinat unor anumite categorii sociale. Acest lucru îl obligă pe jurnalist să folosească un limbaj literar, dar accesibil şi pe înţelesul majorităţii. Aşadar, utilizarea cuvintelor străine în jurnalismul de investigaţie este inadmisibilă.

Ajustarea expunerii la stereotipurile lingvistice ale anumitor segmente de public este o acţiune greşită. Acest lucru limitează accesul altor categorii de cititori şi reduce considerabil din potenţialul şi din efectele investigaţiei de presă. Jargonul sau argoul e admisibil în măsura în care este necesar pentru a reda o stare de lucruri sau o stare de spirit, dar nu mai mult. „Democraţia lingvistică" nu presupune utilizarea expresiilor necenzurate sau a violenţei verbale, ci stabilirea unui echilibru, capabil să excludă din investigaţia de presă orice incertitudine sau confuzie lingvistică. Jurnalistul profesionist, conform cerinţelor deontologice, trebuie să se opună limbajului urii şi violenţei, inclusiv violenţei verbale.

A fi profesionist înseamnă, în primul rând, a-ţi asuma răspundere pentru consecinţele muncii tale. În jurnalismul de investigaţie a fi responsabil înseamnă a ţine cont de efectele potenţiale ale acţiunii întreprinse, precum şi de consecinţele ei posibile asupra publicului. Şi aceasta din motivul că jurnaliştii influenţează considerabil viaţa şi comportamentul consumatorului

de informație, creându-i viziuni şi opinii. Prin activitatea sa, jurnalistul educă publicul. Şi de faptul cum o face, depinde comportamentul acestuia în continuare. În acest sens, modalitatea pe care o alege jurnalistul întru reflectarea evenimentului este extrem de importantă.

Pentru ca relația jurnalist-auditoriul să fie corectă şi de lungă durată, etica profesională impune jurnalistul-investigator un anumit comportament, determinat de mai multe principii meritorii, aşa precum:

- *Reflectarea onestă a realității obiective şi neadmiterea denaturărilor.* Articolul 2 al principiilor internaționale ale eticii profesionale a jurnalistului prevede: „Sarcina jurnalistului este de a garanta oamenilor recepționarea unei informații juste şi veridice. (...) El face uz la maximum de capacitățile lui de creație, pentru ca opinia publică să dispună de material suficient, care i-ar permite să-şi formuleze o noțiune exactă şi coerentă despre lume. Astfel, ca proveniența, natura şi esența evenimentelor, cursul şi situația lucrurilor să fie înțelese cât se poate de obiectiv."
- *Elucidarea evenimentelor, fenomenelor, raporturilor prioritate din perspectiva intereselor sociale.* Conform principiilor internaționale ale eticii profesionale a jurnalistului, articolul 2 şi 3: „jurnalistul expune faptele, (...) păstrând sensul lor adevărat, elucidând raporturile mai importante..." şi „...el e responsabil față de opinia publică, ținând cont de interesele sociale diferite...".
- *Responsabilitatea pentru veridicitatea informației puse în circuitul informațional. Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova*, principiul 8, prevede că jurnalistul e responsabil prin numele său, prin reputația sa de veridicitatea oricărei opinii difuzate.
- *Distincția clară între informație şi opinie.* Principiul 4 şi principiul 6 din *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova* cere delimitarea strictă a informațiilor factuale de cele de opinii, comentative. Iar opiniile, deşi subiective prin înseşi natura lor, trebuie, totuşi, să intre sub incidența exprimării oneste şi etice.
- *Recunoaşterea şi repararea erorii.* Prevederile etice internaționale, principiul 5, şi cele naționale, principiul 5, presupun obligativitatea reparării greşelii şi dreptul la replică. Jurnalistul este obligat să-şi repare greşeala, utilizând aceleaşi mijloace scrise şi/sau audiovizuale, care au

fost folosite la publicarea materialului eronat. În caz de necesitate el trebuie să-şi ceară scuze prin intermediul mass-media la care este angajat.

Dar etica profesională poate deveni militantă numai atunci când cunoştinţele pe care ea le oferă se materializează în activitatea morală a jurnalistului-investigator. Deşi este destul de dificil să se obţină o unanimitate în înţelegerea eticii profesionale, anume principiile deontologice asigură controlul calităţii, care poate şi trebuie să devină un mecanism eficient pentru protecţia jurnaliştilor şi pentru libertatea presei. Obligaţia jurnalismului de investigaţie de a descoperi şi de a spune adevărul este un element standard al retoricii sale, iar respectarea cerinţelor sus-numite permite jurnalistului să realizeze o investigaţie utilă, din perspectiva interesului public, şi corectă din, perspectiva principiilor etico-legislative.

Cazul „Valeriu Busuioc"

La 14 august 1998 săptămânalul de limbă rusă "Express" a publicat un articol întitulat "Micile afaceri ale marelui Aeroport", semnat de jurnalistul Valeriu Busuioc. Scandalul vânzării avioanelor moldoveneşti la preţuri scăzute a atras atenţia şi i-a oferit ziarului ocazia să se concentreze asupra acestui subiect (vezi, "Express" nr. 19 şi 20 din 26 iunie 1998). În baza faptelor care i-au devenit cunoscute în urma investigaţiei de presă, V. Busuioc a făcut o serie de dezvăluiri privind evenimentele care au avut loc în cadrul Administraţiei de Stat a Aviaţiei Civile („ASAC") în ultimii doi ani. El a citat drept sursă pentru articolul său rezultatul unei proprii investigaţii şi materialele unei Comisii Parlamentare cu privire la vânzarea avioanelor.

La puţin timp după publicarea investigaţiei, şase salariaţi ai Aeroportului Internaţional Chişinău au înaintat Judecătoriei Centru acţiuni civile de defăimare separate împotriva lui V. Busuioc şi biroul editorial al ziarului. Bazându-se pe articolele 7 şi 7/1 ale Codului Civil, reclamanţii în procesul intentat la nivel naţional au pretins că articolul conţinea afirmaţii care erau defăimătoare pentru ei.

Pe data de 3 decembrie 1998 Judecătoria Centru a constatat că informaţia conţinută în articol era defăimătoare pentru fiecare din reclamanţii în proces şi nu a corespuns realităţii. În aceeaşi decizie, reclamanţilor în proces li s-au acordat

despăgubiri ce urmau a fi plătite de către jurnalist şi de către ziar în fața Curții, iar ziarul era obligat să publice o dezmințire a afirmațiilor stabilite ca fiind defăimătoare pentru reclamanții în procesul intentat la nivel național.

Jurnalistul şi ziarul au înaintat un apel la această hotărâre la Tribunalul Chişinău şi au solicitat casarea hotărârii, susținând că au adus suficiente probe care demonstrau exactitatea afirmațiilor făcute în articolul publicat, în pofida unor anumite greşeli minore şi întâmplătoare.

Pe data de 5 iulie 1999 Tribunalul Chişinău a admis parțial apelul reclamantului şi a revizuit hotărârea Judecătoriei, respingând cererea inițială depusă de una dintre cele şase persoane vizate în investigație, pe motiv că afirmația conținută în articolul despre el a reflectat adevărul şi de aceea nu era de natură defăimătoare. Instanța a redus de asemenea cuantumul despăgubirilor ce urmau a fi plătite de către reclamant şi de către ziar.

Jurnalistul şi ziarul au înaintat un recurs Curții de Apel, susținând că în prima şi în a doua instanță au fost aduse suficiente probe pentru a demonstra veracitatea afirmațiilor făcute în articolul contestat. În special, reclamantul a observat că informația în sprijinul lor se regăsea în raportul Comisiei Parlamentare privind vânzarea ilegală a avioanelor, publicată în Monitorul Oficial şi de aceea trebuie să fie exonerat de orice răspundere civilă.

Pe data de 7 septembrie 1999, Curtea de Apel a respins recursul şi a menținut deciziile Tribunalului şi ale Judecatoriei, statuând că recursul era nefondat. Curtea a concluzionat că articolul contestat a conținut atât afirmații defăimătoare care nu au corespuns realității, cât şi afirmații fără caracter de defăimare, dar care nu au corespuns realității. Instanța a decis că acordarea despăgubirilor nu a constituit o încălcare a dreptului său la libera exprimare garantat de Constituție şi de către Legea Presei.

Pe data de 31 ianuarie 2000, Valeriu Busuioc înaintează către Curtea Europeană a Drepturilor Omului o cerere (nr. 61513/00) depusă împotriva Republicii Moldova, în conformitate cu articolul 34 al Convenției pentru protecția drepturilor omului şi a libertăților fundamentale (în continuare "Convenția").

Secțiunea CEDO, care a deliberat în secret pe data de 27 aprilie 2004 şi pe data de 30 noiembrie 2004, notează că în perioada de la 19 iunie până la 14 august 1998 săptămânalul "Express" a publicat trei articole cu privire la problema vânzării avioanelor – proprietate de stat şi chestiunea mai largă a

Administrației de Stat a Aviației Civile, ridicând întrebări de interes public, şi anume, managementul şi pretinsa folosire greşită a fondurilor publice. În acest context, Curtea consideră că jurnalistului i-a fost cauzată o stare de stres şi frustrare ca urmare a încălcării dreptului său la libera exprimare şi, constatând o încălcare a articolului 10 ca urmare a deciziilor judecătoreşti cu privire la toate sau unele declarații imputate reclamantului, îi dă câştig de cauză jurnalistului Valeriu Busuioc atât din perspectiva prejudiciului moral, cât şi material.

Subiecte pentru discuție

1. Dați exemple de dileme legislative şi propuneți variante de acțiune ale jurnalistului. Specificați răspunderea juridică pentru fiecare variantă în parte şi selectați modelul optimal de acțiune.
2. Dați exemple de încălcare de către jurnaliştii autohtoni a setului de limitări legale şi specificați răspunderea lor juridică (administrativă sau penală).
3. Care este rolul prevederilor deontologice în jurnalismul de investigație?
4. Numiți prevederile etice care autoreglementează comportamentul şi activitatea jurnalistului în procesul de investigație?
5. Dați exemple de dileme etice în jurnalismul de investigație. Propuneți soluții de depăşire a acestora.
6. Dați exemple şi analizați cazuri de încălcare al deontologiei profesionale în jurnalismul autohton. Depistați greşelile jurnaliştilor şi propuneți variante de abordare corectă din punctu de vedere al eticii jurnalistice.
7. Schițați un cod deontologic al jurnalistului-investigator.

Lecturi recomandate

1. Bertrand Claude-Jean, Deontologia mijloacelor de comunicare. – Iaşi: Polirom, 2000.
2. Drepturile social-economice (extrase din legislația națională şi internațională). – Chişinău: Centrul Independent de Jumalism, 2001.
3. Etică, Jurnalism şi Publicitate. Problema reglementărilor autoimpuse şi codul deontologic cu exemple din mass-media occidentală. – Bucureşti: Freedir-House, 1999.
4. Christians Clifford G., Fackler Mark, Rotzoll Kim B., Mckee Kathy B., Etica mass media. Studii de caz. – Iaşi: Polirom, 2001.
6. Runcan Miruna, Intrtoducere în etica şi legislația presei. – Bucureşti: All Educational, 1998.7. Onciu Adrian. Probleme de etică în jurnalism.- Iaşi, 2001.
8. Stepanov Georgeta, Cadrul legislativ al presei din Republica Moldova – Chişinău: FJŞC, 2000.
9. Г. В. Лазутина. Профессиональная этика журналистики. Москва,– 2000.

Tema 4. ORGANIZAREA ŞI ETAPELE INVESTIGAŢIEI JURNALISTICE

1. *Etapa iniţială a investigaţiei jurnalistice*
2. *Efectuarea investigaţiei jurnalistice*
3. *Redactarea investigaţiei jurnalistice.*
4. *Publicarea investigaţiei jurnalistice. Retroacţiunea*

1. Etapa iniţială a investigaţiei jurnalistice

Investigaţia jurnalistică reprezintă, deopotrivă, o activitate umană complexă şi un proces. Procesul, ca şi oricare activitate de acest gen, presupune parcurgerea mai multor etape de la început până la finalitatea preconizată. Pentru ca finalitatea să fie cea aşteptată, procesul (investigaţia jurnalistică) solicită eforturi organizatorice şi de planificare. Prin urmare, investigaţia jurnalistică poate fi privită ca un proces cuprinzând câteva etape, care, la rândul lor, conţin mai multe elemente, ori, altfel spus, anumite acţiuni ale autorului investigaţiei.

Etapele, convenţional, pot fi clasificate în felul următor: etapa pregătitoare, etapa executivă şi etapa post-publicare/difuzare. Fiecare etapă presupune acţiuni concrete ale jurnalistului investigator. Vom considera că prima etapă cuprinde toate acţiunile întrperinse de ziarist până la scrierea textului propiru-zis. Etapa a doua înglobează conceperea, scrierea, redactarea, definitivarea şi publicarea/difuzarea investigaţiei jurnalistice. Etapa a treia încorporează colectarea reacţiilor la publicarea/difuzarea investigaţiei, analiza lor şi, eventual, răspunsul dat de autor.

Toate etapele sunt importante şi se condiţionează reciproc. Totuşi, vom stărui asupra celei dintâ-i, ca fiind decisivă în asigurarea calităţii investigaţiei. Etapa pregătitoare pune temelia investigaţiei, determină caracterul şi durata etapei executive. Schematic, primele două etape pot fi reprezentate astfel:

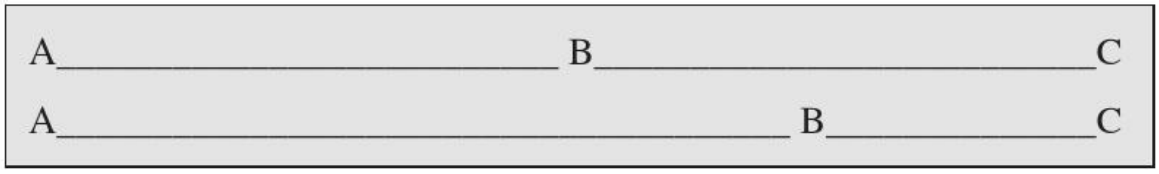

Segmentul AC reprezintă timpul şi efortul necesar efectuării unei investigaţii jurnalistice. Segmentul AB reprezintă etapa pregătitoare, iar segmentul BC – etapa executivă. Putem conchide: cu cât mai mult timp şi efort alocăm etapei pregătitoare, cu atât mai uşor şi mai repede vom parcurge etapa executivă.

În cele ce urmează vom descrie acţiunile întreprinse de ziarist la fiecare etapă a investigaţiei jurnalistice.

Etapa pregătitoare. La această etapă jurnalistul întreprinde acţiuni ce ţin, întâi de toate, de i**dentificarea obiectului şi definitivarea scopurilor investigaţiei jurnalistice.** Obiectul investigaţiei mai poate fi numit şi temă. Să precizăm că termenul înseamnă obiectul asupra căruia jurnalistul îşi focalizează atenţia. În activitatea cotidiană în atenţia jurnalistului nimereşte o multitudine de teme, dar pentru investigaţie el va alege doar una dintre ele. Alegerea temei sau a obiectului de investigaţie, deşi poartă un caracter subiectiv (alegerea, până la urmă, o face jurnalistul), este influenţată de mai mulţi factori care, în definitiv, cristalizează criteriile ce favorizează opţiunea. Obiect al investigaţiei poate fi orice şi oricine, dar este preferabil ca acesta să răspundă următoarelor rigori:

a) să fie actual, ceea ce ar însemna ca, fenomenul, cazul, întâmplarea etc. există realmente, are importanţă acum, în acest moment, afectează viaţa contemporanilor şi, implicit, le trezeşte interesul;
b) să fie tipic, ceea ce ar însemna ca, deşi fenomenul, cazul, întâmplarea etc. se referă la un domeniu concret şi la o anumită zonă georgafică, el există sau ar putea să aibă loc şi în alte domenii sau zone geografice;
c) să presupună un impact sesizabil drept consecinţă a publicării/difuzării investigaţiei.

Există o legătură direct proporţională între impactul investigaţiei şi obiectul (tema) investigaţiei. De fapt, impactul constituie unitatea de măsură a eficienţei investigaţiei jurnalistice, inclusiv a valorii şi importanţei obiectului de investigaţie. Obiectul investigaţiei jurnalistice, care ar întruni rigorile corespunzătoare, poate servi o situaţie, o întâmplare, un fenomen, un caz, o acţiune etc. care afectează comunitatea sau societatea, despre care ziaristul a aflat şi, în virtutea importanţei lor, a decis că merită să fie elucidate. Iată câteva exemple crestomatice de obiecte ale investigaţiilor jurnalistice. Ziarista Nellie Bly, pseudonim ales de Elizabeth Cochrane, angajata cotidianului "The New York World", editat de celebrul Joseph Pulitzer, a simulat demenţa, pentru a pătrunde într-un

sanatoriu pentru clienţi, şi, astfel, a putut scrie şocantul material "Zece zile intr-o casa de nebuni". Irlandezo-americanul Januarius Aloysius MacGahan a investigat atrocităţile comise de forţele turceşti împotriva populaţiei creştine din sudul Bulgariei şi, ceea ce a descoperit – măcelărirea sălbatică a 12 mii de bulgari, a provocat războiul Rusiei împotriva Turciei, în anul 1877. Carl Bernstein şi Robert Woodward au investigat afacerea *Watergate* şi au dovedit că preşedintele american este corupt şi minciunos. Ronald Thomas a avut drept obiect de investigaţie grupul rasist violent Ku Klus Klan. Reporterul rus Dmitri Holodov a investigat corupţia din armată, iar ziaristul peruan Adolfo Isuiza Urquia – comerţul cu droguri. Există o multitudine de subiecte care pot genera o investigaţie jurnalistică. Subiectele pot ţine în egală măsură atât de prezent, cât şi de trecut. Ele pot viza formarea preţului la agentul termic, comerţul cu "marfa vie", averea reală nedeclarată a demnitarilor, fondurile partidelor în campanile electorale sau, bunăoară, participarea cetăţenilor moldoveni la războiul din Afganistan, la lichidarea consecinţelor avariei de la Cernobîl ori la războiul de pe Nistru. Toate aceste subiecte ridică multe întrebări, la care nu prea sunt răspunsuri. Toate pot servi obiecte ale investigaţiei jurnalistice. Rămâne doar să fie făcută alegerea.

Din acest moment şi până la finele investigaţiei jurnalistul "evadează" din ritmul obişnuit al activităţii sale cotidiene. Alegându-şi obiectul investigaţiei, jurnalistul îşi formulează clar scopurile. Scopuri sunt mai multe şi este extrem de dificil, dacă nu imposibil, a le determina cu exactitate pe toate. Scopurile ţin de rezultate, iar acestea nu pot fi evaluate din start. Cum ar putea stabili scopurile sale ziaristul care şi-a ales drept obiect al investigaţiei jurnalistice, corupţia în poliţie, de exemplu? Contracararea fenomenului? Demisia ministrului de interne? Sau, poate, dezvoltarea genului investigaţiei jurnalistice? La urma urmei, scopul poate fi dorinţa jurnalistului de a deveni celebru. Prin urmare, scopurile pe cale le urmăreşte jurnalistul investigator sunt la fel de diverse ca şi obiectele de investigaţie. Deseori rezultatele depăşesc aşteptările şi, deci, scopurile. Este puţin probabil că ziariştii Carl Bernstein şi Robert Woodward, identificându-şi ca obiect de investigaţie afacerea Watergate, şi-au pus drept scop demiterea preşedintelui de atunci al SUA Richard Nixon. Mai degrabă, scopul lor a fost căutarea adevărului. Oricum, din multitudinea scopurilor – majore, adiţionale, intermediare, finale, ziaristul trebuie să-şi formuleze unul prioritar şi să-l atingă. Drept scop poate fi bunăoară determinarea cauzelor so-

ciale ale fenomenului investigat; dezvăluirea vinovaților; dezvăluirea tainelor istorice sau a secretelor, etc.

Alegerea metodelor de investigație și a surselor de documentare reprezintă pasul al doilea din etapa pregătitoare.. După identificarea obiectului investigației și a scopurilor ei ziaristul alege metodele de investigație și sursele de documentare. Să amintim că metoda de investigație înseamnă ansamblul de procedee pe care urmează să le utilizeze autorul investigației jurnalistice pentru a-și atinge scopul propus. Există mai multe metode de investigație, dar alegerea lor este influențată, în mare, de trei factori: posedarea lor de către ziarist; posibilitatea reală de a utiliza metodele concrete în situațiile concrete în care acționează ziaristul; raționalitatea/oportunitatea utilizării lor pentru maximizarea eficienței. Într-un fel, obiectul și scopul investigației dictează alegerea metodelor corespunzătoare. Să facem o paralelă: să zicem că scopul nostru este să batem un cui. Scopul indică asupra faptului că pentru aceasta vom utiliza ciocanul. Cuiul poate fi bătut și cu deșteptătorul, dar anume utilizarea ciocanului asigură eficiență maximă.

De regulă, jurnalistul investigator utilizează mai multe metode (care vor fi elucidate în compartimentul următor). Pentru moment, ne vom referi la cele mai frecvente – observația (care este omniprezentă), lucrul cu documentele și discuția (interviul). Regula de aur, însă, rămâne aceeași: tehnicile utilizate trebuie să asigure atingerea scopului. Obiectul și scopul investigației indică și asupra surselor de documentare. Anume sursele dețin informația necesară pentru elucidarea obiectului investigației jurnalistice. Dar acestea trebuie căutate, găsite și „trase de limbă".

A obține informația necesară reprezintă un element-cheie în activitatea jurnalistului de investigație. Să exemplificăm. Ziaristul identifică drept obiect al investigației, să zicem, comercializarea ilicită a băuturilor alcoolice contrafăcute într-o anumită localitate. El și-ar putea pune următoarele scopuri: contracararea fenomenului; stabilirea proporțiilor pe care le-a luat comerțul cu băuturi contrafăcute; identificarea vinovaților de situația existentă; consecințele pentru sănătatea cumpărătorilor; calcularea sumelor care nu ajung în bugetul local; soluții pentru depășirea stării de lucruri etc. Tema investigației indică asupra tehnicilor de investigație: va urmări (metoda observației) unde și cum se desfășoară comercializarea băuturilor alcoolice contrafăcute în localitatea dată; va discuta cu vînzători, cumpărători, medici, jurişti, polițiști, inspectori

etc (metoda interviului); va citi sau va reciti anumite legi şi acte normative; va colecta anumite date statistice (metoda lucrului cu documentele). Dar e posibil că va avea nevoie să utilizeze şi alte metode, bunăoară experimentul, pentru a obține informația necesară. S-ar putea să se angajeze pentru o perioadă la o muncă legată de producerea, ambalarea, transportarea şi comercializarea băuturilor contrafăcute (în calitate de vânzător, muncitor, hamal), pentru a urmări îndeaproape cum decurge întregul proces – cine-i implicat, de ce este posibil asemenea fenomen, cui îi este convenabil, cine stă în spatele lui etc. Va utiliza o asemenea tehnică în cazurile în care nu poate obține informația pe alte căi. Obiectul şi scopul investigației respective indică şi asupra surselor de documentare. Ele vor fi cu preponderență: documentul (în sens larg) şi oamenii (toți cei implicați direct sau indirect în producerea şi comercializarea băuturilor contrafăcute şi toți cei afectați de fenomenul în cauză). Pe durata desfăşurării investigației ziaristul va decide de fiecare dată ce metodă şi care sursă pot asigura reuşita activității. În funcție de circumstanțe, ziaristul poate schimba strategia şi tactica adoptate anterior.

Cel de-al treilea pas din etapa pregătitoare a investigației jurnalistice – **colectarea informației primare** – presupune o satisfacere a curiozității ziaristului după ce şi-a oprit atenția asupra unei teme. Pasul este determinat de dificitul de informație despre obiectul investigației. Specificul investigației face ca informația la subiect să fie dosită, ascunsă, greu accesibilă. Dar ea există şi autorul investigației trebuie să ajungă la purtătorii ei. La modul practic, ziaristul colectează informația primară la întâmplare, din toate sursele posibile: ziare, documente, rapoarte, dări de seamă, demersuri etc. care ar putea vărsa lumină asupra subiectului investigat. În plus, el discută cu cei care ar putea avea legătură cu subiectul respectiv, fie că-i vorba de specialişti, analişti sau reprezentanți ai organelor de drept. Colectarea informației primare este necesară din motiv că autorul investigației şi-a propus să elucideze un caz, o întâmplare, un fenomen etc., care sunt învăluite de mister, de incertitudine, de necunoscut. Iată de ce acțiunea ziaristului este centrată pe câteva direcții: identificarea şi studierea documentelor care ar putea limpezi anumite părți/laturi ale subiectului investigat; identificarea şi abordarea persoanelor („surselor vii") direct sau indirect implicate în subiectul investigat şi, deci, purtătoare ale anumitei informații de care are nevoie ziaristul. Colectarea informației primare reduce incertitudinea ziaristului şi face mai clar conturul fenomenului inestigat. De menționat că informația primară îl întăreşte pe ziarist în decizia de a purcede la investigații

sau, dimpotrivă, îi poate indica asupra lipsei de oportunitate a investigației. În aceasta, practic, rezidă importanța informației primare. Ea ghidează acțiunile de mai departe ale ziaristului.

Formularea ipotezei investigației jurnalistice constituie următoarea acțiune din etapa pregătitoare şi constă în formularea de către ziarist a ipotezei investigației jurnalistice. Ipoteză înseamnă o supoziție, o presupunere a ziaristului că ceea ce s-a întâmplat şi ceea ce urmează să elucideze el prin investigație s-a întâmplat din cutare sau cutare motiv. Jurnalistul, parcă, ar descrie imaginar ceea ce s-a întâmplat, fără a avea, însă, dovezile, or tocmai pe acestea de la urmă va trebui să le prezinte în definitiv. În jurnalism deseori, alături de noțiunea „ipoteză", mai sunt utilizate noțiunile „versiune" şi „pronostic", considerate sinonimice. Vom preciza totuşi, că între noțiunile respective există diferențe semantice. Şi ipoteza, şi versiunea, şi pronosticul sunt niştre presupuneri. Dar, să observăm că pronosticul se referă doar la viitor, spre deosebire de ipoteză şi versiune. Versiunea este indicată în situația când există mai multe presupuneri, mai multe ipoteze, dar în atenția noastră este numai una dintre ele, cea mai plauzibilă. Formulara ipotezei sau a ipotezelor este importantă prin faptul că ea ne sugerează direcția acțiunilor ulterioare în căutarea răspunsurilor la întrebările ce țin de investigația jurnalistică.

Elaborarea clasică a ipotezei începe cu căutarea răspunsului la întrebarea: cine este (a fost) interesat de situația creată (pe care o investighează ziaristul)? Cui îi convine situația dată? Bunăoară, jurnalistul doreşte să elucideze situația privind construcțiile neautorizate dintr-o localitate. Pentru a răspunde la întrebarea cine este interesat de aceasta, jurnalistul va trebui să discute cu toate părțile implicate în activitatea ilegală, dar, până atunci, poate formula următoarele ipoteze sau versiuni: a) autoritățile închid ochii la acțiunile făptaşilor (persoane fizice sau juridice), ignorând legislația în vigoare şi interesele celor afectați de construcțiile neautorizate; b) autoritățile doresc, dar sunt incapabile să mențină ordinea pe segmentul dat şi se văd nevoite să tolereze construcțiile neautorizate; c) autoritățile (persoanele responsabile) sunt în cîrdăşie cu făptaşii, acceptă construcțiile neautorizate pe care, post-factum, contra anumitor favoruri (mai degrabă, mită), le autorizează. Formularea ipotezelor (versiunilor de lucru) indică direcția şi modul în care ziaristul urmează să acționeze. În cazul primei ipoteze, jurnalistul va fi preocupat de motivele pentru care autoritățile nu-şi onorează obligațiunile în fața comunității (localnicilor). În cazul

ipotezei a doua, ziaristul va căuta să afle de ce autoritățile nu dispun de forțele şi mecanismele necesare de contracarare a construcțiilor neautorizate. În cazul ipotezei a treia, autorul investigației va trebui să intre în posesia dovezilor incontestabile că autoritățile (persoanele responsabile) comit acte de corupție şi faptul se răsfrânge negativ asupra intereselor cetățenilor din localitatea dată.

Pe parcursul investigației jurnalistul ar putea verifica pe rând toate ipotezele (versiunile), dar aceasta ar solicita prea mult timp şi efort din partea lui. Mai preferabil, posibil, ar fi demararea investigațiilor legate de ipoteza care are la temelie cele mai plauzibile informații. S-ar putea, de asemenea, ca să fie verificate, în paralel şi în măsura în care acest lucru este posibil, toate versiunile, ca, la o anumită fază, investigația jurnalistului să se centreze pe ipoteza cu cele mai mari şanse de confirmare.

Următorul pas din etapa pregătitoare a investigației jurnalistice îl constituie **studiul de fezabilitate şi planul de acțiuni**. Vom preciza doar că paşii ar putea fi întreprinşi nu neapărat într-o consecutivitate cronologică obligatorie. Mai multe acțiuni pot fi derulate în paralel. Orice investigație jurnalistică, la fel ca şi oricare activitate umană, are şanse de reuşită numai în situația în care ea este realistă, realizabilă. Este inutil să începi un lucru care, din start, este clar că-i imposibil de finalizat, fie din motive obiective, fie din motive subiective, fie din ambele motive. Iată de ce, până a declanşa investigația jurnalistică propriu-zisă, este necesar a efectua un studiul de fezabilitate al ei. De notat că la faza respectivă ziaristul investigator nu va avea garanția deplină a fezabilității proiectului, date fiind prea multe necunoscute în ecuația investigației. Mai mult, rezultatele investigației pot fi absolut deosebite de cele aşteptate sau presupuse ori, ceea ce nu-i exclus, pot lipsi. Deşi, lipsa rezultatelor este de asemenea un rezultat. Investigația poate avea început, dar ar putea să nu aibă finalitate. Nu-i exclus că, apreciind şansele de succes ale investigației, ziaristul să renunțe la ea. Acest lucru este determinat de studiul de fezabilitate.

Studiul respectiv se centrează pe câteva elemente-cheie şi vine să răspundă la următoarele întrebări:

- autorul posedă suficiente cunoştințe şi abilități pentru a face investigația?;
- există suficiente surse de informație care ar confirma sau ar infirma ipoteza cea mai plauzibilă a investigației?;

- există suficiente resurse (materiale, tehnice, financiare) pentru a realiza investigaţia?;
- investigaţia poate fi făcută în timp rezonabil?.

Oricât ar dori răspunsuri afirmative la aceste întrebări, ziaristul trebuie să ocupe poziţia omuluirealist. Şi dacă, estimativ, şansele de realizare al proiectului depăşesc jumătate la sută, investigaţia poate fi începută. Estimarea, în bună parte, se face în urma analizei informaţiei primare de care, la această fază dispune ziaristul. Mai departe va urma cea mai dificilă fazadin cadrul investigaţiei jurnalistice şi, pentru a-i conferi mai multe şanse de reuşită, e bine să se desfăşoare conform unui plan bine pus la punct.

Indiferent de faptul dacă ne place ori ba, toată viaţa noastră acţionăm conform unor planuri, gândite sau scrise. Şi când face un pas, omul îl face conform unui plan. În asemenea caz, planul este să facă un pas. Face pasul pe care, mai întâi, l-a gândit, l-a proiectat, altfel spus, l-a planificat în gând. Putea şi să-l scrie, dar nu a văzut rostul. De fapt, anume aşa ar trebui să stea lucrurile – gândul să anticipeze acţiunea.

În cazul investigaţiei jurnalistice, ca o activitate complexă, este necesar, deci, un plan bine pus la punct. Şi scris. Asta din motivul că scriitura are memorie mai lungă. Planul respectiv oferă, sau trebuie să ofere, autorului utilitate şi comoditate. Utilitate, pentru că, într-un fel, le aranjează, parcă, pe toate pe policioare. Comoditate, pentru că la plan se poate reveni ori de câte ori este necesar şi de verificat ce urmează, ce lipseşte, ce trebuie revizuit sau modificat, inclusiv limitele temporale prevăzute iniţial. Deci, concluzia de moment este: planul nu există de dragul planului. Planul ia rolul instrumentarului jurnalistic, al mecanismului ce are rostul să grăbească investigaţia, pentru că ordonează acţiunile ziaristului.

Fiecare ziarist desfăşoară în felul său investigaţia, dar putem vorbi de anumite acţiuni comune tuturor celor care profesează jurnalismul de investigaţie, acţiuni care conferă întregii activităţi coerenţă logică, succesivitate, ritmicitate, tenacitate şi, în definitiv, eficacitate. La modul general, este vorba de pregătirea investigaţiei, realizarea investigaţiei şi publicarea rezultatelor ei. Fiecare componentă a planului poate fi concretizată până în detalii şi, de cele mai multe ori, aşa se şi întâmplă. Bunăoară, un punct-acţiune din plan ar putea fi interviul cu sursa-cheie. La modul concret, însă, realizarea practică a respectivului punct din plan înseamnă:

a) identificarea sursei-cheie;
b) contactarea sursei şi înțelegerea privind interviul;
c) fixarea zilei, orei şi a locului pentru discuție;
d) planul discuției (ce întrebări vor fi adresate, câte întrebări, cu ce va începe discuția, cu ce va finaliza discuția etc.);
e) interviul propriu-zis şi înregistrarea lui (la dictafon);
f) analiza (în redacție) interviului (cum şi ce va putea fi utilizat în investigație) şi depozitarea (păstrarea) lui.

Fiecare din punctele enumerate va fi, la momentul oportun, detalizat, deoarece „fixarea zilei, orei şi locului pentru discuție", de exemplu, necesită luarea în calcul a mai multor lucruri: ziua, ora şi a locul discuției trebuie să convină ambelor părți şi, deci, pentru a obține acest rezultat intermediar, din nou sunt solicitate eforturi. Bineînțeles, în faza întocmirii planului general al investigației ziaristul nu va putea descrie în detalii fiecare viitor pas întreprins şi nici nu este necesar acest lucru. Planul general trebuie să-i orienteze consecutivitatea acțiunilor, conținutul şi caracterul acestora.

În istoria jurnalismului de investigație, cu certitudine, nu există două planuri identice. Acest fapt, însă, nu ne împiedică să schițăm conturul unui plan tipic, unui model de plan. Pentru aceasta, însă, este nevoie, mai întâi, să precizăm obiectul investigației. De acesta depinde atât caracterul şi complexitatea investigației, cât şi conținutul planului. Obiectul va fi, să zicem, construcțiile neautorizate. Planul ar putea fi elaborat în felul următor:

1. Titlul: „Dosarul construcțiilor neautorizate";
2. Scopul: a contribui la contracararea construcțiilor neautorizate prin dezvăluirea acțiunilor ilegale ale autorităților responsabile de construcții în localitate;
3. Acțiuni şi durata lor: colectarea informației de bază (10 zile) prin utilizarea tehnicilor: observația, lucrul cu documentele, discuția; verificarea informației de bază (3 zile); verificarea şi confirmarea ipotezei (3 zile); ultimul interviu (2 zile);
4. Resurse: tehnice, umane, materiale, financiare;
5. Redactarea textului jurnalistic;
6. Colectarea reacției la publicarea investigației;
7. Decizia vizând continuarea sau încheierea temei investigate.

Planul poate fi schematic şi poate fi detaliat. În definitiv, un plan bun e cel care contribuie la un rezultat final aşteptat. În cazul nostru, rezultatul este publicarea unei investigaţii jurnalistice de calitate. Deci, scopul final al planului este rezultatul final al investigaţiei. Pe parcursul desfăşurării investigaţiei, şi aceasta se întâmplă de cele mai multe ori, în plan sau în anumite părţi ale lui pot interveni modificări. Bunăoară, s-ar putea întâmpla să planificăm un singur material, dar între timp să recoltăm atâtea fapte relevante, încât vor fi necesare câteva episoade pentru elucidarea obiectului investigaţiei. De aceea acceptăm planul ca obiect de referinţă, ca orientare şi nu ca stâncă de granit. Vom stărui, în special, asupra punctului 3 din planul nostru şi din planul oricărei investigaţii la orişicare temă. Este cel mai voluminos şi mai dificil. Este esenţial şi, de fapt, este inima investigaţiei.

2. Efectuarea investigaţiei jurnalistice

În această etapă jurnalistul de investigaţie, bazându-se pe acţiunile consemnate anterior, colectează informaţiile de bază, le stochează, după care urmează evaluarea, selectarea datelor şi scrierea textului.

Colectarea informaţiei de bază. Faza colectării informaţiei de bază este decisivă pentru investigaţia jurnalistică. Dacă informaţia primară este colectată, în mare parte, din curiozitatea jurnalistului şi aleatoric, apoi cea de bază are „adresă" exactă. „Vestea bună" la faza dată e că ziaristul are de făcut doar două lucruri: să ştie ce să caute şi să ştie unde să caute. „Vestea proastă", însă, e că ziaristul nu are niciodată răspuns cert şi exhaustiv la întrebările „ce?" şi „unde?". Răspunsurile certe şi definitive, de cele mai dese ori, lasă destul loc pentru întâmplare. Nu este de neglijat nici intuiţia profesională. S-ar putea ca ziaristul să „depoziteze" o anumită informaţie fără ca să conştientizeze până la capăt cum o va utiliza în textul investigaţiei. Sau ar putea, din întâmplare, să nimerească în compania vreunui martor-cheie al evenimentului pe care-l investighează, martor, la care nici nu s-a gândit, nici nu l-a identificat iniţial. Prin urmare, căutările lui nu trebuie să aibă limite, nu trebuie să fie stingherite de rigiditatea planului. Altfel spus, acţiunile lui trebuie să aibă suficient spaţiu de manevră.

Să ne întrebăm: de ce deţinătorul informaţiei oferă informaţia şi altora? Ce motive ar avea să procedeze anume aşa? La modul general, motive sunt

trei: plăcerea, utilitatea şi nevoia. Omul urmăreşte plăcerea în tot ce face. Discuţia (care înseamnă un act comunicaţional în procesul căruia are loc schimbul de informaţie) ar putea răspunde motivului plăcerii. Omul caută şi oferă informaţie urmărind utilitatea. E cazul furnizorului de reclamă sau a orarului circulaţiei trenurilor, sau a programului de lucru al coafezei. Dar utilitatea, ca motiv al oferirii informaţiei, ar putea lua forma dorinţei de a câştiga un ban sau popularitate. Precizarea în cauză trebuie luată în calcul de către ziaristul-investigator. În sfârşit, omul oferă informaţie de nevoie, sub presiuni de tot genul, fie când e „strâns la perete", fie când nu doreşte să se întâmple acest lucru. Aşadar, prin obţinerea informaţiei pe toate căile posibile şi, de preferat, legale, ziaristul are nevoie de confirmarea sau infirmarea supoziţiei, ipotezei, versiunilor, presupunerilor. Orice supoziţie rămâne în această calitate atâta timp, cât nu este confirmată. Confirmarea, la rândul ei, este posibilă prin existenţa unei baze suficiente de fapte, argumente şi dovezi. Anume baza suficientă respectivă urmează să o recolteze ziaristul-investigator. Să amintim că „faptele" înseamnă ceva ce s-a întâmplat sau se întâmplă şi că numai faptele pot fi demonstrate. Acest lucru este extrem de important. De reţinut: nu judecăţile de valoare, ci faptele stau la temelia oricărei argumentări sau dovezi. Faptele conferă incontestabilitate unui fenomen, unei întâmplări, unei situaţii. Prin urmare, ceea ce are de făcut ziaristul e să adune fapte.

Informaţia despre fapte poate avea cele mai diverse şi mai ascunse „adrese", dar, în fond, acestea se rezumă la trei tipuri de deţinători: documentele care vizează obiectul investigaţiei, oamenii implicaţi direct sau indirect şi „urmele" pe care le lasă obiectul investigaţiei şi care pot fi „citite" de ziarist. La faza colectării informaţiei de bază ziaristul este preocupat de ţinte exacte. El a identificat sursele şi, pe rând, în mod metodic, meticulos şi cu răbdare „stoarce" informaţia. Procesul în cauză, pentru a decurge rezultativ, implică abilităţi deosebite ale ziaristului care i-ar permite să:

a) citească, să interpreteze şi să fixeze datele, pe care le consideră necesare investigaţiei şi care sunt „depozitate" în tot felul de documente;
b) predispună „sursele vii" de a vorbi, de a oferi informaţia solicitată;
c) să „citească urmele" pe care le lasă orişice întâmplare, fenomen, situaţie, eveniment – tot ce poate servi drept obiect al investigaţiei jurnalistice.

Cei mai buni ziarişti investigatori consideră că 95 la sută din toată informaţia necesară unei investigaţii se regăseşte în documente deschise, cu acces liber la ele. Deci, contează abilităţile ziaristului de a descoperi şi a „extrage" informaţia respectivă. Dar documentele –nu sunt adevăruri incontestabile. Ele fixează informaţii şi acest lucru poate fi demonstrat. Ele nu fixează însă adevăruri în ultima instanţă, pentru că, în definitiv, sunt întocmite de oameni. Iar oamenilor li-i caracteristic să greşească, uneori – cu bună ştiinţă, alteori – din ignoranţă. Aici ne referim şi la documentele secrete, chiar dacă ziariştilor li se recomandă să nu facă uz de ele. Deşi, dacă ziariştii de la „Washington Post" ar fi urmat asemenea recomandări, cititorul american nu ar fi aflat multe dintre adevărurile războiului din Vietnam. Aşa ori altfel, concluzia rămâne aceeaşi: informaţia fixată în documente, în numele adevărului, trebuie verificată. Ea, dacă nu-i veridică, îl protejează, totuşi, pe ziaristul care o invocă, dar să ne amintim că scopul final al investigaţiei nu este ca ziaristul să nu fie învinuit de neadevăr, ci tocmai stabilirea şi scoaterea la lumină a adevărului privind obiectul investigaţiei.

Rezumând, vom spune că la colectarea informaţiei de bază, utilizând tehnica „lucrul cu documentele", ziaristul întreprinde următoarele acţiuni:

a) stabileşte (face o listă) documentele pe care, la moment, consideră că trebuie să le consulte. Pe parcurs lista documentelor poate fi extinsă şi, de regulă, aşa se şi întâmplă;
b) identifică locul aflării lor şi modalităţile prin care poate avea acces temporar la ele, sau poate intra provizoriu în posesia lor;
c) extrage, interpretează (dacă e posibil la moment) şi fixează cu acurateţe datele conţinute în documente. „Fixează cu acurateţe" înseamnă transcrierea datelor din documentele consultate în fişiere (tradiţionale sau electronice) personale, indicarea cu exactitate a datelor de referinţă (titlul documentului, anul emisiei lui, emitentul, pagina de pe care sunt extrase datele, etc) şi clasificarea fişierelor astfel, încât să poată fi utilizate operativ şi comod. La necesitate, unele documente pot fi xerocopiate;
d) prioritizează (clasifică) datele colectate. Ele pot fi divizate în „relevante" (pentru investigaţie), „adiţionale" şi „suplimentare". Mai pot fi divizate în „veridice/credibile", „semiveridice/semicredibile" şi „bănuitoare/îndoielnice". Şi, în sfârşit, mai pot fi „suficiente" (pentru investigaţie sau pentru dovezile unei afirmaţii/negaţii) şi „insuficiente";

e) consultă documentele suplimentare pentru a completa baza datelor „relevante", „veridice" şi „suficiente";

f) „producere", dacă e necesar, propriile documente. Este o acțiune când lucrul cu documentele depăşeşte sensul propriu-zis al noțiunii. Bunăoară, jurnalistul utilizează tehnica microfonului sau a camerei ascunse pentru a fixa discuții sau scene video, pe care nu le poate obține pe altă cale. Nu este cel mai etic procedeu şi nu se ştie cum vor fi utilizate ulterior „documentele" respective – fie în materialul jurnalistic, fie în sala de judecată. Dar alegerea, cu mici excepții, ca şi responsabilitatea, aparține ziaristului. S-ar putea întâmpla că nu toate datele vor putea fi verificate. Regula de aur, însă, rămâne: ziaristul va utiliza în exclusivitate datele care au trecut testul veridicității. Procesul prioritizării/clasificării datelor colectate pare, mai ales pentru ziariştii începători, unul complicat şi de prisos, argumentul „tare" fiind: „Când să te ocupi de investigație, dacă trebuie să „desenezi" clasificări?!". Iată, cel puțin, două contraargumente pentru argumentul „tare": alege grâul de neghină, spune înțelepciunea populară (datele neverificate sunt periculoase); azi e mai uşor să inventezi din nou ceva, decât să găseşti „polița" pe care „stă" invenția. De acest adevăr s-au convins şi ziariştii care, inițial, în dosarele lor puneau, de-a valma, tot ce găseau – ca în cofa țiganului;

g) depozitează datele colectate şi le securizează. În textul investigației jurnalistice, cu siguranță, va fi utilizată doar o parte din informația colectată, dar jurnalistul va păstra toată informația colectată. Abilități deosebite i se solicită ziaristului investigator şi în cazul colectării informației de la „sursa vie", de la oameni. Oamenii sunt deținători, păstrători şi transmițători de informații. *Nota bene*: „deținători", şi nu proprietari de informație. Aceasta, însă, nu-i împiedică şi nu-i opreşte să „monopolizeze" anumite informații şi nici o prevedere legală nu-i poate obliga să le furnizeze, să le dezvăluie.

Să amintim că atât legislația națională în domeniu, cât şi cea europeană obligă funcționarii publici, autoritățile să pună la dispoziția cetățenilor (şi, implicit, ziariştilor) informația de interes public. Dar toate relele apar anume din motivul că fiecare înțelege în felul său semnificația sintagmei „interes public". Şi aşa cum ziaristul-investigator, de cele mai multe ori, caută informație despre oameni, a le căror decizii şi fapte afectează publicul, ea, cu siguranță, este de

interes public. Dar dezvăluirea informației respective, cu aceeași siguranță, ar afecta și pe cel cu decizia sau cu fapta. Iar aceasta înseamnă că apare motivul din care cel cu decizia își va pune lacăt la gură. Ziaristul, prin urmare, trebuie să descuie lacătul.

Pentru a înțelege mai lesne modul în care este colectată informația de bază de la „sursa vie", să urmărim pașii ziaristului investigator la această fază. Pentru început, el va determina cu aproximație cercul persoanelor care ar putea deține informație mai multă ori mai puțină despre obiectul investigației. La acest moment sursele sunt clasificate în surse reale și potențiale; directe și indirecte; valoroase și irelevante; accesibile, greu accesibile și inaccesibile. Pe parcurs, vor căpăta relevanță pentru investigație mai ales sursele valoroase. Surse valoroase pot deveni, în timp, cele irelevante sau inaccesibile inițial. Deci, clasificarea surselor, ca și a documentelor, poartă un caracter fluctuant, dinamic.

Cercul surselor se completează în dependență de obiectul investigației. Dacă este vorba de o crimă – cu siguranță, pe listă vor intra și cei care investighează crima, dar și rudele, prietenii, colegii de lucru etc. ale victimei. Dacă tema vizează, să zicem, delapidări de fonduri destinate caselor de copii, în atenția ziaristului vor intra cei implicați în caz, dar și martori, beneficiari legali ai fondurilor, experți în domenii conexe ș.a. Așa cum e lesne de înțeles, cea mai dificilă va fi discuția cu bănuiții vinovați de delapidări. Posibil, ziaristul va planifica discuția în cauză după ce va colecta suficientă informație de la surse mai deschise și mai „vorbărețe", care să-i întărească bănuielile, chiar dacă nu până la capăt. Cel puțin, informația acumulată îi va facilita formularea întrebărilor exacte și concrete pentru discuțiile finale.

Ziaristul ar fi bine să știe că, „sursele vii" sunt pe cât de bune, pe atât de „lunecoase". Informația despre un eveniment, expusă de cineva, înseamnă o copie și nici de cum originalul evenimentului. Atenția omului este limitată și pendulatorie – apare și dispare, se activează și se dezactivează. Fiecare persoană, chiar martoră directă a unei întâmplări, percepe, înțelege și interpretează în mod subiectiv, doar ei caracteristic, întâmplarea. Percepția persoanei, la rândul ei, este influențată de o multitudine de factori, începând cu pregătirea sa, cu sistemul valoric pe care-l împărtășește și încheind cu dispoziția sa la momentul întâmplării. Ar fi o eroare din partea ziaristului, dacă nu ar confrunta cele povestite de un martor cu cele povestite de alți (ceilalți) martori ai întâmplării.

În plus, trebuie să fie pregătit pentru eventualitatea că investigația poate fi de durată şi că s-ar putea să revină la sursele o dată intervievate. Memoria omului are capacitatea ciurului – nu poate să rețină totul. Dar şi ceea ce reține s-ar putea să nu reapară imediat la dorința sau la comanda cuiva. Surselor trebuie să li se ofere posibilitatea (şi şansa) să revină în cazul în care memoria lor a descoperit noi detalii despre întâmplarea de cândva.

Nu există două interviuri (discuții) identice, cum nu există interlocutori identici. Totuşi, oricât de diferite şi neasemănătoare ar fi sursele, pentru a le face să vorbească, să ofere informația necesară investigației, ziariştii trebuie să posede un set de calități şi tactici comune obligatorii. Aşa cum enumerarea exhaustivă a calităților este imposibilă, vom puncta doar câteva: a şti să negocieze întâlniri cu sursele; a şti să le „descoase"; a fi răbdător; a fi consecvent; a şti să analizeze şi să ordoneze informația obținută pentru a determina ce verigi ale ipotezei rămân „neacoperite" şi, deci, ce sursă mai este necesară; a şti să prioritizeze informația colectată pe această cale; a şti să fixeze şi să securizeze informația; a şti să lucreze „sub acoperire" (o simbioză a calităților spionului şi actorului); a şti să utilizeze tehnica microfonului/camerei ascunse. Tactici eventuale în discuția cu sursele, inclusiv cele dificile:

1. să afle, ori de câte ori este posibil, „câclcâiul lui Ahile" al interlocutorului. Fiecare om are slăbiciuni. Ele pot lua forma pasiunii exagerate pentru obiecte de anticariat; pasiunii pentru băuturi tari; pasiunii maladive pentru cravate în carouri, tatuaje sau pisici siameze etc. Acest lucru permite a „explora" slăbiciunile interlocutorului în scopul de a obține mai multă informație decât era predispus inițial să furnizeze;
2. să reuşească să fixeze pentru interviu un loc, o zi şi o oră unde şi când interlocutorul să se simtă „în apele lui";
3. să înceapă discuția „despre viață" (exploatând slăbiciunile interlocutorului), să discute pe îndelete, să nu ridice zid chinezesc între întrebările „despre viață" şi cele „despre investigație". Să nu admită pauze grele în discuție. Ele nu apar atunci, când ai ce întreba;
4. să asculte cu interes permanent interlocutorul, indiferent dacă ceea ce aude îl interesează ori ba. În lume numărul oamenilor care ştiu să asculte descreşte în progresie geometrică şi s-ar putea ca în ochii interlocutorului ziaristul să capete un atu excepțional – doza de încredere, fără de care nu există o discuție bună;

5. să exprime încuviinţare, mirare sau compasiune la ceea ce comunică interlocutorul despre sine nu şi în cazul în care astfel ar proceda şi un călău. Obiectivul ziaristului este dobândirea informaţiei şi plata – exprimarea, din când în când, a compasiunii – este absolut acceptabilă;
6. să ţină minte că discuţia se încheie atunci când decide interlocutorul, şi nu din graba ziaristului;
7. să ţină minte că nimeni nu-i datorează interviul sau informaţia;
8. să reuşească acceptarea înregistrării discuţiei;
9. să convină ce date din discuţie pot fi utilizate şi dacă poate fi făcută referinţa la sursă şi, ulterior, să respecte înţelegerea;
10. să obţină permisiunea interlocutorului de a reveni la discuţie în caz de necesitate.

Dacă ziaristul lucrează „sub acoperire", pe lângă calităţile enumerate, mai trebuie să „intre în pielea" celui drept cine se dă, inclusiv să însuşească manierele şi limbajul eroului. Cât priveşte „citirea urmelor", la general, acest mod de colectare a informaţiei ţine de spiritul de observaţie al jurnalistului. Ipotetic, el trebuie să observe mai mult decât un om obişnuit.

Vom porni de la două enunţuri axiomatice: orice se întâmplă lasă amprente şi obiectele, lucrurile ce ne înconjoară „vorbesc" dacă ştim să le ascultăm. Aceasta înseamnă că ziaristul investigator află din documente mai mult decât e scris în ele; află din discuţia cu o persoană mai mult decât comunică ea; „află" din amprentele lăsate de, un accident mai mult decât un trecător. De exemplu, consultând un document, ziaristul va observa (ori va trebui să observe) că lipseşte o pagină sau că în baza câtorva judecăţi este trasă o concluzie greşită, sau că sunt trişate nişte cifre/date, sau că acesta este semnat de cineva care nu are asemenea prerogativă etc. etc. Un document care conţine în mod intenţionat date eronate nu declară pe prima sau pe ultima pagină acest lucru. El conţine strict ceea ce conţine. Şi doar spiritul de observaţie al ziaristului, conjugat cu spiritul lui analitic şi critic, îi oferă posibilitatea să lărgească volumul de informaţie despre acest document.

În discuţia cu o „sursă vie" ziaristul va însuşi nu doar informaţia „auzită", ci şi cea „văzută". Interlocutorul, pe lângă voce, mai are mimică, gesturi, intonaţie, timbru, pronunţie, pauze în vorbire. Mai are, la urma urmei, o anumită vârstă, o anumită culoare a ochilor, o anumită formă a nasului şi a buzelor etc. Şi

toate, în prezenţa unui acut spirit de observaţie al ziaristului, oferă informaţie suplimentară. „Vorbesc" şi lucrurile din anturajul interlocutorului, „vorbeşte" şi însuşi anturajul. Bunăoară, dacă ziaristul investighează un accident rutier cu implicarea vreunui înalt responsabil de securitatea circulaţiei rutiere, ar fi păcat să nu observe, să zicem, camera video din preajma locului accidentului, fixată pe colţul peretelui restaurantului de alături. Dacă o observă, atunci s-ar putea întâmpla ca un banal obiect – camera video, să ajungă să-i ofere o informaţie valoroasă conţinută într-un document – imprimarea video.

Concluzia de final în faza colectării informaţiei de bază ar fi: nimic din ceea ce nimereşte în atenţia ziaristului şi este legat, direct sau tangenţial, de obiectul investigaţiei, nu trebuie neglijat, subestimat sau supraapreciat. Nu trebuie, din capul locului, în mod premeditat, să i se dea preferinţă unei sau altei surse, unei sau altei tehnici. Derularea procesului de investigaţie va indica mai clar şi la momentul oportun care informaţie confirmă ipoteza ziaristului. Totodată, trebuie să fim conştienţi şi de faptul că informaţia de bază poate infirma nu doar ipoteza ziaristului, dar poate demonstra inoportunitatea investigaţiei în general. Nu este o tragedie, este timp şi efort irosit. În asemenea caz ziaristului nu-i rămâne decât să se consoleze cu gândul că şi demonstrarea lipsei unei presupuse nereguli/crime constituie un rezultat. Mai dificilă este situaţia când mai multă informaţie nu poate fi colectată, dar cea existentă nu este suficientă nici pentru a confirma, nici pentru a infirma ipoteza investigaţiei. Este un caz nefericit şi pentru ziarist, şi pentru comunitate, dar tocmai acesta-i motivul existenţei jurnalismului de investigaţie – există prea multe taine şi nu toate cedează din prima. Posibil, ziaristul sau redacţia vor decide să „pună pe poliţă" dosarul respectiv până apar noi circumstanţe, noi detalii despre cazul dat şi atunci investigaţia va continua. La urma urmei, şi numeroasele investigaţii ale fenomenului Tunguska nu au oferit un răspuns clar omenirii nici până astăzi ce s-a întâmplat acolo: a căzut un meteorit sau a experimentat N.Tesla? Ipotezele continuă să rămână ipoteze, dar aceeaşi omenire urmăreşte cu aviditate orice rezultate ale noilor investigaţii. Tainele, şi nu doar cele ştiinţifice, cu greu se lasă descoperite.

Evaluarea informaţiei, selectarea datelor, scrierea textului. Etapa executivă cuprinde evaluarea informaţiei colectate şi selectarea datelor relevante pentru confirmarea ipotezei; scrierea textului jurnalistic propriu-zis şi publicarea lui.

La faza evaluării informației colectate ziaristul urmăreşte câteva scopuri, inclusiv: să identifice principalele interconexiuni ale obiectului investigației; să stabilească relațiile de cauzalitate şi efect, să determine actorii principali implicați în situația investigată, rolul, acțiunile şi consecințele acțiunilor lor; să aprecieze acțiunile respective în raport cu valorile sociale, cum ar fi normele etico-morale, normele juridice etc.

La faza selectării datelor ziaristul va urmări o singură țintă – să reliefeze datele cu adevărat relevante şi convingătoare pentru confirmarea ipotezei şi, deci, pentru atingerea scopului, pe care şi l-a propus. Este o activitate dificilă din motiv că, pe parcursul colectării informației, sunt depozitate date de tot felul. Sarcina ziaristului e să ştie să discearnă relevantul de irelevant, principalul de secundar, semnificativul de insignifiant. S-ar putea întâmpla ca anumite date, extrem de importante, să fie lăsate, totuşi, la o parte, pentru că ele elucidează o singură latură a temei care, în perspectivă, ar putea deveni obiect separat al altei investigații.

Din volumul imens de informație, pe care o colectează în timpul investigației, ziaristul trebuie să evalueze care parte anume va avea utilitate maximă pentru atingerea scopului propus. Procesul de evaluare şi, ulterior de triere, de selectare a informației solicită abilități în a determina importanța ei, a datelor colectate. Importanța informației, la rândul ei, este determinată de conținut. Conținutul, întâi de toate, înseamnă densitate factologică şi veridicitate factologică. Evaluarea importanței informației, chiar dacă este condiționată de densitatea şi veridicitatea faptelor pe care le conține, prezintă mari dificultăți pentru ziarist. Vorba e că pentru a stabili dacă o informație corespunde adevărului, nu este suficient ca ea să se figureze într-un document, fie şi oficial, semnat şi ştampilat. Uneori documentele conțin denaturări premeditate ale faptelor. Este motivul pentru care ziaristul nu trebuie să creadă orbeşte în ele. Suprasarcina lui este să discearnă între fapte veridice şi neveridice conținute nu doar în informația colectată din documente.

Informația obținută în urma investigației necesită prelucrare suplimentară, care poate fi executată numai după ce întreaga informație este înțeleasă până la capăt. Posibil că vor fi necesare ore sau zile lungi de reflecții asupra informației sau asupra unor părți separate ale ei; pentru reconstituirea unor episoade aparte din „epopeea" colectării datelor. Dar fără a înțelege, a pricepe, a cântâri, a evalua întreaga informație adunată, va fi dificil, dacă nu imposibil, de a

înainta către finalizarea investigației. La modul practic, procesul de analiză şi de evaluare a informației are loc la fiecare fază de colectare a ei, în timpul sau după obținerea anumitor date. Dar atunci când este colectată întreaga informație, are loc o evaluare de ansamblu, o analiză în profunzime. Evaluarea se face prin utilizarea mai multor procedee şi metode, indiferent dacă ziaristul le studiază în mod special. Mai degrabă, ele sunt însuşite din experiența de viață, pe măsura socializării sale.

3. Redactarea investigației jurnalistice

Evaluarea şi selectarea informației finalizează cu expunerea ei. Expunerea poate lua una din următoarele forme: material de ziar (revistă, site, broşură, carte), emisiune radiofonică, emisiune televizată – toate destinate publicării, şi expozeul conținând o descriere fidelă a rezultatelor investigației şi care nu este destinat direct pentru publicare, ci se face la comanda celor interesați – persoane fizice sau juridice. Este, spre exemplu, cazul Agenției pentru investigații jurnalistice (AJUR) din Sanct-Petersburg, prima din Rusia, înființată în anul 1998 şi care, pe lângă editarea ziarului „Vaş tainâi sovetnik", efectuează la comandă şi contra plată investigații. De menționat că în Agenție lucrează 44 de angajați, inclusiv foşti colaboratori ai organelor de interne, iar numărul comenzilor este foarte mare.

Scrierea şi publicarea textului investigației jurnalistice. Sunt ultimii doi paşi pe care-i parcurge ziaristul în cadrul etapei executive a investigației jurnalistice. Rezultatul muncii de până acum trebuie să ia forma produsului final – a textului. Scrierea lui, în mare, depinde de câțiva factori centrali, inclusiv: experiența jurnalistică a autorului investigației, calitatea muncii efectuate pe parcursul etapei pregătitoare, abilitățile literare ale ziaristului (dibăcia în a scrie texte).

La modul general, textul este compus titlu (subtitlu/subtitluri), introducere, conținut şi încheiere. Este structura care, întrunind aceste patru elemente, trebuie, în final, să constituie o lucrare integră. Fiecare element înaintează ziaristului anumite rigori. Titlul, bunăoară, trebuie să fie succint, sugestiv, original, intrigant, cuprinzător etc, într-un cuvânt, să se arunce în ochi, să atragă atenția audienței. Introducerea e bine să explice cititorului/ascultătorului/telespectatorului motivul pentru care este necesară investigația, obiectul investigației şi să-i suscite interesul pentru deznodământ. Conținutul, partea centrală a

textului, trebuie să cuprindă descrierea situațiilor, invocarea faptelor, argumentele afirmațiilor etc – toate pentru a putea trage, în încheiere, concluziile corespunzătoare sau, altfel spus, pentru a confirma/infirma ipoteza jurnalistică. De reținut că o structură clară, elegantă a textului facilitează percepția de către audiență a mesajului pe care-l conține.

Până a începe să scrie, ziaristul trebuie să conştientizeze un lucru esențial: el nu scrie pentru sine, ci pentru cititorul/ascultătorul/telespectatorul său. Acesta din urmă trebuie să accepte, să perceapă şi să înțeleagă ceea ce îi oferă autorul investigației. Vă amintiți spusa înțeleptului? „Eu urăsc rîmele, dar când merg la pescuit iau rîme. Ele plac peştelui...". De la înțelegerea acestui adevăr trebuie să pornească şi autorul investigației. Ziariştii, mai ales, începători, sunt tentați să utilizeze în texte un limbaj sofisticat, „împestrițat" cu neologisme, epitete, jocuri de cuvinte etc. Dar, de fiecare dată, recitind o frază sau textul în întregime, trebuie să persiste întrebarea: "Ceea ce înțeleg eu prin ceea ce am scris, va fi înțeles la fel şi de către cititor?". Prin urmare, scriem texte jurnalistice nu pentru colegii de breaslă, nu pentru lingvişti şi nu pentru specialiştii din domeniul la care ne referim. Acest lucru este cu atât mai important, cu cât, în investigațiile jurnalistice, pentru exactitate, s-ar cere, parcă, utilizarea limbajului de specialitate. Ar fi un pas greşit. Pornim de la adevărul axiomatic că orice termen necunoscut publicului larg poate fi substituit cu altul accesibil tuturor sau poate fi explicat. În acest sens, cunoaşterea „cererii" este primordială pentru a pregăti „oferta". Este imposibil să cunoaştem cu exactitate toate caracteristicile auditoriului pentru care scriem, dar să le cunoaştem pe cele de bază este o necesitate. Cu siguranță, există o diversitate enormă a tipurilor de cititori/ascultători/telespectatori. Dar ceea ce au comun sunt consumatorii de informație.

Textul jurnalistic este (trebuie să fie) informație. Din această perspectivă, urmând recomandările ştiinței, putem diviza consumatorii respectivi în două categorii: a) utilizatorii de informație care o percep în mod rațional (cu mintea) şi b) beneficiarii care percep informația emoțional (cu inima). Probabil, din acest motiv, şi ziariştii sunt divizați în cei care preferă faptele goale şi cei care preferă aprecierile, interpretările faptelor. În cazul scrierii textului investigației, dacă autorul se orientează către „raționali", va adopta un stil în care va predomina constatarea obiectivă a faptelor şi, s-ar putea, în final, să lase concluziile pe seama auditoriului. Dacă se orientează către „emoționali",

atunci tactica va fi alta, va adopta stilul care să „stoarcă lacrimi" din auditoriu. Nu vom spune că prima abordare este mai bună sau viceversa. În practica reală, de regulă, în acelaşi text se regăsesc ambele abordări. Probabil, varianta bună este cea în care ambele abordări constituie un echilibru, dacă ne gândim şi la „raţionali", şi la „emoţionali".

În altă ordine de idei, vom spune că acelaşi public poate fi divizat în trei categorii, în funcţie de tipurile cunoştinţelor. Există, după cum se ştie, cunoştinţe empirice (practice), ştiinţifico-teoretice şi artistice. Din acest punct de vedere, textul investigaţiei poate oferi cunoştinţe (informaţie) de un tip ori altul. Vorba e că anumite categorii ale publicului sunt tentate să perceapă un tip de cunoştinţe (informaţie) şi să respingă celelalte tipuri. Din această perspectivă, autorul investigaţiei poate orienta textul către una din categoriile respective ale publicului, răspunzând aşteptărilor şi obişnuinţei acestuia de consum al informaţiei. Dar, ca şi în cazul anterior, ar fi mai bine ca ziaristul să găsească loc şi echilibru pentru toate tipurile de informaţie în textul oferit publicului. Aceasta ar însemna că de fiecare dată trebuie aleasă una din multitudinea metodelor de structurare a textului jurnalistic. Textul ar putea fi structurat, îmbinând în mod optimal elementele emoţionale, afective cu cele raţionale. O atare structurare este îndreptăţită, dacă luăm în considerare faptul că oamenii trăiesc între obiecte şi între oameni. Omul înţelege alţi oameni şi menirea obiectelor din jur, iniţial, la nivel senzorial. Dar omul nu se mulţumeşte doar cu acele cunoştinţe, pe care le obţine pe calea simţurilor. În tendinţa de a pătrunde în esenţa lucrurilor, el încearcă să cunoască lumea la nivel raţional. Senzorialul şi raţionalul, ca două trepte ale cunoaşterii, se interpătrund şi se completează reciproc. Pornind de la această premisă, autorul investigaţiei jurnalistice poate structura textul astfel, încât să apeleze şi la emoţiile, şi la raţiunea auditoriului. E la latitudinea ziaristului să stabilească proporţia „senzorialului" şi „raţionalului" în text. Unii consumatori pot însuşi mai uşor o informaţie, când aceasta i se oferă preponderent prin imagini, alţii – când aceasta i se oferă prin noţiuni, concepte.

Supradozarea „imaginarului" în detrimentul „conceptualului" ar putea să placă doar primei părţi a auditoriului. Scopul ziaristului, însă, e să aibă un auditoriu cât mai larg. Iar auditoriului îi place comoditatea, care poate fi sporită şi prin forma textului: va purta acesta caracter monologic sau dialogic. De notat că actul comunicaţional presupune şi admite în egală măsură am-

bele variante. Ceea ce trebuie luat în considerare este, iarăşi, preferinţa unei părţi a auditoriului pentru forma monologică şi a alteia – pentru forma dialogică. Monologul, în sine, conţine o tentă de autoritarism, de influenţă unidirecţională asupra auditoriului. Dialogul, dimpotrivă, conţine în sine o tentă de paritate, de democraţie între subiectii actului comunicaţional. Dialogul oferă auditoriului posibilităţi mai mari de a alege dintre câteva puncte de vedere expuse. Monologul îl lipseşte de asemenea posibilitate, chiar şi iluzorie. Se vede, varianta bună pentru text este prezenţa ambelor forme, fapt ce facilitează însuşirea mesajului lui. Bineînţeles, nu vom găsi o structură egal valabilă pentru toate categoriile auditoriului, care se deosebesc prin gradul de instruire, gen, vârstă, locul de trai, etc, etc. Oricum, la nivelul legităţilor psihologice de percepţie a informaţiei de către om există aşteptări, necesităţi informaţionale comune pentru fiecare în parte. Una dintre aceste legităţi care determină caracterul general al aşteptărilor informaţionale este cea de „distribuire" a atenţiei la perceperea unui mesaj, unui text.

Un adevăr, descoperit acum o sută de ani şi confirmat continuu, este că omul acordă atenţie maximă începutului şi sfârşitului unei comunicări, că el reţine primele şi ultimele cifre dintr-un lanţ numeric. Pentru ziarist această descoperire în psihologia perceperii informaţiei este foarte preţioasă. Ea indică asupra necesităţii scrierii şi structurării textului investigaţiei în aşa mod, încât atenţia auditoriului să nu dispară complet, ci să fie menţinută şi, din când în când, activizată. Este vorba de plasarea în text a elementelor de conţinut într-o consecutivitate spaţială care, ipotetic, să nu permită atenţiei „să se stingă" la mijloc de material. Atenţia auditoriului poate fi „trezită" prin expunerea de date, fapte, situaţii, care să provoace microşocuri emoţionale. În fond, ziaristul poate alege fie tipul de text descriptiv, fie pe cel comentativ. Ambele tipuri sunt bune doar în situaţia în care este atins scopul propus de autorul textului. În texul în care autorul descrie schema logică a gîndurilor sale, datele, faptele, situaţiile, întâmplările, evenimentele etc. joacă rolul argumentele "pro" sau "contra" în raport cu ideea de bază, cu ipoteza jurnalistică. Unele argumente sunt percepute de auditoriu ca principale, tari, concludente, altele – ca secundare, mai puţin importante. În această ordine de idei, contează cum sunt „distribuite" argumentele principale şi cele secundare pe parcursul textului. Din „distribuirea" respectivă apar anumite scheme de organizare a argumentării afirmaţiilor în text.

Grija oricărui autor de texte jurnalistice este, bineînțeles, o schemă eficientă a argumentării. Se consideră că schemele optimale sunt cele în care:

a) argumentele tari sunt plasate la începutul textului, iar cele secundare – la sfârşit. Adică, argumentele sunt plasate în ordinea importanței lor. Asemenea schemă este indicată în situația, în care ziaristul îşi dă seama că tema investigației ar putea să nu prezinte mare interes pentru auditoriu. Plasarea argumentelor tari la începutul textului, ar putea, ipotetic, trezi interesul auditoriului;

b) argumentele tari sunt plasate la sfârşitul textului, iar la început – cele secundare. Adică, argumentele sunt plasate în ordine crescândă importanței lor. Asemenea schemă este indicată în situația în care auditoriul are interes pentru tema investigației. În cazul dat textul este urmărit cu atenție crescândă, iar punctul culminant, spre satisfacția auditoriului, survine în final, prin cel mai tare argument;

c) argumentele cele mai tari sunt plasate la mijlocul textului, iar la început şi la sfîrşit – celelalte, mai slabe ca forță de convingere. Asemenea schemă este indicată pentru textele de proporții mici şi medii, deoarece auditoriul oricum va „descoperi" argumentele tari;

d) argumentele tari se plasează la începutul şi la sfîrşitul textului, iar la mijloc – cele secundare. Asemnea schemă este indicată în cazul textelor mari ca volum (pe care, de regulă, le au investigațiile), iar autorul lor nu cunoaşte în ce măsură auditoriul este interesat de obiectul investigației.

O parte din auditoriu preferă ca ziaristul să dramatizeze lucrurile, despre care scrie în text. Pentru a face ca şi categoria dată să fie beneficiară a investigației jurnalistice, autorul ar putea „dramatiza" descrierea, plasând în text întâmplări, situații, fapte, evenimente, care prezintă pentru eroii centrali fie vre-un pericol, fie vreo posibilitate de a deveni celebri, de a se acoperi de glorie. Aşa se întâmplă că „drama" vieții omului din text, din compasiune, poate fi trăită de omul care citeşte textul. Aceasta facilitează însuşirea mesajului. În situația în care textul investigației este de mari proporții, ar fi bine ca autorul lui să-l despartă în mai multe părți cu autonomie de conținut relativă şi cu subtitluri. Separarea dată nu trebuie privită ca scop în sine. Reamintim că atenția omului seamănă cu mişcarea unui pendul, cu un „dute-vino" continuu. Dar fără atenție este imposibilă reținerea şi însuşirea mesajului din text. Prin urmare, şi textul

de proporţie trebuie structurat astfel, încât fiecare parte, prin alternanţă, să răspundă acestei caracteristici a atenţiei umane.

Alternanţa părţilor ar putea lua schema: text dificil pentru auditoriu – text relaxant pentru auditoriu – din nou text dificil şi tot aşa. Un text de proporţii necesită „diluări" corespunzătoare pentru a putea fi citit/audiat/privit. Pentru a-l „dilua", există suficiente mijloace (scheme grafice, poze, efecte sonore, efecte video, etc). În definitiv, autorul ar putea structura textul investigaţiei astfel, încât acesta să ia forma înşiruirii în consecutivitate cronologică a faptelor, datelor, situaţiilor relevante, care să conducă la concluzia finală. După cum se ştie, gradul de claritate şi de înţelegere din partea auditoriului a celor descrise de autorul textului depinde şi de claritatea în care este dată consecutivitatea situaţiilor.

Omul trăieşte concomitent în spaţiu şi în timp. De aceea, plasarea în text a situaţiilor întâmplate în spaţiu trebuie completată, corelată, pe cât e posibil, şi de structurarea cronologică a acestora. Dacă, luând cunoştinţă de text, ne dăm seama uşor ce şi când s-a întîmplat, vom însuşi mai uşor şi mesajul întregului text. Evident, nu este o obligaţie a ziaristului să descrie evenimentele în ordine cronologică. Acest lucru este indicat doar în măsura în care adaugă claritate textului şi ajută auditoriul să descopere relaţia de cauzalitate şi efect în ceea ce i se relatează.

În final vom accentua o dată în plus că scrierea textului investigaţiei jurnalistice este la latitudinea autorului. Acesta alege şi stabileşte cum va arăta varianta finală a textului: ce titlu va purta, ce structură va avea, cum va fi construit sistemul argumentării, ce limbaj va adopta etc. Dar pe toate le face în numele unui scop: ca mesajul investigaţiei jurnalistice să ajungă la mintea şi sufletul receptorului.

Odată scris, lăsăm textul o bucată de vreme "să se odihnească", dacă, bineînţeles, nu este planificat pentru ediţia din a doua zi. Ar fi bine să procedăm astfel, deoarece s-ar putea să descoperim mai târziu că textul este "crud". E şi mai rău, dacă în text se strecoară erori. Orice eroare îl vulnerabilizează. În cazul investigaţiei, eroarea îl face vulnerabil şi pe autor. Varianta bună este, totuşi, „să uităm" de text o zi-două, după care să revenim la el. Îl recitim; verificăm suplimentar exactitatea cifrelor, datelor, numelor etc; verificăm acurateaţea citatelor (să nu ezităm să verificăm şi să reverificăm orice ne trezeşte îndoieli).

Ultima acţiune la etapa executivă de realizare a unei investigaţii jurnalistice este publicarea ei. Până la faza dată, însă, este necesar a elucida câteva momente. Dacă instituţia media are un loc/spaţiu fixat de plasare a investigaţiei, atunci dispare problema. Dacă nu – trebuie identificat locul/spaţiul care poate contribui la sporirea eficienţei investigaţiei. Adică, este indicat, ca locul/spaţiul respectiv să fie comod pentru un număr cât mai mare de cititori/ascultători/telespectatori. E ceea ce în radio-tv se numeşte prime-time, iar în presa scrisă – coperţile sau prima şi ultima pagină, paginile color, paginile pare etc. Eficienţa investigaţiei poate fi sporită, suplimentar, şi prin acţiuni de promoţiune. Bunăoară, data publicării investigaţiei jurnalistice poate fi anunţată din timp. În acest scop este alcătuit un text scurt, în stil publicitar, care să acopere, cel puţin, două necesităţi: să suscite interesul auditoriului pentru investigaţie şi să-i comunice cu exactitate locul şi timpul apariţiei ei. Publicarea investigaţiei încheie etapa executivă.

4. Publicarea investigaţiei jurnalistice. Retroacţiunea

Vom menţiona că atât în etapa pregătitoare, cât şi în cea executivă, ziaristul nu este preocupat în exclusivitate de investigaţia jurnalistică. Şi instituţia, şi jurnalistul îndeplinesc, în paralel, mai multe activităţi. Aşa se întâmplă şi la *etapa post-publicare*. De rând cu treburile cotidiene, autorul investigaţiei va efectua activităţi specifice care constituie conţinutul etapei a treia. Să conturăm elementele de conţinut ale etapei finale, subliniind faptul că nu fiecare dintre ele poartă caracter obligatoriu, dar fiecare are o anumită motivaţie. De exemplu, autorul investigaţiei ar putea să solicite opinia colegilor săi despre calitatea materialului publicat. E bine când în redacţie există practica recenzării periodice (sistematice) a materialelor, dar, în condiţiile lipsei ei, o opinie din-tr-o parte este benefică pentru ziarist. Opinia ar însemna, de fapt, o analiză a ceea ce e bine şi ce e mai puţin bine sau e rău. Fără o asemenea analiză (şi autoanaliză) este de neconceput creşterea profesională a jurnalistului. Aşa ori altfel, acţiunea în cauză ţine de colectarea cât mai multor opinii, iniţial, ale colegilor de redacţie ori de breaslă, despre investigaţia publicată. Apoi cercul acestora poate fi extins, inclusiv până la eroii pozitivi şi negativi ai investigaţiei. Evident, autorul nu va fi de accord cu toate opiniile. Varianta bună, însă, e să reflecteze asupra tuturor punctelor de vedere expuse şi, fie în voce, fie în gând, să nu se teamă să accepte opiniile, sugestiile, sfaturile care i-ar fi utile. Să acceptăm adevărul că nici un ziarist, din câţi au existat şi există

în lume, nu a atins perfecțiunea. Şi nu pentru că nu au dorit-o, ci pentru că perfecțiunea nu are limite. Dar trebuie să tinzi, în permanență, către ea. Şi nu dintr-o pornire nobilă, ci din necesitatea ajustării în permanență a produsului mediatic la aşteptările auditoriului.

Altă posibilă acțiune (şi element al conținutului etapei) ar fi aşa-zisa "reacție la reacție" – reacția jurnalistului la reacția receptorului. Nu-i exclus ca publicarea investigației să aibă consecințe diverse. Ele ar putea lua forma:

a) răvaşelor, apelurilor telefonice, sms-urilor, email-urilor, vizitelor la redacție a cititorilor/ascultătorilor/telespectatorilor mulțumiți sau nemulțumiți;
b) amenințărilor, presiunilor etc, din partea celor vizați în investigație;
c) solicitărilor din partea unor categorii sociale (studenți, pedagogi, membri ai ONG-urilor etc) de a se întâlni cu autorul investigației pentru a continua dezbaterea temei;
d) solicitărilor de a oferi interviuri altor instituții de presă, locale ori străine;
e) solicitărilor de a participa la seminare, conferințe, simpozioane locale ori internaționale cu tematică referitoare la jurnalismul de investigație;
f) solicitării de a ține un curs de lecții despre jurnalismul de investigație într-o instituție de învățământ;
g) citației în judecată de către cei vizați în investigație;
h) măsurilor luate de autorități față de obiectul vizat în investigație, fie că-I vorba de nereguli, fie că-i vorba de făptaşi concreți.

Şirul diversității reacțiilor ar putea fi continuat. Acțiunile autorului investigației vor fi adecvate reacției produse. S-ar putea ca pe baza răvaşelor ziaristul să facă o trecere în revistă, menirea căreia ar fi păstrarea efectului investigației şi sporirea imaginii instituției media. Fiecare redacție are nevoie de credibilitate în fața publicului. În cazul amenințărilor, ziaristul ar putea să le dezvăluie public, prin intermediul ziarului/emisiunii sau a unei declarații sau conferințe de presă. Efectul acțiunii este, cel puțin, dublu: ziaristul, într-un fel, se securizează (prin descurajarea amenințătorului) şi menține în atenția publicului obiectul investigației. În cazul reacției prompte şi adecvate a autorităților la neregulile semnalate în investigație, ziaristul ar putea, de asemenea, aduce acest lucru la cunoştința auditoriului său, urmărind din nou două obiective: să sublinieze eficiența investigației şi să mențină, cât e posibil, tema în atenția publicului.

Un mod aparte şi specific de reacţie a ziaristului necesită cazul chemării lui în judecată. La faza dată el are de făcut două lucruri: să comunice despre aceasta publicului şi să-şi găsească un bun avocat. S-ar putea întâmpla ca epopeea judecăţilor să-i servească drept temă pentru o nouă investigaţie sau pentru continuarea investigaţiei deja publicate. În celelalte cazuri enumerate, ziaristul reacţionează cum doreşte. Important, însă, rămâne faptul că toate reacţiile lui trebuie să conducă la sporirea autorităţii de bun profesionist. Autoritatea este utilă din motiv că nu solicită argumente suplimentare. Ea însăşi devine argument.

Subiecte pentru discuţii

1. Enumeraţi etapele de desfăşurare a unei investigaţii jurnalistice. Caracterizaţi-le..
2. Identificaţi cinci teme din realităţile locale care ar putea servi drept obiect al unei investigaţii jurnalistice.
3. Elaboraţi planul schematic al unei investigaţii jurnalistice având ca temă mita în instituţiile preuniversitare de învăţământ.
4. Citiţi textul unei investigaţii jurnalistice publicate în presa locală şi determinaţi: a) sursele de informaţie utilizate de autor; b) tehnicile de colectare a informaţiei; c) metodele de evaluare a informaţiei.
5. Analizaţi textul unei investigaţii jurnalistice din următoarele perspective: a) structura; b) limbajul; c) sistemul de argumentare.
6. Sunteţi autorul investigaţiei jurnalistice pe care aţi publicat-o în numărul de ieri al ziarului. Astăzi cineva a telefonat la redacţie şi v-a ameninţat cu răfuiala fizică. Reacţia Dvs.?

Lecturi recomandate

1. Grosu, Cristian; Avram, Liviu. Jurnalismul de investigaţie // Ghid practice.-Iaşi: Polirom, 2004.
2. Spark, D. Investigative Reporting: A Study in Technique. Oxford, Focal Press, 1999.
3. Берлин, Майкл. Краткое руководство по проведению журналистского расследования. National Press Institute, 2000.
4. Manual de jurnalism // Grigoryan, Mark. – Ch.,Centrul Independent de Jurnalism, 2008.
5. Уллмен, Джон. Журналистское расследование: современные методы и техника. — М.: Виоланта, 1998.
6. Шум, Юлия. Журналистское расследование: методические рекомендации. — М., 2000.
7. Site-uri: http://www.investigatii.md/ al Centrului de Investigaţii Jurnalistice din Moldova; www.crji.org al Centrului Român pentru Jurnalism de investigaţie, http://cji.ro al Centrului pentru Jurnalism Independent, România; http://mma – Agenţia de Monitorizare a Presei, România; www.anchete.ro.

Tema 5. METODE ALE JURNALISMULUI DE INVESTIGAȚIE

1. *Metode empirice de investigație jurnalistică*
2. *Metode teoretice de investigație jurnalistică*
3. *Metoda investigației sub acoperire*
4. *Sociojurnalistica ca parte componentă a jurnalismului de investigație*
5. *Metode psihologice de dobândire a informației*

1. Metode empirice de investigație jurnalistică

Jurnalismul de investigație practică mai multe metode de colectare şi analiză primară a informației. Ele sunt axate pe evidențierea caracteristicilor de esență ale obiectului investigat. În acest sens, munca jurnalistului de investigație se aseamănă în multe privințe cu cea a detectivului. Or, pentru a însuşi adevăratele calități ale unui bun detectiv, este necesar să cunoaştem tehnicile de acumulare a materialului empiric: observarea, interviul, convorbirea, analiza documentelor, anchetarea, experimentul, metodele criminalistice de anchetare, metoda lui Paul Williams.

Observarea. Noțiunea de „a observa" este sinonimă cu „a urmări". Observarea îi permite jurnalistului să obțină informații primare nemijlocit din realitate, chiar dacă datele acumulate poartă uneori un caracter superficial. În baza lor jurnalistul va putea trage concluzii despre importanța evenimentelor, despre atitudinile oamenilor în anumite situații, despre nivelul lor de cultură, tradiții, deprinderi – despre tot ceea ce poate fi fixat cu ochiul liber. De asemenea, informațiile vor relata caracteristicile exterioare ale unui sau altui obiect, aflat în centrul investigației, ale unui sau altui personaj, ale unui sau altui mediu în care se desfăşoară acțiunea. Gesturile personajelor, ambianța, reacțiile – toatea acestea, plasate în text, vor contura o descriere a unor situații reale, vor crea cititorului impresia „efectului prezenței".

Un avantaj al observării rezidă în concretețea, unicitatea şi operativitatea ei. Ea permite de a reda realitatea în cea mai proximă dinamică şi antrenează în

acest proces facultatea jurnalistului de a percepe lumea înconjurătoare în baza propriei sale experienţe sau a propriilor sale cunoştinţe. Iată de ce observarea le reuşeşte mai mult profesioniştilor cu experienţă de percepere analitică – cu cât mai bogată este această experienţă, cu atât mai realiste sunt rezultatele observărilor. Altfel spus, metoda observării, prin *urmărirea atentă, din exterior, a conduitelor şi stărilor psihice ale oamenilor, în vederea desprinderii concluziilor cu privire la particularităţile conduitei individuale în situaţii de interacţiune*, aduce elementul subiectiv în tabloul obiectiv al lumii.

În jurnalismul de investigaţie metoda observării poate fi aplicată în două forme: observarea pregătită şi observarea nepregătită. Observarea pregătită presupune studierea prealabilă de către jurnalist a literaturii necesare, a materialelor de arhivă, a altor documente despre obiectul supus urmăririi. Jurnalistul ştie din timp la ce ar trebui să acorde atenţie, cine ar putea fi protagoniştii evenimentelor observate, care ar putea fi consecutivitatea derulării acestor evenimente. Observarea nepregătită se axează pe imprevizibil, aleatoriu sau întâmplare, caracterul surprinzător al evenimentelor. Jurnalistul studiază obiectul fără a ştie ceva despre el.

Observarea poate fi de *scurtă sau de lungă durată*. Observarea de scurtă durată este suficientă pentru a scrie materiale succinte. La ea se recurge, de obicei, în jurnalistica noutăţilor care implică condiţia rigidă a operativităţii. Observarea de lungă durată este mai specifică jurnalismului de investigaţii, ea întrunind şi elemente de cercetare ştiinţifică. Metoda în cauză este aplicată în baza unui plan elaborat din timp, iar rezultatele observării sunt fixate şi comparate în dependenţă de scopul urmării.. Observarea de lungă durată se soldează cu redarea într-o manieră maximal de exactă şi analitică a subiectului în desfăşurare.

De asemenea observările pot fi *directe şi indirecte*. Observarea directă se desfăşoară prin contactul nemijlocit al jurnalistului cu obiectul urmărit. Observarea indirectă este practicată atunci când obiectul cercetat se află la o distanţă spaţială şi temporală inaccesibilă. Practica mai atestă şi forme de *observare discretă* şi *observare indiscretă*. Observarea discretă reprezintă un mod de cercetare a obiectului fără ca acesta să fie pus la curent. Jurnalistul, urmărind comportamentele oamenilor în mediul lor firec, fixează relaţii din colective etc. Observarea discretă se poate manifesta pe două dimensiuni – prin implicare directă şi implicare indirectă. În cazul implicării directe, jurnalistul se încadrează, de exemplu, într-un colectiv sau grup social ca particcipant

nemijlocit la procesele şi relaţiile sociale din grupul dat. O privire din interior îi permite observatorului să constate nu numai manifestări exteriorizate ale diferitelor raporturi, ci şi motivele care-i determină pe oameni să procedeze într-un fel sau altul. Observarea indiscretă se aplică, de regulă, atunci când sunt scrise materiale pozitive. Aceasta îi face pe eroi să-şi controleze sau chiar să-şi corecteze acţiunile, manierele, stilul de lucru, cu alte civinte, îi influenţează psihologic. Pentru ca observrea indiscretă să fie una efectivă, jurnalistul are nevoie de timp ca să-i deprindă pe protagoniştii cu prezenţa sa.

Interviul. În jurnalismul de investigaţie interviul este o metodă de obţinere, de precizare şi de caracterizare a informaţiilor necesare, dar şi de testare a persoanei intervievate cu scopul de a afla cât mai multe date de ordin profesional sau personal, de contrapunere a materialului factologic furnizat de surse cu interese diferite. În acest sens, interviul poate fi unul *de masă,* care să implice solicitarea răspunsurilor de la unul sau mai multe grupuri de respondenţi, precum şi *de expertiză* în care sunt solicitate doar opiniile unor experţi, specialişti, persoane competente în domeniul investigat.

În dependenţă de nivelul de cunoaştere a subiectului, jurnalistul poate apela la *interviul standadizat* sau la cel *nestandardizat.* Primul tip de interviu este construit pe principiile unui plan rigid – întrebări clar formulate, strict ierarhizate şi chiar o eventuală intuire a răspunsurilor. Interviul nestandardizat se realizează în formă de conversaţie liberă despre un anumit subiect, pe parcursul căreia, totuşi, se va urmări scopul investigaţiei jurnalistice. Un asemetea gen de interviu este conceput în situaţia în care cel care îl solicită are nevoie de a obţine informaţii suplimentare despre un subiect sau despre o temă mai puţin studiată, iar cel intervievat este, de regulă, un expert.

În dependenţă de situaţie, interviul poate fi : *intensiv (clinic), de esenţă,* care poate dura câteva ore atunci când la el participă membrii organizaţi ai unui colectiv sau grup, dar şi un singur respondent care, într-o atmosferă discretă, doreşte să comunice o situaţie ce poate fi clarificată doar prin descrierea numeroaselor detalii din care se compune aceasta; *focalizat* care reprezintă un dialog despre o temă precisă şi, deseori, este anticipat de punerea intervievatului în faţa unor situaţii sau documente asupra cărora urmează să se pronunţe sau de care va trebui să ţină cont.

Nu toate interviurile, însă, ar putea fi publicate. Uneori iniţiativa pentru iniţierea unui dialog vine de la înşuşi respondentul care va dori să comunice ceva

foarte important pentru investigaţie sau de ordin personal pentru că numai astfel el îşi poate lua o piatră de pe suflet. În situaţia dată intervievatul ar putea solicita confidenţialitatea totală sau parţială. Acest tip de interviu este catalogat ca fiind *nedirijat.*

În dependenţă de conţinutul dialogului, interviurile de investigaţie por fi *de documentare şi de opinie*. În cele de documentare sunt investigate şi verificate faptele, situaţiile reale, iar în interviurile de opinie se urmăreşte scopul de a afla opiniile, calificativele, considerentele intervievaţilor.

Jurnalistul, adeseori când realizează un interviu, este copleşit de acuitatea temei sau de amploarea fărădelegilor pe care le investighează, iar această stare interioară se vede pe faţă şi poate influienţa predispoziţia intervievatului, mai ales atunci când acesta este unul dintre cei învinovăţiţi. Pentru a evita efectul nedorit al unei astfel de stări de spirit, specialiştii recomandă următoarele:

a) jurnalistul trebuie să dea dovadă de bunăvoinţă, abilităţi de a stabili un contact reuşit, de a găsi rapid soluţii în situaţii de conflict, de a nu impune propriile păreri, de a fi neutru şi de a da davadă de capacităţi adaptive ce i-ar permite să comunice cu orice tip de interlocutor;
b) jurnalistul trebuie să surprindă prin competenţa sa, prin nivelul înalt de instruire şi de documentare, prin onestitate, disciplină şi acurateţe;
c) jurnalistul trebuie să ştie a-şi controla tembrul vocii, mimica feţei, să-şi selecteze un stil de vestimentaţie adecvat anturajului în care se va produce interviul.

Aceste calităţi şi aptitudini sunt importante în condiţiile în care tipajul intervievatului ar putea fi unul surprinzător de diferit. În lucrarea *Metode ale ştiinţelor sociale* cercetătorii francezi R.Pinto şi M.Gravitz constată şase caractere de interlocutori :

a) interlocutorul timid – cel care se genează să răspundă la întrebări, deoarece nu este versat;
b) interlocutorul fricos – cel căriua îi este teamă să răspundă la întrebări, mai ales la cele ce se referă la politică;
c) interlocutorul palavragiu – cel pe care jurnalistul trebuie să-l ţină în limitele întrebărilor şi să-l facă să revină de fiecare dată la tema pusă în discuţie;
d) interlocutorul arţăgos – cel care se străduieşte să-l convingă pe jurnalist ca acesta să-şi schimbe părerea;

e) interlocutorul glumeț – cel care se distrează pe contul întrebărilor;
f) interlocutorul sigur de sine, încrezut – cel care răspunde la întrebări, însă răspunsurile sale generează uneori suspiciuni.

În cadrul interviului de investigație jurnalistul se va abține de la comentarii asupra răspunsurilor pentru a evita, în procesul analizei ulterioare, interpretarea confuză a răspunsurilor primite. Specificul genului implică, de asemenea, alegerea conştientizată a locului şi a atmosferei unde ar putea fi solicitat un interviu.

Este contraproductiv să-i soliciți un interviu angajatului în prezența şefului acestuia sau să-l iai la întrebări pe un politician în timpul unei recepții. O sursă confidențială nu va accepta un interviu în plină stradă, iar un polițist corupt, aflat sub observarea jurnalistului, ar putea să divulge informații doar într-o atmosferă de totală încredere şi fără să ştie că este imprimat de jurnalistul sub acoperire. Un personaj care este gata să-şi recunoască vina în fața microfonului ar putea să nu accepte interviul în prezența membrilor familiei sale ori a colegilor de serviciu. Un funcționar de nivel înalt va prefera interviul într-o atmosferă oficială, iar un politician ar putea să vă propună ralizarea dialogului chiar la el acasă.

Anchetarea reprezintă o metodă sociologică de investigare, bazată pe contactul direct sau intermediat al jurnalistului cu respondentul pentru a obține informația necesară prin răspunsuri la întrebări. Ea presupune o chestionare în scris şi se pretează la formele operative şi relativ ieftine de studiere a opiniei publice în cele mai diferite probleme. Un avantaj al anchetării rezidă în influența minimală a jurnalistului asupra răspunsurilor. Un dezavantaj îl constituie faptul că în cazul în care întrebările nu vor iteresa respondenții sau aceştia, pur şi simplu, nu vor înțelege rostul sau conținutul lor, foarte multe anchete vor fi restituite fără răspunsuri. Iată de ce este important ca la întocmirea anchetei jurnalistul sau redacția să formuleze şi să eşaloneze întrebările într-un mod sau într-o formă care să constituie un ansamblu logic şi captivant. Acest obiectiv poate fi atins numai prin plasarea problemei sau a temei investigate la categoria extraordinarului şi a previzibilității unui deznodământ. Anchetarea poate fi desfăşurată într-un grup sau individual. Unele publicații sau posturi de televiziune practică anchetarea prin mass-media, publicând una sau mai multe întrebări la care cititorii sau telespectatorii sunt rugați să dea răspunsuri. Statisticile au demonstrat, însă, că numai 3-4 procente dintre potențialii respondenți reacționează la propunerile redacțiilor şi astfel acest mod de tatonare

a opiniei publice sau de a afla dispoziții și atitudini referitoare la o problemă concretă nu are un caracter reprezentativ. Aceste rezultate vor constitui doar un punct de pornire sau un imbold pentru jurnalistul care inițiază o investigație sau dorește să obțină un argument în plus pentru o deducție.

Anchetele propriu-zise sunt de două tipuri: *deschse și închise*. Anchetele deschise oferă posibilitate respondentului de a formula răspunsuri la întrebări libere, iar ancheta închisă presupune alegerea unui răspuns din variantele propuse.

Ca orice altă metodă de cercetare, ancheta se conduce de un set de principii bine stabilite, începând cu numărul de întrebări și terminând cu tehnica completării ei. În așa mod, chestionarul urmează să includă: date despre persoana sau instituția care desfășoară ancheta, scopul anchetei, precum și explicații despre modul de completare și unde vor fi folosite informațiile obținute. Cea mai simplă anchetă este elaborată conform structurii: introducere (întrebările simple), întrebările principale și, în sfîrșit, întrebările personale. Într-o anchetă complexă se va ține cont de selectarea întrebărilor, formularea și structurarea lor consecutivă, or o anchetă include ipoteze de lucru transformate în întrebări. Pentru a asigura un rezultat cât mai obiectiv al anchetării, organizatorii inserează și așa-numite întrebări-capcană sau de control. Acestea, însă, nu trebuie în nici un fel să distorsioneze consecutivitatea și unitatea structurală a chestionarului.

Anchetarea oferă perspectiva unei largi marje de manevră pe arealul tematic, însă, chiar dacă presupune mai multă libertate pentru respondent, această metodă reprezintă o sursă subiectivă de informații, deoarece fiecare cetățean percepe în felul său realitățile, are limite diferite în capacitatea de a trage concluzii.

Experimentul constituie o metodă de cercetare a obiectului supus investigației ce se desfășoară în condiții special create, complet dirijate și controlate cu scopul de a confirma sau a infirma anumite ipoteze. El este folosit foarte rar, deoarece solicită cheltuieli financiare și potențial uman, timp și resurse materiale. Și totuși, atunci când apelează la această metodă, jurnalistul ar trebui să fie sigur că efectul pozitiv al experimentului îl va depăși pe cel negativ. În majoritatea cazurilor experimentul se derulează cu acordul persoanelor asupra cărora acesta ar putea avea un efect nemijlocit. Jurnalistul poate desfășura

experimentul şi pe baza propriei sale persoane, inflitrându-se, de exemplu, într-un mediu social şi devenind astfel falsul element provocator de reacţii. În acest caz jurnalistul nu numai că încearcă să creeze o anumită situaţie, ci se străduieşte să cuprindă în experiment cît mai multe persoane dintre cele care îl interesează.

Jurnalista Natalia Lescova de la ziarul* Общая газета *a decis să afle ce fel de servicii oferă piaţa antialcoolism. Cu lacrimi în ochi, Natalia i-a povestit unui medic de la un centru de tratament despre soarta tragică a unei «prietene» care a devenit alcoolică. (În acest caz jurnalista a lansat un impuls artificial, iar reacţia nu a întâziat să vină). «Este şi acum în dipsomanie sau acces de beţie?», a întrebat interesat medicul. Primind un răspuns afirmaiv de la jurnalista „îngrijorată" de soarta „prietenei", medicul i-a recomandat un set de servicii de tratament, indicând şi preţurile acestora. Natalia a repetat experimentul şi la alte clinici specializate şi, în final, a constatat că, în pofida preţurilor exorbitante, o metodă eficientă de tratare a alcoolismului nu există. «Principalul e să-i speriem de moarte!», i s-a destăinuit un medic.

Exemplul de mai sus reprezintă un experiment orientat activ în cadrul căruia jurnalista este ea însăşi activă: fără a le comunica celor implicaţi despre desfăşurarea experimentului, ea pune în mişcare factorul experimental care, conform ipotezei, ar urma să genereze anumite efecte. În cazul dat efectul este concluzia jurnalistei despre publicitatea speculativă referitoare la tratarea de alcoolism.

Obiecte al experimentului pot servi o persoană aparte, un grup de cetăţeni, o instituţie, întreaga societate, însă este foarte important ca acest obiect să corespundă celui din investigaţia a cărei parte componentă este însuşi experimentul. Cele mai specifice experimente în cadrul jurnalismului de investigaţie sunt cele *proiective şi retrospective*. Primul tip de experiment se referă la viitor: prin activarea cauzelor ipotetice, cercetătorul proiectează manifestări ale unor presupuse efecte. Experimentul retrospectiv este orientat spre trecut: cercetătorul manipulează informaţii despre evenimente care s-au produs deja şi încearcă să verifice ipoteze despre cauzele care au provocat consecinţele atestate.

Analiza documentelor. În jurnalistică noţiunea de *document* presupune orice material creat pentru fixarea informaţiei: decizie, hotărîre, act, lege, scrisoare, peliculă video sau audio, fotografie, desen, articol din revistă etc. Măiestria

jurnalistului se manifestă în abilitatea de a folosi documentul ca sursă sigură de informații, de a analiza conținutul acestuia în dependență de aria tematică investigată. Cu ajutorul documentului sunt verificate datele, faptele, argumentele obținute în cadrul interviurilor sau al observărilor. Jurnalistul profesionist va folosi orice ocazie pentru a obține copii ale documentelor pe care le foloseşte într-o investigație. El poate deveni un argument şi probă atunci cînd jurnalistul trebuie să-şi demonstreze nevinovăția în instanța de judecată.

Documentele sunt clasificate după următoarele criterii:

1. *În dependență de forma de fixare a informației:* scrise de mână, tipărite, peliculă video, audio, film, digitală.
2. *În dependență de posesor*: personale (de ex.,o recipisă despre primirea unei sume de bani) şi publice (de ex.,o dare de seamă de la adunarea colectivului).
3. *În dependență de statut:* oficiale (de ex.,o hotărâre de guvern) şi neoficiale (de ex.,nota explicativă a acestei hotărâri).
4. *În dependență de gradul de tangență cu materialul empiric:* primare (de ex.,completarea unei anchete) şi secundare (de ex.,o dare de seamă privind rezultatele anchetei).
5. *În dependență de modul în care au fost obținute:* conform uzanțelor în vigoare (de ex.,rapoarte statistice) şi speciale (de ex.,o dare de seamă, elaborată la solicitarea jurnalistului).

Jurnalistul studiază şi analizează documentul aplicând atât metoda generală (compararea, înțelegerea), cât şi cea specială (psihologică, sociologică etc.). Este foarte important ca, la etapa de studiere, jurnalistul de investigație să ştie a face deosebirea dintre fapte şi comentariile cuprinse în document, deoarece se poate întâmpla ca autorul să fie interesat în mod special de furnizarea unor interpretări care să creeze confuzii sau să substituie faptele adevărate. Urmează etapa de stabilire a autenticității sau a veridicității documentului. În acest sens, se va constata următoarele: a) dacă documentul nu conține anumite greşeli; b) dacă instituția sau persoana din numele căreia a fost întocmit este cea competentă să autentifice informația cuprinsă în document; c) dacă în genere există o astfel de instituție, dacă nu cumva a fost reorganizată şi cum se numea anterior, atunci când a elaborat documentul; d) dacă conținutul documentului corespunde formei; e) dacă nu lipseşte vreo filă dintr-un document elaborat pe mai

multe pagini şi dacă toate paginile sunt numerotate, sunt scrise pe acelaşi tip de hârtie, de aceeaşi culoare şi calitate; f) dacă sunt clare ştampila sau sigiliul; g) dacă sunt indicare data şi numărul de înregistrare. Stabilirea autenticităţii, veridicităţii, şi corectitudinii datelor din document se poate realiza prin verificarea încrucişată a documentului cu ajutorul altor documente accesibile şi care vizează aceeaşi problemă, prin analiza lor comparativă. Folosind documentul în textul investigaţiei, jurnalistul va indica denumirea corectă, autorul, data la care a fost întocmit sau emis. Fragmentele citate vor fi luate între ghilimele şi va fi indicat numărul de ordine al paginii de unde a fost selectat. Dacă pe cuprinsul citatului vor fi intercalate şi concluziile sau opiniile jurnalistului, acestea vor fi evidenţiate grafic sau într-un alt mod.

Metodele criminalistice de anchetare. În cadrul unei investigaţii jurnalistul poate apela la metode pe care le practică detectivii, respectând limitele stabilte de legislatia în vigoare şi codul deontlogic pentru presă. În cele ce urmează vom prezenta doar unele elemente specifice activităţii criminalistice care ar putea facilita obţinerea informaţiilor necesare.

1. Elemente specifice ale anchetei criminalistice. Ele caracterizează etapa de pregătire a anchetei, mai ales atunci când persoana anchetată este informatorul discret al jurnalistului. În acest caz, înainte de toate este bine de stabilit dacă întâlnirea va purta un caracter confidenţial sau va fi una în văzul tuturor. Dacă nu este una confidenţială, va trebui să inventaţi o legendă pe care o veţi servi celor exagerat de curioşi. După ce aţi convenit întâlnirea, purcedeţi imediat la pregătirea întrebărilor. Ele trebuie rânduite conform importanţei şi învăţate pe de rost pentru a exclude folosirea listei de pe hârtie. În momentul în care dialogaţi cu sursa fiţi atent la gesturile ei, manifestaţi un interes firesc faţă de ceea ce vă comunică, ascundeţi propriul nivel de competenţă în subiectul discutat şi stimulaţi pe toate căile dorinţa informatorului de a-şi demonstra competenţa sa, încurajându-i înfumurarea. Evitaţi întrebările "închise", nu-l grăbiţi pe interlocutor, încercaţi să abordaţi şi alte teme şi, astfel, să aflaţi cât mai multe date personale despre el pentru a putea apela ulterior la ele cu scopul de a obţine informaţii sau comentarii suplimentare. Daţi afirmativ din cap şi accentuaţi interesul sporit pentru mesajul ce vă este transmis. Străduiţi-vă să nu-i lăsaţi impresia că doriţi compromiterea lui. În cazul în care intenţionaţi să reveniţi cu alte investigaţii la aceeaşi temă, întrebaţi interlocutorul dacă vă poate recomanda şi pe altcineva care v-ar putea pune la dispoziţie informaţii

noi. Şi, în încheiere, nu uitați să documentați dialogul cu ajutorul mijloacelor speciale de imprimare.

2. Elemente specifice ale observării criminalistice. Legislativa în vigore interzice jurnaliştilor interceptarea ilegală a convorbirilor telefonice, însă observarea cu ajutorul aparatelor optice sau imprimarea unor dialoguri cu camera ascunsă ori la un reportofon uitat "din întâmplare" nu va crea mari probleme jurnalistului descurcăreț. Atunci când recurgeți la metoda observării, este util să fixați într-un registru timpul, locul, ambianța, condițiile meteo, adresele, contactele şi comportamentul obiectului aflat în centrul investigației. Observarea poate fi desfăşurată dintr-un punct staționar, pietonal, în transport, în complex prin îmbinarea tuturor formelor. Punctul staționar este amenajat pe teren sau în interior. De aici jurnalistul va localiza persoana urmărită în timp şi spațiu, anturajul lui, inclusiv eventualii urmăritori, ocupațiile celui supravegheat etc. Urmărirea pietonală necesită o bună pregătire şi implicarea mai multor jurnalişti. Această formă permite de a stabili rutele de deplasare ale celui urmărit, grupul de persoane care îl însoțeşte, contactele pe care le are cu terți, scopul deplasării, locul de destinație, durata aflării acolo etc. Observarea desfăşurată cu utilizarea mijloacelor de transport are drept scop obținerea aceloraşi informații. Pe durata observării va trebui să fiți atenți şi să vă notați în registru prezența subiecților "neutri" (cerşetori, mici comercianți, pensionari, invalizi) pe care, ulterior, îi veți putea folosi în calitate de informatori.

Alte tehnici de obținere a informației:

a) identificarea – obținerea oficială de către jurnalist a informației necesare din bazele de date private, de stat sau altele;
b) achiziționarea – cumpărarea unei anumite mărfi, aflate în circuit liber, cu scopul de a documenta faptul procurării ei de la persoana concretă, la o anumită oră sau într-o anumită zi, la un anumit preț şi într-o anumită cantitate;
c) cercetarea obiectelor şi a documentelor – vizite pe parcursul cărora ați putea descoperi urme caracteristice activității investigate;
d) identificarea persoanei – stabilirea identității obiectului aflat în atenția investigatorului;
e) examinarea clădirilor, terenurilor şi a mijloacelor de transport – cercetarea obiectivelor utilizate de subiectul urmărit pentru a descoperi urme de activitate aflată în vizorul investigației;

f) documentarea propriilor convorbiri telefonice – fixarea convorbirilor telefonice cu ajutorul aparatului de imprimare pentru a le conferi putere de argument sau dovadă;

g) infiltrarea – un ansamblu de activităţi conjugate care urmăresc pătrunderea jurnalistului sau a informatorului acestuia în colectivul studiat cu scopul de a desfăşura investigaţia.

2. Metode teoretice de investigaţie jurnalistică

Suportul teoretic, necesar acumulării şi procesării informaţiilor în cadrul unei investigaţii jurnalistice, este asigurat de un set de metode specifice: *logico-formale (inducţia, deducţia, analogia şi comparaţia), teoretico-conţinutale (analiza şi sinteza, metodele ipotetică, istorică, logică), de interpretare (prognostică, evaluativă, cauză şi efect), cele de lucru cu funcţionarii care refuză furnizarea informaţiei* etc. În compartimentul de faţă vom elucida esenţa şi formele de aplicare a unora dintre acestea.

Metoda inductivă se pretează logicii formale de construire a raţionamentelor care se bazează pe evaluarea cunoaşterii de la particular la general şi unde concluzia exprimă analiza unei sume de cunoştinţe despre întregul contingent clasificat de informaţii, cunoştinţe obţinute datorită studierii aparte a fiecărei informaţii din această clasă. Deducţiile inductive, însă, chiar dacă au la bază raţionamente juste, vor genera doar o concluzie relativă, or gradul de verosimilitate al cunoaşterii individuale nu poate determina univoc veridicitatea cunoaşterii generale. Jurnaliştii, de cele mai dese ori, îşi elaborează concluziile doar pe baza cunoştinţelor despre un număr limitat de date, fapte şi fenomene din aceeaşi categorie, de aceea ei operează cu o metodă inductivă incompletă.

Jurnalistul, selectând şi analizând toate informaţiile acumulate într-o investigaţie despre motivele care generează fenomenul corupţiei în R.Moldova, va emite o deducţie inductivă incompletă, deoarece, în mod firesc, el nu va putea cuprinde întreaga gamă de astfel de motive. De aici concluzionăm că gradul de veridicitate a deducţiei este în raport direct proporţional cu amploarea investigaţiei.

Metoda deductivă implică dezvoltarea concluziei de la general la particular. Raţionamentele urmează forma deductivă atunci când fenomenul singular este analizat în baza criteriilor unor reguli generale sau când sunt emise concluzii

referitoare la particularitățile unui obiect aparte, pornind de la preceptele general acceptate. Metoda deductivă joacă un rol important în procesul logic şi în activitatea practică a oamenilor, deoarece, rezolvând probleme concrete, aceştia nu pot să nu se sprijine pe experiența acumulată de umanitate, fundamentată în teze general recunoscute.

Binele şi răul – iată două categorii general recunoscute la care jurnalistul ar putea raporta concluziile sale despre fenomene şi fapte concrete ce se pretează preceptelor respective. Demnitatea ființei umane exprimă un deziderat general care ar putea servi drept reper pentru concluziile jurnalistului care investighează crime legate de traficul de organe prelevate de la ființele umane.

Metoda traductivă are două forme de aplicare: *comparația şi analogia.* Esența *analogiei* rezidă în faptul că, pornind de la asemănarea dintre câteva elemente ale două sau mai multe obiecte ori fenomene, se ajunge la concluzia despre identicitatea tuturor celorlalte elemente ale obiectelor sau fenomenelor date. Analogia, însă, se justifică doar atunci când vizează elementele principale, de esență, calitativ identice ale obiectelor sau fenomenelor analizate. Jurnalistul trebuie să țină cont de acest lucru, mai ales în condițiile în care faptele înregistrate de el reflectă fenomene sociale complicate, aflate într-o dinamică imprevizibilă. A trage concluzii pe baza analogiei dintre elemente aleatorii, sporadice comportă un mare risc pentru obiectivitatea investigației.

De exemplu, este incorect să fiți categorici în afirmația că, doar datorită faptului că sunt fluide şi au culoare roşie, toate lichidele despre care scrieți reprezintă sângele.

Comparația, ca formă a metodei traductive, este frecvent întâlnită în materialele jurnalistice de investigație. Cu ajutorul ei sunt stabilite asemănările şi diferențele dintre fenomenele cercetate. Însă şi compararea are limitele sale: ea poate fi făcută doar între indiciile sau particularitățile esențiale, predominante. Ținând cont de faptul că, la fel ca şi inducția, metoda comparației nu poate cuprinde absolut toate elementele fenomenelor puse față în față, orice concluzie conține o anumită doză de relativitate.

De exemplu, va fi incorect să comparăm doar mărimile pensiilor pentru a concluziona că în anul curent nivelul de trai al pensionarilor este mai înalt decât cel din în anul trecut.

Comparativ cu metodele traductive, care presupun constanța sau invariabilitatea fenomenelor în baza cărora sunt emise deducțiile, *metodele teoretico-conținuntale* iau în calcul dinamica dezvoltării şi transformările din lumea înconjurătoare. Sunt atestate trei grupe de metode teoretico-conținuntale. *Prima grupă* include *analiza şi sinteza.* Aceste metode sunt aplicate atunci când, pentru a studia aprofundat un fenomen, acesta este divizat în părți componente, iar mai apoi reconstituit din aceleaşi părți. Divizând fenomenul şi analizându-l în tot ansamblul în care acesta exisă în realitate, jurnalistul ajunge să sesizeze cele mai profunde legături de fond şi rațiuni ale existenței acestui fenomen. Or, pentru că nici un obiect (fenomen) nu poate exista real în forma componentelor sale separate, metoda analizei este insuficientă pentru a-l înțelege în deplină măsură. Analiza este doar un început în procesul de descoperire a elementelor interdependente, a relațiilor cauză-efect. Încheierea acestui proces îl reprezintă sinteza, care presupune conexarea într-un tot întreg a elementelor analizate. De aceea anume sinteza, bazându-se pe datele obținute în urma analizei, formează deducția.

Un epitet pentru actul justiției din Republica Moldova va fi greu de găsit doar în urma analizei separate a fiecărei părți componente – judecătorii, procurorii, executorii, avocații, vătăşeii, şefii penitenciarelor – deoarece niciuna dintre acestea, luată aparte, nu reprezintă în realitate întregul act al justiției. Doar o sinteză a deducțiilor furnizate de analiza separată a componentelor ne poate ajuta să găsim epitetul cuvenit.

Grupa a doua este reprezentată de *metoda ipotetică,* însăşi ipoteza constituind primul pas spre explicarea cauzelor unor fenomene. Prin ipoteză înțelegem o presupunere bazată pe argumente care, însă, mai are nevoie de dovezi serioase pentru a explica mai plenar motivele care alimentează evenimentul investigat de jurnalist. Cu ajutorul acestei metode jurnalistul, în baza ansamblului de fapte cunoscute, va încerca să prognozeze evoluția de mai departe a evenimentului sau a fenomenului investigat. Fără avansarea unor ipoteze este imposibilă dezvoltarea cunoaşterii umane, mişcarea spre adevăr. În jurnalismul modern metoda ipotetică ia forma presupunerii, a versiunii care nu se sprijină pe analiza teoretică a legităților de dezvoltare a societății, ci pe o experiență anterioară şi pe observațiile empirice. Deducția ipotetică, bazată pe fapte veridice, permite formarea cunoaşterii despre viitor, însă jurnalistul ar trebui să ştie că o ipoteză poate fi considerată ca şi demonstrată doar atunci când este înregistrat cel puțin unul din următoarele rezultate:

a) a apărut posibilitatea de a urmări nemijlocit cauza care a generat fenomenul;
b) s-a stabilit că pot fi confirmate experimental consecințele sau efectele care reies din ipoteză;

s-a demonstrat că sensul ipotezei poate fi dedus din premise veridice.

Metoda ipotetică va putea fi aplicată, bunăoară, atunci când vom investiga rezultatele unor alegeri în urma cărora votanții au preferat un alt primar decât cel care pe parcursul legislaturii trecute a înregistrat realizări meritorii. Drept ipoteză a motivului real al unui atare comportament al electoratului ar putea servi deducția că noul ales a desfăşurat o campanie de agitație mult mai eficientă.

Grupa a treia include instrumentele necesare pentru evidențierea caracteristicilor individuale de dezvoltare ale fenomenului (metoda istorismului), precum şi legăturile sale prestabilite, de esență (metoda logică). *Metoda istorismului* presupune cercetarea fiecărui obiect sau fenomen prin prisma modului în care a apărut sau s-a produs, a principalelor sale etape de dezvoltare, a valorii sau importanței lui în prezent sau în momentul dat. Această metodă ne permite să reconstituim parametrii individuali concreți ai obiectului investigat, să observăm etapele de dezvoltare, să demonstrăm în ce măsură starea lui actuală a fost determinată de cea de cândva.

Cercetarea istorică este completată cu analize teoretice bazate pe *metoda logică* care permite de a evidenția relațiile cele mai esențiale din întreaga diversitate atestată în realitate. Analiza logică oferă un arsenal de instrumente necesare pentru a activa procesul de conştientizare analitică a informațiilor şi a fenomenelor atestate pe parcursul utilizării metodelor empirice de investigare.

În procesul desfăşurării investigației jurnalistice pot fi utilizate şi alte metode.

Metoda excluderii. Esența acesteia rezidă în faptul că, atunci când va analiza un complex de relații cauză-efect, jurnalistul, pentru a afla cauza nemijlocită, va merge pe calea excluderii tuturor factorilor ipotetici care ar putea genera fenomene de acelaşi tip sau asemănătoare, în afară de excluderea unui singur factor care va fi considerat unicul motiv al fenomenului investigat.

Metoda potrivirii. Esența ei poate fi dedusă în felul următor: dacă fenomenul cercetat apare în condiții diferite, dar de fiecare dată se atestă prezența unui factor comun singular, rezultă că anume acest factor este cauza fenomenului dat.

Metoda unicei diferenţe. Această metodă constă în compararea împrejurării în care se produce evenimentul urmărit de jurnalist cu circumstanţa în care evenimentul nu se produce. În ambele cazuri trebuie să fie atestate aceleaşi condiţii cu excepţia unui singur factor care, în una din aceste condiţii, va lipsi.

Metoda combinată a asemănării şi diferenţei. Formula acestei metode este următoarea: dacă în unele cazuri efectul survine datorită unor circumstanţe eterogene care, însă, includ un factor comun, iar în alte cazuri, în circumstanţe similare, acelaşi efect nu se produce în lipsa factorului comun identic, concluzia este că anume acest factor poate fi cauza efectului analizat.

Unele elemente din procedeele deja etalate au referinţe în expunerea următoarei metode analitice.

Metoda analizei cauză-efect. Constatarea relaţiei cauză-efect dintre evenimente, procese sau comportamente reprezintă sarcina primordială pe care şi-o pune jurnalistul de investigaţie. Cunoscând cauzele unui fenomen negativ, ai posibilitatea să-l influenţezi pe anumite direcţii; poţi să orientezi auditoriul, instituţiile, societatea civilă spre luarea de atitudine şi întreprinderea unor acţiuni menite să-l anihileze. Cronologic, cauza precede efectul, însă legătura dintre ele nu poate fi redusă doar la consecutivitatea temporală a evenimentelor. Cauza şi efectul se află întotdeauna şi într-o legătură materială. Prezenţa cauzei va genera mereu apariţia efectului, iar lichidarea celei dintâi va conduce la dispariţia celui de-al doilea. În aceleaşi condiţii, una şi aceeaşi cauză va genera unul şi acelaşi efect. Jurnalistul, pentru a stabili legătura dintre cauză şi efect, va trebui, mai întâi de toate, să decupeze din şirul comun ansamblul de fenomene care îl interesează. În continuare, autorul investigaţiei va acorda atenţie circumstanţelor care au anticipat apariţia acestui ansamblu şi le va evidenţia pe cele determinante, capabile să devină cauza fenomenului cercetat. De cele mai multe ori, însă, stabilirea factorilor, care ar fi putut servi drept cauză a producerii evenimentelor ulterioare, nu elimină definitiv problemele legate de stabilirea cauzei directe. Aceste probleme apar din cauza că:

- unul şi acelaşi efect poate fi provocat de câteva cauze de acelaşi tip şi care pot acţiona simultan sau separat;
- cauzele care acţionează simultan se pot influenţa reciproc şi astfel unele se pot accentua, iar altele pot scădea din intensitate sau se pot neutraliza;

- cauza se poate manifesta doar în anumite condiții;
- asupra cauzei ar putea să exercite o influență inversă însuşi efectul ei.

Analiza prin metoda cauză-efect este prezentă în aproape toate investigațiile. Ea reclamă abilități practice şi teoretice, deoarece actuala stare de lucruri din societate generează fenomene sau situații foarte complicate, iar stabilirea relației cauză-efect va conduce investigația prin labirinturile unor interdependențe inimaginabile uneori.

Metoda prognostică. Pe parcursul investigației jurnalistul îşi pune deseori întrebări referitoare la forma şi conținutul de viitor al fenomenului de care este interesat. Răspuns la această întrebare îl poate oferi *prognozarea* care presupune conturarea tendințelor şi a perspectivelor de evoluare a unui fenomen pe baza analizei datelor despre trecutul şi starea lui actuală. Prognozarea vă poate ajuta să stabiliți nu numai direcțiile pe care ați fi dorit să se dezvolte fenomenul, ci şi evoluțiile nedorite ale acestuia, iar o atare perspectivă îl va determina pe autorul investigației să caute soluții pentru eliminarea eventualelor consecințe negative. O prognoză reuşită este elaborată pe baza faptelor reale şi a tendințelor de dezvoltare a fenomenelor. Prognozarea poate fi făcută şi pe suportul deducțiilor ipotetice la care a ajuns jurnalistul.

Nu o singură dată ați auzit fraza: „Dacă presupunerile noastre se vor adeverii, fenomenul ar putea degenera în…"

La fel, sunt emise prognoze care se sprijină pe folosirea de către autor a analogiei.

De exemplu, cunoscând metodele de falsificare a alegerilor trecute şi constatând că de atunci lucrurile nu s-au schimbat spre bine, jurnalistul va avea tot temeiul să prognozeze reeditarea aceloraşi metode şi în scrutinul viitor.

Rezultatul final al efortului de a prognoza îi face pe oameni să se abțină de la unele gesturi sau acțiuni ce ar putea constitui cauze ale unor efecte cu consecințe nefericite.

Metode de lucru cu funcționarii care refuză furnizarea informației. Frecvent funcționarii, invocând interesele statului sau liniştea publică, refuză, fără nici un temei sau tergiversează la maximum, furnizarea informației solicitate de presă. Impuşi să facă față întregului arsenal de tertipuri, unele dintre care

subiective sau chiar arogante, jurnaliştii de investigaţie recurg la mai multe tactici şi metode de penetrare a opoziţiei pe care o întâmpină. Cercetătorul american David Randall ne recomandă:

1. Dacă funcţionarul nu doreşte să vă răspundă la întrebări, declaraţi-i că problema abordată, de fapt, nu vă prea interesează personal, ci este una care frământă cititorii. Şi deoarece nu aţi obţinut încă un răspuns la ea, ziarul pe care îl reprezentaţi va publica numărul de telefon al acestui funcţionar, iar alături va insera şi un comentariu pentru ca cititorii să fie la curent cu problema şi să-l telefoneze personal pentru a-i cere explicaţii.
2. Explicaţi-i funcţionarului că materialul la care lucraţi ar putea să servească un bun prilej pentru a face publicitate instituţiei în care este angajat. Dar aceasta se va produce în cazul în care informaţia furnizată va fi veridică.
3. Propuneţi-i „sursei" de informaţii să vă ofere o versiune oficială a situaţiei la care are atribuţie şi accentuaţi că, în caz contrar, veţi fi nevoit să apelaţi la conducătorul lui.
4. Solicitaţi o informaţie similară concurenţilor firmei sau ai instituţiei reticente. Concurenţii vor fi întotdeauna bucuroşi să vă furnizeze material negativ despre „partenerii" lor.
5. Atunci când realizaţi o investigaţie în care va prevala critica, chiar dacă aţi obţinut informaţia solicitată – străduiţi-vă să fiţi foarte rezervat faţă de veridicitatea ei. Încercaţi sursele de alternativă – oameni nemulţumiţi de activitatea companiei date, foşti angajaţi nedreptăţiţi. Informaţia obţinută de la ei ar putea să fie într-adevăr una foarte preţioasă şi veridică.
6. În cazul în care o companie cu autoritate dubioasă refuză să vă pună la dispoziţie datele solicitate, ziarul Dumneavoastră ar putea publica o replică sau o scrisoare a unui cititor revoltat de activitatea acestei companii. Fiţi sigur că vor urma şi alte scrisori din care veţi culege informaţiile necesare despre „taciturni".

Alături de aceste posibilităţi de a obţine cu orice preţ datele de care aveţi nevoie, mai există şi o serie de metode de presiune psihologică asupra surselor de informaţie. Astfel, un jurnalist ar putea să încerce să convingă „sursa" de importanţa publicării informaţiei solicitate, de beneficiile pe care le-ar obţine

toată lumea, inclusiv „sursa" dată; să facă trimitere la legile care îi obligă pe toți să nu creeze obstacole jurnaliştilor aflați în căutarea informației; să scrie o plângere pe numele şefului „sursei" de informație sau adresată unei instanțe superioare; să preîntâmpine „sursa" de informații că ziarul pe care-l reprezintă jurnalistul ori că nu va mai reflecta deloc activitatea instituției care a refuzat furnizarea de date, ori că va „sta cu ochii pe ea".

În afară de aceste modele de contracarare a refuzului unor instituții sau companii de a pune la dispoziția presei informația de interes public, jurnalistul de investigații mai are în rezervă soluții la care ne-am referit atunci când am vorbit despre sursele confidențiale.

3. Metoda investigației sub acoperire

Jurnalismul de investigație sub acoperire reclamă infiltrarea ziaristului în mediul cercetat în scopul dezvăluirii adevărului. Pentru ca atare modalitate de investigație să fie justificată, trebuie îndeplinite câteva condiții:

1. Subiectul sa fie de interes public şi astfel să justifice atât riscul, cât şi metodele aplicate pentru deconspirarea răului.
2. Procedeul sa nu fie folosit în exces, că altminteri riscă să fie bagatelizat.
3. Obținerea informațiilor sau dovezilor să nu fie posibilă prin mijloacele jurnalismului convențional.
4. Ziaristul să nu încalce legea în mod flagrant şi să nu fie el cel care provoacă evenimentul pe care tocmai se pregateşte să-l combată.

Poți fi prins si poți avea surpriza neplăcută ca polițistul sau procurorul să nu țină seama de faptul că eşti ziarist şi că ai avut intenții onorabile. Principala problemă a reporterului sub acoperire constă în faptul că, oricât de spectaculos este rezultatul, oricât de relevante şi importante sunt informațiile obținute, acesta işi fundamentează documentarea pe minciună şi inşelatorie. In aceste conditii, e greu, pentru un public educat în spiritul adevărului, sa aibă încredere în jurnalist. Cu toate acestea, există cazuri celebre în care munca reporterilor sub acoperire a fost apreciată.

Unul dintre adepții genului, germanul Gunther Walraff, a devenit celebru prin cărțile publicate în urma unor acțiuni sub acoperire ce au dezvăluit lucruri de-a dreptul şocante despre activitatea formațiunilor paramilitare

de care uzează unele companii germane. Gunther Walraff întotdeauna şi-a propus drept scop pătrunderea în sfere aparent inaccesibile pentru un jurnalist. El a recurs la acte false, şi-a inventat biografii, şi-a schimbat hainele, ochelarii, lentilele, forma dinţilor. Gunther Walraff spunea că este mai bine să minţi decât să fii minţit. El s-a considerat întotdeauna un jurnalist nedorit şi se pare că a avut dreptate dacă vom ţine cont de ţintele investigaţiilor sale. A lucrat doi ani în fabrici, s-a înrolat voluntar la cursurile de protecţie civilă, a fost pe post de informator al serviciilor secrete şi poliţiei politice, a supus ispitelor morala şi teologia catolicismului, s-a dat drept producător de bombe cu napalm, a trăit în aziluri ca vagabond, s-a internat în spitalul de psihiatrie ca bolnav de alcoolism, s-a autoîntitulat consilier ministerial pentru a afla câte formaţiuni înarmate păzesc uzinele germane. În «calitate » de finansist german de dreapta, a descoperit planurile de lovitură de stat în Portugalia, iar în ipostaza de «jurnalist de bilevard» a dat publicităţii metodele de muncă din redacţiile ziarului «Bild ».

Munca jurnalistului în ilegalitate se aseamănă cu trecerea liniei frontului fără nici un fel de documente. Există triumful succesului, dar poate surveni şi eşecul care s-ar putea solda cu decizia editorului de a renunţa la serviciile jurnalistului. Iată de ce, în cazul în care nu aveţi experienţa cuvenită şi nici nu aţi pus la curent redacţia despre intenţia Dumneavoastră, investigaţia sub acoperire poate deveni una fatală. Dacă, însă, aveţi abilităţi de cercetaş, iar redacţia vă susţine în acţiunile de a investiga, să zicem, traficul ilegal de arme, nu încercaţi să diminuaţi eventualele pericole şi, referitor la orice intenţie categorică, nu uitaţi să-i informaţi de fiecare dată pe cei din redacţie.

De multe ori e mai simplu să obţii informaţii dacă nu te recomanzi ca jurnalist. Din pacate, însă, acest lucru este şi neetic. Onestitatea este un ingredient esential pentru credibilitate, dar totul este recuperabil atunci când publicul îţi va rămâne profund recunoscător pentru dezvăluirile oferite.

În anul 2007 Fabrizio Gatti, un jurnalist italian de investigaţie de la săptămînalul L'Espresso, a devenit cunoscut pentru anchetele şi reportajele sale „sub acoperire" despre xenofobia vest-europeană. Fabrizio a abordat un subiect aparent mai uşor: şi-a luat o identitate de român expulzat din Italia ca urmare a noii legi votate de Parlamentul italian şi a cutreierat zece zile prin spaţiul Schengen fără să aibă nici un act asupra lui în afară de un „decret de expulzare" semnat de prefectul din Lodi. Şi-a luat numele

de Roman Ladu (Ladu fiind un nume sard, dar, spune jurnalistul, „în vremurile astea de xenofobie militantă împotriva României e suficient să ai un nume terminat în « u » şi în Italia eşti privit cu suspiciune“). Partea cea mai interesantă este că el mai folosise acest pseudonim într-o investigație anterioară, în 2000: fusese arestat ca „român clandestin“, apoi eliberat. În 2005 fusese arestat din nou, ca „refugiat irakian“, cu numele Bilal Ibrahim el Habib. În ambele ocazii, desigur, i s-au luat amprentele, iar prin confruntarea lor, ar trebui să figureze în baza de date Schengen ca aceeaşi persoană, cu două identități false. În țările prin care a umblat (Franța, Germania, Spania, Austria) a fost oprit de poliție. Polițiştii germani l-au dat jos din tren în gara Ulm (pentru că n-avea bilet) şi l-au abandonat acolo, cei din Austria au răsuflat uşurați cînd le-a spus că merge la Verona, iar polițiştii din Barcelona i-au explicat politicos că are voie să cerşească, dar spălatul parbrizelor e ilegal. În rest, s-a amestecat printre românii din oraşele prin care a trecut, i-a fotografiat, le-a ascultat poveştile. Şi a scris totul într-un reportaj în L'Espresso din 6 decembrie (Io, romeno no limits, http://espresso.repubblica.it/dettaglio/Io-romeno-no-limits/1898408//0).

Investigația sub acoperire necesită supracheltuieli de timp, de aceea nu toate redacțiile salută această metodă de a obține informații. Însă, odată cu restructurarea presei şi reorientarea ei spre materialele de analiză, fenomenul jurnalistului sub acoperire revine în forță. Una peste alta, munca sub acoperire are farmecul ei. E spectaculoasă şi, chiar dacă afirmatia poate parea paradoxală, e comodă.

4. Sociojurnalistica ca parte componentă a jurnalismului de investigație

Caracterul empiric şi fragmentar de percepere a realității, pasiunea tot mai accentuată a jurnaliştilor pentru efecte răsunătoare şi senzaționale comportă pericolul ignorării adevăratelor teme şi probleme care frământă cetățenii. Această carență îşi lasă amprenta pe constanta tematică a investigațiilor reportericeşti, unele subiecte fiind create artificial şi tratate doar din interiorul comunicatorului, fără a testa inițial valoarea lor socială. Iată de ce, pentru a evita această contradicție dintre interesul şi încrederea tot mai sporite ale auditoriului față de mass-media şi unele tendințe, practica jurnalistică a născut o nouă abordare teoretică a reconsiderării legăturii dintre jurnalistică şi opinia publică – socio-

jurnalistica. Această concepiție despre implicarea auditoriului în activitatea de creație a redacțiilor joacă un rol primordial şi vizează ridicarea nivelului de interesare a cetățeanului de rând în abordarea anumitor teme sau probleme, stimularea reacției lui la comportamentul presei față de subiectele pa care acesta le consideră stringente, sporirea gradului de argumentare a operelor publicistice, apropierea lor de realitățile vieții şi, nu în ultimul rând, asigurarea unei maxime veridicități a faptului relatat. Având reacția receptorului, autorul unei investigații îl va antrena şi pe acesta în studierea problemei, va avea noi repere pentru a se convinge de veridicitatea sau caracterul eronat al deducțiilor sale. Contactul comunicator-receptor pe arealul informațional media permite elaborarea unor analize pertinente prin evitarea nuanțelor tabu sau deranjante. Acest gen de colaborare influențează în mare măsură modul şi termenele în care sunt rezolvate cele mai stringente problemele economice, sociale sau politice.

Metodele la care apelează sociojurnalistica pentru a colecta datele, dar şi pentru a le sistematiza şi analiza, fac parte din arsenalul cercetărilor specifice sociologiei, sociopsihologiei şi socioingineriei. Una dintre metodele la care recurg cel mai frecvent jurnaliştii cate scriu o investigație este *experimentul.*

Pentru a demonstra calitatea serviciilor prestate de o companie de telefonie, jurnaliştii de la "Literaturnaia gazeta" (Rusia) au rugat mai mulți abonati să solicite convorbiri cu diferite oraşe, să fixeze timpul de aşteptare şi să rețină comportamentul operatoarelor. La cîteva zile experimentul a fost repetat doar că de data aceasta despre el a fost informat şeful companiei. Vă puteți imagina cum au lucrat în perioada dată subalternele. Datele obținute pe parcursul acestui experiment au fost folosite pentru realizarea unei ample investigații destre cultura deservirii cetățenilor.

Nu este greau să ne imaginăm reacția cititorilor, a celor care s-au ciocnit de sute de ori cu indiferența operatoarelor de la compania de telefonie. "Ecourile" au completat baza de date ale autorului investigației, sugerându-i alte câteva zeci de teme din acelaşi areal.

Un experiment simplu din care însă s-a născut o investigație de presă a fost inventat aproape spontande un alt jurnalist de la aceeaşi publicație – A.Minkin.

A.Minkin i-a rugat pe 1300 de cetățeni să-i comunice anul lor de naştere şi profesia. În alte situații răspunsurile la aceste întrebări nu ar fi dat mare lucru, însă în cazul dat aceşti cetățeni se aflau printre miile de semeni care stă-

teau la rând pentru a-şi lua rămas bun de la academicianul Andrei Saharov. Datele obținute i-au ajutat jurnalistului să-şi argumenteze mai convingător teza destre cine sunt de fapt adepții de idei ai academicianului luptător pentru democrație şi drepturile omului.

Metodele sociologice care sunt aplicate în jurnalismul de investigație diferă de cele din sociologia propriu-zisă. Cele puse în practică de către sociologi au un caracter mai formalizat, sunt mai structurate şi cuprind un areal reprezentativ de subiecți. Jurnalistul, solicitînd un interviu, urmărind o situație, analizând unele texte, are de-a face cu persoane concrete care sunt importante doar ca indivizi aparte sau ca deținători de documente unicale, iar atunci când urmăreşte o situație – este conştient că ceea ce se produce aici şi acum ar putea să nu se mai repete. În contextul modului în care instrumentele sociologiei sunt utilizate în jurnalism, ar fi util să rețineți unele particularități care v-ar putea ajuta la scrierea materialelor:

1. Cunoaşterea specificului metodelor de investigație sociologică vă va ajuta să planificați mai riguros un interviu, să elaborați o strategie mai exactă de studiere a documentelor, să conştientizați conditile care v-ar asigura eficiența acestei munci.
2. Abilitatea de a înțelege şi de a prelucra rezultatele unor sondaje sociologice care v-au fost puse la dispoziție vă va ajuta să le valorificați la maximum, să le trasformați în argumente, să le coagulați în deducții empirice.
3. Respectarea tuturor rigorilor de desfăşurare a unei anchete vă va ajuta să evitați confuziile pe care ar putea să le creeze concluziile trase în baza unor rezultate fragmentare sau parțiale.
4. Jurnalistul care respectă conditile unui sondaj de opinie, chiar dacă va desfăşura unul de mici proporții, local, va obține date relevante mult mai aproape de adevăr.

Sociojurnalismul presupune şi munca cu scrisorile sosite la redacție, şi chestionări telefonice, şi organizarea focus-grup-urilor, şi întâlniri cu cititorii, telespectatorii sau radioascultătorii utilizarea, şi liniilor fierbinți etc. Întotdeauna reacția publicului, încrederea acestuia în presa care îi ajută să lupte împotriva nedreptăților vor constitui un catalizator adevărat pentru aria tematică, întotdeauna deficitară pentru jurnalişti. Verificarea opiniei publice şi a comportamentului uman cu ajutorul metodelor sociologice adecvate va face investigația

mai profundă, mai utilă şi mai originală. Relaţia comunicator-receptor îl ajută deseori pe jurnalist să privescă problemele din alt unghi de vedere decât cel pus la baza viitoarei investigaţii, să reevalueze valoarea deciziilor sau a legilor pe care le consideră importante şi intangibile, să se debaraseze chiar de unele concepţii sau viziuni proprii. Astfel, punând în serviciul adevărului întregul lot de metode jurnalistice, combinat cu cel al metodelor sociologice, jurnalistul poate realiza investigaţii de excepţie.

Jurnaliştii apelează direct la sociologi atunci când lucrează la o investigaţie de amploare, deoarece orice inexactitate admisă pe parcursul propriilor observaţii ar putea denatura esenţa lucrurilor sau ar putea fi rezumată în deduciti eronate sau chiar dăunătoare pentru cetăţeni. Este important ca atunci când apelează la rezultatele sondajelor sociologice, jurnalistul de investigaţie să ştie răspunsul la astfel de întrebări:

1. Cine a desfăşurat sondajul?
2. Cine a finanţat cercetarea şi ce scop urmăreşte ea?
3. Câţi respondenţi au fost intervievaţi?
4. Cum au fost selectaţi respondenţii?
5. Care este arealul geografic din care au fost ei selectaţi (regiune, raion, sat) sau în baza căror alte principii s-a făcut acest lucru (profesia, orientare politică)?
6. Au fost luate în calcul absolut toate răspunsurile?
7. Pe cine nu aţi izbutit să intervievaţi?
8. În ce perioadă s-a desfăşurat sondajul?
9. Cum au fost solicitate interviurile (direct, la telefon)?
10. Participanţii la sondaj au fost voluntari?
11. Care este marja de eroare admisă în rezultatele obţinute?
12. Care sunt greşelile ce ar putea denatura rezultatele sondajului?
13. În ce mod au fost formulate întrebările?
14. În ce ordine au fost puse?
15. Sunt şi alte sondaje realizate la această temă? Prin ce se deosebesc rezultatele şi care este motivul?
16. Deci, aţi pus întrebările necesare, iar răspunsurile se arată a fi convingătoare. Rezultă oare că sondajul reflectă veridic opinia publică?

17. Face oare ca rezultatele acestui sondaj să fie publicate, ținând cont de toate problemele enumerate?
18. Merită să fie scris un material pe baza acestui sondaj?

5. Metode psihologice de dobândire a informatiei

Cunoaşterea psihologiei umane şi însuşirea celor mai simple deprinderi de psihanaliză sunt indispensabile activității jurnalistice de investigație. Aplicarea acestor abilități apropie mult jurnalistul de practicile unui detectiv, care, deşi sunt mai specifice, generează efecte care sporesc eficiența anchetei. Un anchetator cu experiență spunea cândva că pentru el are importanță chiar şi forma în care este completată şi expediată o citație pe numele unui martor. Blancheta ar putea fi completată de mână, însă poate fi scrisă şi la maşină. Pote fi ştampilată de mai multe ori, însă poate să nu fie ştampilată deloc. Poate fi expediată cu un polițisti, însă ar putea fi trimisă şi prin poştă. În plic sau fără. Fiecare mărunțiş are rostul şi rolul său.

Totul începe de la o simplă conversație. Înainte de a iniția o conversație cu sursa de informație, gândiți-vă care ar putea fi cea mai potrivită ambianță pentru a-i crea predispoziția necesară. În unele cazuri se pretează cel mai bine oficiul, în altele – confortul casnic (deşi ambianta nu trebuie să-l moleşească pe interlocutor). Se poate întâmpla ca unii dintre partenerii de dialog să prefere chiar o stradă aglomerată, iar jurnalistul să profite de zgomotul asurzitor pentru a slăbi vigilența interlocutorului şi a-l reconecta la alte teme. Trebuie luat în calcul orice element şi orice eventuală reacție, detaliile jucând un rol primordial. Sunt foarte importante construcția şi tonalitatea primelor fraze cu care începeți discuția. Dacă interlocutorul vă este antipatic, nu dați pe față acest lucru. Evitați un start conflictual, o confruntare pentru a nu rata întreaga conversație. Dar nici să vă retrageți sau să vă impacientați nu are rost. Unii psihanalişti recomandă ca în cadrul unor astfel de contacte cu sursa, jurnalistul să manifeste condescendență, simpatie şi să încerce a stabili interese comune. Însă nu ar trebui să exagerați. Interlocutorul ar putea crede că este vorba despre un interes deosebit față de informația pe care o posedă şi şi-ar putea pune întrebarea dacă nu cumva jurnalistul lucrează aspra unei investigații la comandă. O sursa precaută şi care ține mult la reputația sa se va "închide" imediat şi nu va mai fi sinceră.

Totul depinde de comportament. Regula de aur a comportamentului pe care şi-o însuşeşte jurnalistul constă în a nu admite nimic din ceea ce ar putea provoca o atitudine negativă faţă de el. Jurnalistul trebuie să fie binevoitor, dar să evite a-şi lăuda profesia ca pe una de un enorm interes public. Este bine ca la începutul discuţiei să-i povestiţi interlocutorului despre dumneavoastră, despre scopul pe care îl urmăriţi, despre materialele pe care le acumulaţi pe parcursul investigaţiei. Faceţi astfel ca interlocutorul că să vă cunoască mai bine, să se deprindă cu dumneavoastră.

Psihologii le recomandă jurnaliştilor ca la prima lor întâlnite cu interlocutorul să nu-l privească insistent direct în ochi. Unii tipi ar putea interpreta această insistenţă drept agresivitate. Ar fi bine ca înainte de întâlnire să vă documentaţi pentru a afla cât mai multe evenimente pozitive din biografia celui cu care discutaţi, iar atunci când va fi cazul să completaţi discuţia cu detalii care l-ar măguli.

Adaptaţi-vă la mediul de afaceri şi stilul de viaţă al interlocutorului care vă interesează: dacă mergeţi la o prezentarea unei firme – îmbrăcaţi-vă în stilul adecvat. Chiar dacă se afirmă că profesia de jurnalist ar putea să justifice un stil mai libertin, nu ignoraţi regulile din casele străine. Nu vă etalaţi însemnele de bunăstare personală atunci când vă aflaţi în rândul protestatarilor sau când vizitaţi un colectiv aflat în grevă. Fiţi unul de-ai lor, dar nu vă permiteţi familiarismul şi vulgarităţile. Un stil exagerat de manierat, la fel ca şi primitivismul ar putea să diminueze din autoritatea jurnalistului.

Încercaţi să vă imaginaţi în ipostaza interlocutorului de la care aşteptaţi informaţii. Dacă acesta este un martor valoros, ar fi cazul să vă cereţi scuze pentru deranj şi incomodităţile pe care i le creaţi, iar dacă aveţi de a face cu o victimă – exprimaţi-vă regretul pentru consecinţele care l-au traumatizat fizic sau moral. În cazul în care aveţi ocazia să discutaţi cu o persoană bănuită de comiterea unei infracţiuni, încercaţi să o convingeţi că veţi relata corect versiunea acuzaţiei, fără a afecta onoarea şi demnitatea acestei persoane. Este şi mai important să vă respectaţi promisiunea. Străduiţi-vă ca pe parcursul dialogului să contaţi pe calităţile pozitive ale interlocutorului şi să arătaţi că ştiţi despre ele şi le apreciaţi înalt.

Dacă, de exemplu, sursa oficială refuză să vă ofere informaţii despre o catastrofă, în dialog cu ea încercaţi să faceţi trimitere la zvonurile care circulă

despre proporțiile exagerate ale acestei catastrofe şi despre inactivitatea oficialităților. Reacția firească a sursei va fi indignarea, iar omul indignat devine mai vorbăreț şi mai dispus să spună lucrurilor pe nume. Atunci când simțiți că sunteți dus de nas, nu disperați în încercarea de a-l convinge pe interlocutor de a vă spune adevărul. Cel mai simplu este să-i puneți întrebări directe şi de verificare, să-l rugați să-şi argumenteze declarațiile. Dacă nu vă reuşeşte – încercați să-l abateți la alte teme sau gânduri care l-ar putea dezechilibra. Disconfortul psihologic îl va face să vă mintă cu şi mai multă înverşunare. În acest caz puneți-i doar întrebări la care vă poate răspunde afirmativ, iar mai apoi organizați-i o confruntare şi invitați o a treia persoană interesată şi care deține informații despre situația pe care doriți să o elucidați. Întâiul va înceta să vă mai mintă.

În situații aparte jurnalistul ar avea tot dreptul să recurgă la forme agresive de discuție cu interlocutorul, mai ales atunci când acesta este o persoană oficială, responsabilă direct de informațiile solicitate. O puteți amenința cu plângeri pe adresa superiorului ei sau cu publicarea în presă a unui foileton despre faptul că oficialul dat este personal interesat de dosirea informației de interes public. Un funcționar care îşi dă seama de puterea presei va ceda.

Dacă toate tentativele de a conveni cu sursa sunt zadarnice – încercați să negociați cu ea. Promiteți-i că nu-i veți pomeni numele în materialul de investigație sau că nu veți divulga nimic personal despre ea. Acest târg se va asemăna cu justiția americană care, în cazul în care inculpatul îşi recunoaşte vina, acesta este sau eliberat, sau judecat pe un termen mai redus.

Subiecte pentru discuție

1. Dați exemple de interlocutori din rândul politicienilor moldoveni care să se preteze clasificării cercetătorilor francezi R.Pinto şi M.Gravitz.
2. Formulați 10 întrebări pentru o anchetă la tema „Inechitatea socială".
3. Elaborați scenariul unui experiment pentru a testa sloganul „Clientul are întotdeauna dreptate".
4. Enumerați 5 fapte documentate care vor susține următoarea ipoteză: „În anul 2015 Republica Moldova va rămâne fără şcoala primară".
5. Aplicând metoda analizei cauză-efect, argumentați veridicitatea sau caracterul eronat al tezei „Autoproclamata republică nistreană este rezultatul naționalismului manifestat de foştii lideri de la Chişinău".
6. Numiți principalele condiții care ar justifica munca jurnalistului sub acoperire.

7. Argumentaţi-vă intenţia de a investiga sub acoperire motivele „profesiei" de cerşetor.
8. Scrieţi un text în baza datelor prezentate de Barometrul opiniei publice (aprilie 2008) la capitolul „Probleme sociale".
9. Propuneţi un model de comportament al jurnalistului în timpul realizării unui interviu cu pacienţi de la spitalul de psihiatrie.

Lecturi recomandate

Bergher, Peter L. Construirea socială a realităţii.- Bucureşti: Univers, 1999.

Chelcea, Septimiu. Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative şi calitative. –Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

Pedler, Emmanuel. Sociologia comunicării.- Bucureşti: Editura Cartea Românească, 2001.

Singli, Francois de Blanchet. Ancheta şi metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv.-Iaşi:Polirom, 1998.

Асмус В.Ф. Учение логики о доказательстве и опровержении. — М., 1954.

Белановский С.А. Методика и техника фокусированного интервью.- М.,1993.

Бородянский Э.И. Логика суждений. Учебное пособие.- М.,1991.

Бутенко И.А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентом.- М., 1989.

Ворошилов В.В. Конфликт в журналистском отражении: Учебное пособие.- СПб,1993.

Олешко В. Ф. Социожурналистика: прагматическое моделирование технологий массово-коммуникационной деятельности. – Екатеринбург, 1996.

Социология журналистики: Очерки методологии и практики. Пособие для студентов вузов по специальности "Журналистика"/ Под ред. С.Г. Корконосенко. – М.,1998.

Таловов В.П. Труд журналиста. Методика и техника журналистского наблюдения.- Л.,1992.

Тертычный А.А. Версия – жанр современной аналитической журналистики. Журналистика в переходный период. Ч.4.- М.,1997.

Tema 6. RESURSELE INFORMAȚIONALE ALE JURNALISMULUI DE INVESTIGAȚIE

1. Particularitățile colectării de date în jurnalismul de investigație
2. Sursele de informație
3. Confidențialitatea informației şi a surselor de informație
4. Echilibrul resurselor informaționale de bază şi ale celor accidentale
5. Principiile de selectare, clasificare şi structurare a informației
6. Probele jurnalistice
7. Dosarele (arhivele) jurnalistului de investigație

1. Particularitățile colectării de date în jurnalismul de investigație

Căutarea informației nesecare este, într-o măsură oarecare, a adevărată ştiință, deoarece fiecare jurnalist îşi elaborează un stil al său, o tehnologie aparte de obținere a materialului factologic. Iată de ce colectarea de date necesare jurnalistului care desfăşoară o investigație este un proces specific, determinat de un şir de factori obiectivi şi subiectivi. Aceşti factori se manifestă în dependență de:

a) complexitatea investigației ;
b) interesele celor vizați şi comportamentul eventualilor binevoitori ;
c) calitatea cadrului legal şi respectarea lui, accesibilitatea şi calitatea surselor;
d) politica şi poziția editorului ;
e) echipamentul tehnic aflat în dotarea jurnalistului ;
f) riscurile iminente ;
g) scopul investigației ;
h) reacția publicului.

În cele ce urmează vom detalia aceste precondiții pentru a înțelege mai bine impactul fiecăreia asupra calității şi eficienței celei mai importante etape din

procesul de elaborare şi redactare a unui material de investigaţie – colectarea de date.

Complexitatea investigaţiei, reprezentând valoarea sarcinii pe care şi-a propus-o jurnalistul sau a misiunii redacţionale în procesul de elucidare a unei probleme aparte sau a unui complex de probleme cu anumit impact asupra societăţii ori asupra unui segment al ei, implică mai multe impedimente şi condiţii, dintre care cele mai presante sunt:

O perioadă mai mare de timp suficientă pentru a solicita pe căi oficiale materialul factologic necesar. De exemplu, investigaţia care urmăreşte generalizări sau concluzii despre un fenomen – consecinţă a unor politici eronate, promovate la nivel de instituţii de stat, şi care, pentru a fi elucidat cronologic, are nevoie de repere factologice din instituţiile vizate ale statului, se va derula temporal în dependenţă de perioada legală în care jurnalistul ar putea obţine un răspuns la interpelarea de a primi materialul documentar solicitat.

Legea privind accesul la informaţie nr. 982 (adoptată la 11.05.2000) prevede că informaţiile, documentele solicitate vor fi puse la dispoziţia solicitantului din momentul în care vor fi disponibile pentru a fi furnizate, dar nu mai tîrziu de 15 zile lucrătoare de la data înregistrării cererii de acces la informaţie.Termenul de furnizare a informaţiei, documentului poate fi prelungit cu 5 zile lucrătoare de către conducătorul instituţiei publice dacă: a) cererea se referă la un volum foarte mare de informaţii care necesită selectarea lor; b) sînt necesare consultaţii suplimentare pentru a satisface cererea. Termenul de obţinere a informaţiei, potrivit prevederilor Legii cu privire la petiţionare nr. 190-XIII (adoptată la 19.07.94), constituie 30 de zile. În cazuri deosebite, termenul de examinare poate fi prelungit de către conducătorul organului corespunzător cu cel mult o lună, fapt despre care este informat petiţionarul.

Necesitatea de a contacta şi a intervieva un mare număr de persoane implicate direct sau indirect în evenimentul investigat. Aceasta solicită de la jurnalist completarea şi precizarea unei liste de potenţiali furnizori de date şi declaraţii, contactarea surselor selectate şi numeroase deplasări, uneori de lungă durată. Alteori, o investigaţie jurnalistică este parte a unui proces judiciar sau, pentru a finaliza o investigaţie, este necesar de a aştepta încheierea unei judecăţi şi, în atare condiţii, obţinerea informaţiei complete este întârziată. Practicile occidentale demonstrază, însă, că abordarea serioasă a termenului de «complexi-

tate» în jurnalismul de investigaţie, inclusiv din punctul de vedere al duratei în timp, se soldează cu publicarea unor materiale de excepţie.

Donald Barlett şi James Stil, doi ziarişti de la *Philadelphia Inquirer,* au fost distinşi în anul 1988 cu cel de-al doilea premiu Pulitzer pentru o investigaţie care a durat 15 luni. Tema investigaţiei a fost, la prima vedere una plictisitoare – o lege a Congresului care a oferit înlesniri fiscale provizorii unui mare număr de multimilionari. Studiind lista celor 650 de persoane fizice şi juridice asupra cărora se răsfângeau noile prevederi legale, Donald Barlett şi James Stil au constatat că, de fapt, prin această lege se acordă tacit înlesniri fiscale unui număr de cîteva mii de beneficiari. Jurnaliştii au studiat 900 de pagini de legi, le-au raportat la situaţia creată şi au descoperit astfel o tentativă de evaziune fiscală de proporţii legalizată de unul dintre comitetele Congresului american. După o muncă migăloasă ei au publicat investigaţia abia peste 15 luni.

Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника. М., 1998.

Necesitatea de a studia un vast material factologic pentru a selecta datele necesare şi a formula în baza lor deducţii care vor fi utilizate cu statut de fapte noi, obţinute prin metoda inductivă. Deşi se spune că 95% din datele necesare unei investigaţii pot fi găsite în documente accesibile publicului, în procesul de ducumentare nu întotdeauna materialul căutat este unul de sinteză, structurat sau valabil pentru a descrie o stare de lucruri în tot ansamlul ei. Uneori jurnalistul este nevoit să reconstituie documentele arse pe jumătate sau fărâmiţate la maşina de tocat, alteori, pentru a putea caracteriza un fenomen sau a înţelege nişte stări de lucruri care se produc instantaneu, este nevoit să studieze reguli scrise sau nescrise şi să compare comportamente umane în raport cu aceste reguli. Nu orice stare de lucruri care motivează o investigaţie are explicaţii factologice bazate pe statistici, or deseori, anume în rezultatul muncii de cercetare pe care o efectuează jurnaliştii, apar calcule şi evaluări perceptibile statistic despre ceea ce a fost descris în materialul de presă. În nici un îndrumar pentru contabili sau statisticieni nu veţi găsi unitatea de măsură pentru milă, dispreţ, ură, umilinţă, abuz. A aduna fărâmiturile de viaţă, a le adapta unor norme de interpretare revendică o mare experienţă şi o deprindere de a utiliza eficient metodele empirice deductive. Anume astfel de evenimente şi fapte, la prima vedere mărunte şi neînsemnate, devin cap de afiş şi constituie marile surprize pe care se bazează o investigaţie memorabilă prin originalitatea ei.

Interesele celor vizaţi şi comportamentul eventualilor binevoitori. În procesul de colectare a materialului factologic de către jurnalist interesele celor vizaţi sau pe parcursul aprofundării anchetei se pot manifesta pe două direcţii: una stimulatorie pentru jurnalist, cealaltă discriminatorie şi generatoare de impedimente. Oricum, indiferent de comportamentul "eroilor" figuranţi ai investigaţiei, jurnalistul va trebui să fie foarte prudent, să cântărească din start interesele şi dorinţa personajelor de a se evidenţia sau de a rămâne incognito, de a-şi asuma un anumit risc public prin divulgarea unor date sau de a-şi muşamaliza vina ori a se absolvi de responsabilităţile ce le revin. O investigaţie ar putea fi compromisă din start dacă jurnalistul va cădea pradă euforiei şi o va construi pe date captivante, însă parţiale sau false, aruncate pe piaţa mediatică de către persoane care îşi afişează spectaculos ipostaza de luptător pentru adevăr sau dacă va merge la compromis şi, sub diferite presiuni, îi va omite din lista sa de presupuşi pe adevăraţii vinovaţi de starea de lucruri cercetată. Cei care nu doresc să fie implicaţi în furnizarea de date vor invoca diferite pretexte, inclusiv dreptul la propria imagine, secretul comercial sau secretul de stat sau, pur şi simplu, aflând tema investigaţiei şi având puterea de decizie, vor cere stoparea colectării de date de către jurnalist. În cel mai bun caz, vor sugera scrierea unui material de analiză în care să prevaleze doar statistici comparabile depersonificate. Jurnalistul, însă, trebuie să aibă argumenul său.

Investigaţia jurnalistică presupune nu doar o simplă analiză a faptelor, datelor şi fenomenelor, ci urmăreşte scopul de a descoperi, deconspira abuzuri, încălcarea legilor, a normelor de conduită, inclusiv a celor etice.

Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника. М., 1998.

Calitatea cadrului legal şi respectarea lui, accesibilitatea şi calitatea surselor. În dependenţă de domeniul investigat, cadrul legal ar putea fi unul restrictiv sau permisiv, deşi Legea presei le acordă jurnaliştilor o gamă variată de drepturi. În articolul 20 al acestui act legislativ se stipulează că jurnalistul, în scopul exercitării atribuţiilor personale, are dreptul :

a) să obţină şi să difuzeze informaţii;
b) să fie primit în audienţă de persoane oficiale;
c) să facă imprimări audiovizuale, să filmeze şi să fotografieze;

d) să asiste la şedinţele publice ale instanţelor de judecată de orice nivel;
e) să aibă acces în zonele calamităţilor naturale, să asiste la mitinguri, demonstraţii şi la alte manifestaţii publice;
f) să se adreseze oricărei instituţii pentru a verifica faptele şi circumstanţele vizate în anumite materiale.

În pofida acestei şi altor prevederi din legislaţia Republicii Moldiva, jurnaliştii care scriu investigaţii sunt trataţi cu suspiciune de către deţinătorii de informaţii. Deseori, calea spre obţinerea datelor de la prima sursă este barată de prejudecăţi şi antipatii faţă de politica editorială a publicaţiei pe care o reprezintă jurnalistul. În astfel de cazuri, jurnalistul de investigaţie este nevoit să folosească informaţii pe care le-au difuzat deja alte mass-media, adică să facă uz de un material factologic de mâna a doua. Acest handicap impus investigatorului diminuează din originalitatea investigaţiei şi o dezavantajează în plan concurenţial.

Este foarte important ca atunci când purcede la colectarea informaţiei jurnalistul să identifice din start calitatea surselor şi să determine gradul lor de vulnerabilitate, în caz contrar ele pot distorsiona investigaţia. Nu credeţi pe cuvânt nimănui. Puneţi totul la îndoială pentru a nu vă construi materialul pe o temelie şubredă. În acelaşi timp, dacă acest lucru este necesar, garantaţi surselor anonimatul deplin.

Politica şi poziţia editorului sunt uneori cruciale pentru startul unei investigaţii – colectarea de date. Este o situaţie ideală atunci când jurnalistul are susţinerea deplină a patronului sau a redactorului-şef (editorul), când poate discuta cu ei problemele pe care le întâmpină, poate obţine demersurile necesare pentru a dobândi informaţia solicitată. În unele redacţii există practica consultărilor permanente dintre jurnalist şi editor. Datorită, însă, intervenţiei unor factori obiectivi sau sibiectivi, situaţia se poate schimba în mod radical. Jurnalistul s-ar putea trezi investigând pe cont propriu, fără sprijinul redacţional, sau chiar fiind rugat să nu solicite date despre anumite persoane sau lucruri. El ar putea fi grăbit să publice o investigaţie incompletă, bazată pe un un material factologic adunat într-o etapă compromisă de colectare a datelor necesare. Iată de ce este foarte important ca, înainte de a începe investigaţia propriu-zisă şi a de purcede la adunarea materialului factologic, jurnalistul şi editorul să stabilească nişte reguli clare de colaborare. Un jurnalist întrerupt la jumătate

de proces investigativ va apărea ca un personaj compromis în ochii celor care, chiar cu anumite riscuri, i-au firnizat date la o anumită etapă de colectare.

Pe de altă parte, demnitatea profesională a jurnalistului va fi grav prejudiciată de o eventuală complicitate a lui, impusă de editor, la colectarea de date compromițătoare şi necesare nu pentru o veritabilă investigație jurnalistică, ci pentru organizarea unei campanii de şantaj în scopul obținerii de profituri sau favoruri pentru organul mass-media.

Echipamentul tehnic aflat în dotarea jurnalistului care operează o investigație a fost întotdeauna un avantaj. Utilizarea unor aparate minuscule pentru captarea sunetului sau a imaginii video vor folosi la colectarea unei informații pe care, în condiții de anchetă deschisă, ar fi imposibil de obținut. Benzile cu date imprimate vor fi necesare la procesarea şi expunerea cât mai precisă a dovezilor, precum vor fi şi de un real folos în cazul în care persoanele vizate în investigație ar încerca să le contesteze în instanța de judecată. Acest echipament face specific însăşi procesul de colectare a datelor şi necesită de la jurnalist abilități excelente de folosire a tehnicii din dotare. Deşi reglementările deontologice stipulează relații de maximă corectitudine în raport cu sursele de informații, practica, dar mai ales efectul unor investigații bazate pe materialul factologic obțiunt în condiții mai puțin transparente, este justificabil, mai cu seamă, în cazul în care protagonişti sunt persoanele publice: politicieni, actori, oameni de afaceri care se erijează în etaloane de comportament ori fundamentează valorile morale ale unei societăți. Uneori, scopul jurnalistului scuză mijloacele, iar datele brute folosite, chiar şi fără comentarii, fac societatea mai vigilentă.

Echipamentul tehnic special şi de bună calitate le-a permis jurnaliştilor să documenteze fapte şi evenimente care au şocat sau au salvat foarte multă lume. Este important ca jurnalistul să simtă limita peste care folosirea tehnicilor licențioase ar putea fi considerată nu numai ca o lezare a normelor eticii prfesionale, ci şi ca o infracțiune de natură penală.

Riscurile iminente. Uneori investigația jurnalistică este însoțită de riscuri, în special în cazurile când jurnalistul efectuează anchete despre lumea interlopă, actele de corupție, economia tenebră, traficul de droguri sau ființe umane etc.

Alte riscuri țin de scurgerea de informații, care ar putea veni chiar de la colegii de redacție sau din mediul în care jurnalistul îşi desfăşoară munca de colectare

a datelor. Este foarte important ca din startul acestei munci, să vă asigurați confidențialitatea datelor obținute, iar pe parcurs – să colectați un volum de informații cu mult mai mare decât cel necesar.

Scopul investigației.. În dependență de obiectivul propus, sunt clasificate şi ierarhizate după valoare şi importanță sursele, este determinat nivelul de coordonare a muncii cu editorul sau redactorul-şef, este proiectată în timp destinația fiecărei etape de colectare a datelor şi locul acestor date în cadrul investigației. Dacă, de exemplu, scopul investigației este de a demonstra vina unor funcționari publici pentru o stare de lucurri dintr-un anumit domeniu şi veți dori să aflați chiar de la ei motivele unui atare comportament, va trebui să ştiți că ați putea să aveți acces la ei doar o singură dată. A doua oară, pur şi simplu, nimeni nu o să vă mai elibereze un permis.

„Accesul vizitatorilor se efectuează în baza permiselor valabile o singură dată. Permisele valabile o singură dată se eliberează vizitatorului, în baza actului de identitate, de către registratorul biroului de permise, la solicitarea conducerii, şefilor de departamente, direcții, secții şi altor angajați abilitați cu dreptul de a primi vizitatori". *(din Regulamentul-tip cu privire la reglementarea accesului în sediile ministerelor şi altor autorități administrative centrale, aprobat prin Hotărîrea Guvernului nr.1514 din 29 decembrie 2007)*.

Dacă scopul investigației va determina şi amploarea ei, colectarea de date şi informații ar putea fi repartizată în cadrul unei echipe de ziarişti, creată provizoriu sau cu statut permanent pe sectorul investigativ al organului de presă.

O astfel de practică există în redacțiile unor ziare americane – „Newsday" şi „Philadelphia Inquirer" – care consideră investigația un simbol al perfecțiunii jurnalistice. În anul 1967, din inițiativa lui Bob Greene, unul dintre cei mai experimentați jurnalişti de la „Newsday", aici a fosr creată prima echipă permanentă de jurnalişti de investigație din istoria presei americane.

Reacția publicului face şi ea parte din şirul de particularități ale procesului de colectare a datelor într-o investigație jurnalistică. Or, aflând că un jurnalist investighează ceva mai mult decât răspunsurile la întrebări de genul *cine? unde? când?* într-un caz de mare rezonanță socială sau în unul care este improrțant doar pentru un grup restrâns de persoane dintr-o comunitate aparte, se vor găsi

întotdeauna voluntari care să vă furnizeze date, informaţii sau, pur şi simplu, sfaturi. Apare, astfel, o relaţie deosebită între jurnalist şi reprezentanţi ai societăţii, relaţie care nu este specifică procesului de realizare a unui alt tip de mesaj jurnalistic. De multe ori, informaţiile primare, puse la dispoziţie de cetăţenii simpli, pot servi drept imbold pentru desfăşurarea unor investigaţii jurnalistice de proporţii. Gesturile oamenilor, replicile, bileţelele anonime, vizitele la redacţie, dar şi plângerile exprimate pe zeci de pagini, declaraţiile de protest, rezultatul observaţiilor colective sau individuale, presupusele nedreptăţi despre care vă vorbesc aceştia reprezintă un material factologic inestimabil pentru sinteze care, la rândul lor, se pot transforma în argumente şi date generalizate cu statut de fapt ca atare. Publicul, care reacţionează la diferite evenimente sau situaţii, este, de cele mai multe ori, furnizorul de detalii pe care jurnalistul nu le cunoaşte, dat fiind faptul că el nu a fost de faţă atunci când aceste evenimente s-au produs ori atunci când aceste situaţii au evoluat până la punctul de a fi percepute ca ceva deosebit. Detaliile venite de la public sunt acel material factologic care va fi util şi pentru a descrie cu lux de amănunte ambianţa în care se desfăşoară investigaţia.

2. Sursele de informaţie

Sursele de informaţie reprezintă un complex de potenţiali furnizori de material factologic despre persoanele, evenimentele, faptele, fenomenele şi procesele, aflate în vizorul jurnalismului de investigaţie. Valoarea şi importanţa acestor surse sunt stabilite în dependenţă de tema şi amploarea investigaţiei, gradul de tangenţă sau de implicare directă a surselor solicitate în apariţia problemei investigate sau în acţiuni destinate lichidării stărilor şi situaţiilor care, în opinia jurnalistului, au generat problema. Pentru a stabili din start sursa necesară de informaţii, este bine să cunoaştem, mai întâi, principiile de clasificare a resurselor informative la care apelăm. Acestea pot fi sistematizate în dependenţă de tipul de informaţie, modul în care sunt concepute şi distribuite informaţiile, regimul de acces la ele, platforma sau suportul lor de executare, modul de organizare, păstrare şi utilizare a lor, forma de proprietate.

1. *Tipul de informaţii.* Potrivit acestui criteriu, distingem surse de informaţie tematică: juridică, tehnico-ştiinţifică; politică; economico-financiară; statistică; normativă, metrologică; socială; medicală, ecologică etc.

2. *Regimul de acces.* În funcție de acest criteriu deosebim surse de informație deschise (nerestricționate); surse de informație cu acces parțial limitat şi surse secrete (secret de stat; secret comercial, taină profesională; taină de serviciu); precum şi informație confidențială;
3. *Platforma sau suportul de executare.* Din acest punct de vedere dispunem de surse de informație executate pe suport tare (ziar, carte, manuscris, inscripție în lemn, piatră etc.); pe suport magnetic sau care poate fi redat cu ajutorul tehnicii de reproducere (peliculă audio sau video, date imprimate pe vincesterul computatorului, dischete, CD etc.); informații transmise prin intermediul canalelor de radio, de televiziune, a internetului sau a telefoniei mobile.
4. *Modul de organizare a păstrării şi utilizării surselor de informație.* Din această perspectivă atestăm forme tradiționale de surse de informație (cărți, reviste, ziare); masiv de documente; fond de documente, arhivă, forme automatizate de păstrare.
5. *Forma de proprietate.* În dependență de acest criteriu deosebim surse de informație cu statut de patrimoniu național; proprietate de stat, proprietate a autorităților regionale; proprietate municipală; proprietate privată (personală sau corporativă).

În continuare vom identifica sursele de informație la care va apela jurnalistul pe parcursul colectării, prelucrării, verificării şi folosirii datelor într-o investigație:

1. Surse oficiale de stat. În conformitate cu *Legea privind accesul la informație (2000),* furnizori de informații, adică posesori ai informațiilor oficiale, obligați să le furnizeze solicitanților în condițiile prezentei legi, sunt:

a) autoritățile publice centrale şi locale – autoritățile administrației de stat, prevăzute în Constituția Republicii Moldova şi anume: Parlamentul, Preşedintele Republicii Moldova, Guvernul, administrația publică, autoritatea judecătorească;
b) instituțiile publice centrale şi locale – organizațiile fondate de către stat în persoana autorităților publice şi finanțate de la bugetul de stat, care au ca scop efectuarea atribuțiilor de administrare, social-culturale şi altor atribuții cu caracter necomercial;
c) persoanele fizice şi juridice care, în baza legii sau a contractului cu autoritatea publică ori instituția publică, sunt abilitate cu gestionarea

unor servicii publice şi culeg, selectează, posedă, păstrează, dispun de informaţii oficiale, inclusiv de informaţii cu caracter personal.

Informaţii oficiale sunt considerate toate datele aflate în posesia şi la dispoziţia furnizorilor de informaţii, care au fost elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate şi/sau adoptate de organe ori persoane oficiale sau puse la dispoziţia lor în condiţiile legii de către alţi subiecţi de drept. Informaţia creată de sectorul de stat poate fi de două tipuri: administrativă şi neadministrativă. Informaţia administrativă include legile, hotărârile, descrierea procedurilor administrative, explicaţiile instituţiilor de stat în probleme de procedură, precum şi alte informaţii care se referă la funcţiile conducerii de stat. Informaţia neadministrativă-ambianţa în care funcţionează instituţia de stat. Această informaţie este produsă de instituţiile de stat în procesul îndeplinirii de către ele a funcţiilor ce le revin (informaţii comerciale, tehnice, ştiinţifice, culturale, medicale, ecologice, statistice, turistice etc.).

Informaţia de la sursele oficiale de stat poate fi aflată:

- din buletinele informative speciale şi specializate;
- din comunicatele oficiale;
- din conferinţele de presă;
- din rapoartele publice;
- de pe paginile Web ale instituţiilor şi organizaţiilor;
- din răspunsurile la solicitările oficiale;
- prin contactarea personală a funcţionarilor de stat;
- prin terţi care au acces la informaţii restricţionate într-un mod nejustificat;
- din mass-media.

De regulă, informaţia obţinută din sursele oficiale de stat este una depersonificată, uneori parţială, atenuată sau de conjunctură departamentală şi chiar politică. Iată de ce se recomandă ca jurnalistul de investigaţie să consulte surse suplimentare sau de alternativă.

2. Organele de drept. Acestea reprezintă o sursă oficială de informaţii, pe care, însă, o evidenţiem aparte datorită specificului de activitate, dar şi cotei de prezenţă a materialului factologic în volumul general de investigaţii. Alături de serviciile de pompieri, de protecţie civilă sau pentru stări excepţio-

nale, organele de drept reprezintă surse deschise de informații, însă, chiar dacă dau publicității comunicate sau organizează conferințe de presă, stilul lor de comunicare mai creează impedimente jurnalistului aflat în căutarea informației principale. Or, de cele mai multe ori, serviciile de presă ale organelor de drept se axează pe imaginea instituției. În afară de aceasta, unii conducători ai organelor de forță deseori își tratează serviciile de presă ca pe niște filtre de informații, de dozare a difuzării ei și chiar de dezinformare a opiniei publice. În această situație, informația furnizată este una unilaterală din care lipsesc detaliile, amănuntele care, de fapt, constituie cireșica de pe tortul investigației jurnalistice. Astfel, jurnalistul este nevoit să depună eforturi pentru a aduna „mărunțișul" și a verifica suplimentar mesajul transmis pe căi oficiale. El se va adresa nemijlocit subdiviziunilor de drept implicate în anchetarea unui caz de rezonanță socială, va contacta alte surse în cadrul întâlnirilor personale. Acestea ar putea fi un procuror, un anchetator, un lucrător operativ sau un judecător. Însă este cel mai bine ca această sursă directă să fie un conducător de subdiviziune. El cunoaște activitatea subalternilor săi și poate da indicațiile de rigoare sau le poate permite să dialogheze cu jurnalistul. Pornind, însă de la specificul organelor de drept, jurnalistul urmează să ia în calcul și faptul că un conducător din veriga medie este marcat de statutul de subordonat și că, la modul practic, nu își va asuma riscul de a furniza oficial unele date fără consimțământul superiorului. De aceea este bine să aveți legături de colaborare și cu acest superior. Există cazuri în care sursa directă își asumă riscul atunci când vă pune la dispoziție un anumit gen de informație, iată de ce ar trebui să-i asigurați confidențialitatea și să-i apreciați încrederea pe care v-a acordat-o.

Una din cele mai deschise surse de informații o constituie ședințele de judecată. Deși Legea presei îi permite jurnalistului să asiste în sala de judecată, în practică, totuși, apar un șir de piedici procesuale care fac dificilă documentarea propriu-zisă. De exemplu, pentru a imprima sau a filma este nevoie de acordul judecătorului și al inculpatului. Oricum, dat fiind faptul că anunțarea sentinței se face în mod public, jurnalistul va obține material suficient pentru finisarea unei investigații sau pentru începerea unei anchete noi în cazul în care există material ce l-ar convinge de inechitatea unui proces judiciar.

3. Surse oficiale nestatale. Acestea reprezintă un vast areal de activități economice, politice, sociale, culturale, de monitorizare și chiar de anchetă. Cele mai reprezentative și mai des solicitate în cadrul investigațiilor jurnalistice sunt:

A. *Agenţii economici* ca surse de documentare sunt indicaţi în realizarea unor investigaţii vizând interesele corporative, evaziunea fiscală ca element al economiei tenebre, calitatea mărfurilor şi serviciilor, respectarea drepturilor angajaţilor, a legilor antimonopol etc. Deseori, în procesul investigaţiei, jurnalistul întâmpină o opoziţie din partea agenţilor economici, care refuză să ofere informaţii invocând secretul comercial. Însă nu totul poate constitui secret comercial.

Obiecte ale secretului comercial nu pot fi: a) documentele de constituire, precum şi documentele ce dau dreptul de a practica activitate de antreprenoriat şi anumite tipuri de activitate economică ce urmează a fi licenţiate; b) informaţiile în forma stabilită ale dărilor de seamă statistice, precum şi ale dărilor de seamă privind exerciţiul economico-financiar şi alte date necesare pentru verificarea corectitudinii calculării şi achitării impozitelor şi a altor plăţi obligatorii; c) documentele de achitare a impozitelor, a altor plăţi la bugetul public naţional; d) documentele care atestă solvabilitatea; e) informaţiile privind componenţa numerică şi structura personalului, salariul lucrătorilor, condiţiile de muncă, precum şi cele privind disponibilitatea locurilor de muncă; f) informaţiile cu privire la poluarea mediului înconjurător, încălcarea legislaţiei antimonopol, nerespectarea regulilor de protecţie a muncii, comercializarea producţiei care dăunează sănătăţii consumatorilor, precum şi cu privire la alte încălcări ale legislaţiei şi mărimea prejudiciului cauzat.

Legea cu privire la secretul comercial nr. 171-XIII din 06.07.94

Deseori, pentru a obţine materialul factologic necesar, jurnalistul recurge la munca sub acoperire sau investeşte maximum de timp şi resurse pentru a penetra perdeaua secretomaniei departamentale chiar cu ajutorul angajaţilor unei companii. Într-o discuţie la o cafea sau la o halbă de bere cu aceştia pot apărea informaţii despre încălcări privind securitatea muncii sau modul de angajare şi de salarizare, materia primă compromisă, delapidări, persoanele suspuse care tutelează diferite afaceri etc. Conducătorii unităţilor economice devin, de obicei, foarte sociabili şi comunicabili atunci când sunt puşi în faţa faptului împlinit.

B. *Organizaţiile obşteşti.* Dintre aceste enumerăm: sindicatele, asociaţiile de profesionişti, uniunile patronatelor, ale consumatorilor, organizaţiile de protecţie a mediului, asociaţiile neguvernamentale care activează în

domeniul luptei împotriva drogurilor, traficului de fiinţe umane, combaterii corupţiei, diferite grupuri de iniţiativă, instituţii neguvernamentale de rating şi estimare, de monitorizare în paralel cu cele de stat în domeniul economic, social, politic. Ele pot furniza un şir de informaţii-avertisment, material factologic de alternativă pentru jurnalistul care este în căutarea unor elemente de comparaţie sau de alternativă în cadrul unei investigaţii. Contactând aceste structuri, jurnalistul nu trebuie să uite că unele dintre ele ar putea fi exagerat de interesate ori că ar putea să-i furnizeze o informaţie superficială şi chiar tendenţioasă. Locul sectorului asociativ într-o investigaţie depinde de volumul sau gravitatea neregulilor pe care le semnalează acest sector. Organizaţiile obşteşti sunt tratate deseori ca nişte grupuri de presiune, iar conflictul dintre ele şi structurile statale furnizează uneori informaţii cu adevărat surprinzătoare.

Atunci când este în căutarea unei surse de alternativă sau a unei poziţii care să reprezinte opinia societăţii civile, jurnalistul ar trebui să se intereseze dacă nu cumva există o asociaţie obştească preocupată de tema sau problema investigată.

C. *Primele persoane ca sursă de informaţie.* Politicienii, activiştii publici, conducătorii organelor administraţiei publice locale sau centrale, juriştii sau avocaţii de notorietate, conducătorii diferitelor fonduri reprezintă surse inestimabile de informaţie. Valoarea lor constă în amploarea viziunii asupra unei probleme şi a modului de rezolvare a ei. Primele persoane nu au nevoie de explicaţii suplimentare care să le convingă de importanţa contactului lor cu presa. Mai mult ca atât, deseori ele sunt chiar foarte interesate în a se folosi de numele unui jurnalist cu autoritate pentru a se pronunţa pe marginea unor teme care îi avantajează. Iată de ce atunci când apelaţi la astfel de surse, fiţi cu ochii în patru şi nu vă lăsaţi copleşiţi de mesajul pe care-l recepţionaţi, mai ales în timpul campaniilor electorale. Nu trebuie să vă fie frică de contactul cu primele persoane care, într-un anumit sens, ar putea fi interpretat ca un fel de obedienţă sau loialitate faţă de cei la putere ori cei puternici. Gândiţi-vă mai mult la modul în care veţi putea folosi aceste surse pentru a obţine de la ele informaţia care vă trebuie, interesaţi-vă de aria lor de preocupări, de obligaţiunile lor de serviciu şi de puterea lor de influenţă. Contactul cu primele persoane, ca surse de informaţie, vă oferă mult

mai multe avantaje decât dezavantaje. Un parlamentar sau un viceministru, un politician constituie o sursă credibilă de informaţie, mai ales datorită faptului că, de cele mai multe ori, ei sunt cei care elaborează şi aprobă documente sau fac lobby pentru adoptarea lor. Aceste documente, ajunse în mâinile jurnalistului, devin în mod automat surse oficiale de date.

4. Documentul ca sursă de informaţie. Documentul reprezintă un act material de importanţă factologică şi care, în majoritatea cazurilor, are un autor identificabil. Indiferent, însă, de proveniența sa, documentul, de rând cu alte materiale ce constituie suport informaţional, urmează a fi verificat şi catalogat ca valoare în dependenţă de finalul expertizei la care este supus de către jurnalistul de investigaţie.

Banca Naţională a Moldovei dă publicităţii sumele transferate pe canalele bancare de către moldovenii care lucrează peste hotare. La prima vedere, avem de a face cu date temeinice, deoarece acestea provin dintr-o sursă oficială, însă autenticitatea volumului de remitenţe indicat poate fi pus la îndoială. Astfel, pentru a investiga şi a elucida impactul real al poverii valutare asupra sistemului monetar din RM, jurnalistul va trebui să afle câţi bani intră în republică şi pe alte căi. Pentru aceasta el se va adresa unor experţi sau agenţii specializate în monitorizarea procesului de „dolarizare" sau „euroizare" a masei monetare naţionale. Obţinând aceste date, jurnalistul va putea scrie un articol în care să demonstreze că ineficienţa unor acţiuni ale BNM de stăvilire a inflaţiei sau de sterilizare a masei valutare au la origine calcule inexacte.

Practica jurnalismului de investigaţie sugerează că jurnalistul ar trebui să deprindă abilităţi de a deosebi un document autentic de cel fictiv sau contrafăcut, falsificat. Există câteva metode care vă vor putea ajuta:

1. Este necesar să faceţi deosebirea dintre materialul factologic propriuzis şi aprecierile care i se dau. De obicei, aceste aprecieri poartă un caracter subiectiv. Pe de altă parte, însă, ele ne oferă o şansă bună de a ne face o impresie despre autorul documentului, despre viziunile şi atitudinea lui.
2. Este necesar să stabiliţi la ce fel de informaţie a apelat cel care a elaborat documentul. În acest context e bine să luaţi în calcul că datele primare sunt mai importante decât cele secundare, iar documentul ofi-

cial este mai preferabil decât cel neoficial. Deşi şi aici ar putea surveni excepțiile, deoarece sunt frecvente cazurile în care o analiză critică a documentelor permit ca evenimentele să fie reconstruite mult mai real decât cum arată ele în documentul primar şi astfel documentul secundar, elaborat de jurnalist, devine mult mai credibil.

Este foarte important să ştiți că, atunci când vă dați seama că afirmațiile sau deducțiile citate dintr-un document ar putea să fie interpretate neunivoc de către public, indicarea sursei este obligatorie. Adevărata sursă de informație nu poate fi diluată sau mascată prin sintagme de genul „se spune că…", „a devenit cunoscut că…" etc. Indicarea documentului şi a autorului său adevărat va adăuga mai multă credibilitate investigației pe care o publicați.

5. Internetul ca sursă de informație. Acest sistem mondial de comunicații vă oferă posibilitatea să obțineți materialul factologic necesar, începând de la informațiile de referință (bibliografii, adrese, statistici, date despre companii, organizații, acte normative şi legislative etc.), până la opiniile demnitarilor de stat, exprimate cu diferite ocazii (declarații şi comunicate de presă, teleconferințe, interviuri) şi reacțiile oamenilor pe diverse forum-uri . De asemenea, internetul vă va ajuta să aflați mai multe despre modul în care sunt abordate unele teme sau probleme, despre investigațiile colegilor jurnalişti, precum şi despre perspectiva interesului comun față de anumite subiecte care ar putea servi drept motiv de a iniția investigațiile viitoare. Folosirea internetului pentru obținerea operativă de informații comportă, însă, şi o anumită doză de risc. Luând în calcul accesul nelimitat a miliarde de oameni la rețea, dar şi posibilitățile acestora de a plasa în ea orice tip de informație, inclusiv folosind tehnici care depăşesc limita de protecție a site-urilor, jurnalistul ar trebui să trateze materialul factologic selectat ca pe unul de o posibilă credibilitate.

6. Alte surse. În procesul de colectare a datelor pentru realizarea unui material de investigație surse de un real folos vor fi de asemenea bibliotecile, arhivele de stat, mass-media, publicațiile de specialitate etc.

3. Confidențialitatea informației şi a surselor de informație

În cadrul unei întâlniri cu jurnaliştii, fostul director al *Central Intelligence Agency (CIA)* William Colby a făcut o analogie memorabilă: „Dragii mei confrați, presa şi CIA au foarte multe lucruri comune. La urma urmelor, oare

nu muncim cu toţii doar pentru a obţine informaţii?". Dacă e să interpretăm mai larg această întrebare retorică, la fel ca şi agenţii serviciilor secrete un jurnalist de investigaţie nu poate activa în lipsa unor surse confidenţiale, fie acestea umane sau materiale. Ele constituie un fel de „frontieră" între informaţia oficială şi cea neoficială, însă nu ar trebui confundate cu experţii la care apelaţi pentru a obţine un comentariu. Sursele confidenţiale trebuie ocrotite, curtate, însă este important ca ele să fie ţinute întotdeauna la distanţă.

Una dintre regulile de securitate ale jurnalistului de investigaţie: „Sursa de informaţie trebuie să-ţi fie mai mult decât un prieten, însă niciodată prieten".

Cele mai de preţ surse confidenţiale sunt persoanele care, în virtutea diferitelor circumstanţe, deţin informaţii importante pentru societate. O astfel de sursă poate fi una ocazională, atunci când jurnalistul o descoperă şi apelează la ea pe parcursul colectării de date doar pentru un anumit subiect, sau una permanentă, atunci când persoana, datorită funcţiei pe care o ocupă şi statutului său social, are acces de lungă durată la informaţii ce prezintă interes. Dacă primul contact cu sursa ocazională va fi unul reuşit şi jurnalistul îşi va construi cu ea nişte relaţii corecte, se poate întâmpla ca această sursă să devină una permanentă. Datorită relaţiilor personale, bazate pe responsabilitate, un şef al serviciului de presă de la interne, de exemplu, ar putea deveni şi o sursă confidenţială. În toate cazurile, însă, jurnalistul va trebui să fie maximum de corect şi să-şi ţină promisiunea, mai ales atunci când se obligă să garanteze confidenţialitatea persoanei care i-a furnizat informaţia.

Un mod de abordare a relaţiei cu sursa confidenţială de informaţie a fost fixat în Codul de etică profesională al jurnaliştilor americani de la *San Francisco Chronicle* . Printre altele acesta prevede că dacă redactorul îi cere jurnalistului să dea numele sursei de informaţie, jurnalistul va trebui să pună la curent sursa despre această rugăminte. Dacă sursa va dori să rămână anonimă, jurnalistul, împreună cu redactorul, vor trebui să decidă dacă pot sau nu pot folosi această informaţie, chiar în situaţia în care jurnalistul cunoaşte totuşi numele informatorului său.

Pentru a ne însuşi aptitudini de colaborare cu sursele confidenţiale, este important să înţelegem motivul pentru care unii oameni doresc să colaboreze cu reprezentanţii presei, să ştim a-i găsi pe cei predispuşi să o facă asumându-şi

riscul de a divulga informații care le-ar putea provoca probleme foarte mari uneori. Specialiștii în materie și jurnaliștii de investigație practicieni clasifică sursele confidențiale de informație după cum urmează:

a) surse părtașe de idei;
b) surse interesate (lacome de câștig);
c) surse impuse de a colabora;
d) surse mixte;
e) surse din proprie inițiativă.

În continuare vom caracteriza succint aceste tipuri de surse confidențiale de informație.

Surse părtașe de idei pot deveni persoanele care sunt deschise să colaboreze în condiții absolut dezinteresate. Aceste surse, la rândul lor, se împart în două categorii:

a) „camarad", persoana care împărtășește ideile jurnalistului, este gata să-l ajute în numele unor scopuri nobile, în numele adevărului și binelui; de obicei, informațiile obținute de le „camarazi" sunt corecte, convingătoare, însă nu sunt excluse și excepțiile, motivate și ele de aceleași considerente ideinice, de altfel.
b) „pârâtori", un gen de persoane care au satisfacție de la faptul că divulgă informații oricui, fiind copleșiți de o necesitate permanentă de a „arunca" informație în rândul publicului; ei pot fi găsiți și contactați foarte ușor, deși două treimi din informațiile pe care le comunică sunt bune doar pentru lada de gunoi.

Surse interesate (lacome de câștig) sunt acele persoane care vor să obțină anumite dividende din colaborarea cu jurnalistul de investigație: sau bani, sau profituri nemateriale. Folosirea de lungă durată a acestor surse comportă o anumită doză de risc, deoarece ei, supraapreciindu-se ca foarte utili, solicită de fiecare dată o remunerare tot mai mare, iar pentru a se da importanți și a vă convinge că informația lor este foarte valoroasă, recurg până la urmă la un tertip periculos și încep a furniza jurnalistului date false ori falsificate în mod conștient. În cazul în care sunteți impuși de situație să apelați la astfel de surse, ar fi de dorit să țineți minte următoarele: termenul mediu de utilizare a lor nu trebuie să fie mai mare de jumătate de an, iar remunerarea pe care le-o permiteți din start nu ar trebui să fie una prea mare. Nu vă grăbiți să publicați

informaţia pe care o obţineţi, deoarece nu ei sunt cei care vă plătesc. Deşi obţinerea informaţiei contra plată a devenit deja o practică a jurnalismului de investigaţie, acest procedeu se supune anumitor reglementări, cum ar fi, de exemplu, cele din Codul de practici al presei din Marea Britanie *(http://www.uta.fi/ethicnet/uk2.html).*

Chiar şi cele mai mari ziare engleze, care au rezervate „fonduri negre" pentru remunerarea informatorilor, se conduc de un şir întreg de principii general acceptate pentru cazuri specifice. Astfel, plata pentru informaţii, oferită martorilor sau potenţialilor martori în procesele penale, este posibilă doar în cazul în care informaţia ce urmează a fi publicată este una de interes social şi nu a putut fi obţinută altfel decât contra plată. Jurnalistul trebuie să fie absolut sigur că cel care o vinde nu urmăreşte scopuri meschine, iar redactorul-şef, care permite achitarea sumei, trebuie să fie în stare să demonstreze că această informaţie este una de interes public şi că publicarea ei este în corespundere cu dreptul cetăţenilor de a fi informaţi. Faptul că această informaţie a fost obţinută contra plată de la martori trebuie fixat documentar şi transmis atât acuzării, cît şi apărării din procesul aflat în instanţa de judecată. Editorilor americani le este recomandat să nu plătească pentru articole, fotografii sau altă informaţie propusă de persoane care şi-au recunocut vina sau au fost identificate ca infractori, ori de rudele acestora, colegii sau membrii familiilor lor. Excepţie pot face cazurile în care informaţia prezintă un interes social accentuat, iar banii sunt unicul mijloc de a o obţine.

Există surse care îşi doresc anumite profituri nemateriale. De obicei, acestea sunt tentate să-i furnizeze jurnalistului informaţii prin care sunt discreditaţi consurenţii economici. În aceste circumstanţe este important ca jurnalistul să conştientizeze riscurile emergente şi să-şi dea seama de scopul adevărat al celor care se oferă să-l înarmeze cu un astfel de material factologic „gratuit". Interesul meschin al sursei dumneavoastră ar putea avea şi substrat politic. Dacă nu veţi fi atenţi, s-ar putea întâmpla să publicaţi nişte dezvăluiri senzaţionale care, până la urmă, v-ar face părtaş la o campanie de speculaţii deşarte.

Surse impuse de a colabora. Este vorba de persoanele care colaborează cu jurnalistul, deoarece acesta deţine informaţii foarte periculoase pentru ele. Nu uitaţi, însă, că şantajul, la fel ca şi tăinuirea intenţionată a infracţiunii sunt pedepsite de Codul penal. Deşi o astfel de sursă este foarte eficientă, nu uitaţi

că ea va dispărea imediat o dată cu devalorizarea materialului compromițător pe care îl dețineți.

Surse mixte reprezintă acele surse de informație care migrează dintr-o categorie în alta – de exemplu, sursa plătită, o dată cu trecerea timpului, ar putea să devină una dezinteresată sau să treacă la relații de barter, deoarece şi jurnalistul dispune de informații care ar putea să-l intereseze pe un om de afaceri sau pe un politician. Practica demonstrează că, de obicei, sursele nominalizate se transformă treptat în experți la care jurnalistul apelează ori de câte ori are nevoie de o consultație. Uneori în acestă categorie de surse sunt incluse persoanele din lumea interlopă care îi oferă jurnalistului o şansă specială de a afla mai multe despre legăturile acestei lumi cu cei care se află la cârma statului. Bineînțeles că autoritățile nu prea agreează o asemenea colaborare, mai ales, că anume în rezultatul unei astfel de relații, în presă apar investigații despre torturile pe care poliția le aplică față de cei reținuți, despre falsificarea depozițiilor din dosarele penale, despre dispariția fără urmă a bunurilor confiscate de către organele de drept şi altele. Evident că informația de acest gen trebuie verificată foarte minuțios, însă efectul ei justifică pe deplin folosirea sursei amintite.

Surse din proprie inițiativă. Acestea apar subit în persoana cetățeanului care vine la redacție şi vă aduce un pachet de informații ori vă propune să-i ascultați istoria. Înainte de a accepta informația, jurnalistul trebuie să fie pregătit ca să poată deosebi rostul datelor obținute din propria-i inițiativă şi rostul informațiilor care îi sunt oferite din inițiativa altcuiva. Încercați să găsiți răspuns la întrebarea: ce scop urmăreşte sau ar putea urmări această sursă de informație? A găsi răspunsul corect înseamnă a preîntâmpina o posibilă tentativă de a fi manipulați şi folosiți în calitate de instrument de realizare a unor scopuri deloc oneste. Însă, chiar dacă v-ați dat sema că vizitatorul vă propune o informație compromițătoare la adresa concurentului, este bine să nu o lăsați fără atenție. Majoritatea investigațiilor în domeniul afacerilor au ca punct de pornire anume un astfel de gen de contact cu sursa. Totul depinde de experiența şi conştiinciozitatea jurnalistului, de dorința lui de a analiza obiectiv şi imparțial starea de lucruri. Până la urmă, este important cât de obiectivă e informația, şi nu scopul surselor cu care avem de a face.

Sursele confidențiale de informație por fi foarte eficiente, însă, în acelaşi timp, pot fi şi foarte periculoase pentru jurnalistul de investigație. Nu prin anonimatul lor, ci prin caracterul informației pe care ar putea să o furnizeze. S-ar putea

întâmpla ca această informaţie să constituie un secret militar sau o taină de stat ceea ce ar atrage după sine implicarea jurnalistului într-o anchetă iniţiată de organele de securitate sau chiar condamnarea lui pentru complicitate la dezvăluirea unor date catalogate prin lege ca fiind strict confidenţiale.

Un alt pericol rezidă în dificultatea de a verifica autenticitatea documentelor primite de la sursa confidenţială. Practica arată că de cele mai multe ori în mâinile jurnalistului ajung doar copiile unor documente, iar, datorită tehnicilor avansate de multiplicare, a produce o copie falsă nu este chiar atât de dificil. Iată de ce este foarte important ca jurnalistul să ştie a clasifica informaţia primită din diferite izvoare şi să stabilească astfel rolul şi rostul ei în materialul pe care îl pregăteşte pentru tipar.

4. Echilibrul resurselor informaţionale de bază şi accidentale

Investigaţia jurnalistică se bazează pe o mulţime de surse de informaţie – oameni, fapte, date, documente şi propriile observaţii ale autorului. Iată de ce construirea unui echilibru al resurselor folosite în materialul scris constituie o sarcină pe cât de dificilă, pe atât de responsabilă. În căutarea adevărului bazat pe echilbru şi consens factologic jurnalistul se ciocneşte de un nonsens care vine ca un indicator al *slăbiciunii culturii organizaţionale* (ambiguitatea sistemului de norme), al *opoziţiei dintre interesul jurnaliştilor* (profesional) şi *politica editorială* (organizaţională) şi *al orgoliului jurnaliştilor* (dorinţa de a argumenta cu orice preţ un anumit subiect). Pentru a deduce concluziile necesare asigurării a ceea ce vom numi *imparţialitate,* să vedem ce reprezintă nonsensurile de mai sus, cum pot fi eliminaţi factorii care le generează şi cum pot fi depăşite consecinţele lor.

Slăbiciunea culturii ogranizaţionale este determinată de un sistem de practici şi de norme care, în afara cadrului redacţional, creează condiţii dificile pentru investigaţia jurnalistică, pornind de la limitarea accesului la informaţie, aroganţa funcţionarilor publici, cinismul surselor marginale de informaţie, voluntarismul imixtiunilor politice, economice, sociale, lipsa unor garanţii de protecţie sau prezenţa a doar nişte garanţii formale împotriva discriminării jurnalistului. Acestea, dar şi alte inconveniente practice şi incoerenţe de ordin legislativ, alături de excesele de imorailate venite din partea factorilor externi, limtează marja de manevră a jurnalistului în intenţia sa legitimă de a contacta

toate sursele utile unei investigații obiective şi imparțiale. În aceste condiții jurnalistul este nevoit să-şi construiască investigația pe date incomplete ori să trateze superficial subiectul, compromițând astfel şi tema, dar şi credibilitatea sa în fața publicului. Pentru a nu admite un astfel de derapaj profesional, realizatorul investigației este obligat să urmeze următoarele recomandări:

a) să solicite şi chiar să atace pe toate căile legale posibile sursele de informații pentru a obține o poziție oficială aspra subiectului abordat, iar, în caz de insucces – să demonstreze cu probe a cui este vina pentru lipsa poziției uneia dintre părți;
b) în cazul în care sursa de bază va fi reprezentată de o persoană care va dori să-şi păstreze anonimatul, jurnalistul va trebui să obțină de la ea o garanție că aceasta va confirma în instanța de judecată conținutul informației furnizate;
c) să verifice suplimentar informația venită de la surse aleatorii sau accidentale iar, în cazuri specifice, să se întâlnească cu cel puțin doi martori, să arate materialul unui redactor cu experiență, să consulte experții şi să aibă expertiza unui jurist;
d) în cazul în care va considera că informația accidentală este mai valoroasă ori sursa accidentală este mai credibilă, să nu abordeze într-un mod formal obligațiunea de a contacta o sursă de bază pentru a afla şi părerea acesteia, mai ales, într-un subiect aflat în dinamică;
e) în cazul în care investigația se bazează pe interviuri, să redea în mod echitabil opiniile atât ca volum, cât şi ca ceea ce va fi considerat consistența replicilor sau esența lor;
f) să nu filtreze materialele factologice sub presiunea simpatiilor sale politice ori din teama de a pierde ulterior unele surse deschise sau confidențiale implicate în subiectul investigat.
g) să dea de înțeles că dispune de un volum de material factologic mult mai mare decât cel publicat şi că va insista în continuare aspra obținerii tuturor opiniilor.

Opoziția dintre interesul profesional al jurnaliştilor şi politica editorială. Starea de opoziție dintre dorința jurnalistului de a scoate la iveală adevărul sau de a demonstra în bază de argument cine se face vinovat de o anumită consecință reprezintă efectul unor disproporționalități contraproductive care au la origine mai mulți factori: lipsa unei tradiții readacționale în domeniul

jurnalismului de investigaţie, lipsa unei coordonări dintre jurnalist şi redactor în timpul investigaţiei propriu-zise, timpul prea scurt oferit jurnalistului pentru un astfel de gen publicistic, încercarea redactorului de a se proteja împotriva unor eventuale neplăceri, intesesele economice sau politice ale editorului ori patronului în disonanţă cu onoarea profesională a jurnalistului, intesesele jurnalistului de a nu elucida situaţii în care sunt implicate persoane pe care acesta ar dori să le protejeze etc. O dată prezente aceste incoerenţe organizaţionale, jurnalistul de investigaţie se va strădui:

a) să apeleze la susţinerea redactorului sau a editorului pentru a obţine demersurile oficiale necesare către sursele de informaţii solicitate;
b) să comunice redactorului despre eventualele presiuni care se exercită asupra sa din exterior pentru a distorsiona sensul investigaţiei;
c) să prezinte materialul pentru publicare doar după ce se va convinge că subiectul a fost analizat multilateral şi exprimă toate punctele de vedere ale celor implicaţi;
d) să-şi sisteze investigaţia în semn de alternativă a publicării unui material tendenţios, deoarece o investigaţie proastă va compromite pentru mult timp o temă bună, precum şi încrederea publicului în onestitatea presei;
e) să nu iniţieze sau să nu accepte o investigaţie de care sunt interesate rudele sau prietenii săi sau ai şefului său, să nu participe la o reglare de conturi în favoarea firmei unde lucrează membrii familiei sale.

Orgoliul jurnaliştilor. Este un lucru demonstrat deja că majoritatea jurnaliştilor, pe lângă faptul că sunt lăudăroşi, mai sunt şi orgolioşi uneori. Excesul de orgoliu, peste limita suficienţei profesionale, le-a jucat festa multora dintre ei, dar, mai ales, celor specializaţi în realizarea materialelor de investigaţie. Amprenta egoismului se observă distinctiv în modul în care este abordat principiul echidistanţei şi în tentaţia de a impune un anumit punct de vedere sau de a formula o anumită concluzie care, în opinia autorilor, "joacă la public" sau i-ar ridica pe soclul luptătorului pentru dreptate. Pentru a evita un eventual impact nefast al acestei stări de spirit asupra obligativităţii profesionale de a respecta principiul imparţialităţii şi opiniile tuturor surselor contactate în cadrul investigaţiei, cercetătorii în domeniu le recomandă autorilor:

a) să nu încerce a se răzbuna pe sursele de bază atunci când acestea refuză să comenteze o informaţie accidentală (care poate fi şi un zvon) şi să nu

aplice același tratament surselor accidentale care, deși au avut imprudența și au furnizat o informație eronată, până la urmă ar putea să fie niște oameni cumsecade, dorind doar să îndrepte anumite lucuri spre bine;

b) să nu încerce a manipula opinia publică prin omitere de material factologic, oferit ca argument de către sursa de bază sau de către cea accidentală, doar pentru a-și susține apriori o teza ce ar plăcea publicului, iar, în acest sens, să nu recurgă la omitere intenționată, la distorsionare prin preferință sau prin extragerea secundarului favorabil, la distorsionare prin exagerarea elementelor nefavorabile oponenților sau prin exagerarea efectului;

c) să nu comenteze disproporționat și tendențios poziția vreuneia dintre surse, chiar dacă investigația oferă toate argumentele ce demonstrează că una dintre părți este un posibil infractor;

d) să caute permanent opinenți, oponenți și opozanți, să manifeste respect față de autorii punctelor de vedere diferite;

e) să țină cont de faptul că dacă în cadrul unei investigații nu va fi prezentă și opinia unei persoane interesate sau vizate, el va fi nevoit ulterior să-i acorde acesteia dreptul la replică;

f) să admită că răspunsul separat cu statut de drept la replică ar putea să compromită definitiv investigația publicată și să-l decalifice pe jurnalist în fața opiniei publice;

g) să țină cont de faptul că prezența mai multor puncte de vedere într-un articol de investigație conferă mai multă importanță temei abordate și suscită un interes mai sporit din partea cititorilor;

h) să nu subordoneze unei idei fixe materialul factologic adunat;

i) să partajeze materialul factologic în dependență de valoarea lui documentară și nu de importanța sau statutul social al sursei;

j) să nu condamne figuranții unei investigații doar din cauză că aceștia nu au argumente suficiente pentru a-și susține poziția, dar nici să nu completeze acest deficit cu propriile sale comentarii sau replici persiflante.

Asigurarea imparțialității și a unui echilibru onest, credibil și, evident, al resurselor informaționale solicită de la jurnalist iscusință și experiență, mai ales atunci când acesta intenționează să explice cititorilor valoarea sau esența diferitelor elemente factologice incluse în text. Spre a satisface interesul perma-

nent al societății față de concluzii şi interpretări, jurnalistul va apela la opiniile experților şi astfel va evita pe cât e posibil impunerea propriilor aprecieri. Această teză îşi găseşte justificare în unele cercetări care demonstrează relativitatea, probabilitatea sau eventualitatea adevărului. Iată de ce, pentru a înțelege importanța efortului de a echilibra resursele informaționale evocate, ar trebui să ținem cont de următoarele raționamente:

a) orice model informațional ar putea fi unul incomplet sau eronat;
b) orice considerent referitor la o informație şi orice analiză la care este supusă aceasta ar putea fi eronate;
c) orice model informațional creat de cititor/ascultător/telespectator ar putea fi unul eronat;
d) orice text jurnalistic constituie doar o furnizare de informație mai mult sau mai puțin veridică, conştient sau inconştient deformată şi întotdeauna incompletă;
e) orice percepere a informației de către receptor o deformează şi mai mult – sau pe direcția atribuirii unei mai mari veridicități, sau spre decalificarea ei completă până la neadevăr.

Raționamentele prezentate contează enorm, mai ales în jurnalismul de investigație, unde adevăratul profesionist, pentru a-şi argumenta considerentele, este obligat să fundamenteze şi să demonstreze. Acest lucru implică căutarea mărturiilor şi a probelor. Mărturiile şi probele, la rândul lor, necesită căutarea unor argumente în favoarea veridicității lor. Argumentele, oricât de solide ar părea, au nevoie şi ele de argumente care să le demonstreze veridicitatea etc. Dacă veriga investigației se întrerupe, mai ales, din vina jurnalistului care a discreditat valoarea sau locul unui element în etapa cântăririi resurselor factologice, interpretarea adevărului spre care tinde va avea un caracter aleatoriu.

5. Principiile de selectare, clasificare şi structurare a informației

Orice informație este prețioasă numai atunci când ea poate fi folosită, iar utilitatea ei depinde în cea mai mare măsură de faptul cât de completa, exactă şi actuală este aceasta. Selectând informația, jurnalistul nu face altceva decât să-şi clarifice în mod conştient dilema – ori să interpreteze informația exact aşa cum i-a fost servită, ori să-şi formeze o atitudine proprie față de ea. A afla ade-

vărata esență a materialului informativ este un lucru complicat, care necesită o bogată experiență în domeniu, însă, fără acest efort, orice investigație bazată pe interpretarea eronată a datelor este sortită eșecului. Înainte, însă, de a stabili locul informației în analiza propriu-zisă, jurnalistul de investigație urmează să o evalueze și să o selecteze luând în calcul:

1. Veridicitatea și temeinicia informației. Orice informație, parvenită de la surse din exterior, este percepută ca una relativ veridică, iar gradul de relativitate este direct proporțional cu gradul de credibilitate a sursei. Pentru a stabili valoarea acestei interdependențe, este de dorit să vă elaborați un formular personal în care, alături de informațiile colectate, să notați de fiecare dată și calificativele atribuite surselor:

a) absolut sigură și competentă;
b) de obicei de încredere;
c) nu prea de încredere,
d) absolut nesigură;
e) indefinită.

Ar tebui să țineți cont de faptul că o sursă, alteori sigură, într-o anumită conjunctură v-ar putea furniza o informație incompletă sau absolut neautentică, pe când o sursă, considerată nu prea de încredere, ar putea să vă pună la dispoziție un material factologic veridic. În procesul de selectare a datelor și a faptelor pentru viitorul articol de investigație încercați să elaborați o scară de măsură și pentru gradul de veridicitate a informației:

a) este confirmată și de alte surse;
b) este veridică aproape la sigur;
c) posibil veridică;
d) îndoielnică;
e) neveridică;
f) nedefinită.

Semnul convențional* a)a), *de exemplu, ar însemna că informația este primită de la o sursă absolut sigură și că este confirmată de alte surse, iar convenționalul* a)c) *va indica faptul că, deși e luată dintr-o sursă absolut sigură și competentă, informația nu este confirmată de alte surse, nu are indiciile unei veridicități sută la sută și poate fi catalogată drept probabil veridică.

Dacă jurnalistul nu este sigur de autenticitatea unor informații, el o poate stoca în dosar separat în așteptarea unor noi detalii care să o confirme sau să o infirme.

2. Probabilitatea distorsionării informației, pericolul dezinformării. În cadrul unei investigații jurnalistul este nevoit să adune informația fărâmitură cu fărâmitură, de aceea materialul, care ulterior a devenit un fapt, inițial a avut cele mai ciudate forme. Iată de ce, atunci când sortăm materialul factologic, ar trebui să presupunem că unele dintre datele obținute, faptele relatate sau chiar copiile documentelor oficiale ar putea ajunge la noi în virtutea mai multor intenții sau circumstanțe nu întotdeauna binevoitoare: uneori transmise intenționat ca dezinformare de către terți, alteori – denaturate cu bună știință de către sursa directă sau modificate conștient ori inconștient chiar în momentul transmiterii lor. Anticipând un astfel de amalgam de material factologic, este bine să determinăm valoarea unor date prin compararea lor ca format primar și format final. Deseori un bilanț statistic, relatat de o sursă oficială, ar putea să difere substanțial de suma cifrelor reale care au fost invocate la originea lui.

Există mai multe indicii după care ar trebui să ne dăm seama, cu o anumită doză de certitudine, că sursa pe care am contactat-o nu este sinceră cu noi. Psihologii consideră că atunci când interlocutorul își atinge prea des vârful nasului și evită să ne privească în ochi ar trebui să înțelegem că el nu este predispus la confidențe. Literatura juridică de specialitate atestă și ea unele indicii utile pentru a depista, în timpul dialogului, dacă nu cumva interlocutorul ne furnizează niște neadevăruri. Ar trebui să reținem că, de obicei, minciunosul pierde foarte des firul dialogului și de fiecare dată argumentează în mod diferit o anumită temă sau un anumit subiect. El preferă o convorbire incoerentă și abstractă. Fundalul emotiv al mesajului său este sărăcăcios – structura este schematică, iar personajele sunt palide și lipsite de personalitate. Acest tip de interlocutor va accentua în mod special și insistent asupra cumsecădeniei sale și asupra faptului că el nu are prea mare atribuție la subiectul dialogului. El se va strădui să evite de a da răspunsuri la întrebările directe și va încerca să ascundă informații care nu pot să nu-i fie cunoscute.

Pentru a preîntâmpina includerea în textul viitoarei investigații a unor date care să conducă la elaborarea construcțiilor factologice eronate este bine să vă însușiți abilitatea de a înțelege dacă nu cumva unele surse la care ați apelat au

fost tentate să vă furnizeze simple minciuni sau semiadevăruri bine lustruite, care să vă inspire să deduceți involuntar raționamente false. Iată de ce urmează să reevaluați întreaga bază de date acumulate ca să aflați dacă acestea nu au cumva la origine:

a) o tăinuire cu premeditare a faptelor;
b) o selecție tendențioasă de date;
c) o distorsionare a legăturilor logice şi temporale dintre diferite evenimente;
d) o prezentare a adevărului într-un astfel de context (prin adăugarea unor detalii false sau a aluziilor) încât acesta să fie interpretat ca minciună ;
e) o relatare a principalelor date pe fundalul captivant al unor informații suplimentare care să distragă atenția;
f) o combinare de opinii şi fapte eterogene;
g) o relatare a informației în termeni ambigui şi într-un limbaj dubios care v-ar face să-i interpretați neunivoc;
h) o omitere a detaliilor-cheie.

3. Utilizarea tehnicilor de interpretare a datelor. Utilitatea datelor şi a informațiilor singulare creşte în cazul în care este stabilită destinația lor, iar adevărul, de obicei, apare nu datorită materialelor primare, ci în urma interpretării lor exacte; un fapt concret poate fi justificabil doar în corelație cu alte fapte. Prelucrarea informațiilor după acumularea lor şi concretizarea sarcinii investigației realizate la prima etapă presupune următoarele:

a) sistematizarea datelor şi a faptelor după gradul lor de atribuție la elucidarea tezei investigației;
b) evidențierea, în baza intuiției, a momentelor-cheie;
c) elaborarea presupunerilor care ar explica datele de bază;
d) elaborarea deducțiilor şi raportarea lor la cele similare;

S-ar putea întâmpla ca în procesul de investigare a activității criminale a unui funcționar public corupt, jurnalistul să obțină o mulțime de alte informații negative, mult mai picante despre persoana dată. Aceste informații ar putea viza aspecte cu totul diferite şi departe de obiectul anchetei. De exemplu, se descoperă că funcționarul dat este un bețiv, un depravat, un utilizator de droguri sau că îşi maltratează soția.

Astfel de fapte nu ar trebui în nici un mod să devieze sensul principal al investigației. Autorul este obligat să relateze publicului principalul – faptele de corupție ale funcționarului. Anume aceste fapte constituie sensul şi esența investigației şi anume ele ar trebui să fie analizate multilateral şi demonstrate. Celelalte informații negative despre activitatea funcționarului pot deveni obiectul unei anchete ulterioare pe care ar putea să o inițieze chiar un alt jurnalist.

Practica jurnaliştilor de investigație arată că oricum nimeni şi niciodată nu va obține cantitatea ideală de informații, iată de ce uneori, atunci când planificăm locul fiecărui fapt în viitorul material de presă, radio sau TV, suntem nevoiți să le atribuim statut de informație şi unor presupuneri ale noastre, personale. Este necesar să intuim care sunt momentele principale şi să ne concentrăm atenția asupra lor, lăsând elementarul pe plan secundar. Încercarea de a procesa un volum prea mare de date vă poate atrofia gândirea şi perspectiva analizei. Uneori, am putea să testăm informația primită în rândul celor care au o anumită legătură cu ea şi să încercăm astfel să aflăm unele legături posibile ale acesteia cu informații tangențiale. Se recomandă ca atunci când elaborăm o supoziție, să verificăm foarte minuțios conexiunile ei cu toate datele care sunt chemate să o susțină. În cazul în care vom depista un decalaj evident, iar faptele se vor dovedi a fi veridice, va trebui să abandonăm raționamentul inițial.

După această etapă de verificare şi selectare a informației în baza testelor de autenticitate urmează clasificarea ei în baza următoarelor principii:

1. Eficiența informației în procesul de construire sau reconstituire a faptelor;
2. Rolul informației în stabilirea relațiilor inter-faptice;
3. Valoarea informației în susținerea tezelor pe care se întemeiază investigația;
4. Utilitatea informației în asigurarea dramaturgiei textului;
5. Sensul informației ca suport al concluziilor de tranzit sau de liant între fapte;
6. Locul informațiilor-detalii;
7. Importanța formei în care a fost obținută informația (interviu, citat, sondaj de opinie);

8. Imparţialitatea informaţiei care asigură un pluralism de opinii echitabil;
9. Sensul şi scopul informaţiei-declaraţie a experţilor;
10. Rostul informaţiilor cu caracter personal;
11. Volumul şi numărul informaţiilor atribuite surselor anonime;
12. Ponderea informaţiei care comportă riscul unor eventuale reacţii;
13. Necesitatea asigurării unei rezerve cu statut de argument suplimentar în perspectiva unor noi investigaţii;
14. Măsura în care informaţia difuzată ar corespunde prevederilor legislative;
15. Vulnerabilitatea informaţiei din punctul de vedere al unui comportament previzibil al surselor confidenţiale.

Este foarte important ca atunci când aplică aceste scheme de evaluare, selectare şi clasificare a informaţiilor jurnalistul să poată face deosebirea dintre informaţia propriu-zisă şi interpretarea ei sau concluziile pe marginea ei. De asemenea, este recomandabil ca autorul investigaţiei să nu încerce să selecteze şi să clasifice informaţiile doar pentru a-şi susţine o teză elaborată apriori.

6. Probele jurnalistice

În jurnalismul de investigaţie proba constituie argumentul incontestabil al tezei. Dacă *proba* este un argument fals – este compromisă şi teza, şi ideea tezei, iar dacă *proba* este un argument bazat pe adevăr, dacă reprezintă incontestabil o dovadă, o confirmare, un semn, o mărturie fundamentată – viabilitatea şi prestanţa tezei vor justifica pe deplin intuiţia sau experienţa jurnalistului aflat în serviciul publicului.

Probele reprezintă elementele din care se constituie argumentele în sprijinul sau împotriva cuiva sau a ceva. La rândul lor, probele sunt elaborate în baza faptelor şi a informaţiilor, a deducţiilor jurnalistului şi a concluziilor intervievaţilor, în baza comparaţiilor, observaţiilor şi chiar a detaliilor nesemnificative, care, însă, puse faţă în faţă sau în raport de completare, succesiune, excludere, se trasnformă în dovezi evidente.

Probele trebuie să fie atât de clare şi convingătoare, încât din ele să rezulte veridicitatea tezei, adică a ideii principale care este dezvoltată şi demonstrată într-o investigaţie, Altfel spus, aceste componente ale scrierii jurnalistice trebuie să fie atât de sudate una de alta, încât cel care va recunoaşte justeţea

probelor, va recunoaşte şi justeţea tezei. Dacă această interdependenţă sau corelaţie nu este percepută de către cititor, jurnalistul va trebui să demonstreze că ea există totuşi. Lipsa probelor pertinente diminuează valoarea argumentelor.

Dacă, de exemplu, jurnalistul, care îşi propune drept scop să investigheze cauzele majorării preţurilor la produsele alimentare, va aduce probe prin care să argumenteze efectele încălzirii globale, aceste probe vor fi percepute de către opinia publică drept neconvingătoare şi chiar impertinente într-o situaţie foarte concretă de care sunt responsabili nu gheţarii arctici, ci factorii de decizie locali. Or, anume ei sunt cei care au mandatul cetăţenilor de a soluţiona o problemă încă rezolvabilă la moment. Iar cât priveşte topirea gheţarilor – această problemă este una încă foarte marginală în arsenalul de presupuneri ale omului de rând.

NOTA BENE: Pentru a demonstra ceva, în afară de ideea propriu-zisă (teza), mai avem nevoie de:

a) probe concludente şi argumente plauzibile;
b) legătura obligatorie dintre ele şi teză.

În virtutea specificului jurnalismului de investigaţie, care, printre multiplele reacţii, implică şi procese în instanţele de judecată, probele capătă o dublă semnificaţie:

a) cea de fortificare a argumentelor în favoarea tezei;
b) cea de argument prezentat instanţei în favoarea temeiniciei investigaţiei propriu-zise.

Iată de ce este foarte important ca fiecare probă să fie verificată în mod separat. Or, dacă însuşi jurnalistul nu va înţelege esenţa probei, cum ar putea el să demonstreze că aceasta este una justă sau eronată? Verificarea necesită o muncă migăloasă şi istovitoare, însă ignorarea ei se poate solda cu consecinţe imprevizibile. Nu trebuie să ne lăsăm pradă unor evaluări sau impresii superficiale. Chiar dacă unele idei sau concluzii ne par foarte simple şi pe înţeles, s-ar putea întâmpla să vină un moment când contraargumentele celui vizat de investigaţie să ne pună într-o situaţie jenantă. Mai mul decât atât, un argument fals al oponentului ar putea să ne spulbere întreaga apărare doar din simplul motiv că una din probele noastre, pe care am considerat-o incontestabilă, conţine un element pe care nu l-am verificat, deoarece l-am considerat insignifiant.

Iluzia rațiunii clare este cea mai periculoasă pentru mintea omului, spunea Sokrates.

Indiferent de plasarea lor contextuală, probele nu trebuie să ia forma unor raționamente neacoperite cu repere factologice concrete şi detalii chiar foarte specifice uneori. Acest raționament se referă mai ales la investigațiile care au în vizor delicte ce pot nimeri sub incidența Codului penal.

Un jurnalist care a investigat fenomenul corupției în instituțiile de învățământ superior nu va prezenta în calitate de probă declarația „Toți profesorii din această instituție sunt nişte corupți!", făcută de un student insatisfăcut de nota pa care a luat-o la examen. Dacă jurnalistul nu va avea garanția faptului împlinit, iar studentul va refuza să-i dea o confirmare în scris că este gata să depună această mărturie şi în instanță, proba invocată de autorul investigației va deveni una foarte şubredă şi discutabilă. Constatând că sursa s-a referit la potențialii protagonişti ai investigației, că aceasta ar putea să aibă dreptate şi că declarația este expusă foarte clar din punct de vedere verbal, jurnalistul ar trebui, totuşi, să ştie a anticipa eventualele replici. El urmează să consolideze această probă cu informații, fapte şi detalii care ar exclude completamente interpretările cu caracter de contraargument: a) nu toți profesorii iau mită; b) nici un profesor nu ia mită; c) o mică atenție din partea studentului nu poate fi considerată mită; d) declarația aparține unui student leneş şi mediocru; e) sistemul de mituire este pus la punct de înşişi studenții; f) banii adunați pentru mită niciodată nu ajung la profesori.

O greşeală tipică a jurnaliştilor de investigație, mai ales a celor care vor să satisfacă un anumit mod de reflecție a publicului, constă în tentativa de a introduce în text probe false sau probe arbitrare. *Proba falsă* apare în situația când cineva se bazează pe un neadevăr evident, iar *proba arbitrară,* chiar dacă nu este una falsă, ea însăşi are nevoie de o argumentare corespunzătoare. În continuare vom formula câteva recomandări care vă vor ajuta să evitați unele greşeli tipice de formulare şi interpretare a probelor:

Nu prezentați drept probă ***doar o parte dintr-un întreg*** căreia să-i atribuiți valoare şi caracteristici de întreg. Exemplu: „V.E. este un funcționar reticent, la fel ca şi toți ceilalți funcționari care formează un aparat birocratic antipopular…"

Nu creaţi un cerc vicios, când probele, ce urmează să argumenteze teza, sunt veridice doar în cazul în care este veridică însăşi teza. ***Cercul vicios*** este construit, de obicei, pe bază de tautologie, aceasta repetând cu alte cuvinte ceea ce s-a mai afirmat. Deseori ideea este folosită ca argument, iar mai apoi se constată că ideea rezultă din teza pe care autorul a încercat să o argumenteze la începutul articolului. Exemplu: „Cine nu ştie că în Moldova se fură ca în codru? V.E. nu a putut să nu fure, deoarece a fura în Moldova este la modă şi chiar prestigios…"

Nu încercaţi să-i atribuiţi caracter universal unei probe de importanţă sau valoare locală. Această tentativă de tipizare denotă ***provincialism*** şi dă naştere unei generalizări eronate. Dacă aveţi probat, de exemplu, că într-o localitate lumina electrică se deconectează în fiecare seară datorită unei atitudini neglijente din partea unui angajat al „Union Fenosa", nu veţi folosi această probă pentru a argumenta o presupusă stare de lucruri în întregul sistem deservit de compania spaniolă.

Nu încercaţi să construiţi o probă pe baza selectării doar a faptelor care ar trebui să vă argumenteze concluziile. O astfel de triere intenţionată se numeşte ***măsluirea faptelor,*** iar alegerea componentelor „trebuincioase" se face pe contul „strivirii faptelor" ca atare. Evitaţi a ignora faptele care vă dezavantajează teza iniţială sau vă decalifică ideea de start. Încercaţi să reveniţi la temă, dar abordând-o din alt punct de vedere, bazat pe toate argumentele necesare.

Chiar dacă toate probele pe care le-aţi „triat" vor fi veridice, construcţia investigaţiei va fi una neobiectivă şi parţială. Dacă veţi insista să demonstraţi că ajutoarele umanitare se distribuie inechitabil, nu veţi putea omite unele probe care confirmă contrariul.

Nu folosiţi ***probele arbitrare*** (bazate pe afirmaţii sau infirmări nedemonstrate) pentru a mediatiza argumente care sunt acceptate de către cititori datorită unei opinii deja create despre ele.

Două studii efectuate de două instituţii independente din două ţări diferite, la o distanţă de numai două luni, au dat rezultate absolut contradictorii. Primul studiu atesta că mai mult de jumătate din populaţia Republicii Moldova se consideră nefericită, iar cel de-al doilea a demonstrat că mai mult de jumătate din numărul cetăţenilor Republicii Moldova sunt totuşi

fericiți. Arbitrarul acestor concluzii (care ar putea fi folosite ca probe) rezidă în eşantionul prea mic pentru a elucida o atare stare generală de spirit.

Nu folosiți în calitate de probe expresii de genul „sunt sigur că ştiți deja…”, „este un fapt deja cunoscut de toată lumea…”, „demult s-a constatat că…” etc. Prin aceste pseudoprobe se apelează, de obicei, la ceea ce cercetătorii numesc „falsa sfială” sau „intimidare prin mobilizare”. Exemplu: „Toată lumea cunoaşte faptul că în cantinele noastre te poți intoxica foarte uşor, mai plătind pe de asupra şi bani din propriul buzunar…”

În general, probele jurnalistice reprezintă materialul factologic obținut de la diferite surse, în diferite perioade şi pe suporturi diferite. Ele modifică acest material ca formă prin compilarea, selectarea, compatibilizarea structurală şi temporală, însă, în nici un caz, nu vor denatura esența şi valoarea factologică a lui. Un zâmbet poate fi interpretat ca un fapt, poate sugera o informație sau confirmarea unei informații prețioase, dar se poate transforma şi într-o probă care să demonstreze o relație sau un mod de a primi cetățenii în audiență. Depinde de jurnalist care va fi expresia cea mai adevărată a indispensabilului argument.

7. Dosarele (arhivele) jurnalistului de investigație

Jurnalistul care operează o investigație va ține cont de una din principalele reguli ale specificului muncii sale: toată informația obținută de la surse trebuie fixată în computator şi trimisă în arhivă. Avantajul arhivării dosarului îi oferă posibilitatea de a folosi această informație indiferent de faptul când va scrie articolul planificat, îi va permite să structureze materialul factologic conform unei scheme logice, îi va facilita procesul de căutare a ei dat fiind faptul că acest material va fi stocat în file-uri sau în mape tradiționale (dosare).

Un dosar include totalitatea informațiilor referitoare la o problemă, o temă sau o persoană. Mapa tradițională sau electronică poate găzdui:

- materiale acumulate în urma propriilor investigații;
- informații pentru orientare;
- acte legislative care se referă la probleme concrete;
- materiale din mass-media;

- interviuri solicitate experților;
- material video/foto;
- coordonatele şi caracteristicile surselor de informații;
- decizii judecătoreşti;
- materiale care pot constitui teze pentru viitoarele investigații;
- documente oficiale de uz general etc.

Toate aceste date, luate împreună, constituie referințele primare şi nu doar un rezultat intermediar al investigației. Referința nu e nici pe departe un material jurnalistic, ci reprezintă mai mult un volum de informații în stare brută. Abia ajuns la o nouă etapă, în baza acestor referințe, jurnalistul va elabora un rezumat în care îşi va expune concluziile la care a ajuns în urma investigației. Orice s-ar întâmpla, referințele vor rămâne în dosarele voastre, iar dacă veți dori să reveniți la temă sau la subiectul unei investigații mai vechi, nu veți mai fi nevoiți să reluați de la început colectarea de material factologic.

Cum perfectăm un interviu pentru dosar? Dările de seamă despre dialogurile cu diferite surse de informație sunt plasate în prima parte a mapei de dosar la capitolul „Informație proprie". Depozitarea se face în ordinea cronologică a obținerii informației. Într-un birou de investigații aceste dări de seamă sunt perfectate, de regulă, în felul următor:

„Ion Ionel
Contabil-şef al firmei „Glorienam"
Tel. 066666660
31 mai 2008"

În continuare urmează o scurtă expunere în consecutivitate logică a informației furnizate de sursă. Imediat după finisare, darea de seamă se copiază în arhiva electronică a surselor de informație.

Organizarea arhivei personale de documente pe suport solid. Documentele sunt puse în ordine conform consecutivității anumitor criterii:

1. Tipul suportului (document tipărit, fotografie, imprimare pe suport magnetic etc.);
2. Sursa de la care a fost obținut materialul factologic (organizația, persoana, publicația);

3. Data depozitării în arhivă (ziua în care a fost creat documentul, data la care s-a desfăşurat evenimentul fixat);
4. Numele autorului documentului sau al organizaţiei care l-a elaborat;
5. Tematica prezentă în document;
6. Formatul hârtiei pe care a fost tipărit;
7. Alte criterii.

Folosirea atributelor de cancelarie va asigura păstrarea şi integritatea documentelor stocate, iar marcarea specială şi distinctivă a mapelor va facilita accesul jurnalistului la materialele necesare. Masivul de materiale pe suport solid poate fi completat prin achiziţionare de informaţii finite (îndrumare, dicţionare, hărţi, tabele, ediţii periodice, înregistrări audio-video) care pot fi structurate într-un sector special ca parte componentă a întregii arhive.

Organizarea arhivei personale electronice. Sunt aplicate aceleaşi criterii ca şi în cazul arhivelor pe suport solid, doar că în loc de suportul solid şi formatul hârtiei este indicat formatul file-ului, funcţiile rafturilor şi a dulapului sunt preluate de cataloagele de bază şi cele secundare, iar în loc de diferite etichete vor fi folosite denumiri de file şi mijloace de marcare incluse în procesoarele textuale (de exemplu, Word). În cazul arhivei electronice, structurarea rigidă este mai puţin importantă, deoarece există diferite mijloace de căutare contextuală a informaţiei. Masivul de documente în variantă electronică se completează în acelaşi mod ca şi cel pe suport solid, mai ales că tot mai multe scrieri sunt plasate pe site-uri şi tot mai multe structuri guvernamentale şi neguvernamentale, economice şi comerciale îşi deschid pagini Web pe care plasează informaţia de consum public.

Tehnici de securitate. Ţinând cont de specificul jurnalismului de investigaţie, care implică riscuri iminente directe sau indirecte, este de dorit ca arhiva dumneavoastră să fie asigurată cu un sistem de minimă securitate. Un lacăt la uşa dulapului, interzicerea fumatului în încăpere şi dotarea ei cu stingător, folosirea unor computatoare de calitate şi a unor programe de asigurare verificate, accesul la surse de energie sigure, copierea periodică de rezervă a file-urilor, un sistem antivirus performant şi licenţiat, copierea celor mai preţioase documente şi păstrarea lor într-o încăpere izolată, accesul „doar pentru citit" oferit utilizatorilor de informaţie electronică, codificarea unor file-uri mai speciale – toate aceste măsuri şi altele vor garanta un minimum de securitate necesară

şi vor preîntâmpina accesul la arhiva celor a persoanelor interesaţi în zădărnicirea investigaţiei jurnalistice.

Tipuri de dosare. În dependenţă de intensitatea şi complexitatea muncii de investigaţie, dosarele jurnalistului por fi clasificate după cum urmează:

1. *Tematice* – includ material factologic general despre o anumită tematică, informaţie neoperativă – legi, hotărâri, decrete, alte acte normative, articole din presa periodică sau de specialitate cu referinţe la un anumit areal tematic, materiale de investigaţie tematice, realizate de alţi jurnalişti etc. Materialul factologic din acest tip de dosare poate rămâne stocat şi nefolosit ani în şir;
2. *Operative* – includ informaţie operativă, necesară unei investigaţii stringente, de actualitate şi sunt aflate permanent pe rol;
3. *Specifice* – în ele este stocată informaţia specifică despre anumite persoane, demnitari de stat, comportamentul lor în diferite ipostaze. Caracterul informaţiei este unul strict confidenţial, iar sursele de informaţii sunt conspirate la maximum. Materialul factologic stocat aici este folosit cu deosebită prudenţă dat fiind faptul că arealul investigaţiei este la limita de a fi perceput ca ingerinţă ilegală în viaţa personală. Securizarea unui astfel de dosar necesită eforturi speciale, deoarece orice scurgere de informaţii poate genera un conflict dintre persoana vizată şi redacţia sau jurnalistul care investighează aspecte discrete din viaţa persoanelor publice mai ales.
4. *De urmărire* – sunt completate în permanenţă cu investigaţii publicate de către jurnalist vizând un subiect în urmărire şi cu material factologic nou, necesar următoarei investigaţii imediate. Tot aici sunt stocate reacţii ale opiniei publice, dar şi ale celor vizaţi nemijlocit de investigaţiile realizate deja. Aceste dosare sunt specifice subiectelor răsunătoare, care suscită opinia publică datorită abordării categorice a unor evenimente care au impact social direct asupra sănătăţii publice, naturii, bazelor morale ale societăţii, securităţii personale a cetăţenilor.
5. *La comandă* – sunt dosarele care „apar" spontan la indicaţia sau sugestia redactorului şi sunt închise imediat după publicarea investigaţiei în cazul în care aceasta şi-a făcut efectul. Chiar dacă investigaţia va fi realizată în conformitate cu normele deontologice ale jurnalisticii, o dată cu atingerea unor scopuri departamentale, dosarul va fi clasat pentru totdeauna în arhivele instituţiei media.

Oricare ar fi destinația independentă a dosarelor sau a mapelor de arhivă ale jurnalistului, ele constituie elemente indispensabile ale muncii de investigație care, odată cu avansarea societății informaționale, necesită o organizare birocratică mai eficientă pentru acumularea şi păstrarea materialului factologic.

Subiecte pentru discuție

1. Cum veți proceda în situația în care redactorul-şef va înceta să vă mai susțină în procesul de colectare a datelor necesare pentru scrierea unui material de investigație: veți continua pe cont propriu colectarea de date; veți abandona investigarea cazului; vă veți plânge sindicatului de ramură; veți propune subiectul investigației unui ziar concurent; vă veți da demisia?
2. Precizarea: „După cum au comunicat surse de la Preşedinție…" este oficială; anonimă; un clişeu de presă?
3. Cărui tip de sursă se pretează un parlamentar cercetat penal în stare de libertate: interesată; mixtă; impusă de a colabora?
4. În ce condiții veți fi de acord să plătiți din bani proprii informațiile confidențiale: dacă publicarea materialului vă va aduce slavă; dacă publicarea materialului va convinge şeful să vă mărească salariul; nu veți plăti din bani proprii.
5. Formulați şi argumentați trei exemple de idee-fix care ar putea conduce la distorsionarea unui material de investigație.
6. Explicați cum veți proceda atunci când veți constata că deducțiile pe care le-ați formulat sunt în contradicție cu cele formulate de alți colegi jurnalişti care au lucrat cu acelaşi material factologic identic cu al dumneavoastră.
7. Este o probă falsă sau o probă arbitrară expresia: „Vinurile moldoveneşti sunt cele mai căutate pe piața rusească". Argumentați-vă răspunsul.

Lecturi recomandate

Grosu, Cristian; Avram, Liviu, Jurnalismul de investigație // Ghid practic. – Iasi: Polirom, 2004.

Hartley, John, *Discursul ştirilor*, trad. de M.Mitarcă.- Iasi: Polirom, 1999.

Friedman, M. *Libertăți şi răspunderi ale ziariştilor şi autorilor:* – Bucureşti:Humanitas,1991.

Ficeac, B. *Tehnici de manipulare.* – Bucurteşti: Nemira, 1997.

Kasser, Barbara. *Utilizare Internet* (ed. a III-a), trad. de L.D. Nicolae. – Bucureşti: Teora, 1999

Lull, James. *Mass-media, comunicare, cultură (Manipularea prin informație). – Oradea:* Ed. Polity Press, 1999.

Pavel, D. & Turianu C. *Calomnia prin presă.*- Bucureşti: Ed. Şansa, 1996.

Берлин М. Краткое руководство по проведению журналистского расследования / Пер. с англ. – М., 1989.

Володин В.И. Цифры и факты. Как их использовать? – М., 1968.

Плэтт В. Информационная работа стратегической разведки. – М., 1996.

Сафонов В.С. О психологии доверительного общения .Проблемы общения в психологии. – М., 1961.

Тертычный А.А. Расследовательская журналистика. – М., 2002.

Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника.- М., 1998.

Tema 7. BARIERE ÎN ACTIVITATEA JURNALISTULUI DE INVESTIGAȚIE ȘI CĂI DE DEPĂȘIRE A LOR

1. *Bariere cognitive*
2. *Impedimente administrative*
3. *Rezistența persoanelor/instituțiilor investigate*
4. *Atacul din partea concurenților*
5. *Bariere fizico-psihologice*
6. *Remedii pentru depășirea barierelor*

Jurnalistul investigator, indiferent de țara de origine, de regulă întâmpină mai multe bariere, cunoașterea cărora, dar, mai ales, abilitățile în depășirea lor, contribuie la sporirea eficienței activității sale. Ne-am putea întreba: de ce apar bariere în fața ziaristului, dacă activitatea lui are o mare importanță în dezvoltarea societății, gândindu-ne la rolul crescând al informației pentru progresul uman? Viața este un lanț de paradoxuri, ar răspunde filosoful. Și nu ar greși, pentru că, la o adică, cine este împotriva dezvoltării, împotriva progresului?! Este o întrebare retorică și, totuși, barierele sunt omniprezente. O primă explicație ar fi că „dezvoltarea socială", „progresul uman" sunt noțiuni abstracte, greu de pătruns și greu de sesizat, pe când interesul propriu, inclusiv cel meschin (developat de către ziarist) este incomparabil mai aproape, mai sesizabil și deci, dacă este atins, apare și reacția ce ia forma a ceea ce numim bariere în activitatea jurnalistului, în general, și a celui de investigație, în special. La unele dintre ele (pentru că sunt o multitudine) ne vom referi în prezentul capitol.

1. Bariere cognitive

La temelia oricărei activități, inclusiv a celei de ziarist, stau, inițial, două lucruri: abilitățile și atitudinea. Abilitățile țin de cunoștințe – teoretice și practice. Atitudinea – de conștiință. Primele țin mai mult de minte și de experiență, a doua – de suflet. Ce-ar face zidarul, dacă nu ar ști cum se clădește o casă?!

Cât despre atitudine... Vă amintiți ce-au răspuns doi zidari la întrebarea: „Ce faceți?" Primul a zis: "Car pietre din greu, toată ziua". Al doilea a zis: "Înalț un templu"... Se vede că şi cunoştinţele, şi experienţa, şi atitudinea sunt atribute obligatorii pentru a face bine un lucru. Sunt pietre de fundament pentru creaţia umană. Lipsa uneia şubrezeşte fundamentul. Enunţul este valabil şi în cazul jurnalismului de investigaţie. Lipsa cunoştinţelor necesare realizării unei investigaţii jurnalistice devine, iminent, barieră pentru ziarist. Ea poartă caracter obiectiv şi subiectiv. Caracter obiectiv, pentru că actul gnoseologic nu are limite, iar capacitatea omului de a cunoaşte este limitată (inclusiv în timp – viaţa unui om nu durează la nesfârşit). Caracter subiectiv, pentru că omul ratează prea multe şanse de a obţine anumite cunoştinţe la timpul potrivit. Să urmărim ce forme iau, cum se manifestă, ce factori influenţează barierele cognitive şi cum pot fi depăşite acestea.

Gradul de complexitate al investigaţiei jurnalistice. Investigaţiile jurnalistice au grad diferit de complexitate şi de dificultate. Acest grad depinde de obiectul investigaţiei. De exemplu, investigarea cauzelor poluării râuleţului din localitate se va deosebi principial de investigarea asasinării unui om politic ori a unui mare businessman. E una să investighezi corupţia la o unitate economică şi alta – în eşaloanele de vârf ale puterii. Eforturile pentru investigarea calităţii medicamentelor pe piaţă vor fi diferite de cele pentru investigarea „comerţului cu rinichi". Iată de ce, ziaristul, făcând alegerea în favoarea unui sau altui obiect al investigaţiei, trebuie să facă şi studiul de fezabilitate. Nu există ziarist care să le cunoască pe toate şi să le ştie pe toate. Pe de altă parte, oricâte investigaţii ar avea el la activ, acestea nu seamănă unele cu altele. Nu există reţete gata pentru toate investigaţiile. Prin urmare, optând pentru o temă ori alta, ziaristul îşi „cântăreşte" propriile posibilităţi şi, dacă acestea nu pot „acoperi" tema, cel mai înţelept lucru este să renunţe la ea, provizoriu sau pentru totdeauna. Şi la mijloc nu este lipsa de ambiţie sau de curaj al ziaristului. La ce i-ar servi acestea, dacă, bunăoară, obiectul investigaţiei presupune, să zicem, să urmărească traficul de droguri, cum porneşte din ţara de origine, situată la cinci mii de kilometri depărtare, şi până la realizarea lor în propria ţară, dacă redacţia nu-i poate acoperi nici cheltuielile de drum pentru o delegaţie de serviciu în raionul vecin?! Adică, o analiză la rece şi o apreciere critică trebuie să dea răspuns univoc, dacă intenţia este bună şi realizabilă sau dacă este doar bună. Oricât ar cunoaşte ziaristul, o dată făcută alegerea obiectului investigaţiei, îşi va da seama, va descoperi, ceea ce e în firea lucrurilor, că ceva mai are de

cunoscut, de învățat. Ar fi extrem de util ca ziaristul să se împace cu gândul că nu poți să le știi pe toate. La fel de util ar fi ca el să nu se împace cu gândul că nu mai trebuie să cunoască ceva suplimentar. „Cât trăim – învățăm" – iată unul dintre puținele adevăruri absolute pe care trebuie să-l transformăm în regulă a vieții. Așadar, fiecare investigație „îl impune" pe ziarist „să dărâme" tot noi și noi bariere cognitive. Desfășurarea investigațiilor ar putea într-un caz, de exemplu, să-l determine pe ziarist „să se facă" economist, în alt caz – fermier, în al treilea – „realizator de droguri" sau „boschetar". Și în fiecare caz concret va trebui să lichideze golurile de cunoștințe necesare pentru desfășurarea investigației concrete, va trebui, altfel spus, să depășească bariere cognitive. Este adevărat, nu toate pot fi depășite cu eforturi proprii. Dacă, bunăoară, are de analizat documente financiare complicate, oricât ar dori „să se facă" specialist în finanțe, s-ar putea să nu reușească, mai ales din motive obiective: nu posedă studii de profil și nici timp necesar să le obțină (nici nu este oportun – este imposibil de fiecare dată să faci câte o facultate, în funcție de tema investigată), nu are experiență corespunzătoare, documentele sunt în mod intenționat „încurcate" etc. În cazul dat, ca și în cazuri similare acestuia, soluția ar fi angajarea unui expert, care să fie remunerat și care ar îndeplini sarcina calificat și în timp util. Este o abordare reală și realistă a problemei apărute și o soluție relativ simplă și ușoară. Mai dificil este atunci, când sarcina nu poate reveni altcuiva decât ziaristului. Este situația în care lucrează (trebuie să lucreze) „sub acoperire" și în care, pe lângă alte abilități, va trebui să le însușească, de unul singur, și pe cele actoricești (și să suporte consecințele). Rămâne cert un lucru: cu cât ziaristul cunoaște mai multe, cu atât de mai puțin timp va avea nevoie pentru investigație.

Ambiguități în stabilirea obiectului de investigație și în determinarea scopului acesteia. Este o formă de manifestare a barierelor cognitive din activitatea ziaristului și are caracter, preponderent de natură subiectivă. Ea se manifestă, mai ales, la ziariștii începători și își găsește explicația în lipsa, cu precădere, a abilităților practice. Probabil, fiecare ziarist, odată și odată, este tentat să efectueze investigarea unui fenomen, eveniment, caz, de care, cum i se pare, ar fi interesat auditoriul său. Dar, cu siguranță, va descoperi, s-ar putea cu dezamăgire, ce distanță există de la tentația investigației și până la realizarea ei. Nu-i exclus că, o dată demarată, investigația să fie abandonată. Unul dintre motive ar putea fi tocmai ambiguitățile în determinarea a ceea ce intenționează să realizeze jurnalistul. În fond, ambiguitatea are la origine două motive de

bază: informaţie insuficientă despre obiectul investigaţiei şi lipsa abilităţilor necesare pentru a stabili cu deplină claritate scopul acţiunii respective, în cazul nostru, a investigaţiei jurnalistice. Această constatare conţine în sine şi remediul împotriva ambiguităţilor. Adică, nu poţi determina în mod univoc, clar, exact obiectul investigaţiei până nu posezi un minimum de informaţie, suficientă pentru a contura cu claritate tabloul general al situaţiei ce urmează să fie supusă investigaţiei. O situaţie similară observăm şi în viaţa cotidiană: cel cu gânduri încurcate şi le exprimă la fel de încurcat. Cu cât este mai mare ordinea în gânduri, cu atât mai mare ordine va fi în felul de a le exprima. Aşa e şi cu investigaţia: până nu cunoşti situaţia (nu neapărat în amănunte) nu poţi „întrezări" tema, obiectul investigaţiei. O dată determinat (aceştia-s copacii), trebuie văzut şi scopul (pădurea) pentru care este investigat obiectul. Abia după aceasta pot fi schiţate acţiunile ulterioare şi consecutivitatea lor.

Ce se întâmplă în practica reală dacă nu este urmată această cale logică a acţiunilor? De exemplu, la o redacţie a parvenit un răvaş, în care semnatarul lui, un muncitor, se plângea pe faptul că, pe timp de iarnă, în secţia uzinei în care lucra, îi era frig în salopetă. Era indicată şi fabrica, de la care uzina achiziţionează hainele de lucru respective. Ziaristul, căruia i s-a pus în sarcină să verifice plângerea (să investigheze cazul), a telefonat directorului fabricii cu pricina şi l-a rugat să-i spună cum sunt cusute salopetele de iarnă. Directorul i-a răspuns că, bineînţeles, ele sunt cusute conform tehnologiei prevăzute, conform normativelor stabilite şi că fabrica nu are restanţe la îndeplinirea comenzilor. Făcând trimitere la informaţia directorului, ziaristul i-a scris răspuns muncitorului cu plângerea. Un coleg de-al ziaristului, martor la cele întâmplate, a decis să efectueze o investigaţie paralelă proprie. A mers la muncitorul cu plângerea şi i-a examinat salopeta de iarnă (între altele, a precizat din ce materiale este confecţionată, a fixat grosimea stratului de vatelină şi... chiar greutatea ei). Apoi s-a interesat la administraţie de toată procedura de asigurare a muncitorilor cu haine de lucru (obligatorii în majoritatea secţiilor), inclusiv de unde sunt achiziţionate salopetele, cât de des, cât costă, care sunt mai calitative, de ce sunt achiziţionate de la fabrica vizată în plângere (fără să precizeze de ce este interesat de fabrica respectivă). Au urmat discuţii cu responsabili de securitatea muncii la uzină şi cu reprezentanţi ai sindicatului de aici. Din discuţii a reţinut ce documente normative reglementează tehnologia confecţionării hainelor de lucru (documente pe cale le-a consultat ulterior). După câteva zile a avut o discuţie cu un profesor universitar, specialist în domeniu de la care, printre alte

informații referitoare la raționamentele din care sunt confecționate (așa cum sunt confecționate) hainele de lucru, a aflat date exacte despre relația directă între o haină de lucru comodă și randamentul muncii. La o săptămână de la pornirea investigației, a plecat la fabrica vizată în plângere. A lucrat două zile. A colectat suficiente date și fapte care demonstrau: în mod intenționat sunt admise mari abateri de la tehnologia de confecționare, și nu doar a salopetelor de iarnă. Documentația economico-financiară indica o stare normală de lucruri, inexistentă în realitate. Motivul încălcărilor – existența unei secții clandestine care, din vatelina „economisită" la confecționarea salopetelor, producea „la comandă"... costume comode de iarnă pentru vânători bogați. Ceea ce merită de menționat este faptul că ziaristul a amânat întâlnirea cu directorul fabricii pentru momentul când avea conturat un tablou clar, când avea formulată o ipoteză, pe care trebuia s-o verifice. Către acest moment ziaristul avea și pentru director întrebări foarte concrete, exacte, la temă. Concluzia: investigația nu trebuie să fie pornită, declanșată înainte de a vedea clar lucrurile. Căruța nu merge înaintea cailor.

Necesitatea de a colecta și de a prelucra un volum mare de informație. Jurnalistul investigator de fiecare dată va trebui să colecteze informație mult mai multă decât va utiliza în textul propriu-zis. Barierele cognitive intervin ori de câte ori, pentru a extrage și a fixa câteva date, va fi nevoie de a lua cunoștință de conținutul a zeci, sute, iar, uneori, a mii de pagini de documente foarte diferite și, de cele mai multe ori, departe de profilul jurnalistului. Unele documente vor solicita lecturare repetată și analiză aprofundată pentru a pătrunde în sensul lor. Acest fapt implică două pericole: pericolul de a „pierde" prea mult timp și pericolul de analiză superficială a unor documente. Barierele cognitive se resimt și la faza prelucrării informației, dat fiind volumul ei masiv. Întotdeauna s-ar putea ca dincolo de atenția jurnalistului să rămână ceva relevant pentru investigație. Nu-i exclus ca ziaristul să prelucreze „pe sectoare" separate informația colectată. Anumite „sectoare" de informație ar putea fi lăsate în grija computerului pentru a fi prelucrate, bunăoară, datele statistice. Bineînțeles, pentru aceasta jurnalistul are nevoie de cunoștințe și abilități suplimentare de lucru cu programe (soft-uri) de computer.

Barierele cognitive sunt condiționate și de imposibilitatea jurnalistului de a poseda în *măsura necesară tehmicile și metodele de investigație*. Desfășurarea unei investigații jurnalistice solicită utilizarea unei multitudini de tehnici și

metode. Reuşita investigaţiei în bună parte depinde de gradul posedării de către ziarist a tehnicilor şi metodelor respective. Cu siguranţă, nici un jurnalist investigator nu poate însuşi toate metodele şi nu le poate utiliza ireproşabil. Situaţia se complică şi din motiv că fie la faza colectării informaţiei, fie la cea a prelucrării sau a evaluării finale, ziaristul se vede nevoit „din mers" să treacă de la o tehnică la alta, de la o metodă la alta. Bunăoară, dacă obiectul investigaţiei este foamea din 1947, la faza colectării informaţiei va trebui şi să studieze documente istorice (tehnica de lucru cu documentul), şi să asculte mărturiile supravieţuitorilor acelei perioade (tehnica interviului biografic), şi să discute cu istoricieni (tehnica interviului). Iar dacă ziaristul investighează, de exemplu, activitatea unei grupări radicale de tineret (neonazism), puţin probabil să reuşească fără a se infiltra în rândurile respectivei grupări, aceasta însemnând să poată utiliza alte tehnici (experimentul, observaţia etc). Dar, aşa cum am stabilit anterior, investigaţia nu finalizează cu colectarea informaţiei. Informaţia mai trebuie prelucrată, evaluată, mai e necesar să fie selectate acele fapte, date, situaţii care vor confirma/infirma versiunile şi ipoteza investigaţiei. Iar aici ziaristul va utiliza metodele ştiinţifice de analiză pentru a obţine date exacte care să-i justifice concluziile. În funcţie de obiectul investigaţiei va utiliza şi metodele corespunzătoare de analiză, fie că-i vorba de analiză istorică, statistică sau financiară. Altfel spus, în toate condiţiile ziaristul va trebui să posede într-o anumită măsură tehnicile şi metodele investigaţiei, iar la necesitate, să le însuşească aprofundat. Pentru a depăşi această barieră cognitivă este oportună o pregătire specială a ziariştilor investigatori.

Pregătirea specială poate fi asigurată prin instruire sau prin autoinstruire. Autoinstruirea are sorţi de izbândă în cazul în care ziaristul are deja o pregătire generală fundamentală. Bunăoară, dacă intenţionează să investigheze cazurile de corupţie în construcţia ipotecară, pregătirea generală îi va permite cu mai multă uşurinţă, de rând cu însuşirea terminologiei utilizate de către specialiştii în domeniu, să pătrundă în esenţa tipului respectiv de construcţii locative. Aceasta îi va permite ziaristului să discute pe picior de egalitate şi în cunoştinţă de cauză cu cei implicaţi în construcţia ipotecară, iar ulterior, să analizeze cu mai multă competenţă informaţia colectată.

Barierele cognitive pot fi ridicate şi de *deficienţele în gândirea logică*. Trebuie să menţionăm în mod aparte faptul că ziaristul uzează de logică la toate fazele şi la toate etapele investigaţiei sale. Aceasta înseamnă că o eroare de logică la

o fază începătoare poate provoca „o reacţie în lanţ” a erorilor la fazele următoare. Deseori, capacitatea jurnalistului de a gândi coerent, de a-şi structura clar argumentarea, de a trage concluzii logice îi înlocuieşte lacunele în posedarea metodelor ştiinţifice de analiză şi sinteză a datelor şi îi asigură reuşita investigaţiei. Gândirea logică a ziaristului se va regăsi, bineînţeles, şi în textul propriu-zis al investigaţiei. Am putea spune că textul este o oglindă a modului în care gândeşte autorul lui. A nu gândi logic este varianta proastă în toate cazurile. În cazul ziaristului de investigaţie este varianta fatală, varianta care „asigură” fiasco. Sunt mulţi oameni în incapacitate de a gândi logic. Situaţia în cauză poate fi depăşită parţial prin studierea aprofundată a logicii formale. „Parţial”, pentru că manualul de logică poate doar întări ceea ce omul are de la naştere. Ziaristul investigator are nevoie de o logică de fier şi puţin probabil s-o poată „împrumuta” din carte. Dacă ziaristul nu posedă o asemenea logică, domeniul investigaţiei nu-i pentru el.

Propbabil, cele mai de temut bariere cognitive sunt barierele care provoacă „scurtcircuituri” *în comunicarea cu „sursele vii”*. Omul nu poate trăi fără să comunice. Nu vom greşi, dacă vom afirma că la temelia tuturor tragediilor umane stă comunicarea ineficientă. Însăşi democraţia, ca regim social-politic, este rezultatul unui tip aparte de comunicare între oameni. Nimic nu poate înlocui comunicarea directă, vie între oameni. În acelaşi rând, omul rezervă tot mai puţin timp pentru comunicarea vie. Şi nu e de mirare că de multă vreme se atestă o criză acută a comunicării. Se întâmplă tot mai des că oameni apropiaţi nu pot comunica eficient. Din această perspectivă, ziaristul investigator îşi pune suprasarcini: să comunice eficient, cu mulţi oameni, parte dintre care îi vede pentru prima dată. Dar ziaristul nu poate renunţa la discuţiile cu „sursele vii”. Anume în asemenea discuţii poate obţine cea mai preţioasă informaţie pentru investigaţie, fie că-i vorba de suplimentarea ei, fie de confirmarea sau infirmarea unor date. Dar „sursa” vorbeşte numai dacă ştii s-o faci să vorbească. Este o artă aparte a ziaristului de a-l predispune pe cineva să vorbească, şi mai ales la un subiect de investigaţie. Reţete valabile în toate situaţiile nu există. Câţi oameni, atâtea caractere, dar ei, oricum, trebuie să vorbească pentru ziarist.

Există nişte reguli generale care trebuie urmate, dacă dorim, cel puţin, să nu dezamăgim interlocutorul. Bunăoară, dacă în timpul discuţiei ne uităm oriunde, numai nu la interlocutor; dacă adresăm întrebări, dar nu ascultăm cu

interes răspunsurile; dacă întrebările nu ţin de preocupările interlocutorului; dacă întrebările sunt neînţelese de interlocutor (şi acest şir poate fi continuat), cui i-ar plăcea să discute cu noi?! Dar în orice discuţie trebuie să fie şi un dram de plăcere, sau, cel puţin, de confort psihologic. Există o multitudine de factori care determină reuşita sau nereuşita unei discuţii şi pe care trebuie să-i cunoască ziaristul. Este vorba şi de locul, şi de ziua, şi de ora discuţiei. Contează maniera discuţiei pe care o adoptă ziaristul şi chiar aspectul exterior. Contează cât de operativ va intui dispoziţia interlocutorului şi cât de maleabil va fi în dirijarea discuţiei. Depinde de cât timp dispune interlocutorul, ce vârstă are, ce pregătire profesională, ce funcţie, ce preferinţe. Astfel, dacă se dă în vânt după timbre, cu siguranţă un început bun de discuţie va fi cel despre colecţia lui, ca întrebările-cheie să urmeze după ce „sursa" se deschide. Abilităţile de comunicare nu vin de la sine, vin împreună cu experienţa jurnalistică... şi psihologică. Da! Fără un minimum de cunoştinţe în psihologie actul comunicaţional eşuează. Iată de ce, fie de sinestătător, fie în întâlniri cu psihologul, asemenea cunoştinţe trebuie suplimentate. Ele, în afară de faptul că facilitează discuţia, mai pot contribui şi la stabilirea momentelor în care interlocutorul ne furnizează informaţie neveridică.

O altă barieră cognitivă se ridică în faţa ziaristului investigator care *nu cunoaşte temeinic limba* în care scrie. Cunoaşterea bună a limbii nu este decisivă pentru o investigaţie reuşită. Dar fără aceasta şi, mai ales, fără ceea ce numim „simţul limbii" reuşita investigaţiei jurnalistice este imposibilă. De fapt, colectarea informaţiei devine fie inutilă, fie că îşi diminuează vădit importanţa în situaţia în care cultura lingvistică nu este suficientă pentru a închega un text corect şi clar sau permite doar a scrie un text confuz, „aproximativ" şi bombastic. Laconic vorbind, a cunoaşte limba ar însemna ca textele investigaţiilor să fie clare şi accesibile audienţei pentru care sunt scrise. Te-ai mira să se găsească un ziarist care să tindă să scrie texte pentru agramaţi. Pe de altă parte, nu-i de prisos să reţinem că printre beneficiarii investigaţiilor jurnalistice întotdeauna vor fi şi cunoscători mai mari ai limbii decât autorul textelor. Aceştia, lecturând, audiind sau vizionând investigaţia şi „împiedicându-se" de un cuvânt, o sintagmă, o frază utilizate impropriu, vor reacţiona corespunzător, chiar dacă, în linii mari, investigaţia este bună. Cu atât mai mare ar trebui să fie dorinţa ziaristului investigator de a cunoaşte limba în profunzime. Precizia, acurateţea exprimării sunt absolut necesare, pentru a nu da cuiva (personajelor vizate, organelor judiciare) motiv şi prilej de interpretare a celor comunicate.

Deseori, reacția, în special a ziariştilor începători, la eventuale erori de limbă este: „Dacă eu am avut în vedere...”. Audiența (dar şi organul judiciar) citeşte/aude ce este scris/rostit şi nu altceva.

Fiecare ziarist are stilul său ca, de altfel, şi fiecare categorie de public pentru care scrie. Este ceea ce nu poate fi ignorat, în deosebi în cazul utilizării citatelor în presa scrisă. Iată, bunăoară, două citate, care, cum afirmă autorul unei investigații, aparțin aceluiaşi personaj – preotului din sat. Primul citat: ”Ei trebuie să fie recunoscători acestei femei că le-a dat viață. Ura nu trebuie înrădăcinată într-un suflet de copil. Omul trebuie învățat să ierte”, consideră preotul.”. Citatul al doilea: ”Plecarea mamelor şi taților peste hotare s-a soldat cu o creştere considerabilă a numărului copiilor abandonați. Cu ceva timp în urmă, copiii discutau despre filmele pe care le-au vizionat, despre diferite jocuri. Acum, toate discuțiile se rezumă la felul în care mama sau tata fac bani...”, constată părintele Pavel.”. Sesizați deosebirea? Pe cât de fireşti şi credibile sunt spusele preotului în primul citat, pe atât de străine sunt spusele aceluiaşi preot din citatul al doilea. Înțelegem ce a spus preotul în citatul de la urmă, dar nu credem că a spus-o anume în maniera prezentată („s-a soldat”, „considerabil”, „se rezumă”). Mai degrabă este opinia unei surse, expusă prin limbajul ziaristului, chiar dacă ghilimelele ce îmbrățişează citatul obligă la fidelitatea expunerii. În definitiv, asemenea abordare a citatelor reduce credibilitatea întregului material. În fond, utilizarea imprecisă, inadecvată a limbii o putem asemui cu lucrarea tâmplarului care mânuieşte o bardă ştirbă.

E bine de avut în vedere că, de multe ori, şi atunci când ne exprimăm corect din punctul de vedere al limbii, nu pătrundem în esența celor scrise corect, nu realizăm ce stă dincolo de cuvintele aranjate, s-ar părea, elegant. Un exemplu: „În fiecare dimineață deținutele penitenciarului nr.7 de la Rusca văd soarele printre gratiile reci şi groase de la fereastră...”. Este începutul unui material gazetăresc cu elemente de investigație. Pare un început, cel puțin, nevinovat. Mai mult, „gratiile reci şi groase” încearcă să ne creeze o imagine dezolantă. Doar că, de ce noi, cititorii, trebuie să credem că soarele se vede în fiecare dimineață şi că toate ferestrele penitenciarului nr.7 dau spre răsărit? Şi dacă dau spre răsărit, înseamnă că autoritățile au făcut totul ce se putea face în situația dată pentru binele deținutelor – să se îngrijească de luminozitatea camerelor lor. Sau poate, dimpotrivă, construind penitenciarul astfel, încât soarele să pătrundă direct în camere, gândul ascuns (şi perfid) a fost să le facă să sufere în

detenție, să se macine şi să tînjească aprig după libertatea de dincolo de gratii? Se pare, înainte de a scrie (corect lingvistic), autorul nu s-a situat în locul cititorilor care s-ar putea să aibă imaginație bogată, întrebări sau nedumeriri.

La drept vorbind, scriem pentru a lichida nedumeririle, nu pentru a le stârni. Jocurile de cuvinte, dacă sunt îndreptățite şi utilizate corect, sporesc expresivitatea şi atractivitatea scriiturilor. Dar ele nu trebuie utilizate de dragul utilizării. „Părinți criminali nasc potențiali criminali" – este subtitlul unui mare articol de ziar. Subtitlul, elegant ca expresie lingvistică, incitant şi intrigant, calități prețioase pentru un titlu sau un subtitlu, în cazul dat enunță un „adevăr" groaznic, fără drept de contestare. Iar „adevărul" este dedus din descrierea unei situații, în care un copil de 4 anişori, ai căror părinți „populează penitenciarele"... fură, fără să fi fost învățat de către cineva să fure. Întrebarea este: la ce bun eleganța expresiei? Pentru a enunța un neadevăr? Se pare, însă, că cea mai gravă problemă legată de corectitudinea limbii, dar care are şi alte conotații, este cea a utilizării adjectivelor. Aşa se întâmplă că cea mai mare parte dintre ziarişti consideră de datoria lor să indice neapărat nu „la ce să se gândească publicul", ci la „ce să gândească".

Foarte greu şi foarte lent ajunge la conştiința ziaristului că mai grăitor decât faptul poate fi numai... faptul. Nu emoția, nu atitudinea proprie, nu aprecierile, etichetările, injuriile, ci faptul. Să urmărim un exemplu de început de investigație jurnalistică: „Ani la rând Concernul rus „Gazprom" a îngenunchiat Moldova, pretinzând plăți enorme pentru gazele livrate. Poftele gigantului monopolist au crescut din an în an, nu fără a fi alimentate de către funcționari importanți care s-au perindat la cârma Puterii de la Chişinău. Cetățeanul de rând, care şi-a plătit conştiincios facturile pentru consumul de gaze, a fost cel de pe spatele căruia s-au jupuit şapte piei. Organele şi instituțiile de drept plătite din bani publici să vegheze respectarea legislației în stat şi să-i pună la respect pe cei care prejudiciază bugetul public au trecut cu vederea numeroasele scheme de delapidare de bani utilizate în hățişul greu de pătruns al sistemului de gazificare şi aprovizionare cu gaze". În fond, este concluzia la care ajunge ziarul în urma faptelor concludente descrise şi analizate, a argumentelor tari aduse ulterior în materialul propriu-zis. Pe cât de îndreptățit, totuşi, este limbajul adjectivat din începutul investigației? Se pare, este un tribut plătit modelului nostru autohton de jurnalism, în care preferăm să emoționeze descrierea, aprecierea autorului şi, nu faptul.

Bineînțeles, ziaristul poate apela deopotrivă atât la rațiunea, cât şi la sentimentele auditoriului său. Contează ce consideră prioritar. Când pui miză pe rațiune, consideri prioritar faptul jurnalistic, îl relatezi publicului cu gândul (şi încrederea) că acesta va fi în stare să tragă concluziile de rigoare. Când pui miza pe sentinemte, oferi publicului soluții şi, într-un fel, nu ai încredere în capacitatea lui de a discerne informația. În plus, ziaristul apreciază din capul locului un fapt ori o întâmplare ca fiind pozitivă sau negativă, calitatea în cauză fiind conferită de atitudinea ziaristului însuşi față de respectivul fapt ori respectiva întâmplare. Altfel spus, faptelor, grație atitudinii ziaristului, li se conferă o conotație ori alta. Prin aceasta se distinge jurnalismul de opinie, comentativ, apreciativ etc. El este practicat de ziariştii care consideră opinia şi comentariile (inclusiv proprii) mai importante decât faptul, deoarece ele educă auditoriul. Problema, însă, rămâne: cine decide că auditoriul are nevoie anume de o asemenea educație? Mai mult, luând atitudine, ziaristul neglijează principiul imparțialității şi... oferă o şansă în plus ca cineva să califice vreo expresie „colorată" drept defăimare. Chiar dacă preferabile sunt, totuşi, faptele, puțin probabil că va veni timpul când ziariştii se vor dezice de opinii şi comentarii proprii.

O sarcină mai realistă, se pare, este proporția informației faptice în raport cu cea „emotivă" pe care i-o oferim auditoriului. Dacă vom dezghioca totul în locul publicului, mâine-poimâne, te pomeneşti că respectivul public se dezvață să gândească singur, să judece singur şi să discearnă singur. Te pomeneşti că îi atrofiem rațiunea, dacă nu i-o punem la contribuție prin ceea ce şi cum scriem. De limbajul licențios, agresiv, combativ, (apropos, foarte asemănător celui leninist, revoluționar) de care abundă mass-media, nici nu vom vorbi, pentru că este o temă separată şi nu face obiectul prezentului capitol. Dar utilizarea limbajelor amintite denotă, oricum, mari lapsusuri în cunoştințe de limbă.

Bariere cognitive ridicate *de insuficiența stăpânirii tehnicilor de scriere a textelor*. Bunăoară, ziaristul începător ratează o groază de şanse de a „capta", cu microfonul radio, istorii vii şi interesante ale primilor lui interlocutori. Se întâmpla aşa: după ce ascultă cu tot interesul ceea ce îi povesteşte interlocutorul, îl roagă să repete aceeaşi poveste, dar la microfon. Şi... rămâne aproape de fiecare dată dezamăgit. Lucrurile se schimbă abia atunci, când orice discuție cu eroii începe cu microfonul inclus. Aşa se întâmplă că întâlnim oameni – povestitori excelenți şi, dacă îi rugăm să scrie ceea ce ne-au comunicat şi am

ascultat cu sufletul la gură, textele lor sunt copii palide față de ceea ce ne-au povestit. Aceşti oameni seamănă foarte mult cu noi, ziariştii, când credem că textele jurnalistice trebuie scrise altfel decât le-am povesti. Eronat ! Şi argumentul-cheie este că orice text îl scriem pentru cineva. Acest cineva poate fi chiar prietenul nostru şi, dacă aceeaşi poveste i-o spunem într-un fel, la o ceaşcă de cafea, şi altfel, în ziar ori la microfon, ce trebuie să creadă despre noi? Vedeți până unde ajung standardele duble? Se pare, tehnicile de scriere a textelor încep de la limpezirea până la capăt a faptului că scriem pentru oameni. Iar oamenii detestă tot ce este nefiresc şi artificial. Şi dimpotrivă, oamenii adoră tot ce este nou, interesant, captivant, clar.

La o conferință națională pe tema „Presa în alegeri" reacția unui jurnalist la discursul ținut de unul dintre raportori a fost:"Parcă a vorbit româneşte, dar mai că n-am înțeles nimic". Avea dreptate – discursul, despre lucruri simple, într-adevăr era prea încurcat şi sofisticat. Ar fi păcat ca o reacție similară să aibă şi publicul la lecturarea/audierea investigației noastre. Dar puțin probabil. Mai degrabă, asemenea texte publicul nu le va citi/audia, pentru că nu este obligat, nu este la conferință şi, deci, are destule alternative pentru texte proaste. Aşadar, după ce am stabilit cu deplină claritate pentru cine scriem, viitorul text va trebui să ne dea răspuns afirmativ la câteva întrebări: este oare „cuceritor" începutul?; este oare nouă, interesantă şi înțeleasă informația pe care o comunicăm?; este oare consecutivitate şi legătură logică între istoriile povestite?; sunt oare prezentate toate opiniile?; sunt oare suficiente argumente pentru concluzii?; putem oare zice despre final că „încoronează opera"? Fiecare dintre aceste întrebări, să le zicem „de bază", pot avea multe derivate, dacă vom urmări ca faptele, datele, cifrele, numele, citatele etc. să fie expuse cu deplină acuratețe şi exactitate; dacă vom urmări ca volumul investigației să nu fie exagerat şi neîndreptățit de mare; dacă ne vom gândi la lexic, echilibru, corectitudine etc. Oricum, până a începe a scrie, vom concepe textul în gând în integralitatea sa, vom proiecta imaginar toată informația colectată pe o anumită structură logică în care să-şi găsească locul potrivit introducerea, conținutul şi încheierea („cap-trunchi-coadă"). Acum putem lua pixul pentru a schița planul schematic al textului: titlul (cât de exact şi sugestiv este, câtă prospețime are etc), introducerea (ce fapt, episod, detaliu vom utiliza pentru a capta atenția publicului; ce principiu vom adopta – de la general la particular sau viceversa; cărui tip de introducere îi vom da preferință – descriere, povestire, afirmație, întrebare, citat etc); consecutivitatea informațiilor acumulate de la surse (ce or-

dine a subiectelor va conferi textului caracter integru şi accesibil; cum datele, faptele, opiniile vor conferi textului uniformitate şi echilibru; care argumente şi în ce loc al textului vor „juca" mai bine şi care vor da „lovitura de graţie" pentru demonstrarea ipotezei investigaţiei; ce model de construcţie a textului vom adopta – piramidă, piramidă răsturnată, zig-zag, suspans etc; va fi text continuu sau „bucăţi" de texte cu subtitluri; la ce informaţie vom renunţa ş.a.; încheierea (ce vom alege – o concluzie, reluarea ideii din introducere, o întrebare, un citat etc). Acum, după ce am rânduit lucrurile şi în minte, şi pe hârtie, va fi mult mai uşor să scriem textul. E bine să reţinem că, la scrierea textului, între fapt şi judecata de valoare să dăm prioritate faptului; între fraze lungi şi fraze scurte să le alegem pe cele scurte (aşa vorbim în viaţa reală); între substantive, verbe şi adjective renunţăm la adjective. Investigaţiile, de regulă, sunt voluminoase. Ele, însă, nu trebuie să fie voluminoase neîndreptăţit. Adică, nu trebuie să facem risipă din timpul cititorului, ascultătorului, telespectatorului, timpul acesta nu ne aparţine. Orice text, scris la o temă concretă, va fi mai mare decât este necesar în situaţia în care autorul lui se va abate de la temă. În plus, limba este un „material de construcţie" atât de comod, încât permite în majoritatea absolută a cazurilor să faci dintr-o frază lungă una scurtă, păstrând intact sensul ei. Rezumând, vom spune că pentru ca scrierea textului să nu fie barieră în activitatea ziaristului investigator, să încercăm, cu insistenţă şi tenacitate, să scriem simplu, clar, logic şi interesant. Chiar şi cele mai încurcate şi încîlcite lucruri pot fi povestite pe înţelesul tuturor.

Bariere cognitive generate de *deficitul cunoştinţelor despre public*. Mass-media „fabrică" un produs specific dual – conţinuturi şi auditorii. Auditoriul apare doar dacă există conţinut, apare ca o consecinţă a conţinutului. Iată de ce e bine să ne gândim de fiecare dată la acei cărora le este destinată investigaţia jurnalistică: cine sunt ei, ce vârstă au, ce preocupări, în ce mediu locuiesc, ce pregătire intelectuală au etc. Bineînţeles, la întrebările acestea nu vom putea nicicând să obţinem răspunsuri exacte şi depline, valabile o dată şi pentru totdeauna. În acelaşi timp, însă, cum să scriem, dacă nu ştim pentru cine o facem?! Altfel spus, auditoriul nostru trebuie cercetat. Dacă ziarul sau emisiunea are difuzare naţională, auditoriul potenţial este întreaga populaţie a ţării. O primă concluzie, deci, ar fi să scriem textul investigaţiei astfel, încât să fie accesibil tuturor. Dar cunoştinţele acestea despre auditoriu sunt insuficiente pentru a acţiona judicios. Şi iată de ce. Să presupunem că ziarul sau emisiunea noastră „acoperă" un anumit spaţiu geografic, iar populaţia, aproape sută la

sută, face parte dintr-o confesiune religioasă sau simpatizează un anumit partid politic. Noi nu cunoaştem acest lucru, iar investigaţia jurnalistică vizează tocmai mari nereguli în confesiunea respectivă sau în partidul respectiv. Nu zicem că de ştiam mai mult despre auditoriu, renunţam la investigaţia jurnalistică. Nu, pentru că dacă nu vorbim despre nereguli nu înseamnă că ele nu există ori că ele dispar de la sine. Probabil, am fi scris cu precauţie maximă la fiecare expresie, ghidaţi de dorinţa de a nu atrage indignarea publicului asupra redacţiei, indignare care poate submina condiţia ei economică. Concluzia generală este: cu cât mai bine cunoaştem destinatarul cu atât mai adecvat putem răspunde nevoilor lui informaţionale. Este adevărat că cercetarea auditoriului este o activitate costisitoare, pe care nu şi-o poate permite fiecare redacţie. Oricum, dacă nu cu regularitate, cel puţin periodic, o dată la câţiva ani, trebuie să efectuăm sondaje sociologice, care ne-ar oferi rezultate ştiinţifice, deci credibile, despre audienţă. Nu este de neglijat nici informaţia despre audienţă pe care ne-o oferă răvaşele, apelurile telefonice, anchetele, forumurile pe site-ul redacţiei, întâlnirile cu publicul. Altfel spus, trebuie explorate toate mijloacele posibile de cunoaştere a „portretului" auditoriului nostru. Barierele cognitive trebuie sesizate şi depăşite la două nivele: cel ce vizează jurnalistul şi cel ce vizează publicul – destinatarul investigaţiei.

2. Impedimente administrative

Barierele administrative apar în virtutea relaţiilor care se stabilesc între jurnalistul de investigaţie şi autorităţi. Natura acestor relaţii, din start, nu poate fi cea de „convieţuire paşnică", de idilă. Jurnalistul investigator este incomod oricărei puteri. Actul guvernării, pe cât este de responsabil, pe atât este de dificil. Dificultăţile au la bază nu doar mecanismele complexe de administrare a treburilor publice, dar şi tentaţia guvernanţilor de a abuza de putere. Or, tocmai abuzurile autorităţilor constituie unul dintre obiectele de investigaţie pentru ziarişti. Iată de ce puterea are destule „motive" să ţină la distanţă jurnalistul de investigaţie. Legislaţia naţională, şi în primul rând, Constituţia Republicii Moldova, garantează fiecărui cetăţean dreptul la libertatea de exprimare, de opinie, dreptul de a primi şi de a răspândi informaţii pe toate căile, dreptul de acces la informaţia de interes public. Legea presei şi Codul audiovizualului prevăd garanţii pentru activitatea ziariştilor. În realitate, însă, între prevederile legale şi practicile reale există un mare decalaj. Deşi cenzura oficială a fost

abrogată, ea continuă să se manifeste, luând de cele mai multe ori forma autocenzurii. Asemenea situaţie pune, pe de o parte, în mare dificultate jurnalismul de investigaţie, iar, pe de altă parte, îl alimentează cu noi teme de cercetare.

Bariere administrative sunt o multitudine. Ele iau cele mai diverse şi imprevizibile forme. În cele ce urmează ne vom referi la formele cele mai frecvent întâlnite.

Limitarea accesului ziariştilor la informaţie. Este o practică verificată şi eficientă a autorităţilor. Aşa cum am amintit anterior, fără toată informaţia despre un caz intrat în atenţia ziaristului, investigaţia propriu-zisă este, practic, imposibilă. Autorităţile cunosc bine acest adevăr şi găsesc suficiente modalităţi de a interzice sau a limita accesul la o anumită informaţie sub diferite pretexte – de la necesitatea păstrării secretelor de stat până la necesitatea asigurării ordinii publice. Se întâmplă că ziaristul investigator, angajatul unei instituţii media neloiale puterii, să nu fie agreat şi, în consecinţă, să nu fie invitat la evenimentele, organizate de autorităţi. Jurnalistul poate fi limitat în accesul la informaţia oficială şi serviciile de presă ale administraţiei publice care, eventual, pot refuza solicitarea de date ori pot să vă ofere o informaţie trunchiată. Site-urile oficiale ale organelor administrative deseori conţin informaţie insuficientă, incompletă şi neactualizată, fapt care, de asemenea, împiedică jurnalistul în procesul de investigaţie.

Rezultatele unui sondaj sociologic, realizat în anul 2004 de către Centrul de Informare, Instruire şi Analiză Socială din Republica Moldova „Captes", releva, de exemplu, faptul că 88 la sută dintre respondenţi considerau că în Moldova nu se aplică prevederile Legii privind accesul la informaţie. Numai 7 la sută dintre respondenţi au apreciat drept înalt gradul de acces al jurnaliştilor la orice informaţie de interes public deţinută de oficialităţi sau de persoane publice. Un grup de experţi naţionali, creat de Centrul „Acces-info", aprecia nivelul de acces la informaţiile oficiale în primul trimestru al anului 2008 cu 2,09 puncte, pe o scară de la 0 la 5 puncte.

Presiuni prin atacarea în judecată. Într-un studiu sociologic realizat în 2004, la întrebarea: „În ce măsură credeţi că sunteţi protejat împotriva unor persecuţii, ameninţări sau presiuni exercitate în activitatea Dvs. profesională?" 24 la sută din răspunsuri erau „deloc", iar în 49 la sută – „în mică măsură". Numai în perioada 1998 (an când Moldova a aderat la Convenţia Europeană

a Drepturilor Omului) – 2003 instanţele de judecată din republică au examinat 235 de dosare intentate presei. Multe dintre ele aveau drept motiv lezarea dreptului la libertatea de exprimare şi lezarea onoarei şi demnităţii celor vizaţi în investigaţii jurnalistice. Deseori acest motiv, opinează autorii de investigaţii, este invocat în mod fals pentru a exercita presiuni asupra mediilor de informare ce efectuează dezvăluirea neregulilor în diferite sfere ale vieţii. Procesele judiciare solicită timp, nervi, bani şi nicidecum nu încurajează dezvoltarea jurnalismului de investigaţie. Totodată, este de menţionat faptul că astfel de procese judiciare sunt cauzate de imperfecţiunea cadrului juridic naţional, lipsa independenţei reale a organelor judecătoreşti şi a instituţiilor media, cultura şi competenţa juridică insuficientă a ziariştilor, lipsa unui organism nestatal de mediere a disputelor informaţionale etc. În plus, există o reacţie neadecvată ori, mai exact, o lipsă de reacţie adecvată atât din partea autorităţilor, cât şi din partea societăţii în general la frecventele dezvăluiri pe care le face presa, la multiplele nereguli semnalate de mass-media.

Din 1998 ziariştii şi instituţiile media din Moldova, care consideră că nu au beneficiat de un proces judiciar corespunzător la ei în ţară, pot să apeleze (şi apelează) la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CEDO). Câteva dosare ale ziariştilor, câştigate la CEDO, confirmă atitudinea părtinitoare şi tendenţioasă a organelor judecătoreşti naţionale faţă de mass-media care încearcă să respecte canoanele profesiei.

Presiunile economice reprezintă o altă formă de descurajare a ziariştilor de investigaţie, utilizată, în special, de către autorităţi. În contextul Republicii Moldova ele se manifestă prin rezilierea înainte de timp a contractelor de arendă a sediilor, pe care le au încheiate majoritatea redacţiilor cu autorităţile, fie la nivel central, fie la cel local (un studiu efectuat de Centrul Independent de Jurnalism în anul 2007 releva faptul că 66 la sută dintre redacţii închiriază sedii, iar 4 la sută – utilizează spaţii de stat sau aparţinând consiliilor raionale); direcţionarea fluxurilor de publicitate de stat doar către publicaţiile loiale puterii; susţinerea financiară directă şi indirectă a instituţiilor media „ascultătoare" în detrimentul mass-mediei independente; monopolizarea de către stat a distribuirii presei, fapt ce îi permite să pună bețe-n roate, „la necesitate", publicaţiilor incomode; preţuri de vânzare mai mici ale ziarelor locale de stat (la nivel local) în comparaţie cu preţul real de vânzare a ziarelor independente; subminarea campaniilor de abonare la ziarele neloiale puterii etc, etc. În con-

diţiile unei economii, în care nu s-au încetăţenit relaţiile de piaţă, când puterea politică şi cea economică deseori joncţionează, nici calitatea publicaţiei (condiţionată şi de prezenţa investigaţiilor jurnalistice), nici calitatea managementului redacţional deocamdată nu garantează prosperare economică instituţiei media, implicit angajaţilor ei.

Dependenţa administrativă totală sau parţială a redacţiilor faţă de fondatori (proprietari) de asemenea constituie un impediment serios în activitatea jurnaliştilor de investigaţie. În cazul publicaţiilor, fondatori ale cărora sunt autorităţile publice locale, sau în cazul instituţiilor media loiale puterii, situaţia este mai mult ori mai puţin clară. Practic, investigaţiile jurnalistice sunt imposibile aici, în schimb deseori sunt publicate dezvăluiri la comandă. Ţinta lor vizează, de regulă, concurenţii sau rivalii, începând cu formaţiunile politice şi încheind cu organizaţiile neguvernamentale care nu acceptă să devină „de buzunar". Lucrurile se complică în cazul mass-mediei considerate independente. Este în firea lucrurilor ca fondatorii/proprietarii instituţiilor de presă să tindă spre profit. Profitul, la rândul lui, depinde de doi factori: de conţinutul produsului informaţional oferit publicului şi de numărul de beneficiari ai produsului dat (auditoriul). La modul logic (o confirmă experienţa ţărilor democrate), ca să sporeşti audienţa, trebuie să îmbunătăţeşti conţinutul. Investigaţiile jurnalistice constituie un „condiment" foarte indicat pentru conţinutul produsului informaţional. Acest lucru, însă, e valabil numai în condiţiile economiei de piaţă. Practica moldovenească demonstrează că fondatorii (proprietarii adevăraţi, de regulă, nu sunt cunoscuţi) preferă mai degrabă o viaţă liniştită, fără scandal şi conflicte decât profiturile (potenţiale în cazul prezenţei investigaţiilor jurnalistice). Imperfecţiunea legislaţiei privind reglementearea relaţiilor dintre fondatori (proprietari), manageri şi ziarişti, pe de o parte, şi lipsa în practica reală, cel puţin, a acţiunilor permise de legislaţie (aprobarea unui statut intern al redacţiei care să sporească gradul de libertate al ziaristului şi siguranţa lui) lasă, de fapt, la cheremul patronilor de presă să decidă ce e mai bine pentru ei (nu şi pentru auditoriu) în conjunctura social-politică actuală. O soluţie bună pentru depăşirea situaţiei atestate ar fi colectivul redacţional în calitate de singur fondator şi proprietar al instituţiei media care, în străduinţa de a se ţine pe linia de plutire, să diversifice funrnizorii de reclamă şi sponsorii în aşa mod, încât nici unul dintre ei să nu poată pretinde nimic mai mult decât plasarea publicităţii şi a anunţurilor de sponsorizare.

3. Rezistența persoanelor/instituțiilor investigate

Este împotriva firii omului cu obrazul pătat să-i placă dezvăluirile despre propria-i persoană. Nimănui nu-i place critica. Este o axiomă. Prin urmare, ziaristul nu trebuie să-şi facă iluzii când purcede la investigații. Oricum, cuiva acest lucru nu-i va plăcea. De aceea trebuie să fie pregătit, cel puțin moral, şi să fie conştient de rezistența persoanelor/instituțiilor, ale căror fapte condamnabile au nimerit în atenția lui şi pe care le investighează. Rezistența aceasta poate lua diverse forme. Ea poate fi directă sau indirectă, activă sau pasivă, înverşunată sau calmă, de lungă sau de scurtă durată, permanentă sau episodică, fizică sau psihică, violentă sau nonviolentă. Totul depinde de impactul investigației jurnalistice asupra intereselor persoanelor/instituțiilor vizate. Certă, însă, rămâne rezistența inevitabilă îndreptată fie împotriva autorului investigației, fie împotriva instituției media în care este angajat ziaristul, fie împotriva ambelor părți. Dacă investigația este efectuată de o instituție de profil, alta decât organul mass-media (bunăoară, Centrul de Investigații Jurnalistice din Moldova), direcțiile de atac ar putea să indice şi instituția respectivă. Scopul rezistenței întotdeauna este acelaşi: să fie curmată încercarea de a realiza şi de a publica investigația jurnalistică. Scopul poate fi atins prin diverse mijloace, în funcție de faza la care se află investigația şi de hotărârea persoanei/instituției „încolțite".

Rezistența începe imediat sau la puțin timp după ce persoana/instituția vizată bănuieşte sau află cu exactitate despre desfăşurarea investigației. În faza de colectare a informației de bază, mijloacele utilizate, aşa cum demonstrează practica, pot fi: tăinuirea informației pentru a nu permite accesul ziaristului la ea; distrugerea, din aceleaşi motive, a documentelor compromițătoare; încercări directe sau prin intermediul terților de a-l determina pe ziarist să renunțe la intenție; încercări de a „soluționa" problema în schimbul recompensei; intimidarea/amenințarea verbală directă ori indirectă, scrisă sau orală a ziaristului investigator; compromiterea ziaristului (metode sunt destule: să-l provoace să ia, chipurile, mită; să fie fotografiat/filmat, să zicem, în saună şi în companii „dubioase"; să i se găsească „întâmplător", la birou sau în automobil, droguri, armă sau altceva condamnabil etc.; agresarea fizică a ziaristului etc.

Rezistența poate continua şi după publicarea investigației jurnalistice (cazul din aprilie-mai 2008 cu ediția periodică „Jurnal de Chişinău", chemată în judecată de un fost procuror la aproape patru ani de la publicarea unui subiect, care, după cum pretindea reclamantul, i-a lezat onoarea şi demnitatea. Atunci

ediţiei periodice i se pusese sechestru pe conturi). Aici arsenalul metodelor de influenţă asupra ziariştilor şi instituţiilor media se completează cu hărţuirile judiciare. Rezistenţa capătă uneori şi caracter de răzbunare. În situaţia lipsei de independenţă a organelor judecătoreşti, formele de rezistenţă dau un randament înalt, mai cu seamă, dacă „în joc" intră persoane cu funcţii înalte sau instituţii respectabile. Dar eficienţa maximă a luptei împotriva jurnalismului de investigaţie o asigură, totuşi, lipsa de reacţie a instituţiilor decizionale la datele şi faptele dezvăluite de ziarişti.

Rezistenţa persoanelor/instituţiilor investigate poate ajunge câteodată şi la lichidarea fizică a jurnalistului. În Moldova nu au fost atestate asemenea cazuri. Acest fapt are câteva explicaţii: gradul de civilizaţie în relaţiile dintre investigatori şi investigaţi (ceea ce-i mai puţin credibil, din moment ce asemenea grad de civilizaţie lipseşte în relaţiile dintre businessmani, de exemplu); lipsa investigaţiilor jurnalistice cu adevărat „devastatoare" (ceea ce pare mai credibil); jurnalismul, în general, şi cel de investigaţie, în particular, nu este perceput de societate ca „sanitar social", iar de către cei investigaţi – ca un real pericol.

E în firea fiecărui om să aştepte şi să vadă o finalitate a activităţii sale. În cazul ziaristului investigator finalitatea nu înseamnă publicarea materialului. Şi nici hărţuiala judiciară după publicare. Dar Moldova nu cunoaşte cazuri când, în urma dezvăluirilor presei, să fi demisionat vreun demnitar vizat. Cu siguranţă, aceasta nu trebuie să determine dispariţia genului respectiv de jurnalism. Lucrurile se schimbă. Trebuie să se schimbe. La sigur, vor veni timpuri când investigaţiile jurnalistice vor face „să cadă capetele" celor certaţi rău cu legile şi normele sociale. Acele timpuri vor fi apropiate şi prin contribuţia ziariştilor de investigaţie. Dar nici în acele timpuri, la fel de sigur, nu va înceta rezistenţa persoanelor/instituţiilor ajunse în vizorul investigaţiei jurnalistice. Prin urmare, ea trebuie acceptată ca ceva iminent şi, dacă-i aşa, este necesar a elabora măsuri de contracarare, de neutralizare, de amortizare a efectelor ei.

Deseori se întâmplă că între ziaristul investigator şi persoanele/instituţiile afectate cântarul forţelor înclină mult spre acei, interesele cărora sunt atinse de investigaţia pornită. Trebuie de luat în calcul faptul că şi instituţiile statului, şi structurile criminale – obiecte tradiţionale ale investigaţiei, sunt mult mai organizate şi mai solidare decât breasla jurnalistică. E suficient să amintim cazul ziaristului investigator rus Pasiko, cel care intenţiona să publice dez-

văluiri despre o posibilă catastrofă ecologică la Răsăritul Îndepărtat, din vina militarilor. Până la urmă aceasta a fost învinuit că şi-a depăşit atribuţiile de serviciu şi a fost ţinut trei ani în izolatorul de detenţie preventivă. Prin urmare, la nevoie, ziaristul de investigaţie poate conta mai întâi pe forţele proprii, dar poate spera şi la sprijinul unor colegi de breaslă, precum şi al unor organizaţii neguvernamentale de media sau de protejare a drepturilor omului, naţionale sau internaţionale.

La drept vorbind, apariţia unor atare organizaţii internaţionale, cum ar fi „Freedom House", „Amnesty International", „Articolul XIX", „Reporters sans frontieres" etc, este tocmai dovada faptului că sunt oportune acţiunile conjugate în apărarea ziariştilor care, prin ceea ce fac, purifică climatul social. În fond, sunt două „arme" eficiente de apărare împotriva rezistenţei celor vizaţi: transparenţa eventualelor „relaţii amicale" şi buna cunoaştere a legislaţiei. La noi, opinia publică, deocamdată, nu are influenţă decisivă asupra fenomenelor date în vileag, dar nici nu trebuie neglijată. Dacă de fiecare dată ziaristul, supus în mod nejustificat presiunilor, va comunica despre aceasta şi opiniei publice, un anumit efect va fi obţinut. Nici legislaţia nu funcţionează ireproşabil. Dar cunoaşterea ei temeinică este un atu în plus.

4. Atacul din partea concurenţilor

Investigaţiile jurnalistice joacă rolul „sanitarilor societăţii". Identificând „maladiile" din societate, „diagnosticându-le" şi „prescriind reţete" de tratare a lor, ziariştii investigatori, în definitiv, însănătoşesc ambianţa socială. Este un beneficiu incontestabil pentru oameni în general. Dar ziariştii, ca şi oricare alţi profesionişti, acţionează într-un mediu concurenţial: concurează între ei ziariştii, concurează instituţiile de presă, concurează tipurile de mass-media. Anume concurenţei, în oricare sferă, îi datorăm progresul. Dar, aşa cum nu există fenomene absolut pozitive, concurenţa are şi efecte colaterale. E şi cazul jurnalismului, mai ales, al celui de investigaţie. Motive pentru concurenţă sunt suficiente: explorarea unor teme inedite; descoperirea unor noi eroi; abordarea celor care deja sunt eroi; exinderea arealului de distribuire/difuzare a produsului informaţional; operativitatea; fluxurile de reclamă etc. Altfel spus, concurenţa (sănătoasă şi loială) vizează două ţinte: cantitatea şi calitatea produsului jurnalistic.

Aceasta este, mai degrabă, un deziderat decât o realitate. Viaţa şi piaţa, până la urmă, vor aranja lucrurile pe „policioarele" lor. Deocamdată, însă, atestăm

situaţia când ziariştii nu concurează, ci se războiesc între ei. La fel procedează şi instituţiile de presă între ele. Este regretabil (de fapt inacceptabil) când drept „câmp de război" devin spaţiile de ziar sau de emisie. Este regretabil în măsura în care misiunea jurnalismului este alta. Spaţiile respective de ziar şi de emisie, la modul normal, logic şi firesc, trebuie să fie „umplute" cu informaţie utilă şi necesară publicului cititor/radioascultător/telespectator. Reglarea de conturi prin intermediul presei scrise şi electronice, în definitiv, arată că instituţia media a nimerit în capcana cuiva, a fost debusolată şi a ratat şansa să lucreze cu adevărat pentru publicul său. S-ar părea, ziarele în acest sens au o îndreptăţire – patronul cheltuie propriii bani şi procedează cum doreşte cu proprietatea sa. O atare îndreptăţire poate fi acceptată cu mari îndoieli, de rând ce ziarul „iese în lume". În cazul radiodifuzorilor, însă, nici asemenea îndreptăţire şubredă nu există. Motivul este la suprafaţă. Radioul şi televiziunea, indiferent de forma de proprietate, utilizează frecvenţe. Frecvenţele constituie un patrimoniu naţional. A utiliza patrimoniul naţional în interes îngust, meschin, personal poate fi calificat oricum, numai nu jurnalism. E ca şi cum ai lua în arendă un colţ de rai şi ai sădi acolo spini sau ai lua în arendă un lac şi, din când în când, l-ai trata cu... otravă. Diferenţa este că intoxicarea lacului ar fi unanim condamnabilă, iar „otrava" din pagină sau de la microfon face spectacol care aduce cuiva dividende. Logica este bună, dar nu într-atât încât să nu cedeze în faţa intereselor.

E bine ca ziaristul de investigaţie să fie conştient de eventualele riscuri ce pot veni din partea colegilor săi de breaslă. Se ştie că în spatele acestora de la urmă stă cineva – o formaţiune politică, un grup economico-financiar ori o grupare criminală. Până şi criminalii au înţeles ce forţă mare este presa, că fără presă ei sunt ca şi fără aripi. Nu în zadar teroriştii aleg cu scrupulozitate locul „isprăvilor sale": să fie comod ziariştilor să ajungă acolo, să filmeze, să fotografieze, să scrie. „Dacă în pădure a căzut un copac şi despre aceasta nu a aflat nimeni înseamnă că arborele nu a căzut". În esenţă, nu ziariştii se războiesc între ei. Se războiesc grupările care finanţează şi întreţin instituţiile media. Dar când începe „războiul", ziariştii îşi pierd această calitate şi devin mercenari. Ei nu au îndreptăţire, pentru că acceptă calitatea de mercenar, pentru că, din voia cuiva, iau jăratecul cu propriile mâini, pentru că, în ultimă instanţă, trădează cu bună ştiinţă profesia.

Cele spuse în nici un fel nu înseamnă că ziariştii de investigaţie nu greşesc sau nu trebuie să fie supuşi criticii. Ziariştii, inclusiv cei de investigaţie, nu sunt cu

stea în frunte şi nici cheie de biserică. Şi atunci când greşesc, dar cu siguranţă mai şi greşesc, sunt pasibili (trebuie să fie) de două pedepse, la modul normal: prima, mai uşoară, dată de judecată, şi a doua – capitală, dată de cititor/radioascultător/telespectator. Anume refuzul audienţei de a „cumpăra marfa" ziaristului constituie o pedeapsă capitală pentru el – dispare motivaţia activităţii de mai departe în această calitate. La ce bun să produci ceva de care nimeni nu are nevoie?! Cum poate fi contracarat „războiul" dintre ziarişti, război care, să menţionăm, nu a fost inventat de ziariştii moldoveni? Soluţia este foarte simplă – ziariştii să-şi facă onest meseria. Şi atât. Dar pentru că este simplă, este şi dificilă. Omenirea, paradoxal, nu acceptă soluţiile simple (gen: fumatul este dăunător sănătăţii, de aceea soluţia este abandonarea fumatului... şi aprindem ţigara; gazele de eşapament sunt nocive, de aceea e mai sănătos să utilizăm bicicleta... şi pornim motorul; etc).

5. Bariere fizico-psihologice

Activitatea jurnalistului investigator depinde de mai multe calităţi determinate genetic, cum ar fi stabilitatea emoţională, extraversia, timiditatea, carisma etc, etc. În plus, este necesară o condiţie fizică perfectă a organismului, pentru a rezista suprasolicitărilor emoţionale şi stresurilor iminente investigaţiilor jurnalistice. Unde mai pui că pe anumite segmente ale desfăşurării investigaţiei eforturile psihologice sunt extrem de mari. Toţi aceşti factori nu numai pot înalţa bariere în activitatea jurnalistului, dar şi pot provoca aşanumita deformare profesională. Vorba unui gazetar încercat: pericolul fizic îl ameninţă pe ziarist din când în când, însă pericolul psihologic îl ameninţă în permanenţă şi acţionează asemeni radiaţiei – este la fel de imperceptibil şi la fel de fatal.

Fiecărui om îi corespunde un anumit tip de caracter: coleric, melancolic, sanguinic sau flegmatic. Temperamentul ar putea să-i favorizeze activitatea, dar şi să-i încurce ţele. Savanţii consideră că pentru jurnalistul investigator ar fi de preferat temperamentul sanguinic. Persoanele cu un asemenea temperament reacţionează uşor şi adecvat la tot ce se întâmplă în jur, depăşesc mai repede dificultăţile şi neplăcerile – însoţitoare fidele ale jurnalismului de investigaţie. Calităţile psihofiziologice ale oamenilor îi mai împarte pe aceştia în introvertiţi (închişi în sine), extravertiţi (deschişi către lume) şi ambi-vertiţi. În jurnalismul de investigaţie, unde caracterul

deschis, dar şi facultatea de a te concentra sunt calități de aur, ambivertiții ar fi de preferat.

De menționat că până în prezent opiniile savanților referitoare la elementele constituante ale caracterului rămân împărțite. În plus, şi condițiile social-istorice (de exemplu, cele ale perioadei de tranziție pe care o traversăm) sunt în stare să schimbe, să deformeze portretul caracterologic al personalității. Etapa tranziției, specifică prin instabilitate, prin lupta vechiului cu noul, prin lipsa unei orientări clare şi a unei tendințe predominante către ceva concret, nu poate să nu influențeze dinamica formării caracterului uman, inclusiv al jurnalistului investigator. În acest sens, revine în actualitate tipologia clasică a caracterelor sociale, formulată de E.Fromm, care distingea caractere *orientate productiv* (active, acționale, altruiste, raționale) şi *orientate contraproductiv* (receptive, lacome, de piață, bazate pe „păstrarea cererii de sine"). Urmărind ce se întâmplă în jurnalismul autohton, discuția despre „caracterul de piață" al jurnalistului nu pare neavenită. În situația „acumulării capitalului informațional inițial", a divizării mass-mediei în „de poziție" şi „de opoziție", a divizării jurnaliştilor în tabere adverse (mai ales în desele campanii electorale), activitatea ziaristului de investigație solicită nu doar temeinice şi largi cunoştințe, ci şi o voință, un caracter de fier. Parafrazându-l pe un ziarist celebru, vom spune: fiecăruia – orice domeniu de activitate doreşte, şi numai celor mai tari – jurnalismul de investigație.

Este adevărat, la modul practic ziaristul nu „trece testele jurnalistului etalon" ca să se ocupe de investigații. Mai mult, un introvertit nu poate deveni extravertit, cum nu poate realiza acest lucru nici melancolicul care doreşte să devină sanguinic. Probabil, trebuie să pornim de la convingerea că toate tipurile de temperamente, caractere, personalități etc. sunt minunate şi să fructificăm plenar posibilitățile pe care ni le oferă ele. Oricum, dacă investigația este desfăşurată de mai mulți ziariști, ar fi bine ca extravertitului, de exemplu, să-i revină rolul de autor de interviuri cu „sursele vii" sau lucrul „sub acoperire", iar introvertitului – lucrul cu documentele sau analiza informației colectate. Vorba nu e că acelaşi tip de caracter sau de temperament nu va putea juca toate rolurile. Vorba e că un anumit tip de caracter sau de temperament execută anumite lucrări mai uşor, mai repede şi cu mai puțin efort decât alte tipuri. În orice domeniu, inclusiv cel al jurnalismului de investigație, acest aspect nu este de neglijat.

6. Remedii pentru depăşirea barierelor

Nu există soluţii identice pentru toate cazurile şi toate circumstanţele problematice şi ostracizante ce însoţesc desfăşurarea unei investigaţii jurnalistice. Mai degrabă putem vorbi de o multitudine de factori care ar putea contracara parţial efectele barierelor ce stau în calea jurnalismului de investigaţie şi, concomitent, ar asigura un anumit grad de confort (nicidecum deplin) ziaristului investigator, iar operei acestuia – eficienţa scontată. Multitudinea factorilor respectivi poate fi grupată în două:

a) mediul social favorabil activităţii ziaristului de investigaţie;
b) calitatea jurnalismului de investigaţie.

Între elementele formatoare ale „mediului favorabil" vom reliefa: cadru juridic adecvat, supremaţia legii, independenţa organelor judiciare, funcţionarea reală a legii, autonomizarea şi independenţa economică a mass-mediei, accesul larg la informaţia de interes public, curente de opinii publice sensibile la neregulile semnalate de mass-media, reacţia autorităţilor şi a societăţii pe potriva obiectului investigaţiei jurnalistice etc. Între elementele formatoare ale calităţii jurnalismului de investigaţie vom scoate în evidenţă trei: competenţa, curajul şi responsabilitatea celor din breasla dată. Din aceste trei calităţi am putea „desena" portretul ideal al jurnalistului investigator. Portretul ar putea lua forma unui... triunghi echilateral. Nota bene! Laturile triunghiului sunt egale, ceea ce sugerează că respectivele calităţi, reprezentate grafic, trebuie să fie într-o stare de echilibru. Prin analogie, să ne amintim de aşa-zisul „pătrat al lui Napoleon", pătrat, laturile căruia (reprezentând raţinea, voinţa, teama şi chibzuinţa), fiind egale, sugerau, de asemenea, un echilibru al respectivelor virtuţi ca o condiţie obligatorie pentru victorie. Dezechilibrul ar însemna prevalarea unei calităţi în faţa alteia şi, în definitiv, s-ar solda cu eşec. E şi cazul „triunghiului jurnalistului de investigaţie". Competenţa fără curaj şi responsabilitate nu poate asigura reuşita ca, de altfel, oricare altă combinaţie a calităţilor, dacă nu presupune un echilibru al lor.

Subiecte pentru discuţii

1. Descrieţi cauzele şi natura barierelor în activitatea jurnalistului de investigaţie.
2. Caracterizaţi barierele cognitive în activitatea jurnalistului de investigaţie.
3. Caracterizaţi barierele administrative în activitatea jurnalistului de investigaţie.

4. Descrieți acțiunile jurnalistului de investigație în următoarea situație: "Ați solicitat informație de la un minister vizând statele de personal şi salariile de funcție. Vi s-a răspuns: „Statele de personal şi salariile de funcție corespund legislației în vigoare".
5. Cum se manifestă rezistența persoanelor/instituțiilor investigate?
6. Caracterizați barierele fizico-psihologice în activitatea jurnalistului de investigație.
7. Cum pot fi depăşite barierele în activitatea jurnalistului de investigație?

Lecturi recomandate

1. Zece paşi spre ancheta reportericească // Lucinda S. Freeson. –Chişinău: International Centre for Journalists & Centrul Independent de Jurnalism, 2001.
2. Middleton, Kent; and Chamberlin, Bill F., The Law of Public Communication. Third Edition, Longman Publishing Group, 1994.
3. Weinberg, Steve, The Reporter's Handbook: An Investigator's Guide to Documents and Technique. Third Edition.- New York: St. Martin's Press, 1996.
4. Тертычный А. А. Журналистское расследование. – М., 2000.
5. Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения. – СПб: Издательство В. А. Михайлова, 2001.
6. Мельников М.А. Информационные конфликты: проблемы институализации и разрешения // Конфликтология – теория и практика, СПб, 2004, № 3.
7. Мельников М.А. Как не угодить под «статью», цитируя расиста // Профессия журналист, 2001, № 5.
8. Китайчик М. Правовые механизмы противодействия «языку вражды» в СМИ // ЗИП, 2005, №1.
9. Техника юридической безопасности для журналиста: Сб. материалов практических обучающих семинаров для работников СМИ и будущих журналистов / Отв. ред. А. Симонов. – М., 2000.

Tema 8. SECURITATEA ÎN JURNALISMUL DE INVESTIGAȚIE

1. *„Portretul" jurnalistului de investigație. Cunoştințe, calități şi abilități*
2. *Riscurile jurnalismului de investigație şi securitatea personală a jurnalistului. Pseudonimul*
3. *Securitatea juridică a jurnalistului de investigație. Consultantul juridic*

1. „Portretul" jurnalistului de investigație. Cunoştințe, calități şi abilități

Jurnalistul de investigație în Moldova azi. Figura ideală a unui jurnalist de investigație se conturează dintr-o documentare fără cusur, fapte verificate şi perspective diferite exprimate într-un subiect media. La aceste calități se adaugă nevoia de a fi curios şi sceptic în acelaşi timp. Curiozitatea este pentru a căuta răspunsuri la întrebări, mai ales acolo unde adevărul este tăiunit sau trecut cu vederea, iar scepticismul îl ajută pe reporter să pună la îndoială declarațiile şi informațiile pe care le obține.

Dacă jurnalistul de investigație este privit din perspectiva uneia dintre cele mai scurte, mai exacte şi mai recente definiții formulate de Hugo de Burgh în studiul *Jurnalismul de investigație: Context şi practică* – „un jurnalist de investigație este un bărbat sau o femeie a cărui sau a cărei profesiune este descoperirea adevărului şi identificarea abaterilor de la adevăr în orice tip de media" – cunoştințele, calitățile şi abilitățile lui, necesare pentru realizarea unor relatări profesioniste, pot fi epuizate prin portretul-robot, desenat în cuvinte de Curtis D. MacDougall, profesor de jurnalism la Northwestern University: „Jurnalistul de succes... (trebuie să posede următoarele calități) inteligență, prietenie, să fie de nădejde, imaginație, ingenuitate, nerv, rapiditate, acuratețe, curaj, rezistență, autodisciplină, perseverență, vioiciune intelectuală, onestitate, punctualitate, optimism, putere de observare, agerime, inițiativă, umor, adaptabilitate". Vestea bună în acest portret este faptul că cele mai multe dintre calități sunt necesare în orice domeniu, chiar dacă jurnalismul de investigație

este deosebit de orice altă muncă similară desfăşurată de poliţie, avocaţi, contabili şi organisme de reglementare.

Potrivit „Manualului de jurnalism", semnat de Mark Grigoryan, un ziarist de investigaţie îşi va însuşi o serie de deprinderi şi de abilităţi fără de care nu va putea, elementar, să-şi desfăşoare cercetarea.

În primul rând, este necesar să vă dezvoltaţi simţul informaţiei, adică flerul de a sesiza dacă dincolo de materialul „brut" nu există cumva ceva ascuns, priceperea de a găsi tema şi de a vă documenta, de a confrunta fapte şi cifre, de a analiza situaţii şi de a vă păstra o curiozitate mereu vie. Un jurnalist de investigaţie bun gândeşte ca un reporter. Cea mai bună oportunitate pe care o oferă unui reporter profesia sa este permisiunea de a-i întreba pe oameni despre ei înşişi şi despre alţii. A fi reporter este o licenţă pentru a fi curios.

„Mitul ziaristului de investigaţie nu este o invenţie gazetărească. Fiecare debutant visează să treacă la editorial şi anchetă cât mai repede. Să treacă deci la genurile care aduc rapid notorietate şi prestigiu. Din păcate, lucrurile nu sunt atât de simple. Pe lângă o bogată experienţă în domeniu, ziaristul de investigaţie are nevoie de câteva calităţi personale de neînlocuit: curaj, intuiţie, perseverenţă, dinamism, rapiditate în mişcare, spirit de observaţie", notează Sorin Preda în prezentarea capitolului „Ancheta", inclus în volumul II al „Manualului de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare", coordonat de Mihai Coman.

În al doilea rând, este important să cunoaşteţi legislaţia, în special legile privind libertatea de expresie şi accesul la informaţie. În Moldova, mai multe resurse în acest domeniu au fost elaborate de Centrul Acces-Info. În plus, trebuie să ştiţi cum să vă folosiţi de aceste legi. Adeseori, pentru a avea acces la anumite materiale şi documente, este suficient, pur si simplu, să faceţi o cerere la un departament sau altul, ca să vi le pună la dispoziţie. S-ar putea ca uneori să apelaţi şi în instanţă. Totuşi, documentele de care aveţi nevoie pot fi obţinute şi pe căi mai puţin radicale decît intentarea unui proces. Puteţi stabili, de pildă, o relaţie cu funcţionarul care ţine evidenţa documentelor. Este metoda cea mai eficientă în condiţiile actuale din statele post-sovietice.

Jurnalismul de investigare poate fi abordat de oricine îndeajuns de hotărât să ducă un lucru până la capăt şi să facă faţă pericolelor. Nu e nevoie de talente speciale. Dar exista câteva lucruri care vor face această muncă mai uşoară şi

mai eficientă. Deci, mai întâi, cunoaşterea legilor privind accesul la informaţie. Ce spun legile privind acest aspect în Republica Moldova? Pentru a răspunde la această întrebare, poate fi citită lucrarea *Legislaţia cu privire la mass-media în Republica Moldova* şi luate în considerare modificările legislaţiei în domeniu care au fost operate mai târziu. În plus, trebuie consultat volumul fundamental „Dreptul tău: Accesul la informaţie. Legislaţia Republicii Moldova. Acte internaţionale. Extrase", redactat de Centrul de Promovare a Libertăţii de Exprimare şi a Accesului la Informaţie „Acces-Info".

În cel de al treilea rând, trebuie să ştiţi unde se păstrează şi cum pot fi obţinute documente vechi, de arhivă. S-ar putea ca o parte din ele să le găsiţi în Internet sau în alte surse la îndemâna oricui!

În timpul desfăşurării operaţiunii de investigare, mai este necesar să obţineţi şi să arhivaţi orice document. Morala tuturor investigaţiilor realizate vreodată este să obţii orice document poţi şi să nu arunci nimic. Niciodată nu poţi şti când un document, raport sau notă îţi va fi utilă. Un bun jurnalist de investigaţie are inteligenţa şi capacitatea de a organiza detaliile. Aici îi prind bine abilităţile obţinute în copilărie la jocul de puzzle. Din mai multe elemente, oameni, citate, obiecte, documente şi observaţii se poate construi un subiect media.

Transcrieţi toate dialogurile şi faceţi fişe pentru observaţii. Acest sfat este important mai ales pentru cazurile în care lucraţi în echipă sau atunci când investigaţia este de lungă durată – pentru a nu uita nici un amănunt şi pentru a facilita pentru colegii de grup accesul la informaţiile obţinute.

În al patrulea rând, fiţi corecţi şi daţi dovadă de acurateţe în relaţiile cu persoanele ce vă furnizează informaţia. Căci dacă un funcţionar vă ajută să obţineţi un document oarecare, s-ar putea întâmpla ca şi superiorul acestuia să ştie de ce tocmai acest act lipseşte din registre. Apoi, cu cât un şef e mai mare în rang, cu atât ştie mai multe. Totuşi, nu veţi obţine de la el nimic, dacă nu va fi interesat, la rândul său, de această scurgere de informaţie. Şi dacă nu va fi absolut sigur că numele său nu va fi pomenit sub nici o formă, nicăieri şi niciodată, spune Mark Grogorian. A vorbi cu mai mulţi oameni posibil poate spori valoarea unui articol de investigaţie. Citatele şi vorbirea indirectă sunt, astfel, elemente obligatorii ale unui subiect de calitate. „Lumea vrea mereu să vorbească: tot ce fac jurnaliştii buni este să le dea pretextul", afirmă Gabriel Garcia Marquez în *A trăi pentru a-ţi povesti viaţa.*

Fiţi insistenţi. Dacă citiţi istoria oricărei investigaţii, primul lucru care atrage atenţia este insistenţa reporterilor.

Re-intervievaţi „sursele vechi". De cele mai multe ori, oamenii care lucrează în domeniul pe care în investigaţi îşi vor aminti detalii, vor intra în posesia unor noi informaţii sau vor fi în măsură să dea noi amănunte.

Cultivaţi sursele cu adevărat informate. În timpul investigaţiei Watergate, Woodward a contactat un bărbat care avea o funcţie importantă în administraţie pentru a-l întreba dacă a auzit despre nereguli. Auzise…

Asiguraţi-vă sprijinul şefilor. Pentru siguranţă, operaţiunea de investigare trebuie monitorizată îndeaproape de o persoană cu funcţie de decizie în redacţie. Această persoană trebuie să fie capul limpede al operaţiunii.

Scrieţi numai ceea ce ştiţi că este adevărat!!!

Jurnalistul de investigaţie în Moldova mâine. Cum ar putea să arate jurnalistul de investigaţie într-un viitor apropiat în Moldova? Probabil la fel cum arată astăzi cel din străinătate. Iar un reporter de investigaţie, angajat în prezent la marile medii din lume, nu mai are în geanta sa carneţelul de notiţe şi pixul, nu mai cară tone de echipament, ci o mulţime de *gadget*-uri (dispozitive mici cu caracter practic) şi accesorii. Aceste aparate electronice uşoare îi permit reporterului să realizeze o muncă profesionistă. Elia Illico, product manager la Reuters din Marea Britanie, a descris în cadrul Congresului Mondial al Ziarelor (Goteborg, 1-4 iunie 2008) conţinutul genţii cu care pleacă la drum un reporter de investigaţie de la agenţia sa de presă: a fost eliminată de mult camera video costisitoare şi de mari dimensiuni şi a fost înlocuită cu un telefon mobil Nokia N95 sau N82 (http://www.nseries.com/index.html) destul de performant încât să poată înregistra audio-video subiectul (HotNews, Ştiri non-stop, 4 iunie 2008). Cu aceste dotări, jurnaliştii trimişi pe teren de Reuters pot produce în timp util texte şi imagini. Agenţia transmite zilnic abonaţilor în jur de 1.000 de poze şi 10 ore de înregistrări video, multe dintre acestea fiind subiecte de investigaţie. „Provocarea astăzi este să transmiţi ştirea mai repede decât oricine", a spus Elia Illico.

Activitatea jurnalistică se schimbă din cauza avansurilor tehnologice. Acum, reporterul este cel care ia cele mai multe decizii pe teren. Principala alegere pe care trebuie să o facă se află la nivelul modului de abordare a subiectului

– doar text, text şi imagini fixe sau text şi clip video. O altă schimbare evidentă este accesul mai facil la surse, în special la persoane greu de abordat şi mai ales în cazul unor investigaţii media. Într-un viitor foarte apropiat în Moldova, expresia care este prezentă aproape în orice subiect delicat: „... nu a fost de găsit" va fi doar scuza unor reporteri neprofesionişti, care ori nu au căutat de ajuns, ori, pur şi simplu, nu pot spune că persoana dată nu a răspuns la telefon. În curând, va fi mult mai uşor pentru jurnalist să convingă o sursă să vorbească în faţa unui telefon mobil care înregistrează audio-video decât în faţa unei echipe de televiziune formată din mai mulţi tehnicieni.

2. Riscurile jurnalismului de investigaţie şi securitatea personală a jurnalistului. Pseudonimul

În contextul acestui compartiment, un autor celebru, David Randall, atrage atenţia, în cartea sa „Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă", mai ales asupra pericolelor ziaristicii de investigare. De asemenea, volumul redactat de Agenţia investigaţiilor ziaristice a lui Andrei Konstantionov (Sankt Petersburg) punctează, ca fiind foarte importante, în cartea „Investigaţie jurnalistică", problemele securităţii juridice şi fizice în timpul investigării subiectelor.

Reguli de securitate pentru jurnalistul de investigaţie. În unele cazuri realizarea unor investigări poate genera situaţii de pericol atât pentru jurnalist, cât şi pentru alte persoane implicate. De aceea, jurnalistul care realizează investigaţii trebuie să respecte câteva reguli de bază. Iată câteva dintre ele ce au în temei recomandările formulate la Şcoala de Vară Internaţională „Jurnalismul de investigaţie", ediţia a VII-a, organizată de Centrul Mass-Media al Facultăţii de Jurnalism, Universitatea de Stat din Sankt Petersburg (2002), în cadrul unui workshop moderat de ziaristul Andrei Konstantinov:

- Este foarte important ca jurnalistul să nu fie purtătorul exclusiv al informaţiei. Este mult mai bine şi mai sigur ca investigaţia să fie realizată de un grup format din doi sau trei ziarişti. Este util ca ziaristul să noteze totul într-un jurnal şi să facă mai multe copii.
- Nu provocaţi conflicte între figuranţii investigaţiei. Se poate întâmpla ca aliaţii voştri să se alieze cu cealaltă parte.
- Respectaţi normele etice şi sociale vizavi de subiecţii anchetei. Articolul scris ar trebui să adopte o tonalitate sobră, potrivită. Munca unui repor-

ter de investigație este de a relata fapte şi opinii ale oamenilor, lăsând dincolo de text opiniile personale. „Doar faptele sunt sfinte". Astfel, vor exista mai puține motive pentru vendetă.

- Onorați obligațiunile şi promisiunile asumate în timpul investigației.
- Evitați relațiile intime cu figuranții investigației şi sursele de informare. Ziaristul nu este un agent al serviciilor secrete. Deosebirea dintre cei doi este că în spatele agentului se află maşina de stat care-l poate proteja. O regulă utilă: sursa de informație trebuie să fie mai mult decât un prieten, dar nu poate fi prieten.
- Nu deconspirați niciodată sursele decât doar în situațiile stabilite strict de legislație. În caz contrar, există pericolul răzbunării sau al pierderii reputației.
- Studiați în permanență sursele de informație. În viața lor pot interveni modificări, pe care trebuie să le cunoaşteți şi să le puneți în calcul.
- Să nu aveți niciodată siguranță deplină în sursele de informație. Verificați-le cu alte surse. Uneori, oamenii greşesc.
- Nu acceptați întâlniri cu oameni necunoscuți în locuri pe care le propun ei. Dacă mergeți la o astfel de întrevedere, spuneți-le despre ea colegilor. Cel mai sigur, este să-l invitați pe om la redacție.
- Un pic de neutralitate nu va strica. Mai multă neutralitate vă va ajuta imens.
- Încercați să vă controlați comportamentul în viața de toate zilele, pentru a nu fi obiectul şantajului.
- Investigația jurnalistică este incompatibilă cu activitatea comercială, care te face vulnerabil.
- Nici să nu vă gândiți să faceți bani vânzând documente şi informații! Este lipsit de etică, ilegal şi, în genere, aceasta are doar o legătură indirectă cu jurnalismul. Iar dacă documentele sunt importante şi ating interesele unor persoane sus-puse, acest lucru poate fi periculos pentru viață. Deci, fără racket informațional!
- Respectați regulile securității juridice. Ar fi ideal ca redacția ce realizează subiecte de investigare să dispună de un jurist profesionist care să expertizeze articolele înainte de publicare.
- Reacționați momentan şi corect la presiuni şi amenințări. În cazul în care sunteți amenințat la telefon, nu vă grăbiți să puneți receptorul.

Telefonați de la alt aparat la stația de telefoane pentru ca aceasta să ia măsuri de depistare a numărului de la care ați fost sunat. Explicați că sunteți jurnalist şi că ați fost amenințat, după care mergeți la poliție, pentru a scrie o declarație. Aceasta va reprezenta un document oficial în cazul în care lucrurile vor lua o întorsătură proastă. De asemenea, în cazul unor amenințări telefonice, vă puteți cumpăra un aparat care identifică numărul şi înregistrați discuția pe bandă. Imprimarea discuției ar putea fi utilă pentru identificarea persoanei care v-a sunat. Trebuie să fiți atent la particularitățile pronunției, la maniera de a vorbi, precum şi la alte zgomote în receptor: claxon de maşină, de exemplu, sau muzică în planul secund. Despre telefoanele de amenințare anunțați organele de drept.

- Să nu vă fie ruşine să pasați unele subiecte colegilor, oricum nu reuşiți să le rezolvați pe toate în acelaşi timp.
- Schimbați din când în când temele pe care le anchetați. Treceți de la dezvăluiri spectaculoase şi încercări de demitere a unui ministru la lucruri mai simple, dar la fel de interesante şi profesioniste, aşa cum a reuşit un jurnalist din Cluj să petreacă nestingherit o noapte întreagă în Palatul Parlamentului.
- Relaxați-vă. Nu vă supuneți pericolelor de ordin psihologic.
- Înainte de declanşarea unei anchete, studiați bine subiectul şi documentați-vă.
- Alegeți între a folosi ca semnătură un pseudonim sau numele adevărat. Un nume inventat poate diminua încrederea cu care cititorii creditează un articol sau o relatare – dacă un om îşi ascunde numele, se poate crede că mai ascunde ceva. Pseudonimul este însă o soluție dacă există amenințări adevărate sau presupuse la adresa jurnalistului. Puneți pe o balanță riscurile, nevoia de notorietate, autoritatea numelui şi consecințele posibile şi faceți o alegere conştientă.
- Un reporter de investigație al publicației „Informația" de Cluj (România) a reuşit performanța să petreacă o noapte întreagă în Palatul Parlamentului din Bucureşti, fără să fie întrebat de nimeni de sănătate. „M-am întrebat prima dată în viață dacă nu cumva sunt invizibil", a spus Alexandru Covasa, referindu-se la „eficiența" măsurilor de securitate de la Palat.

Totodată, jurnaliştii din zonele operaţiunilor militare trebuie să respecte unele reguli speciale de securitate:

- Niciodată nu îmbrăcaţi haine sau lucruri de echipament care vă pot asocia cu participanţii opoziţiei.
- Nu luaţi în mână arma şi nu împuşcaţi.
- Nu provocaţi acţiuni active pentru un o imagine bună.
- Plecând în zona operaţiunilor militare, străduiţi-vă să alegeţi cu grijă ruta.
- Este bine să ştiţi măcar în linii generale despre locul unde intenţionaţi să lucraţi, să cunoaşteţi istoria, regulile de conduită şi tradiţiile.
- În măsura posibilităţilor, nu vă deplasaţi cu transport necunoscut.
- Nu încercaţi să traversaţi de sine stătător un teritoriu necunoscut.
- Nu intraţi în conflict cu persoane înarmate, fie militari, fie participanţi ai unor formaţiuni paramilitare.
- Nu luaţi cu sine documente de prisos.
- Dacă nu e necesar, nu demonstraţi că aveţi echipamente scumpe şi sume mari de bani.
- Îmbrăcămintea trebuie să fie fără buzunare, încălţămintea fără şireturi, iar pantalonii fără curea – toate acestea vor fi confiscate în cazul reţinerii.
- Dacă sunteţi luat ostatic, mai bine nu opuneţi rezistenţă. Concentraţi-vă şi memorizaţi oamenii, drumul, împrejurimile. Iar dacă aţi recunoscut pe cineva dintre răpitori, nu daţi în nici un caz aceasta pe faţă.

Recomandări formulate de Igor Maximenko, producer/corespondent, NewCom International TV Agency, şi de Mark Grigoryan.

Iată una dintre motivaţiile care îl poate face pe un jurnalist de investigaţie să-şi facă muncă, fiind supus pericolelor descrise aici şi inspirate din viaţă:

Jurnalismul de investigaţie este o profesie precară. În cea mai mare parte înseamnă ore, zile şi, uneori, săptămâni de muncă plicticoasă de scotocire prin documente. Înseamnă interviuri nesfârşite cu oameni care, într-adevăr, nu vor să vorbească; piste care nu duc nicăieri, frustrarea de a avea prea multe începuturi cu un sfârşit edulcorat sau, şi mai rău, cu rezultate neconcludente; şi impenetrabilul zid de beton al oficialilor, şi, totuşi, suntem linia de comunicare care este vitală pentru bilanţul Guvernului în faţa publicului. Clark R. Mollenhoff.

3. SECURITATEA JURIDICĂ A JURNALISTULUI DE INVESTIGAȚIE. CONSULTANTUL JURIDIC

Jurnalistul care face o investigaţie va acţiona în cadrul legal şi va respecta normele eticii. În caz contrar, între el şi cei pe care îi cercetează nu va exista nici o deosebire. Prin urmare: fără politică, fără interese personale. Drept motiv pentru investigaţie vor fi doar interesele societăţii. Fără documente furate. Fără dare de mită pentru a dobândi informaţie. Fără pătrunderi ilegale în spaţii private, exceptând cazurile în care jurnalistul este dispus să-şi asume răspunderea penală pentru asemenea acţiuni.

Michael Berlin „Mic ghid de investigaţii jurnalistice"

Jurnalistul de investigaţie îşi poate asigura securitatea juridică, dacă ţine seama de câteva sfaturi pe care le găsim în studiul *Журналистское расследование. История метода и современная практика (2001) redactat de A.* Константинов:

1. În loc de declaraţii, afirmaţii, jurnalistul poate formula întrebări retorice care nu pot servi drept bază pentru adresarea în judecată.
2. Este mai potrivit şi mai securizant ca jurnalistul să folosească cuvinte introductive (de exemplu, posibil, se pare, cum se spune, etc.).
3. Jurnalistul poate porni de la sensul opus, descriind activităţi clar negative, dar parcă acceptându-le sau admirându-le.
4. Jurnaliştii de televiziune şi radio trebuie să-şi controleze intonaţia, variaţiunile de voce şi pauzele, pentru că şi cel mai inocent cuvânt rostit cu o anumită expresivitate poate să pară insultător, jignitor pentru protagonistul ştirii sau subiectului.
5. Pentru a evita pretenţiile şi pentru a conferi amprenta sa de profesionalism, la elucidarea unui conflict dintre firme sau organe de stat jurnalistul trebuie să consemneze poziţia tuturor participanţilor la conflict.
6. Înainte de a începe scrierea unui articol de cronică poliţistă, jurnalistul trebuie să discute cu angajaţii organelor de urmărire penală şi anchetă preliminară care au efectuat reţinerea sau arestarea, cu anchetatorul sau procurorul care sunt responsabili pentru acest caz, să ia cunoştinţă (dacă e posibil) de materialele dosarului penal, de încheierea de învinuire.

7. La efectuarea unei investigații jurnalistice şi la redactarea subiectului, ziaristul trebuie să examineze din mai multe perspective problema abordată: să vorbească cu toate persoanele interesate, să obțină de la ambele părți documentele care îl interesează, să se convingă de veridicitatea lor, să examineze aceste documente şi numai după aceasta să procedeze la scrierea materialului.

Practicile bune ale unor medii din Moldova şi din lume recomandă angajarea unui consultant juridic care să ofere consultanță şi expertiză pentru subiectele de investigație, înainte de difuzarea lor. Aceasta poate contribui la evitarea unor erori şi la asigurarea unei securități juridice a reporterului, editorului sau redacției.

EXERCIȚIUL „INCENDIU LA CASA WIESE", DUPĂ „CONVERSAȚIE LA CATEDRALĂ" DE MARIO VARGAS LLOSA (Bucureşti, RAO, 1998, p. 232).

Atunci când tânărul Santiago Zavala, eroul central al romanului „Conversație la Catedrala", vine să se angajeze la ziarul „Cronica", şeful departamentului *Actualitate*, domnul Vallejo, îi spune mai întâi următoarele: „Ziaristica e meseria cea mai prost plătită. Şi cea care-ți amărăşte cel mai rău viața". Replica tânărului este: „Întotdeauna m-a atras. M-am gândit întotdeauna că e cea mai apropiată de viață". „Bine, bine, – domnul Vallejo îşi netezi cu palma părul nins, dădu din cap cu ochii mijiți a zâmbet. Ştiu că n-ai mai lucrat la ziar până acum, vom vedea cum o să te descurci. În sfârşit, aş vrea să-mi fac o idee despre înzestrarea dumitale".

Aşadar:

1. Un incendiu la Casa Wiese.
2. Pompierii au muncit toată noaptea să stingă focul.
3. Doi morți, pagube de cinci milioane.
4. Poliția cercetează dacă-i un incendiu sau un act criminal.

„Aşadar, maximum două paragrafe... În redacție sunt mai multe maşini, alege-o pe care pofteşti", i-a spus domnul Vallejo tânărului Santiago...

Sugestii pentru scrierea acestor două paragrafe... şi celelalte

- Jurnalismul este o chestiune de dispunere a datelor în funcție de importanța lor. Sunt importanți oamenii, mai ales. Deci, în jurnalism avem de a face cu oameni.
- Este nevoie de economie de cuvinte. Scrieți de parcă ați plăti cu banii din buzunar pentru fiecare cuvânt scris.
- Începeți cu tot ce sare-n ochi, tot ce-l poate pasiona pe cititor. Asta-l face să se simtă direct vizat de subiect.
- La început spuneți totul în trei rânduri. E ceea ce americanii numesc *lead*.
- Cum veți realiza o investigație în acest caz?
- Pe cine intervievați și ce faceți dacă nu vor să vă dea declarații?

SOLUȚIE PENTRU EXERCIȚIUL

„INCENDIU LA CASA WIESE”,
DUPĂ „CONVERSAȚIE LA CATEDRALA”,
DE MARIO VARGAS LLOSA

Toate datele importante sunt rezumate
în primele trei rânduri, în *lead*.

Unul dintre cele mai importante cuvinte aici este deocamdată: sugerează că este un bilanț provizoriu și anunță, totodată, că ziarul va reveni asupra subiectului cu noi amănunte (follow-up).

Cu doi morți și cinci milioane pierderi s-a soldat deocamdată incendiul care a distrus noaptea trecută cea mai mare parte a Casei Wiese, una dintre clădirile principale din centrul Limei. Pompierii au stins focul după opt ore de sforțări în mijlocul primejdiilor.

După care jurnalistul poate colora subiectul cum dorește: cauza catastrofei, spaima funcționarilor, declarațiile martorilor, faptul că toți copiii din cartier nu au închis un ochi noaptea din cauza sirenelor etcetera.

Subiecte pentru discuție:

1. Exemplificați cu o situație din media sau din viață fiecare din cele 21 de calități din portretul-robot al jurnalistului, formulat de prof. Curtis D.MacDougall.
2. De ce jurnalismul de investigație ridică probleme de securitate?
3. Care sunt principiile generale de desfăşurare a investigațiilor?
4. Care sunt regulile de securitate a jurnalistului care realizează investigații?
5. Care sunt regulile de securitate pentru reporterii din zonele operatiunilor militare?
6. Cum jurnalistul de investigație poate evita problemele juridice?

Lecturi recomandate

Jurnalismul de investigație: Context şi practică // Coordonator: Hugo de Burgh. Traducere din limba engleză, cuvânt introductiv şi note de Mihaela Mudure.– Cluj:Limes, Cluj, 2006.

Jurnalismul de investigație în combaterea corupției // Viorelia Gâscă, Igor Guzun, Dmitri Calac, Igor Cătană, Ala Şchiopu. – Chişinău: Transparency International, 2002.

Manual de journalism // Mark Grigoryan. – Chişinău: Centrul Independent de Jurnalism, 2008

Mass-media între valori şi pericolele profesionale.- Chişinău: Comitetul pentru Libertatea Presei, 2004.

Reuters Foundation Reporters Handbook. Investigative Reporting (p. 41) Reuters Foundation, United Nations Development Programme (UNDP), Spanish International Cooperation Agency (AECI), London, 2006

Sapă mai adânc, ţinteşte mai departe. Un model de instruire pentru jurnalismul de investigație // Lucinda S. Freeson. – Chişinău: International Centre for Journalists & Centrul Independent de Jurnalism, 2001.

Zece paşi spre ancheta reportericească // Lucinda S. Freeson. – Chişinău: International Centre for Journalists & Centrul Independent de Jurnalism. 2001.

Журналистское расследование. История метода и современная практика // Агенство журналистских расследований А. Константинова, Санкт-Петербург, 2001.

Tema 9. TEHNICI DE ELABORARE ŞI REDACTARE A INVESTIGAȚIEI JURNALISTICE

1. *Ancheta jurnalistică. Caracteristici generale şi tipuri*
2. *Portretul ca gen de investigație*
3. *Campania de presă*
4. *Dosarul de presă sau pagina tematică*
5. *Etapele de redactare a textului de investigație jurnalistică*

1. Ancheta jurnalistică. Caracteristici generale şi tipuri

Jurnalismul de investigație a dat naştere unor forme distincte de scriitură media. Acestea din urmă reprezintă diviziuni publicistice cu identitate precisă care cuprind articole de ziare şi reviste, emisiuni radiofonice sau televizate asemănătoare prin modul specific de abordare a unei probleme sau de reflectare a unei situații.

Potrivit unor autori, metodele comisarului Maigret, pe care le foloseşte un reporter care cercetează circumsanțele unui caz suspect, se soldează în mod firec cu o redactare şi o scriitură de genul celor practicate de Georges Simenon. Astfel, în opinia cercetătorului rus Aleksandr Stanko de la Universitatea din Rostov-pe-Don, de exemplu, produsul unei investigații jurnalistice realizate cu metodele unui detectiv are similitudini, până la un punct, cu literatura polițistă. Există, firește, şi deosebiri principiale. Diferența o face tipul de comunicare. Potrivit teoriei informației, textele literare şi cele jurnalistice sunt definite de funcțiile limbajului, aşa cum au fost descrise ele de Roman Jakobson. Dominante pentru creațiile literare sunt funcția poetică, centrată pe mesaj, şi funcția expresivă, centrată pe emițător. Pentru textele jurnalistice definitorii sunt funcția fatică, axată pe canalul de comunicare, şi cea referențială, axată pe referent, adică pe realitate. De unde şi concluzia că investigația jurnalistică e un mod aparte de comunicare, altul decât romanul polițist.

Pentru că elemente de cercetare jurnalistică sunt prezente şi în alte tipuri de jurnalism, şi în cel de informare, şi în cel de opinie, de la un timp încoace se face simțită tendința de a defini drept genuri ale investigației jurnalistice mai întâi de toate articolele care dau în vileag corupția, abuzul de putere, alte ilegalități comise sau trecute sub tăcere de autoritățile publice centrale sau locale. Deşi există diferențe de opinie în ceea ce priveşte criteriile de clasificare, rezumând, se poate spune că la ora actuală se disting câteva gorme ale textului de investigație consacrate : ancheta, campania de presă, pagina tematică, portretul.

Ancheta este demersul jurnalistic care finalizează o investigație întreprinsă de reporterul unui ziar, al unui post de radio sau canal de televiziune. Ea este forma publicistică pe care o îmbracă, în ultimă instanță, cercetarea anterioară a ceea ce se ascunde îndărătul unui fapt ilicit. *Dacă reportajul reprezintă (să zicem) o*

„poetică" a efectului, ancheta susține o poetică a cauzei, afirma Sorin Preda.

Gen nobil, ancheta conferă personaliate unei redacții, relevă profesionism şi dexteritate jurnalistică. Potrivit lui Michel Voirol, subiectul ei trebuie să fie neapărat o problemă. Spre deosebire de cel al reportajului, bunăoară, care este un spectacol. Sau de cel al comentariului care este o analiză şi o interpretare a faptelor deja relatate. Şi tot Voirol adaugă: dacă reportajul arată, ancheta demonstrează. Reportajul urmăreşte dezvăluirea, evidențierea disfuncționalităților şi a celor care le produc. Ancheta, vizând o problemă controversată şi deocamdată nelămurită, o pune în dezbatere publică.

Studiile de specialitate diferențiază mai multe tipuri de anchete. Jacques Mouriquand vorbeşte despre patru. El ia în discuție *ancheta de actualitate, ancheta de fapt divers, ancheta magazin* şi *ancheta de investigație*. Ultimul tip are o denumire cam pleonastică, care desemnează în cea mai mare măsură genul jurnalistic propriu-zis de anchetă. În ce priveşte primele trei, acestea, fiind nişte specii de graniță, se situează între jurnalismul de investigație şi cel factual. Totuşi, ele înclină balanța mai mult spre cel dintâi tip de presă prin încercarea de a trece de suprafața evenimentelor pentru a săpa măcar puțin în adâncimea lor. De aceea, putem să le tratăm, totuşi, ca fiind cu precădere nişte articole de investigație, dar care au concomitent şi o certă valoare de informare.

Ancheta de actualitate stă sub semnul evenimentului, consemnează fapte şi declaraţii, confruntă opiniile celor implicaţi fără a aprofunda cauzele sau responsabilităţile. Are mare frecvenţă în presă, mai cu seamă în cea electronică. Deşi, ca orişice articol de investigaţie, încearcă să intre în profunzimea unei probleme, ea nu-şi propune, în criză de timp, să excaveze straturi abisale ale realităţii. Străfundurile nu sunt obiectivul pentru acest tip de anchetă. Contează rapiditatea cu care se mişcă ziaristul. El porneşte la drum de la o relatare care spune multe, dar care parcă ar asunde ceva. Demisia surpinzătoare şi în condiţii dubioase a ministrului X, bunăoară, poate declanşa mai multe investigaţii fulgerătoare menite să stabilească mobilul nevăzut al îndepărtării din post a unui demnitar care încă nu demult părea de neclintit în fotoliul său de la guvern. În astfel de situaţii, reporterul nu are cum, desigur, să adune suficente probe pentru a demonstra că-i ceva necurat la mijloc. El doar sistematizează avalanşa de informaţii şi eventualele suspiciuni, consemnează fapte şi declaraţii, confruntă mai multe opinii, fără a se înfunda în miezul problemei, pentru a constata că partea interesată evită să spună adevărul până la capăt. Ancheta de actualiate face, astfel, dezvăluiri. Atâta doar că acestea nu sunt şi nici nu pot fi complete.

Ancheta de fapt divers se focalizează pe contextul producerii unui eveniment, fără a-şi propune să probeze o vinovăţie. Se bazează pe declaraţii ale martorilor şi ia în considerare dovezi indirecte şi fragmentare. Ea are tangenţe cu o anchetă judecătorească, dar nu se confundă cu aceasta, întrucât investigaţia jurnalistică se centrează doar pe circumstanţe, nu pe inculparea cuiva. Pare o anchetă de actualitate, pentru că se află sub presiunea timpului, dar nu este, de vreme ce nu atât livrează informaţii noi, cât stăruie asupra unor conjuncturi anterior necunoscute sau neglijate. În efortul lor de a descifra împrejurările în care s-a năruit o casă de locuit din Soroca, reporterii, spre exemplu, au consemnat mărturiile locatarilor, specialiştilor, funcţionarilor, constatând astfel că într-o stare jalnică se află o bună parte a spaţiului locativ din oraş, fapt ce poate produce noi tragedii. Ajungând aici, ancheta îşi poate modifica cursul, încercând să se concentreze asupra unor chestiuni generale sau a unor aspecte aparent minore care, deşi iniţial trecute cu vederea, ar putea să aibă o sumedenie de contaţii de ordin social, moral, juridic sau politic.

Ancheta- magazin nu stă sub semnul imediatului, centrându-se sau pe aşazisele probleme eterne, sau pe o întâmplare deja petrecută. De exemplu:

şomajul, transportul public, locurile de muncă, cerşitul. O atare investigaţie nu-şi propune să afle neapărat numele celor care, bunăoară, se ascund în spatele persoanelor care cer de pomană pe străzile Chişinăului. Însă, apropiindu-se de o cercetare sociologică, ancheta-magazin va căuta să decodeze cauzele acestui fenomen, să scoată în evidenţă aspectele morale, să demonstreze neimplicarea autorităţilor, să evalueze consecinţele sociale. Acest tip de cercetare jurnalistică are funcţia preponderent de a educa. Printr-un surprinzător unghi de abordare şi prin concluziile originale, ea contribuie la rezolvarea unor probleme sociale. Ancheta-magazin nu poate să ţină pasul cu presa cotidiană. Ea li se potriveşte, însă, ca o mănuşă, săptămânalelor şi revistelor specializate.

Ancheta de opinie este un gen jurnalistic hibrid, care face carieră, mai ales, în investigaţia radiofonică. Reporterii adresează întrebări pe o anumită temă şi consemnează diverse păreri. Succesul ei ţine de alegerea corectă a întrebărilor şi formularea lor provocatoare. Prost formulate, ele pot provoca nişte răspunsuri irelevante sau remarci stupide. Nu e suficient, de asemenea, să pui cap la cap câteva opinii luate grăbit în stradă. Părerile intervievaţilor, oricât de diferite ar fi, trebuie să creeze în cele din urmă impresia unui sondaj lămuritor.

Raidul anchetă este un tablou al unei realităţi care a fost provocată chiar de investigator. El se poate deghiza, de exemplu, în vânzător la o piaţă pentru a urmări şi fixa întâmplările şi stările de spirit ale micilor comercianţi. Ridică probleme deontologice, pentru că unul dintre principiile jurnalismului de investigaţie este să nu provoci. Iată de ce este foarte important ca intervenţia ziaristului să schimbe datele problemei cercetate şi să nu dăuneze oamenilor implicaţi într-un fel sau altul.

Ancheta de investigaţie se axează pe dezvăluiri şi are o structură de tipul: problemă-prezumţie-probe-explicaţii-încheiere. Înglobează conflictul, argumentele părţilor, fapte, mărturiile surselor, opiniile specialiştilor, concluzia. Se îmbină cu alte genuri jurnalistice: relatarea, interviul, portretul, dar nu se identifică niciodată cu acestea. Costă cel mai mult, sub aspectul timpului, al banilor, al energiei consumate. Aflată, dacă o privim prin prisma mijloacelor de realizare, la intersecţia dintre reportaj şi cercetarea detectivistică, ea ocupă un loc aparte printre genurile jurnalistice. Asta pentru că se vede silită mereu să intre pe terenul investigat. Pentru a reuşi, trebuie de cele mai multe ori să ajungă în final la secrete păzite de autorităţi sau de grupuri de interese influente. Iată de ce, aşa cum editorialul este coloana vertebrală a anui ziar, ancheta

de investigație este regina presei. Cu toate acestea, o trăsătură semnificativă a anchetei de investigație o reprezintă faptul că absența ei din paginile unui ziar nu este privită, de obicei, ca o carență. Dacă nu se întâmplă nimic deosebit, cititorul nu-i duce dorul. Dacă însă intervine ceva, îi resimte acut lipsa.

Ancheta de investigație se află nu sub imperativul urgenței, ca o ştire, de exemplu, ci sub cel al problemei. Al unui mister demult uitat, dar care, din varii motive, începe să sensibilizeze atenția publicului. Al unui eveniment consumat deja care pare să ridice nişte întrebări surprinzătoare. Ancheta de investigație e asemenea vinului bun. Nu-l bei în fiecare dimineață, ca ceaiul sau cafeaua, ci doar cu o ocazie. În caz contrar, rişti să-ți strici reputația. De aceea nu-i nevoie ca anchetele să apară în fiecare număr de ziar. Asta cu atât mai mult cu cât în societățile deschise erorile din jurnalismul de investigație sunt taxate de public mai necruțător decât cele din jurnalismul factual, fiind considerate atentate la dreptul omului de a fi corect informat. Ancheta necesită timp pentru verificarea tuturor informațiilor, rezultatele ei putând fi publicate şi după ce subiectul nu mai face parte din sfera de maxim interes a opiniei publice. Ca specie publicistică de teren, ancheta de investigație îşi propune să evoce şi, mai ales, să aprofundeze, prin investigare directă, mari probleme economice, sociale, politice, culturale de actualitate sau nu.

În general, o anchetă de investigație începe din momentul în care reporterul îşi pune o întrebare la care nu poate răspunde. Cercetarea originală continuă apoi cu adunarea tuturor informațiilor în legătură cu subiectul. Jurnalistul studiază cu atenție ceea ce s-a publicat deja şi realizează o pre-anchetă, pentru a stabili un plan de lucru şi ipoteze care vor fi verificate pe parcurs. Apoi, se formulează etapa următoare prin informațiile obținute de la specialişti, prin confruntarea unei baze de date şi a cunoştințelor întocmite prin lectură atentă şi spirit critic. Pornind de la o problemă, ziaristul trebuie să aibă grijă de încadrarea corectă a acesteia. Cu alte cuvinte, trebuie s-o plaseze într-un context foarte precis. Să cadrezi corect înseamnă să defineşti clar limitele câmpului de aplicație a anchetei. De exemplu, luând ca temă abuzurile din poliție, urmează mai întâi să clarifici despre ce fel de poliție este vorba. Dacă vrei să investighezi estorcarea de bani de la şoferi, te ocupi întâi de toate de poliția rutieră. Mai mult decât în cazul altor genuri jurnalistice, realizarea unei anchete de investigație este, în primul rând, o chestiune de metodă. De la ipoteze la concluzii – un drum plin de obstacole. Indiferent de prioritățile anchetei (informare, interpretare,

supunerea unei probleme dezbaterii, dezvăluire), demersul investigativ parcurge, în linii mari, aceiaşi paşi. Nucleul metodologic îl reprezintă: formularea ipotezelor de lucru, verificarea lor, inclusiv pe teren, şi formularea concluziilor. Structura este asemănătoare demonstrației ştiințifice: problemă – ipoteză –verificare–concluzie.

Diferențele între ancheta de investigație şi orice alt tip de anchetă apar în momentul redactării. Textul se construieşte invers: se pleacă de la concluzie, cunoscută acum, şi se merge spre premisele care au condus la această concluzie. Se ajunge astfel la o schemă *(problemă-ipoteză-verificare-concluzie*) în care verificarea la locul faptei şi concluzia sunt decisive. Lucrurile, însă, nu trebuie privite dogmatic. Viața e mai complexă decât orice schemă. De aceea, pot exista şi variante. Una dintre ele este următoarea: *conflictul-argumentele unei părți-argumentele celeilalte părți – faptele – părerea specialiştilor –concluzia (cine are dreptate).*

Deşi este o specie jurnalistică destul de complexă, ancheta de investigație se poate naşte chiar dintr-o ştire. Să luăm, de exemplu, cele trei atacuri în curs de o lună, produse în 2008 la Chişinău asupra caselor de schimb valutar. Faptul ridică semne de întrebare. De ce patronii, deşi au de a face cu sume considerabile de bani, nu au grijă să asigure paza propriei lor averi? De ce, după prima spargere, nu şi-au luat măsuri de precauție? Ce au întreprins autoritățile statului pentru a contracara astfel de măsuri criminale? Ce s-ar întâmpla dacă în timpul jafului în incinta casei s-ar afla vreun client? Răspunsurile la toate aceste întrebări pot constitui subiectul unei anchete de investigație.

Anchetele se pot grupa în două mari categorii: *informative şi interpretative*. Potrivit lui Jose De Broucker, cele dintâi vizează o mai bună cunoaştere a subiectului, cele din urmă o mai bună înțelegere a acestuia.

Ancheta informativă dezvăluie informații ascunse, necunoscute şi identifică posibilele infracțiuni. Astfel, punctul de plecare poate fi un fapt obişnuit, care să trimită la un fenomen grav, o problemă existentă, dar încă nelămurită până la capăt. Multă lume, de exemplu, se implică în jocurile piramidale. Pornind de la acest fapt general, ziaristul lărgeşte aria de cercetare. De ce lumea rămâne pasionată de această afacere dubioasă, cu toate că s-a scris în repetate rânduri că la mijloc e o lucrătură în urma căreia au avut de suferit deja foarte mulți oameni? Care sunt dedesubturile psihologice şi cele sociale ale acestei patimi?

Cine ar putea fi interesat ca un astfel de fenomen să nu dispară? Iată doar câteva întrebări care reclamă nişte reflecţii ce pot fi extrem de utile. Din acest grup de anchete informative fac parte, potrivit lui Broucker, cele de opinie. Dar nu numai. Unele dintre ele pot porni de la un eveniment puternic care îl obligă pe autor să ia de la capăt întreaga istorie. El reconstituie informaţiile lacunare legate de un eveniment şi reface întreaga istorie a problemei. Acestea-s, de regulă, anchetele de actualitate.

La scrierea unei anchete informative ziaristul, deşi este obligat să dovedească putere de convingere, nu trebuie să pretindă că ar avea ultimul cuvânt. El semnalează doar un fapt demn de luat în seamă şi caută să prezinte nişte date curioase care trebuie să dea de gândit publicului.

Ancheta interpretativă descoperă semnificaţia faptelor şi formulează judecăţi de valoare. Ea vizează preponderent sensul ascuns sau nebulos al unor întâmplări. În acest scop, jurnalistul delimitează cadrul problemei, selectează faptele pe care le supune atenţiei, consemnează opiniile în discuţie, informaţiile despre persoanele implicate şi trece la verificarea lor. Formulează, pe baza rezultatelor investigaţiei, concluzii, pe care le comunică ascultătorului, într-un mod cât mai convingător. Ancheta interpretativă nu suportă teme prea vaste, subiecte vagi şi chestiuni abstracte. Informaţiile prezentate trebuie susţinute nu doar cu deducţii logice, ci şi cu mărturii, probe şi argumente concrete.

În presa scrisă redactarea unei anchete interpretative implică trei cerinţe:

- *Persuasiunea.* Autorul trebuie să fie convins că are dreptate şi va fi înţeles de cititor. Totuşi, nu trebuie să creeze impresia că dă verdicte.
- *Dimensiunea.* Ancheta interpretativă presupune un subiect lung. Cere, însă, o scriitură alertă şi incitantă care ar menţine suspansul pe toată durata lecturii.
- *Logica.* Deşi lung, articolul trebuie să fie inteligibil, cu argumente uşor descifrabile, expuse într-o ordine logică ireproşabilă care ar conduce în mod firesc de la ipoteză la punctul culminant şi, de acolo, la deznodământ.

În presa electronică astfel de anchete cer şi ele mai mult timp. Chiar şi la radio, durata ei va fi aproximativ de 15-20 de minute. Asta spre deosebire de ancheta informativă care va dura circa 5 minute. Se recomandă urmărirea efectelor pe care le are o anchetă interpretativă şi, eventual, revenirea asupra temei cu un follow –up. Acesta poate fi o minianchetă, o relatare sau o simplă ştire.

Diferența dintre interviu, reportaj, anchetă

Genuri	Interviu	Reportaj	Anchetă
Metode	Întreb	Povestesc	explic, probez
Actori	Interlocutorul	evenimente, oameni	țintele
Obiectiv	să-l fac auzit	Să-l fac văzut, trăit	fac să se înțeleagă
Surse	unică (persoana cu care stau de vorbă)	mai multe	multiple, contradictorii
Unghiul de abordare	Îngust	sunt la fața locului	se vede doar o parte de adevăr, fac să se vadă în întregime
Ton	Fidelitate	precis, personal	complet
Lungime	După caz	nici lung, nici scurt	lungă
Atitudine	Adun	Raportez	demonstrez

Dintre toate tipurile de anchetă doar cea de investigație este rezultatul unei cercetări complexe a unui fenomen de amploare care se soldează cu dezvăluiri relevante. Scopurile pe care şi le propun celelalte anchete şi rezultatele pe care acestea le obțin sunt mai modeste. Asta nu înseamnă, însă, că anchetele de actualitate sau cele de fapt divers, de exemplu, nu pot fi catalogate ca fiind jurnalism de investigație. Aşa cum există interviuri mari şi mici, tot aşa şi anchetele pot să difere şi sub aspectul lungimii, şi sub cel al rezultatelor urmărite. La urma urmei, şi celebrul caz *Watergate* a pornit de la un banal fapt divers. Contează până la urmă ca anchetele, de orice tip ar fi ele, să ajungă la ceea ce este disimulat.

Recomandări

- La încadrarea problemei, evitați abordările exhaustiviste, de genul tratat ştiințific. Îngustați tema până la limitele câmpului de aplicație a anchetei.
- Scrieți de aşa manieră ca toate faptele să se succeadă într-o ordine logică şi convingătoare.
- Începeți să scrieți numai după ce ați formulat concluzia.
- Mai mult demonstrați şi demontați decât informați.

- Nu-i suficient să pui cap la cap diferite opinii, oricât de interesante ar fi ele, pentru a scrie o anchetă. Demersul ei investigativ trebuie să conducă la limpezirea lucrurilor.
- Evitați expunerea în alb şi negru a faptelor.
- Explicați, dovediți putere de convingere, dar nu pretindeți ca aveți ultimul cuvânt.
- Tonul critic şi scepticismul autorului față de versiunea oficială nu trebuie să stârnească deznădejde. Sugerați că orice abuz trebuie să fie pedepsit.
- Evitați informațiile aparent interesante, dar care nu au greutate în schema logică a articolului. O anchetă aglomerată cu informații nerelevante sustrage atenția de la miza adevărată a investigației.

2. Portretul ca gen de investigație

Gen publicistic care creionează personalitatea, portretul face parte, de cele mai multe ori, şi din jurnalismul factual. El reprezintă o narațiune centrată în jurul unui subiect animat, cu preponderență uman, dar nu numai, pentru că poți face şi portretul unui cățel sau a unei pisici. În tipologia jurnalismului de agenție, portretul îmbracă forma unei biografii. Michel Voirol îl consideră un reportaj asupra unei persoane.

Totuşi, din perspectiva naratologică, portretul este un discurs jurnalistic care nu vizează exclusiv zona factualului, ca în relatare sau reportaj, ci realizează un tablou despre calitățile, însuşirile, consecințele faptelor unui actor al narațiunii. Ca tehnică documentară, acest gen împrumută din cercetarea sociologică metodele anchetei de personalitate. El are zone comune cu maniera beletristică. Acest fapt îl determină pe Melvin Mencher să spună că portretul este "o anchetă asupra unei persoane". Iată de ce el poate fi considerat şi un gen al investigației jurnalistice în măsura în care protagonistul e prezentat din multiple perspective aşa cum este văzut de prieteni, dar şi de duşmani, de camarazi de idei, dar şi de oponenți, de colegi, de vecini, de şefi sau subalterni.

Apartenența portretului la un tip sau altul de jurnalism poate fi identificată în funcție de contextul care l-a chemat la viață. Mai multe ziare din Europa şi SUA, de exemplu, au publicat, cu ocazia arestării sale la Kiev, portretul lui Moghilevici, un cunoscut afacerist din spațiul postsovietic, acuzat în mai

multe țări ale lumii că ar fi capul unor periculoase rețele interlope. Autorii acestor articole, optând pentru o abordare complexă a personajului, au scos în evidență mai multe caracteristici ale respectivului personaj: activitățile sale suspecte, stilul de viață, relațiile cu lumea interlopă, felul său de a fi în familie. Portretul lui Moghilevici, așa cum a fost conceput în mai multe publicații de pe glob, s-a dovedit a fi rezultatul unor investigații jurnalistice în multe privințe surprinzătoare, care au demonstrat afacerile lui oneroase.

Jose De Brouckner distinge mai multe tipuri de portret : biografic (stabilește pe scurt etapele vieții unei persoane, starea civilă și curriculum vitae), necrolog, profil sau medalion.

Un bun portret nu este cu putință fără o documentare solidă a ziaristului, dublată de cunoașterea personală a subiectului. Printre sursele acestui gen de investigație se numără: intervievarea directă a persoanelor din anturajul subiectului, obsevația discretă, dicționarele biografice, dosarele de presă etc.

3. Campania de presă

Campania de presă în contextul jurnalismului de investigație este constituită dintr-o serie de articole sau emisiuni de investigație, difuzate cu regularitate de-a lungul unei perioade de timp, pe parcursul căreia autorul dezvoltă subiectul urmărit. Exact așa au procedat cei doi ziariști americani care au investigat afacerea *Watergate*. Campania lor a durat doi ani până în momentul în care președintele Nixon s-a văzut nevoit să demisioneze. În acest răstimp ei au continuat cercetarea și au publicat pe aceeași temă sute de articole.

Solicitând resurse considerabile, dar comportând și o sumedenie de riscuri, campania de presă nu poate fi opera doar a unui reporter. Deciza de a o declanșa o ia, de obicei, conducerea redacției care este dispusă să înfrunte greutățile și să aloce un buget pentru desfășurarea ei.

Fiind mai scumpă decât investigația simplă, campania de presă trebuie să aibă o motivație deosebită. Mai multe lucruri pot determina o redacție să recugă la un serial de investigații.

În primul rând. Campania de presă poate fi demarată, întrucât subiectul, deși a apărut deja primul articol, n-a fost epuizat și autorul are nevoie de timp și spațiu gazetăresc pentru a prezenta toate probele adunate.

În al doilea rând, o campanie de presă poate fi dictată de strategia investigaţiei jurnalistice. Reporterul, ajuns în impas, poate să aibă motive să creadă că în cazul în care va publica un articol-două, acest fapt va încuraja nişte surse necunoscute să depună noi mărturii, aducând astfel probe concludente în sprijinul ipotezei avansate de ziarist.

În al treilea rând, campania de presă poate fi o formă de presiune asupra ţintelor care, în ciuda dezvăluirilor din mass-media, continuă să-şi facă de cap. În acest caz investigaţia se derulează până în momentul în care îşi atinge scopul propus. În toate aceste cazuri avem de a face cu o campanie de presă firească.

Serioase probleme de etică ridică, însă, falsa campanie de presă, adică cea care nu urmăreşte informarea promptă şi onestă a receptorului, ci, dimpotrivă, are drept scop principal crearea unei presiuni mediatice menite să slujească unor cercuri şi interese. Poate fi definită drept campanie de presă artificială situaţia când nişte ziarişti sau chiar câteva mijloace de informare concomitent pun toate tunurile mediatice asupra unei persoane sau instituţii pentru a o descredita. Când la Chişinău, bunăoară, un ziar central şi încă două posturi de televiziune ţintesc în aceeasi persoană, "periind-o zi de zi", este limpede că la mijloc e o astfel de campanie contrafăcută.

Dincolo de mercenarii din presă care nu-şi fac procese de conştiinţă, ziariştii de investigaţie, consideră Cristia Grosu şi Liviu Avram, în cazul unei campanii de presă, în care iniţiativa nu le-a aparţinut lor, trebuie să-şi pună de la bun început câteva întrebări:

- Acţiunea lor e în conformitate cu dezideratul profesiei sale de a se afla în slujba comunităţii?
- În ce măsură dezvăluirile lor corespund nevoii de informare a acesteia?
- Care sunt celelalte interese pe care campania de presă, prin presiunea mediatică exercitată, le slujeşte?
- Cine şi ce anume are de câştigat din campania respectivă?
- Cine şi ce are de pierdut?
- Nu cumva investigaţia e folosită ca formă mascată de şantaj?

4. Dosarul de presă sau pagina tematică

Pagina tematică sau dosarul de presă deseori sunt prezentate ca tehnici de redactare a investigației jurnalistice. Ele sunt pe larg aplicate de cotidienele franceze de genul *La Croix*. Pagina tematică sau dosarul de presă constă în juxtapunerea unor unghiuri de vedere diferite, completate de un scurt comentariu, de un interviu cu un specialist în materia dezbătută, o anchetă de actualiate, o casetă cu date statistice etc.

Paginile tematice au început a reînvia odată cu aşa-zisa săptămânalizare a ziarelor în Europa şi peste ocean. Pentru a nu repeta pur şi simplu ştirile seci, furnizate deja de radio şi televiziune, cotidienele italiene sau britanice le întocmesc acestora, în cazul în care subiectul permite, dosare de presă.

Deşi timid, pagina tematică revine şi în ziarele de la noi. *Jurnal de Chişinău*, de exemplu, a însoțit ştirea despre atentatul la viața omului politic Nicolae Andronic de un dosar de presă. În afară de amănuntele privind circumstanțele în care a explodat automobilul politicianului, publicația a inserat biografia lui, o retrospectivă a carierei sale politice, părerea oficială a poliției despre incident, un punct de vedere al unui observator politic despre cauzele probabile ale atentatului şi, în plus, o scurtă anchetă de actualiate proprie.

Pagina tematică întotdeauna este rezultatul unei munci în echipă. Iată de ce aceasta reclamă o bună coordonare şi un plan de acțiuni elaborat şi stabilit de comun acord cu editorii ziarului. Cu toate că e un argument forte în competiția cu mediile electronice, dosarul nu trebuie folosit în exces, întrucât riscă să se compromită prin voaloarea redusă a informației. O pagină tematică trebuie să spună ceva important. De aceea, dosarul de presă poate să secundeze doar ştiri semnificative.

5. Etapele de redactare a textului de investigație jurnalistică

Există multe moduri în care se poate elabora un text de anchetă jurnalistică. Ceea ce rămâne comun însă, ce nu se modifică este faptul că redactarea lui nu înseamnă decât „asamblarea unor răspunsuri la cele şase întrebări" formulate de Quintilian cu 2000 de ani în urmă: quis?, quid?, ubi?, cur?, quomodo?, quando? (cine?, ce?, unde?, de ce?, cum?, când?), la care, în jurnalismul de investigație, se poate adăuga, eventual, o a şaptea: cu ce consecințe?

Un articol de investigaţie este, prin definiţie, un text jurnalistic. Acesta din urmă, ca vehicol al informaţiei colectate, trebuie să fie suficient de bine sudat ca să-l ajute pe reporter să ajungă în cele din urmă cu succes la desinatar.

Mesajul transmis de autorul unei anchete trebuie să fie, în primul rând, clar, iar această claritate începe o dată cu conceperea, aşa cum remarca şi Boileau în *Arta poetică*: "Ceea ce este conceput în mod clar se scrie cu uşurinţă " . Pentru a atinge acest obiectiv, urmează să se parcurgă câteva etape de redactare.

Structurarea. În jurnalismul de investigaţie organizarea articolului este un proces mai dificil decât în alte tipuri de presă. Şi asta, consideră Cristian Grosu şi Liviu Avram, din două motive. Pe de o parte, pentru că jurnalistul gestionează o cantitate mare de informaţii care depind logic unele de altele, iar el trebuie să decidă ce anume, din multitudinea de amănunte, va păstra şi ce nu. Pe de altă parte, dat fiind că jurnalistul prezintă situaţii îndeobşte complicate, el trebuie să fie preocupat, de-a lungul întregului text, să se facă înţeles de cititor: să „traducă" eficient o situaţie complexă în limbajul omului obişnuit.

Oricum, un articol de investigaţie porneşte, de regulă, de la un şapou menit să bage o intrigă în subiectul anunţat. Apoi urmează textul propriu-zis care, de regulă, este conceput în trepte. Datorită lor, ziaristul urcă de la formularea şi istoricul problemei la introducerea în scenă a protagoniştilor, dezvăluirea faptelor, confruntarea opiniilor şi versiunilor, explicarea unor situaţii controversate, probarea ilegalităţilor comise etc. De aici textul trebuie să se îndrepte spre o concluzie.

Argumentarea în trepte va menţine eşafodajul pe ideea principală. Astfel vor fi evitate divagaţiile posibile şi salturile mari în timp şi spaţiu, ceea ce-i va asigura textului o structură logică riguroasă.

Având în vedere faptul că un text de investigaţie este lung, sunt binevenite subtitlurile care îl vor aerisi. Fiecare dintre acestea, formulând o idee, va conferi un plus de lizibilitate articolului.

Lungimea mai impune o rigoare unui articol de investigaţie. Este mai bine dacă anchetele sunt concepute rotund. Ele nu trebuie să se încheie, scrie David Randall, în acelaşi mod în care se termină o piesă de muzică simfonică din secolul nouăsprezece. Şi, în mod clar, nu trebuie să aibă una dintre acele concluzii groaznice, forţat false, când autorul simte nevoia de a da un verdict sau

de a-i face cititorului un fel de semn de adio în cuvinte. Dar nici nu trebuie să se termine abrupt, de parcă autorul s-ar fi plictisit brusc şi nici să se topească fără vlagă.

Eliminarea balastului de cuvinte şi informații. Deşi, aidoma reportajului, urmează nu numai să relateze nişte fapte, ci şi să redea o atmosferă, ancheta de investigație nu suportă cuvintele parazitare care afectează logica expunerii. Iată de ce urmează să fie eliminate cuvintele şi frazele de prisos. La fel se procedează şi cu aglomerațiile de cifre, cu excesul de date precise. Astfel, enunțul „Au avut de suferit 2348 de persoane" nu aduce niciun plus de informație. Dimpotrivă, îngreunează percepția. Mai bunevenit ar fi să spunem că au suferit circa 2400 de oameni.

Urmează să fie dat afară din text şi vălmăşagul de date tehnice. Trebuie evitate, de asemenea, amănuntele, nuanțările şi precizările care nu aduc un spor de informație. Nu are, de exemplu, nicio relevanță că proxenetul A. a mai fost condamnat la închisoare în a doua jumătate a anului 1995. Ca şi faptul că el a învățat limba română de la concubina sa. Sunt inutile de asemenea datele de uz intern – tipuri şi numere de documente, numere de înregistrare etc.

Redactarea stilistică. La această etapă, redactorul se va îngriji ca textul, vorba lui Curtis D.MacDougal, să se caracterizeze printr-o sintaxă concentrată, dar şi printr-o morfologie adecvată. Un articol de investigație, care pledează cauza adevărului şi corectitudinii, nu tolerează greşeli gramaticale. De aceea se va da atenție ortografierii corecte a cuvintelor, semnelor de punctuație, abrevierilor etc. Redactorul va contracara un posibil bruiaj semantic. Asemenea unei viori, un text de investigație trebuie „acordat" prin respectarea unei topici impecabile, evitarea pleonasmelor, abundenței de citate, locurilor comune, excesului de arhaisme, xenisme etc.

Limbajul investigației jurnalistice. Întotdeauna a existat o magie a cuvânului scris. Şi deloc întâmplător. Pentru Nichita Stănescu, de exemplu, scrisul e o investiție de cuvinte în nemurire. De ce? Pentru că , în opinia sa, este "forma cea mai acută de opoziție contra morții şi aneantizării". Până la un punct, poetul avea dreptate. Uneori cuvântul scris are capacitatea de a depăşi perisabilitatea cuvântului vorbit. Datorită unor idei ancestrale cioplite în piatră, bunăoară, ştim ce şi cum gândeau strămoşii noştri din antichitate. De aceea, chiar prin forța lucrurilor, scrisul reclamă responsabilitate.

Totodată, fiind un produs al gândirii şi imaginaţiei, arta de a alege şi a ordona cuvintele pe hârtie sau, dacă vreţi, pe calculator, nu suportă tiparele impuse din afară. De aceea, este greu să înghesui scrisul în nişte scheme rigide. E la mintea oricui că un proces verbal diferă, sub aspectul mijloacelor lexicale folosite, de o simplă scrisoare, iar o nuvelă, ca mod de exprimare, nu se aseamănă cu o ştire de ziar. Fiecare dintre acestea sunt redactate într-o formă anume.

Aparţinând stilului publicistic, o anchetă sau o pagină tematică are, desigur, similitudini cu limbajul şi stilul reportajului sau relatării. Totuşi, genurile jurnalismului de investigaţie, în acelaşi timp, au şi o serie de particularităţi care le individualizează în raport cu genurile jurnalismului de informare sau cele ale jurnalismului de opinie.

De la bun început, un articol de investigaţie, sub aspect stilistico-lingvistic, urmează să întrunească trei condiţii.

Mai întâi, să aibă un intro scris într-o manieră incitantă şi chiar provocatoare pentru a capta antenţia şi a da tonul întregului articol. Iată de ce chiar primele fraze trebuie concepute de aşa manieră încât destinatarul să nu-şi pună întrebarea dacă merită sau nu să zăbovească asupra respectivului text.

Mai apoi, să fie cât mai explicit cu putinţă. Receptorul nu trebuie speriat prin agilităţi speculative, preţiozitate sau savantlâcuri. Este bine ca el să înţeleagă chiar din capul locului despre ce este vorba.

În fine, să-l ajute pe cititor să se poziţioneze fără întârziere faţă de subiectul abordat. De aceea autorul va formula problema cu o maximă limpezime chiar în introducere.

"Întotdeauna apucă cititorul de gât în primul paragraf, scria Paul O"Neil, afundă-i degetele în beregata lui în cel de-al doilea şi ţintuieşte-l la perete până la ultimul rând". De aceea, după asamblarea intro-ului, construcţia articolului va cere şi în continuare claritate, persuasiune, inteligenţă. Autorul nu are motive să se lase pe tânjală.

Astfel, o bună anchetă trebuie să ţină cititorul, radioascultătorul sau telespectatorul cu sufletul la gură. Totuşi, fără a negliga suspansul, aceasta va evita dramatizarea exesivă şi repetiţiile pedant explicative. Tonul trebuie să fie clar, dinamic, fără amănunte de prisos. Limbajul simplu, sobru şi la obiect este mai expresiv şi mai potrivit decât cel virulent.

Abundența de informații, pe care cineva a încercat să le ascundă, creşte tentația de a interpreta faptele sau de a acuza. Autorul unei investigații jurnalistice este dator să reziste acestei ispite. El trebuie să țină minte că scrie o anchetă, nu un editorial. Că-i jurnalist, nu judecător. Iată de ce trebuie să comenteze doar în caz de forță majoră.

Spre deosebire de ştiri, într-o anchetă adjectivele sunt acceptabile, întrucât contrubuie la construirea atmosferei. Acestea, totuşi, trebuie folosite cu măsură. Surplusul de adjective poate conferi textului un registru inchizitorial.

Trebuie evitate excesele stilului neologic sau a celui metaforic. Folosirea abuzivă a expresiilor figurate de tipul: «carnea de om se vinde la kilogram » nu face decât să irite cititorul. Un pericol deosebit îl comportă comparațiile, pentru că adesea sunt folosite în mod automat şi produc clişee. Or, expresiile stereotipe trebuie evitate în orice text jurnalistic. În cel de investigație, însă, ele sunt de-a dreptul insuportabile, întrucât banalizează subiectul. Acelaşi lucruri se poate spune despre anecdotele şi calambururile în vogă care se află pe buzele tuturor. Expresii uzate, ele creează impresia de vechi şi depăşit de timp.

Să fim bine înțeleşi. Nu pledăm pentru un ton neutru şi sec, ci doar pentru simțul măsurii. Pentru că o anchetă e o operă originală, străduiți-vă să-i conferiți şi o haină lingvistică pe măsură. Găsiți noi comparații, metafore şi formulări. Combinați expresii cunoscute pentru a le da o nouă viață. Unde mai pui că articolul de investigație, crede Sorin Preda, suportă elemente de culoare, de limbaj familiar, puțin umor, dacă e cazul, dar peste toate trebuie să troneze acuratețea şi corectitudinea. E bine să scrii numai ce ştii, fără insinuări, fără ironii supte din deget sau alte subiectivisme inutile.

Particularitățile titlului în jurnalismul de investigație. Într-o zi, un tânăr scriitor l-a rugat pe Alexandr Dumas-tatăl să-l ajute să găsească un titlu pentru romanul său abia definitivat. "Maestre, spuse junele autor, vă las manuscrisul. N-am titlu pentru opera mea, găsiți-mi dumneavoastră unul" . "Nu-i nevoie, răspunse Dumas, există tobe în romanul dumitale?" "Nu!" "Dar trompete?" "Nici atât". Dumas zise atunci: "Ei, iată şi titlul dimitale: Nici tobe, nici trompete".

Sfatul glumeț al scriitorului era, totuşi, valabil pentru o lucrare artistică. În operele literare titlurile pot fi mai mult sau mai puțin arbitrare. Altfel stau

lucrurile în mass-media. Fiind un mod de comunicare diferit decât cel bazat pe ficţiunea artistică, în jurnalism funcţiile limbajului se centrează pe referent .Adică pe realitate. Iată de ce legătura dintre text şi titlu se impune. Un reporter de investigaţie nu poate să-şi intituleze articolul «Anchetă», urmând exemplul lui Mihai Eminescu sau cel al lui Lucian Blaga care au scos volume de versuri cu denumirea «Poezii».

Titlul investigaţiei jurnalistice îndeplineşte două funcţii. Mai întâi, să capteze interesul receptorului. Şi , mai apoi, să rezume conţinutul articolului.

Michel Voirol arată deosebirile dintre titlul informativ şi titlul incitativ (titlul-formulă), amintind erorile cele mai frecvente: lungime (mai mult de şase cuvinte), elemente de informaţie secundară, cuvinte vagi, abstracte, metaforice. Dacă singura exigenţă a unei statui este să stea nemişcată, atunci singura exigenţă a unui titlu este să nu deranjeze, ci să atragă atenţia prin ceva.

Scrierea titlului în jurnalismul de investigaţie este mai mult decât potrivirea literelor în spaţiul care îi este destinat. Informative sau incitative, ele trebuie să cuprindă esenţa materialului. Nu trebuie nici să subestimeze, nici să supraaprecieze informaţiile şi argumentele din articol. În cazul în care autorul se vede silit să pătrundă adânc în articolul său pentru a extrage de acolo un titlu, înseamnă că investigaţia nu are un punct focal. Numele unei anchete trebuie să decurgă din text şi să-l conducă pe cititor spre acelaşi text.

Mai exact vorbind, un titlu nu trebuie să spună mai mult decât conţine textul. Riscul unei asemenea exagerări este enorm. Când un ziar anunţă în titlu "Dezvăluiri şocante", acesta, desigur, atrage atenţia publicului. Totuşi, dacă informaţiile prezentate nu sunt chiat atât de "şocante", după cum s-a pretins în titlu, cititorul se dezamăgeşte cumplit. În consecinţă, credibilitatea autorului se năruie braţ la braţ cu ziarul.

În titlu trebuie folosite verbe puternice. Este bine ca acestea să nu se despartă de auxiliarul lor de la un rând la altul. Verbul este mai eficient când se află în primul rând al titlului. Chiar dacă sunteţi în căutarea unui altfel de titlu decât cel clasic, încercaţi să scrieţi la început o frază în stilul narativ obişnuit, care să rezume articolul – detaliile sau tema, apoi eliminaţi cuvintele de prisos. Poate să rămână un titlul informativ bun care să vă sugereze, pe deasupra, şi o variantă incitantă.

Recomandări

- Găsiți un șapou incitant
- Construiți articolul în trepte
- Evitați invectivele, întrebările retorice
- Spargeți textul cu mai multe subtitluri
- Comentați doar atunci când este cazul
- Folosiți formulele juridice cu zgârcenie
- Degajați textul de moluzul verbal
- Debarasați-vă de clișeeșe lingvistice
- Adjectivele pot fi folosite, dar cu măsură și prudență
- Fără a negliga suspansul și atmosfera, nu aglomerați cuvinte ațâțătoare și furioase care ar putea panica destinatarul
- Eliminați balastul de date tehnice
- Nu forțați prin titlu dramatismul faptelor prezentate

Studiu de caz

Articol de investigație publicat în presa de la Chișină.

Cazul Domnișor

Un «suspect» reținut pentru că ar fi aruncat grenada în casa maiorului de politie Constantin Domnișor, de pe str. Decebal din Chișinău, a fost forțat să-și asume vina unor demnitari bănuiți ca ar fi implicați în acest caz. Tânărul a fost torturat la poliție, ajungând invalid de gradul 2.

La 9 octombrie 2006, ora 22.30, maiorul de poliție Constantin Domnisor, director al Centrului chinologic al Ministerului de Interne (MAI), și familia acestuia deveniseră ținte ale unei tentative de asasinat printr-o explozie cu grenada. Potrivit lui Domnisor, antentatul fusese organizat în urma deconspirării de către el a mai multor ilegalități comise de MAI la repartizarea spațiului locativ.

Maiorul Domnișor activează de 22 ani în organele de poliție. El declarase atunci că, insistând să obțină un apartament, a descoperit că pe numele său fusese deja repartizată o locuintă. El a constatat că, de jure, deținea un apartament în blocul nr. 73/3 de pe bd. Dacia din Chișinău. Domnișor

afirmă că după ce descoperise aceste informații a fost amenințat cu răzbunarea de către ministrul de Interne.

Amintim că locuința de pe Decebal fusese amenajată într-un fost sector de politie. Apartamentul are trei camere, o suprafață de 88 m.p. Unele posturi de televiziune au reuşit sa surprindă imagini din locuință, iar telespectatorii au văzut mai multe camere dotate cu electrocasnice moderne, televizoare cu ecran plat, sistem home cinema, mobilă de lux, paturi cu lenjerie fină, veselă modernă. Frigiderul era încărcat cu vinuri, sucuri, caviar…

Luni în şir, Ministerul de Interne a refuzat să comenteze acuzațiile făcute de maiorul Domnişor. Deşi presa si chiar unii parlamentari au insistat să afle mai multe despre destinația acelui apartament, MAI nu a făcut publică informația, iar surse neoficiale invocau că localul ar fi servit drept loc de intâlniri «confidențiale» pentru proprietarul clandestin.

Potrivit unor consilieri municipali din acea vreme, însăşi procedura de acordare a spațiului respectiv conține numeroase ilegalități. Primăria a efectuat o anchetă de serviciu pentru stabilirea funcționarilor vinovați de ilegalitățile comise la repartizarea locuinței de pe bd. Decebal. Atunci, primarul interimar, Vasile Ursu, a recunoscut ca a semnat o dispoziție, aprobând transformarea sectorului de poliție de pe bd. Dacia 73/3 într-un apartament pentru Constantin Domnişor, Direcția generală locuințe urmând sa-i dea maiorului ordinul de repartiție. Mihai Solcan, şeful Directiei, spunea că documentul nu putea fi oferit altei persoane decât proprietarului. În realitate, contrar prevederilor legale, bonul a fost oferit unui şofer al vicecomisarului din Chişinău.

Au trecut aproape 2 ani de la prima dezvăluire a acestui caz. Între timp, numele maiorului a disparut din presă şi din interpelările deputaților.

Luni în şir nu l–am putut găsi. Am aflat ca nu mai activează la Centrul chinologic al MAI, iar potrivit unor surse – ar fi solicitat azil politic în Occident.

Acum câteva zile, l-am găsit pe maiorul Domnişor. Era la baştina sa, un sat din raionul Ungheni, ajutându-şi mama la muncile agricole. L–am intrebat cum evoluează ancheta, unde locuieşte acum şi ce s-a schimbat în viața sa după demiterea ministrului. Constantin Domnişor ne-a relatat

o istorie aproape incredibilă, din care aflăm cum funcționează fabrica de dosare în Moldova.

«Am fost atras, pe parcursul unui an si două luni, într-un proces de judecată în care se cerea anularea ordinului de repartiție, eliberat pe numele meu. Ultima dată când m-am întâlnit cu ex-ministrul, acesta m-a întrebat: "Tu nu ştii ca eu conduc în țara asta?" Atunci mi-am zis că am foarte puține sanse.»

L-am întrebat şi despre solicitarea de azil politic. «Am avut de gând sa plec, am şi prezentat dosarul la una dintre ambasadele din Chişinău. Adunasem probe, documente… După mai multe luni de liniște, am apelat instituția diplomatică, solicitând informații despre cererea mea. Am aflat că dosarul… a fost pierdut. Atunci m-am gândit ca ministrul o fi având oameni şi în astfel de instituții», explică Domnişor.

Între timp, Domnişor a fost determinat să-şi abandoneze locul de muncă din acea structură MAI.

«La sfârşit de ianuarie 2007, MAI a anunțat că a fost reținut un suspect în cazul Domnişor. Un tânar oarecare, de prin Bălți… Am rămas stupefiat. Imediat, chiar a doua zi, procurorul Valeriu Bodean, de la Procuratura municipiului Chişinău, a anunțat că ministrul nu este implicat în cazul exploziei de pe str. Decebal», spune Domnişor.

El aduce şi alte date despre acest aşa-zis suspect. Potrivit părinților tânărului, fiul lor nu are nicio legatură cu acest caz. El a fost reținut fără motive, fiind torturat la poliție… A stat la spital, devenind invalid de gradul 2 în urma actelor de tortură la care a fost supus ca să-şi «recunoască» vina şi să-şi asume explozia.

«Deşi ramâne bănuit, după ce a devenit invalid, a reuşit să plece din Moldova», susține Domnişor, care a discutat de mai multe ori cu parinții îndurerați ai tânărului.

L-am căutat şi noi pe acest «suspect». La Bălți, acasă la el, cei apropiați au refuzat să ne ofere datele sale de contact.

La ultima conferință de presă, desfaşurată la MAI, când se vorbea despre corupția din cadrul acestei structuri, reporterul nostru a cerut date noi în cazul Domnişor. Ion Berbinschi, şeful Direcției Securitate Internă a

MAI, a declarat ca «ancheta este desfăşurata de Procuratura Generală», din care cauză MAI nu este în drept să comenteze acest caz.

La Procuratura Generală am primit confirmarea că «ancheta continuă», iar Valeriu Bodean, de la Procuratura municipală, ne-a spus că îşi aminteşte despre acest caz, doar că nu mai ține minte detalii. L–am intrebat în ce circumstanțe şi în ce temei a făcut declarația potrivit căreia «ministrul Papuc nu este implicat» în cazul exploziei de pe Decebal. Bodean a spus că răspunsul îl putem afla în baza de date a Serviciului de Presă al Procuraturii Generale. Acolo, însă, declarația lui Bodean lipseşte.

Comentariu

Observații generale. Să presupunem că textul, întitulat „Cazul Domnişor", pe care l-am reprodus mai sus, abia azi a ajuns pe mâna editorului şi urmează, deci, să fie supus redactării. Prima observație ar fi că de la bun început lasă de dorit formularea problemei. Nu-i clar cine concret a fost reținut şi cine l-a forțat să-şi asume vina. În plus, în prima propoziție persoana reținută este numită "*suspect*", iar în ce de-a doua „*tânăr",* fapt ce creează o confuzie, întrucât „suspectul" nu trebuie neapărat să fie şi „tânăr". Or, lizibilitatea unui text constă tocmai în calitatea acestuia de a favoriza înțelegerea lui imediată. Spre finele materialului, ce-i drept, se revine la „suspectul" reținut pe nedrept, dar e prea mare saltul în spațiu, ceea ce dezarticulează textul, lipsindu-l de fluență.

În articol, astfel, lipseşte un intro inteligent. Textul nu-i conceput în trepte. Ancheta este structurată mai curând pe nişte nisipuri mişcătoare, oscilând între retrospective, descrieri, declarații şi citate.

Autorul pune cap la cap nişte informații interesante, ceea ce-i permite să lanseze ipoteze plauzibile. După ce a fost reținut „suspectul", care şi-a asumat răspunderea pentru atentatul împotriva lui Domnişor, MAI a anunțat că ministrul nu-i implicat în acest caz. Asta îi dă de bănuit autorului că „suspectul" a fost forțat să se autodenunțe pentru ca ministrul să scape basma curată. Lipsesc, însă, probele. Reporterul se bazează mai mult pe afirmațiile ofițerului de poliție, dar şi pe propriile incursiuni în istoria recentă. Motivele nu se demonstrează, ci se deduc.

Istoricul cazului Domnişor era, bineînțeles, necesar. Numai că-i prea lung, abundă în repetiții iritante şi amănunte inutile în care se pierde logica materia-

lului. După ce în intro ni se spune, de exemplu, că "*Tanârul a fost torturat la poliție, ajungând invalid de gradul 2"* , exact aceeaşi informație se repetă în a doua parte a anchetei.

«Constantin Domnisor ne-a relatat o istorie aproape incredibilă, din care aflăm cum funcționează fabrica de dosare în Moldova", concluzionează autorul. Cuvânul "*aflăm*" e prea categoric pentru "*o istorie aproape incredibilă"* şi sună a verdict în condițiile în care reporterul se bazează doar pe declarațiile unei singure persoane.

Apoi, articolul are un final abrupt. Se creează impresia că autorul, chiar dacă a avut un scop de atins, până la urmă s-a plictisit sau a obosit şi a pus punct doar pentru că a trebuit să se despartă de masa de scris sau de calculator. Nu trage niciun fel de concluzii. Ne lasă cu ochii în soare.

Detalii de prisos. Chiar din capul locului ni se vorbeşte despre un „suspect" reținut pentru ca ar fi aruncat grenada „*în casa maiorului de poliție Constantin Domnişor, de pe str. Decebal din Chişinău*". Faptul că grenada a fost aruncată în locuința de pe strada cutare nu are nicio relevanță. Altceva era dacă atacul anume asupra acestui apartament ar dovedi ceva important. Nu-i, însă, cazul. De fapt, ținta a fost ofițerul de poliție care, probabil, era să fie atacat indiferent pe ce stradă s-ar fi aflat locuința sa.

"Acum cateva zile, l-am gasit pe maiorul Domnişor. Era la baştina sa, un sat din raionul Ungheni, ajutându-şi mama la muncile agricole". Precizarea privind muncile agricole de la baştina sa din raionul Ungheni se face, probabil, pentru a arăta cât de departe este acum ofițerul de activitatea sa anterioară în Ministerul de Interne. În realitate, însă, la mijloc e un detaliu superfluu. Acesta nu creează atmosferă şi nu adaugă nimic nou la subiectul abordat.

Precizări de genul "*La ultima conferintă de presă, desfasurată la MAI, când se vorbea despre corupția din cadrul acestei structuri, reporterul nostru a cerut date noi in cazul Domnişor"* nu fac decât să afecteze lizibilitatea textului. Contează doar faptul că reporterul a cerut lămuriri şi cu ce s-a ales în urma lor, nu în ce local sau în cadrul cărui eveniment a făcut asta. Ca să nu mai spunem că întreaga frază e cam întortocheată.

Există în text un moluz de cuvinte care nu conferă materialului nici sens, nici culoare. Dimpotrivă, doar poluează articolul, creând un fel de bruiaj

semantic."*Organe de poliție*", de exemplu, în loc de "*poliție*". Fraza "*Pe numele său fusese repratizată o locuință"* conține un clișeu care nu face decât să reediteze limba de lemn din domeniul justiției. Era mai bine *"îi fusese repărtizată o locuință"* .

"*L-am întrebat*, scrie autorul, *cum evoluează ancheta, unde locuieşte acum şi ce s-a schimbat în viața lui după demiterea ministrului"*. Nu-i exclus că reporterul, într-adevăr, i-a pus aceste întrebări ofițerului de poliție. Numai că ele n-aveau ce căuta în text, întrucât Domnişor nu răspunde la niciuna dintre ele, iar autorul nu insistă aspra faptului că el s-ar eschiva de la un dialog sincer. Unde mai pui că formula "*l-am întrebat*" este repetată cu o obstinație supărătoare în acest articol.

Exces de cifre. Articolul e burduşit cu cifre insuficient contextualizate. Unele dintre ele puteau fi eliminate pentru a aerisi textul. Nu are nicio relevanță faptul că atentatul a avut loc la ora 22.30 şi nu la 22.00. Mai ales că presupusul act terorist se consumase cu câțiva ani în urma şi presa vremii l-a descris cu lux de amănunte. Acum, când a revenit în atenție, contează mai puțin, desigur, ora exactă. Acelaşi lucru se poate spune şi despre constatarea faptului că Domnişor activa de 22 ani în politie. Dar dacă era acolo de 21 sau 24, schimba asta datele problemei?

Subiecte pentru discuție

1. Arătați de ce investigația jurnalistică e un mod aparte de comunicare, altul decât romanul polițist.
2. Identificați principalele genuri ale investigației jurnalistice.
3. Definiți ancheta ca gen de investigație jurnalistică.
4. Identificați tipurile de anchetă.
5. Identificați 4-5 elemente care fac diferența dintre o anchetă, pe de o parte, şi un reportaj, pe de alta.
6. De ce portretul, care face parte şi din jurnalismul factual, poate fi considerat şi un gen al investigației jurnalistice?
7. Identificați etapele de redactare ale unui articol de investigație.
8. Scrieți un introu propriu pentru un cunoscut caz de investigație jurnalistică.
9. Găsiți un articol de investigație din presa de la Chişinău şi încercați să-l descotorosiți de moluzul verbal.

Lecturi recomandate

De Broucher, Jose, Pratique de L'"information et ecriture journalistique.- Paris: CFPJ, 1995.

Coman, Mihai(cord), Manual de Jurnalism, Tehnici fundamentale de redactare, vol.I.- Iaşi: Polirom, 2001.

Coman, Mihai(coord.), Manual de jurnalism, Tehnici fundamentale de redactare, vol II, Ediţia a II-a revăzută, cap. Ancheta, autor Sorin Preda, Pag. 79-101.-Iaşi: Polirom, 2001.

Gailard, Philippe, Tehnica jurnalismului, ediţia a 7-a revizuită.- Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 2000.

Gros, Cristian; Avram, Liviu, Jurnalismul de investigaţie – Ghid practice.- Iaşi: Polirom, 2004.

Hugo de Burg (cord), Jurnalismul de investigaţie: context si practică. – Cluj : Limes, 2006.

Lăpuşan Aurelia. Genurile presei.- Constanţa: University Press „Ovidius", 2002.

Станько А. И. Журналистские расследования. Ростов Н/Д., 1997.

Voirol, Michel, Guide de la redaction, Paris CFPJ, 1992.

GLOSAR

analiza – metodă teoretico-conţinuntală folosită în jurnalismul de investigaţie pentru a cerceta un lucru descompunându-l în părţile lui componente;

analogia – metodă traductivă aplicată în jurnalismul de investigaţie pentru a studia un sistem în raport cu alt sistem cunoscut;

ancheta este forma publicistică pe care o îmbracă, în ultimă instanţă, investigaţia întreprinsă de reporterul unui ziar, al unui post de radio sau canal de televiziune a ceea ce se ascunde îndărătul unui fapt ilicit;

anchetarea reprezintă o metodă sociologică de investigare, bazată pe contactul direct sau intermediat al jurnalistului cu respondentul pentru a obţine informaţia necesară prin răspunsuri la întrebări;

ancheta de fapt divers – tip de anchetă jurnalistică ce se focalizează pe contextul sau circumstanţele producerii unui eveniment;

ancheta de actualitate – tip de anchetă jurnalistică axată pe eveniment ce sistematizează informaţiile "fierbinţi" şi eventuale suspiciuni, consemnează fapte şi declaraţii, confruntă mai multe opinii, fără a se înfunda în miezul problemei, pentru a constata că partea interesată evită să spună adevărul;

ancheta de investigaţie – tip de anchetă jurnalistică axată pe dezvăluiri, construită pe problemă-prezumţie-probe-explicaţii-încheiere;

ancheta de opinie – tip de anchetă jurnalistică, întemeiată pe confruntarea de opinii în rezultatul adresării corecte, dar şi provocatoare a întrebărilor;

ancheta informativă – tip de anchetă jurnalistică ce dezvăluie informaţii ascunse, necunoscute şi identifică posibile infracţiuni;

ancheta interpretativă – tip de anchetă jurnalistică ce descoperă semnificaţia ascunsă a faptelor şi formulează judecăţi de valoare;

ancheta-magazin – tip de anchetă jurnalistică, centrată pe fenomenele sociale în scopul decodării cauzelor ce le generează, precum şi a consecinşelor lor;

bariere cognitive – lipsa cunoștințelor și competențelor necesare pentru realizarea unei investigații jurnalistice;

comparația – metodă traductivă utilizată în investigația jurnalistică pentru examinarea a două sau a mai multor lucruri, ființe sau fenomene, făcută cu scopul de a se stabili asemănările și deosebirile dintre ele;

deductia – *metodă* de raționament, utilizată în jurnalismul de investigație, prin care, pornindu-se de la idei generale, se ajunge la concluzii particulare;

documentul – orice material creat pentru fixarea informației: decizie, hotărîre, act, lege, scrisoare, peliculă video sau audio, fotografie, desen, articol de revistă etc.;

experimentul – metodă de cercetare a obiectului supus investigației ce se desfășoară în condiții special create, complet dirijate și controlate, cu scopul de a confirma sau a infirma anumite ipoteze;

inducticția – metoda logicii formale, aplicată în jurnalismul de investigație, pentru construirea raționamentelor care se bazează pe evaluarea cunoașterii de la singular la general și unde concluzia exprimă analiza unei sume de cunoștințe despre întregul contingent clasificat de informații, cunoștințe obținute datorită studierii aparte a fiecărei informații din această clasă; formă de raționament prin care se realizează trecerea de la particular la general;

infiltrarea – un ansamblu de activități conjugate care urmăresc pătrunderea jurnalistului sau a informatorului acestuia în colectivul studiat cu scopul de a desfășura investigația;

informații oficiale – informațiile aflate în posesia și la dispoziția furnizorilor de informații, care au fost elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate și/sau adoptate de organe ori persoane oficiale sau puse la dispoziția lor în condițiile legii de către alți subiecți de drept;

interviul de investigație – metodă de obținere, precizare și caracterizare a informațiilor necesare în jurnalismul de investigație, dar și de testare a persoanei intervievate cu scopul de a afla cât mai multe date de ordin profesional sau personal, de contrapunere a materialului factologic furnizat de surse cu interese diferite;

investigația jurnalistică – produsul muncii şi inițiativei proprii a ziaristului, pe o temă importantă pe care anumite persoane sau organizații ar dori să o tăinuiască;

investigația jurnalistică asistată de calculator – tip de investigație jurnalistică efectuată prin aplicarea resurselor tehnologiilor informaționale;

investigația jurnalistică tradițională – tip de investigație jurnalistică efectuată cu metodele unui polițist sau chiar agent de informații;

ipoteza – presupunere bazată pe argumente care, însă, mai are nevoie de dovezi serioase pentru a explica plenar motivele care alimentează evenimentul investigat de jurnalist;

jurnalismul de informare – domeniul jurnalismului axat pe faptele de interes public pentru a răspunde cu rapiditate, oportunitate, exactitate, acuratețe, echidistanță şi obiectivitate.la întrebările „cine?", „ce?" „ unde?", „când?", „cum?" şi „de ce?";

jurnalismul de investigație – domeniul jurnalismului axat pe cercetarea multilaterală şi detaliată a unui subiect puțin studiat, închis sau foarte bine ascuns;

jurnalismul de opinie şi interpretare – domeniul jurnalismului axat pe explicarea şi comentarea informației de interes public;

metoda analizei cauză-efect reprezintă constatarea relației cauză-efect dintre evenimente, procese sau comportamente;

metoda excluderii – metodă logică bazată pe excluderea tuturor factorilor ipotetici care ar putea genera fenomene de acelaşi tip sau asemănătoare, în afară de excluderea unui singur factor care va fi considerat unicul motiv al fenomenului investigat;

metoda istorismului presupune cercetarea fiecărui obiect sau fenomen în ordinea în care a apărut sau s-a produs, investigarea principalelor etape de dezvoltare, a valorii sau importanței lui în prezent sau în momentul dat;

metoda logică evidențiază relațiile cele mai esențiale din întreaga diversitate atestată în realitate;

metoda potriviriii – metodă logică ce permite identificarea factorului comun singular ce constituie cauza fenomenului investigat;

metoda prognostică presupune conturarea tendinţelor şi a perspectivelor de evoluare a unui fenomen pe baza analizei datelor despre trecutul şi starea lui actuală;

observarea – metodă de investigaţie jurnalistică prin care este efectuată urmărirea, din exterior, a conduitelor şi stărilor psihice ale oamenilor în vederea desprinderii concluziilor cu privire la particularităţile conduitei individuale în situaţii de interacţiune;

portretul de investigaţie – gen publicistic ce reprezintă o naraţiune centrată, de regulă, pe personalitatea umană, implicată în situaţia investigată;

probele reprezintă elementele din care se constituie argumentele în sprijinul sau împotriva cuiva sau a ceva;

raidul-anchetă – tip de anchetă jurnalistică centrată pe redarea tabloului complex al unei realităţi care a fost provocată chiar de investigator;

sinteza – metodă teoretico-conţinuntală utilizată de jurnalistul de investigaţie pentru a recompune obiectul din elementele în care a fost descompus acesta cu scopul cunoaşterii diferitelor lui aspecte;

sursele de informaţie – un complex de potenţiali furnizori de material factologic despre persoanele, evenimentele, faptele, fenomenele şi procesele, aflate în vizorul jurnalismului de investigaţie.

BIBLIOGRAFIE

Bakenhus, Norbert, Radioul local. – Iaşi: Polirom, 1998.

Bergher, Peter L., Construirea socială a realităţii. – Bucureşti: Univers, 1999.

Bertrand Claude-Jean, Deontologia mijloacelor de comunicare. – Iaşi: Polirom, 2000.

Bertrand, Claude-Jean(coord), O introducere în presa scrisă şi vorbită.- Iaşi: Polirom, 2001.

Bogatu, Petru, E posibilă ralierea presei autohtone la standardul mediatic occidental? // Mass-media, Chişinău, iulie 2007.

Bourdieu, Pierre, Despre televiziune.-Bucureşti: Meridiane, 1998.

Bucheru, Ion, Fenomenul Televiziune.- Bucureşti: Editura Fundaţiei România de Mâine, 1997.

Chelcea, Septimiu, Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative şi calitative. – Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

Christians Clifford G., Fackler Mark, Rotzoll Kim B., Mckee Kathy B., Etica mass-media. Studii de caz. – Iaşi: Polirom, 2001.

Coman, Mihai(cord), Manual de Jurnalism, Tehnici fundamentale de redactare. Vol.I,. – Iaşi: Polirom, 2001.

Coman, Mihai(coord), Manual de jurnalism, Tehnici fundamentale de redactare, vol. II, Ediţia a II-a revăzută. – Iaşi: Polirom, 2001.

De Broucher, Jose, Pratique de L"information et ecriture journalistique. – Paris: CFPJ, 1995.

Drepturile social-economice (extrase din legislaţia naţională şi internaţională). – Chişinau: Centrul Independent de Jumalism, 2001.

Etică, Jurnalism şi Publicitate. Problema reglementărilor autoimpuse şi codul deontologic cu exemple din mass-media occidentală. – Bucureşti: Freedir-House, 1999.

Ficeac, B., Tehnici de manipulare. – Bucurteşti: Nemira, 1997.

Friedman, M., Libertăți şi răspunderi ale ziariştilor şi autorilor: – *Bucureşti:* Humanitas,1991.

Gailard, Philippe, Tehnica jurnalismului, ediția a 7-a revizuită, editura Ştiințifică, Bucureşti, 2000.

Grosu, Cristian; Avram, Liviu, Jurnalismul de investigatie // Ghid practic. – Iasi: Polirom, 2004.

Halneş, Rozemarie, Televiziunea şi reconfirmarea politicului. – Iaşi: Polirom, 2002.

Hartley, John, Discursul ştirilor, trad. de M.Mitarcă. – Iasi: Poliromi, 1999.

Hugo de Burg (cord), Jurnalismul de investigație: context si practică. – Cluj : Limes, 2006.

Jurnalismul de investigație în combaterea corupției // Viorelia Gîscă, Igor Guzun, Dmitri Calac, Igor Cătană, Ala Şchiopu –Chişinău: Transparency International, 2002.

Kasser, Barbara. Utilizare Internet (ed. a III-a), trad. de L.D. Nicolae. – Bucureşti: Teora, 1999.

Lăpuşan Aurelia. Genurile presei. – Constanța: University Press „Ovidius", 2002.

Lull, James. Mass-media, comunicare, cultură (Manipularea prin informație*).*– *Oradea:* Ed. Polity Press, 1999.

Manual de jurnalism // Mark Grigoryan. – Chişinău: Centrul Independent de Jurnalism, 2008.

Mass-media între valori şi pericolele profesionale.- Chişinău: Comitetul pentru Libertatea Presei, 2004.

McLuhan, M., Mass-media sau mediul invizibil. – Bucureți: Editura Nemira, 1997.

Middleton, Kent and Chamberlin, Bill F., The Law of Public Communication. Third Edition, Longman Publishing Group, 1994.

Mouriquand, Jacues, L'Enquete, – Paris: CFPJ, 1994.

Onciu Adrian. Probleme de etică în jurnalism. – Iaşi, 2001.

Pavel, D. & Turianu C. Calomnia prin presă. – Bucureşti: Ed. Şansa, 1996.

Pedler, Emmanuel. Sociologia comunicării. – Bucureşti: Editura Cartea Românească, 2001.

Pop, Doru, 2000, Mass-media şi politica: teorii, structuri, principii. – Iaşi: Institutul European, 2000.

Randall, David, Jurnalistul universal.- .- Iaşi: Polirom, 1998.

Reuters Foundation Reporters Handbook. Investigative Reporting (p. 41) Reuters Foundation, United Nations Development Programme (UNDP), Spanish International Cooperation Agency (AECI), London, 2006.

Rosenblum, Mort, Who Stole the News?, Wiley, 1995.

Runcan Miruna, Intrtoducere în etica şi legislaţia presei. – Bucureşti: All Educational, 1998.

Sapă mai adânc, ţinteşte mai departe. Un model de instruire pentru jurnalismul de investigaţie // Lucinda S. Freeson, – Chişinău: International Centre for Journalists & Centrul Independent de Jurnalism, 2001.

Singli, Francois de Blanchet. Ancheta şi metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv.-Iaşi:Polirom, 1998

Site-uri: http://www.investigatii.md/ al Centrului de Investigaţii Jurnalistice din Moldova; www.crji.org al Centrului Român pentru Jurnalism de investigaţie, http://cji.ro al Centrului pentru Jurnalism Independent, România; http://mma – Agenţia de Monitorizare a Presei, România; www.anchete.ro.

Spark, D., Investigative Reporting: A Study in Technique. Oxford, Focal Press, 1999.

Stepanov Georgeta, Cadrul legislativ al presei din Republica Moldova – Chişinău: FJŞC, 2000.

Voirol, Michel, Guide de la redaction, Paris CFPJ, 1992.

Weinberg, Steve, The Reporter's Handbook: An Investigator's Guide to Documents and Technique. Third Edition. – New York: St. Martin's Press, 1996.

Zeca-Buzura, Daniela, Jurnalismul de televiziune. – Iaşi: Polirom, 2005.

Zece paşi spre ancheta reportericească // Lucinda S. Freeson. – Chişinău: International Centre for Journalists & Centrul Independent de Jurnalism, 2001.

* * *

Асмус В.Ф. Учение логики о доказательстве и опровержении. – М., 1954.

Белановский С.А. Методика и техника фокусированного интервью. – М., 1993.

Берлин, Майкл. Краткое руководство по проведению журналистского расследования. National Press Institute, 2000.

Бородянский Э.И. Логика суждений. Учебное пособие. – М.,1991.

Бутенко И.А. Анкетный опрос как общение социолога с респондентом. – М., 1989.

Володин В.И. Цифры и факты. Как их использовать? – М., 1968.

Ворошилов В.В. Конфликт в журналистском отражении: Учебное пособие.- СПб,1993.

Журналистское расследование. История метода и современная практика // Агенство журналистских расследований А. Константинова, Санкт-Петербург, 2001.

Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения. – СПб: Издательство В. А. Михайлова, 2001.

Китайчик М. Правовые механизмы противодействия «языку вражды» в СМИ // ЗИП, 2005, №1.

Константинов, А.Д.(coord.), Журналистское расследование, История метода и современная практика, Агентство журналистских расследований (АЖУР, СПб.: «Издательский Дом “Нева”»;), М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2003.

Лазутина Г. В. Профессиональная этика журналистики. Москва.- 2000.

Мельников М.А. Информационные конфликты: проблемы институализации и разрешения // Конфликтология – теория и практика, СПб, 2004, № 3.

Мельников М.А. Как не угодить под «статью», цитируя расиста // Профессия журналист, 2001, № 5.

Олешко В. Ф. Социожурналистика: прагматическое моделирование технологий массово-коммуникационной деятельности. – Екатеринбург, 1996.

Плэтт В. Информационная работа стратегической разведки. – М., 1996.

Сафонов В.С. О психологии доверительного общения .Проблемы общения в психологии. – М., 1961.

Социология журналистики: Очерки методологии и практики. Пособие для студентов вузов по специальности "Журналистика"/ Под ред. С.Г. Корконосенко. – М.,1998.

Станько А. И. Журналистские расследования. Ростов Н/Д., 1997.

Таловов В.П. Труд журналиста. Методика и техника журналистского наблюдения.- Л.,1992.

Тертычный А. А. Журналистское расследование. – М., 2000.

Тертычный А.А. Версия – жанр современной аналитической журналистики. Журналистика в переходный период. Ч.4. – М.,1997.

Тертычный А.А. Расследовательская журналистика. – М., 2002.

Техника юридической безопасности для журналиста: Сб. материалов практических обучающих семинаров для работников СМИ и будущих журналистов / Отв. ред. А. Симонов. – М., 2000.

Уллмен, Джон. Журналистское расследование: современные методы и техника. – М.: Виоланта, 1998.

Шум, Юлия. Журналистское расследование: методические рекомендации. – М., 2000.